

**KURUMSAL SERMAYE:
ERZURUM VE TRABZON İLLERİNDE
BİR UYGULAMA**

Sertaç HOPOĞLU

**Doktora Tezi
İKTİSAT ANABİLİM DALI
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK
2011
Her Hakkı Saklıdır**

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Sertaç HOPOĞLU

**KURUMSAL SERMAYE:
ERZURUM VE TRABZON İLLERİNDE BİR UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Erol ÇAKMAK

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

18/11/2011

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**Kurumsal Sermaye: Erzurum ve Trabzon İllerinde Bir Uygulama**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- . Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- . Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- . Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08.11.2011
Sertaç HOPOĞLU

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Errol ÇAKIRAK'ın danışmanlığında Serdar Hoşoğlu tarafından hazırlanan bu çalışma 27/10/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Errol ÇAKIRAK İmza: Errol Çakırak
Jüri Üyesi Prof. Dr. Ö. Selçuk Emser İmza: Ö. Selçuk Emser
Jüri Üyesi Doç. Dr. M. Kemal DEĞER İmza: M. Kemal Değer
Jüri Üyesi Doç. Dr. Sevil YAPRAKLI İmza: Sevil Yapraklı
Jüri Üyesi Y. Doç. Dr. O. Berna İPEKTEN İmza: O. Berna İpekten

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
ÇİZELGELER DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1.“GÖRÜNMEYEN” SERMAYE VE YEREL EKONOMİLER	8
1.2. SOSYAL SERMAYE TEORİSİ VE KURUMSAL SERMAYE	11
1.2.1. Sosyal Sermayenin Tanımı ve Özellikleri.....	12
1.2.2. Sosyal Sermaye İçinde Kurumların Rolü	16
1.2.2.1. Siyasi Kurumlara ve Devlete Odaklı Yaklaşımlar.....	16
1.2.2.2. Organizasyona Odaklı Yaklaşımlar	23
1.3. SOSYAL SERMAYEDEN KURUMSAL SERMAYEYE	26

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL SERMAYE YAKLAŞIMLARI

2.1. KURUMSAL SERMAYENİN EKONOMİK TEORİ BAĞLAMINDA KÖKENLERİ: YENİ KURUMSAL EKONOMİ	30
2.2. KURUMSAL SERMAYE YAKLAŞIMLARI	43
2.2.1. Boisier’in Kurumsal Sermaye Yaklaşımı.....	43
2.2.2. Krishna’nın Kurumsal Sermaye Yaklaşımı.....	51
2.2.3. Ash Amin ve “Kurumsal Katman” Yaklaşımı	55
2.2.3.1. Kurumsal Katmanın Belirleyicileri.....	57
2.2.3.2. Kurumsal Katmana Eleştiriler	60
2.2.4. Yönetişim Yaklaşımı	63
2.2.4.1. Başarılı Bölgelerde Yönetişimin Önemi.....	63

2.2.4.2. Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Yönetişim İhtiyacı	66
2.2.4.3. Bölgesel Kalkınmada Demokratik Bir Uygulama olarak Yönetişim ...	70
2.2.4.4. Bilgi Akışı ve Yönetişim Ağlarının Önemi.....	74
2.2.5. Brunell'in Kurumsal Sermaye Yaklaşımı.....	76
2.2.6. Kurumsal Sermaye Yaklaşımlarının Değerlendirmesi.....	81
2.3. KURUMSAL SERMAYENİN TANIMI VE BOYUTLARI.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE KURUMSAL SERMAYEYİ ELE ALAN UYGULAMALI ÇALIŞMALAR: LİTERATÜR ÖZETİ

3.1.SOSYAL SERMAYE ÖLÇÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALI ÇALIŞMALAR	92
3.1.1. Ülke Tabanlı Çalışmalar.....	92
3.1.2. Bölge/Yerel Tabanlı Çalışmalar	97
3.2. KURUMSAL SERMAYE ÖLÇÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALI ÇALIŞMALAR	100
3.2.1. Gouvis Roman ve Moore'un Kurumsal Kapasite Çalışması.....	101
3.2.2. ECLAC-ILPES Uygulaması.....	104
3.2.3. Brunell'in Kurumsal Sermaye Çalışması.....	106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERZURUM VE TRABZON İLLERİNDE KURUMSAL SERMAYENİN ÖLÇÜMÜ

4.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI.....	109
4.2. YÖNTEM.....	111
4.3. SONUÇLARIN ANALİZİ.....	118
4.3.1. Tüm STK Sonuçlarının Kısa Analizi.....	119
4.3.2. Yasal Statü	119
4.3.3. Örgütlenme Düzeyi.....	124
4.3.4. Yaşam Süresi.....	128
4.3.5. Üye Sayısı	130
4.3.6. Eğitim Düzeyi.....	133

4.3.7. Gider Büyüklüğü	137
4.3.8. Seçilmiş Diğer Bazı Göstergeler Arasındaki İlişkiler	141
4.3.9. Tüm Kamu Kurumları Sonuçlarının Genel Analizi	145
4.3.10. Oranlar Arası Farklılık Testleri.....	150
SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA.....	173
EKLER.....	191
ÖZGEÇMİŞ.....	225

ÖZET**DOKTORA TEZİ****KURUMSAL SERMAYE:****ERZURUM VE TRABZON İLLERİNDE BİR UYGULAMA****Sertaç HOPOĞLU****Tez Danışmanı: Prof.Dr. Erol ÇAKMAK****2011, 225 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Erol ÇAKMAK****Prof.Dr.Ö. Selçuk EMSEN****Doç.Dr. M. Kemal DEĞER****Doç.Dr. Sevda YAPRAKLI****Yrd.Doç.Dr. O. Berna İPEKTEN**

Küreselleşme bölgesel kalkınma paradigmalarında bütüncül bir anlayışa doğru bir kayma yaratmıştır. Bu bütüncül yaklaşım bölgesel kalkınmada görünmeyen içsel kaynaklara vurgu yapmaktadır. Önemli bir görünmeyen kaynak olan kurumsal sermaye, bir bölgedeki kurumlar arasındaki güven ve işbirliğinde yatar ve kalkınma için bir katalizör görevi görür.

Bu çalışmanın başlıca amacı, kurumsal sermayenin işlevselliğini ve önemini ortaya koymaktır. Uygulama bölümünde, kurumların demografik özellikleri ile kurumsal sermayenin düzeyini belirleyen iletişim, etkileşim ve güven bileşenleri arasındaki ilişkiler χ^2 (ki-kare) yöntemi kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, bazı kurumsal demografi göstergeleri ile kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu bağlamda, önemli bir kaynak olan kurumsal sermayeyi geliştirmek için bölgesel düzeyde dikkatli ve sivil toplumu önceleyen bir stratejik planlamaya ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: *Bölgesel kalkınma, kurumsal sermaye, kurumsal sermaye göstergeleri*

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****INSTITUTIONAL CAPITAL:****AN APPLICATION IN ERZURUM AND TRABZON PROVINCES****Sertaç HOPOĞLU****Advisor: Prof.Dr. Erol ÇAKMAK****2011, 225 pages****Jury: Prof. Dr. Erol ÇAKMAK****Prof.Dr.Ö. Selçuk EMSEN****Assoc.Prof.Dr. M. Kemal DEĞER****Assoc.Prof.Dr. Sevda YAPRAKLI****Assist.Prof.Dr. O. Berna İPEKTEN**

Globalization has caused a shift to a holistic approach in regional development paradigms. This holistic approach emphasizes intangible endogenous resources in regional development. As an important intangible resource, institutional capital lies within the trust and cooperation relations between the institutions in a region and acts as a catalyst for development.

The primary aim of this study is to explain the instrumentality and importance of institutional capital. As for the application, an analysis of the relations between the institutional demographic characteristics and three institutional capital indicators; communication, interaction and trust, was carried out using χ^2 (chi-square) method. As a result, significant relations were found between some of the institutional demographic indicators and institutional capital indicator values. A meticulous strategic planning giving priority to civil society is required for the improvement of institutional capital.

Key Words: *Regional development, institutional capital, institutional capital indicators*

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
CEUR	: Center for Urban Research (Kentsel Araştırmalar Merkezi)
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DGRV	: Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e. V. (Alman Kooperatifleri ve Raiffeisen Konfederasyonu)
ECLAC	: Economic Commission for Latin America and the Caribbean (Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyonu)
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
IMF	: International Monetary Fund/ Uluslararası Para Fonu
ILPES	: Instituto Latinoamericano y del Caribe de Planificación Económica y Social (Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik ve Sosyal Planlama Enstitüsü)
İME	: İşlem Maliyetleri Ekonomisi
χ^2	: Ki-kare
NUTS	: Nomenclature of Territorial Units for Statistics
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
YKE	: Yeni Kurumsal Ekonomi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Sosyal Sermayenin Ekonomik Etkisi	22
Şekil 2.1. Kurumsal Sermaye Döngüsü	89

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Ekonomide Kurumsal Yaklaşımaya Kayış.....	31
Çizelge 2.2. Kurumsal Sermaye Stoklarının Bileşenleri ve Yönetim Performansı Matrisi	80
Çizelge 2.3. İletişim Yoğunluğu ve Kalitesinin Etkileşimi ve Kurumsal Sermaye Matrisi	86
Çizelge 4.1. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerine Göre Erzurum ve Trabzon İlleri.....	109
Çizelge 4.2. Ankete Cevap Veren Kurum ve STK'ların Sayıları ve Toplam Kitle İçindeki Yüzdeleri.....	117
Çizelge 4.3. STK İletişim Yoğunluğu Gösterge Değerleri (Yüksek)	150
Çizelge 4.4. STK Etkileşim Gösterge Değerleri (Yüksek)	151
Çizelge 4.5. STK Güven Gösterge Değerleri (Yüksek).....	151
Çizelge 4.6. STK Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri (Yüksek).....	152
Çizelge 4.7. Kamu İletişim Yoğunluğu Gösterge Değerleri (Yüksek).....	152
Çizelge 4.8. Kamu Etkileşim Gösterge Değerleri (Yüksek).....	153
Çizelge 4.9. Kamu Güven Gösterge Değerleri (Yüksek)	153
Çizelge 4.10. Kamu Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri (Yüksek)	154
Çizelge E1. STK'lar İçin Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi.....	207
Çizelge E2. STK'lar için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	210
Çizelge E3. STK'lar için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Etkileşim Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.....	211
Çizelge E4. STK'lar için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.....	212
Çizelge E5. STK'lar için Etkileşim Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	213
Çizelge E6. STK'lar için Etkileşim Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	214

Çizelge E7. STK’lar için İletişim Yoğunluğu Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.....	215
Çizelge E8. Kamu Kurumları için Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi.....	216
Çizelge E9. Kamu Kurumları için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	219
Çizelge E10. Kamu Kurumları için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Etkileşim Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	220
Çizelge E11. Kamu Kurumları için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	221
Çizelge E12. Kamu Kurumları için Etkileşim Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	222
Çizelge E13. Kamu Kurumları için Etkileşim Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.....	223
Çizelge E14. Kamu Kurumları için İletişim Yoğunluğu Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi	224

ÖNSÖZ

Bölgesel kalkınma paradigmaları son yıllarda bir bölgeyi bütün sosyal, ekonomik ve kültürel kaynakları ile bir bütün biçiminde ele alan bir kayma yaşamıştır. Bu bağlamda, bir bölgedeki kurumlar arasındaki ilişkilerin de bölgesel kalkınmaya katkı yapıcı etkileri olduğu düşünülmektedir. Başarılı bölgeler, esnek ekonomik bir taban ve yenilikçiliğin yanı sıra, kalkınmayı kolaylaştırıcı kurumsal yapılanmalar ile de tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, değişen bölgesel kalkınma paradigmaları ışığında, kurumsal sermayenin yerini ve önemini ve kurumsal sermayenin düzeyini belirleyen etkenleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmada her türlü desteğini ve yardımını esirgemeyen tez danışmanım Prof.Dr. Erol ÇAKMAK'a, çeşitli zamanlarda değerli görüşleri ile beni yönlendiren tez danışma kurulu üyeleri Prof.Dr. Ö. Selçuk EMSEN ve Yrd.Doç.Dr. O. Berna İPEKTEN'e, çalışmaya yönelik yapıcı fikirlerinden yararlandığım tez jürisi üyeleri Doç.Dr. M. Kemal DEĞER ve Doç.Dr. Sevda YAPRAKLI'ya ve çalışmamı gerçekleştirmede büyük katkıları bulunan, Iğdır Üniversitesi'nden değerli hocam ve arkadaşım Yrd.Doç.Dr. Ecevit EYDURAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

En büyük şükran borcum hiç şüphesiz çalışmanın gerçekleşmesi için her zaman bana destek olan ve zamanlarından büyük fedakârlıklar yapan eşim Meltem HOPOĞLU ve çocuklarım Zeynep Ada ve Fahri Arda'yadır. Sonsuz fedakârlığınız için sizlere en içten teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum-2011

Sertaç HOPOĞLU

GİRİŞ

KURUMSAL SERMAYE:

ERZURUM VE TRABZON İLLERİNDE BİR UYGULAMA

Bölgesel kalkınma sadece iktisatçıların değil, diğer disiplinlerden gelen akademisyenlerin, planlamacıların ve politikacıların önemli ilgi alanlarından biri olmuştur. Bir ülke içindeki coğrafi veya idari olarak tanımlanmış bölgelerden bazılarının, diğerlerine nazaran ekonomik ve sosyal açıdan daha farklı gelişmişlik düzeyine sahip olması her zaman dikkat çekmiştir.

Bölgesel/Yerel kalkınmaya gösterilen bu ilginin birçok nedeni vardır. Öncelikle birçok akademik disiplin, bölgesel/yerel kalkınma sorununun farklı yönlerine yönelik çalışmalar üretmektedir. Bölgesel/Yerel kalkınma sorunu, bu anlamda çok sayıda bilim dalı için, doğal bir deneysel ortam oluşturabilmektedir. Örneğin, bir iktisatçı için bölgeler arasındaki üretim, yatırım ve gelir dağılımı farklılıkları ilgi çekici olabilirken, dezavantajlı bölgelerden nispeten avantajlı bölgelere olan göç, hem göçü alan hem de göçü veren bölgelerde köklü sosyal değişikliklere neden olabilmekte ve sosyologlar için önemli bir araştırma alanı haline gelmektedir. Diğer yandan, bölgesel eşitsizlikleri ortaya çıkaran veya besleyen koşullar ve bunları oluşturan faktörler, siyaset bilimciler için son derece cazip araştırma konularındandır. Uygulama alanında ise, özellikle kamuda çalışan planlamacılar, bölgesel eşitsizliklerin en aza indirgenmesinde etkili olabilecek plan, program ve projeler üzerinde kafa yormaktadır. Siyaset ile uğraşanlar ise bu gibi bölgesel ve yerel eşitsizliklerin giderilmesi için gerekli planlar geliştirmek üzere irade beyan etmektedirler. En önemlisi, ortalama bir yurttaş kendi bölgesindeki bazı eşitsizlikleri görebilmekte ve bunların neden ve nasıl meydana geldiğini ve hangi çözümlerin üretilebileceğini sorgulayabilmektedir. Dolayısıyla, bölgesel eşitsizliklerin giderilerek refahın bölgeler arasında daha eşitlikçi dağıtılabilmesi hedefi, toplumun her kesiminden ilgililerin ve her düzeyden yöneticinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

İktisat araştırmalarında her zaman önem atfedilen bölgesel kalkınma, özellikle Yirminci Yüzyılın son çeyreğinden itibaren değişik bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle, “ölçek” bağlamında “mesoekonomi”ye, yani makroekonomi ve

mikroekonomi arasında özgün bir yeri olan bölgesel ve yerel ekonomilere gösterilen ilgi artmaya başlamıştır. Bölgesel/Yerel kalkınma sorunlarını değerlendirme ve çözüm yolları araştırmada bu ölçek değişiminin, ileride ayrıntılı olarak değinilecek birçok nedeni bulunmaktadır.

Öte yandan, bölgesel/yerel ekonomilerin ve dolayısıyla bölgesel kalkınmanın öneminin artmasında etkili olan bazı önemli değişimler yaşanmıştır. Bu faktörler tarihsel anlamda birbirini tamamlayıcı olabildiği gibi, bir anlamda birbirlerinin nedeni olarak da görülebilmektedir. Bölgesel ekonomilerin öneminin artmasına neden olan bu faktörler, aşağıdaki değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır:

- 1) Genel olarak, iktisat bilimine ve özelde de kalkınma iktisadına egemen olmuş paradigmalardan, özellikle geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde, ulusal ve bölgesel anlamda kalkınma ihtiyaçlarına yeterli ölçüde cevap verememesi gerçeğine dayalı olarak ortaya çıkan ve etkilerini başta ekonomi alanı olmak üzere birçok sosyal bilim alanında gösteren düşünsel değişim,
- 2) Siyasi olarak, Sovyet sisteminin yıkılması ile neo-liberalizmin ve kapitalist sistemin baskın ve etkili ideolojik sistemler olarak yayılması ve
- 3) Toplumsal yaşamda yarattığı devasa etkileriyle birlikte, küreselleşme olgusunun ulus devleti zayıflatan ve bölge ve kentleri uluslararası ekonominin önemli birer aktörü haline getirmesi.

Bölgesel kalkınmaya ilk yaklaşımlar merkezden planlamaya dayalı, makro hedeflere göre düzenlenmiş, modernizasyonu ve teknik uzmanlık transferlerini öne çıkaran, insan topluluklarının ihtiyaçlarına bütüncül bir yaklaşım sergilemek yerine, geniş ölçekte sosyo-ekonomik refahın gelişmesini önceleyen ve beşeri sermayeyi de geliştirmeyi hedefleyen önlemler olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak, temel olarak kamunun özel sektör yatırımlarını bir bölgeye çekebilmesi için teşvikler, imtiyazlar ve çeşitli altyapı yatırımlarını içeren bu yaklaşım bölgesel eşitsizlikleri azaltmada beklenen etkiyi yapamamıştır. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan dış şokların kalkınma amaçlı kamu kaynaklarını azaltması ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) kaynak tahsisini yöneten kurumların etkisizliği de bu gibi yaklaşımların etkinliğinin tartışmaya açılmasına yol açmıştır.

Diğer yandan, gelişmiş ülkelerde bile bölgeler arası eşitsizliklerin sürmesi, teknik göstergelerin yanı sıra bölgelere özgün toplumsal özelliklerin de dikkate alındığı yeni ve bütüncül bir bölgesel kalkınma yaklaşımının gelişmesine yol açmıştır. Günümüzde bölgesel kalkınma planları ve programlarında, daha formülasyon aşamasında bölgesel toplumu en geniş şekilde temsil edebilen sivil toplum ve özel sektör temsilcilerinin katılımcı planlama süreçlerine dâhil edilmesi ve bunların masaya getirebilecekleri kaynakların önem kazanması, bu yaklaşımın bir yansıması olarak görülebilir.

Kalkınma için sivil toplum kaynaklarının önemine ve sivil toplum ve kamu ortaklıklarının yarattığı sinerjiye odaklanan bu yaklaşım, 1990’larda bölgesel kalkınmaya hâkim olmaya başlamıştır. Bu yıllarda sosyalist deneyimin başarısızlığı ile birlikte “geçiş ekonomileri”nin ortaya çıkmasıyla birlikte, özellikle Dünya Bankası ve IMF tarafından desteklenen, katılımcı süreçlere ve serbest ekonomiye vurgu yapan ekonomik kalkınma programları bu geçiş ülkelerinde uygulanmaya konulmuştur. Neoliberal demokrasilerdeki katılımcı süreçlere dayanan bu programlar, sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli koşulunun küresel ekonomiye eklemlenme olduğu fikrinden hareketle, serbest piyasa ekonomisine ve serbest dış ticarete dayalı dışsal reçeteler olarak uygulamaya konulmuş ve tüm dünyada popüler olmuştur.

Günümüzde neo-liberal bir söylem ile beslenen, her bir topluluğun ayrı kalkınma karakterleri olduğundan hareketle bölgesel ve yerel ekonomilere ayrı bir önem veren ve küreselleşme ile ilerleyen bir bağımlılığın hâkim olduğu bir dünya ekonomik düzeninden bahsedilebilir. Bu yeni ekonomik düzen içinde özellikle küreselleşmenin bazı etkileri bölgesel ve yerel ekonomileri önemli bir ölçek ve analiz birimi haline getirmişlerdir. Bölgesel kalkınma dinamikleri içinde kurumsal etkenlerin önemini ortaya çıkaran bu etkiler, kısaca aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1) Küreselleşme, teknolojik yeniliklerin getirdiği etkiler yoluyla, üretim ve dağıtım faaliyetlerinin alansal seçimini etkileyip kümelenme ekonomilerinin oluşumuna yol açarak bölgesel ekonomilerin önemini artırmaktadır. Bu kümelenmeleri destekleyici bir unsur olarak, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından oluşturulan bölgesel kurumsal taban, işlem maliyetlerini azaltarak işletme dostu ortamı teşvik etmekte ve küresel ortamda

sürdürülebilir bir rekabet avantajını oluşturma ve korumada etkin rol oynayabilmektedir.

- 2) Küreselleşme ulusal iktisadi plan ve politikaları etkileyerek, bölgesel ekonomilere yeni bir anlam kazandırmaktadır. Artık ithal ikameci ve korumacı politikalar yerine, ihracat odaklı ve bölge dışından gelecek yatırımları çekmeyi amaçlayan ve bu amaç için fiziki, idari ve sosyal altyapı gelişimine veya iyileştirmesine dayanan yeni bir politika yaklaşımı hâkimdir. İçsel kalkınma düşüncesini ön plana çıkararak bu dönüşüm, bir bölgedeki kurumların ve kuruluşların oluşturduğu beşeri ve sosyal altyapının da o bölgenin bir öz kaynağı olarak algılandığı yeni bir sentezi ortaya çıkarmıştır.
- 3) İktisadi yönetim için ademi merkeziyetçi baskıların artmasıyla bölgesel ve yerel yapılanmalar önem kazanmaktadır. Merkezden yönlendirilen kalkınma politikalarının bölgesel eşitsizlikleri artırıcı yönde etki yapması ve bunun ardından gelen süreçte uygulanmaya konulan neo-liberal politikalar ile devletin birçok üretim alanından çekilmesi, kalkınmanın yerelden örgütlenmesi fikrinin ilk gerekçelerini oluşturmuştur. Ademi merkeziyetçi bölgesel/yerel idari yapılanmalar içinde, kalkınma politikalarının başarısı, yerelde kurumsal kapasitelerin mevcudiyeti ve kurumsal etkileşimin kalitesiyle doğrudan ilişkilidir. Kurumsal sermayenin gelişmişlik düzeyi ile, ademi merkeziyetçi yönetimin etkinliği arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Kurumsal sermayenin yeterince gelişmemiş olduğu bölgelerde, etkin kalkınma politikalarının uygulanması olanağı görece çok daha düşük olmaktadır.

Yukarıda üç ana başlık altında toplanan ve bölgesel kalkınma yaklaşımlarında köklü değişimler yaratan bu etkiler, bölgesel kalkınmanın politika uygulamaları ile ilgili olarak şu öncelikleri öne çıkarmaktadır:

- i. **Bir bölgeyi doğal, fiziki, iktisadi, beşeri ve sosyal kaynakları ile bir bütün olarak ele alan, içsel büyüme ve bölgenin öz kaynaklarına dayanan, ihracat odaklı kalkınma anlayışı.**
- ii. **Bölgesel olarak rekabet avantajı yaratabilmek ve uzmanlaşmanın avantajlarından yararlanarak ölçek ekonomileri oluşturabilmek için,**

özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin oluşturduğu kümelenmelere dayanan bir ekonomik yapı.

iii. Bu ekonomik yapının eşgüdümlü bir şekilde işletilebilmesi için gereken bölgesel sinerjiyi sağlayacak olan ve bireyler, işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarından oluşan ağlardan teşekkül eden bir idari yapı.

Ortaya çıkan bu bütüncül bölgesel kalkınma yaklaşımında, bir bölgenin küresel ekonomideki başarısında geleneksel olarak ekonomik değeri olan kaynakların önemi reddedilmemektedir. Ancak, fiziki (parasal) kaynak bulmanın eskiye oranla çok kolaylaştığı günümüz dünyasında, bölgesel kalkınmayı kolaylaştıracak ortamın oluşturulmasında asıl önemli olanın, beşeri ve sosyal sermaye kaynakları olduğu önemle vurgulanmaktadır. Beşeri ve sosyal sermaye (bu arada hiç kuşkusuz kurumsal sermaye) bir bölgenin küresel ekonomide kendi “*niche*”ini¹ oluşturmasında ve geliştirmesinde, yaşamsal öneme sahip olmaktadır.

Bir bölgenin kendine özgü ve sürdürülebilir bir şekilde büyüyen bir ekonomiye sahip olması, büyük ölçüde küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin oluşturduğu kümelenmelere bağlıdır. Çünkü bu işletmeler büyüklüklerinden dolayı daha esnek ve dinamik üretim yapılarına sahip olduklarından, küreselleşmenin getirdiği rekabetçi baskılara daha iyi cevap verebilmekte ve gerektiğinde ürettikleri ürünlerde basit farklılaşmalara giderek kendi piyasalarını sürdürebilmektedirler.

Diğer yandan, küresel ekonomideki bu özgün “*niche*”in sürmesi için bölgesel ekonominin küçük ve orta ölçekli işletmelere ve girişimciliğe dayanan tabanının sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bunun için ortak çıkarları ve piyasa tamamlayıcılığını korumak için girişim ağlarının iyileştirilmesi, yani küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve bunlar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesini (Çakmak, 2006: 59) kolaylaştıracak ve bölgesel aktörler arasındaki eşgüdümü ve sinerjiyi sağlayacak ağlar şeklinde tezahür eden kurumsal yapılar önemli araçlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Nitekim güncel bölgesel kalkınma yaklaşımlarında kümelenmelerin ölçek kazanımlarının pozitif kalkınma çıktılarına dönüşmesi için gerekli ortamı sağlayıcı

¹ Yalın sözlük anlamı “girinti” olan *niche* kelimesi, kendine özgü piyasasını ve üretim sistemini oluşturmuş ve küresel ekonomi ile entegre olmuş bölgeleri belirtmek için kullanılmaktadır.

etkileri olan kurumsal sermayeye olan ilgi giderek artmaktadır. Önceleri, kurumsal sermaye pek fazla telaffuz edilmemekle birlikte, özellikle 1990'ların başında ortaya çıkan sosyal sermaye kavramı bölgesel kalkınma ile ilgili çalışmalara yeni bir yön ve ivme sağlamıştır.

Küresel ekonomide başarılı olmuş bazı bölgelere bakıldığında, ekonomik ortamın işleyişini destekleyici belirli ağlardan oluşmuş kurumsal altyapılar görülmektedir. Bu ağların içinde yer alan kamusal alana dâhil kurumlar ve sivil topluma dâhil olan kuruluşlar arasındaki yatay ve dikey bağlantılar somut olarak görülmemekle birlikte, işlem maliyetlerini düşürücü etkileri nedeniyle yerel ekonominin işleyişinde önemli bir yer tutmaktadırlar. Bölgesel kalkınmanın idari yönüyle ilgili olan kurumsal sermaye, bu bağlamda bölgesel kalkınma için kurumlar arasında var olan iletişim yoğunluğu, etkileşim ve güven ilişkilerinin oluşturduğu ve kurumların tek başlarına ulaşamayacakları kaynaklara erişimlerini ve bunları bölgesel kalkınma için kullanmalarını mümkün kılan bir bölgesel kaynak olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmanın başlıca amacı, değişen bölgesel kalkınma paradigmaları ışığında, kurumsal sermayenin yerini ve önemini ortaya koymaktır. Kurumsal sermaye kavramının, uluslararası literatürde bile oldukça yeni bir kavram olduğu, çoğu zaman akademik çevrelerde sosyal sermayenin ayrılmaz bir bileşeni olarak görüldüğü bir gerçektir. Bu konudaki az sayıda öncü çalışmada, kurumsal sermaye, başlı başına bir bölgesel/yerel kalkınma kaynağı olarak kabul edilmektedir. Konu ile ilgili uygulamalı çalışmalar, çok az sayıdadır. Araştırmanın boyutlarını sınırlandıran bu olumsuzluklara rağmen, kurumsal sermayenin bölgesel kalkınmadaki yaşamsal öneminden hareketle, konu ile ilgili tüm teorik ve uygulamalı çalışmalar araştırılarak tezin birinci ve ikinci bölümlerinde sistematik bir bütünlük içinde aktarılmaktadır.

Öte yandan, kurumsal sermayenin düzeyini belirleyen etkenlerin ortaya konulması, bu sermaye türünün geliştirilmesi için uygulanması gereken politikalara ve alınması beklenen önlemlere ışık tutacaktır. Bu nedenle araştırma, uygulama bölümünde, Erzurum ve Trabzon illerinde kamu ve sivil toplum düzeylerinde kurumsal sermaye düzeyini belirleyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır. Bu bağlamda, kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının hem kendi hem de birbirleri arasındaki ilişkilerin irdelenmesine dayalı bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, kurumsal sermaye düzeyinin, üç önemli bileşenini oluşturan iletişim yoğunluğu, etkileşim ve güven düzeyleri itibariyle Erzurum ve Trabzon illerindeki kamu ve STK'ları için ölçülmesi için bir gösterge değeri oluşturulmaktadır. Kurumsal sermaye gösterge değerinin hesaplandığı anket sorularından hareketle de, kurumların demografik özellikleri ile kurumsal sermayenin düzeyini belirleyen iletişim, etkileşim ve güven bileşenleri arasındaki ilişkiler analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmadaki kurgulamada, öncelikle kurumsal sermaye kavramının teorik çerçevesi çizilmeye çalışılarak, ilk olarak bölgesel kalkınmada soyut sermaye kavramları sosyal sermaye kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılacak, takiben bölgesel kalkınmadaki bazı önemli kurumsal sermaye yaklaşımları tartışılacaktır. Daha sonra kurumsal sermayenin iktisadi kökenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bölümde son olarak bu çalışmada kullanıldığı biçimi ile kurumsal sermayenin tanımı yapılacak ve boyutları belirlenecektir. Üçüncü bölümde önce sosyal sermaye ile ilgili bazı uygulamalı çalışmalara değinilecek, daha sonra kurumsal sermaye konusunda yapılmış bazı uygulamalı çalışmalar ve kurumsal sermayenin ölçülmesindeki zorluklar tartışılacaktır. Dördüncü bölümde ise seçilen illerde yapılan uygulamalı çalışmanın yöntemi ve detayları anlatılacaktır. Son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılarak, bölgesel ekonomiler bağlamında kurumsal sermayeyi geliştirmeye yönelik çeşitli öneriler sunulacaktır.

Çalışmanın ilk iki bölümünde yer alan teorik tartışmaların ve uluslararası literatürde konu ile ilgili olarak yapılan araştırmanın, ülkemizde, “kalkınmanın görünmez kaynakları”nı araştırmaya yönelik ilgiyi artıracığı ümit edilmektedir. Çalışmanın Türkiye'nin yeni oluşturulan NUTS II düzey Bölgeleri kapsamında ve yeterli uzunlukta zaman serisi verilerinin oluşmasından sonra, çok daha ayrıntılı düzeyde araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilecek yeni çalışmalara ışık tutması beklenmektedir. Sınırlı bir ana kütle üzerinde gerçekleştirilen anket çalışması ile elde edilen sonuçların, özellikle bölgesel kalkınma üzerine çalışan akademisyenlere ve bölgesel planlamada aktif olarak çalışan ve politikalar geliştiren kurum, örgüt veya bireylere katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. “GÖRÜNMEYEN” SERMAYE VE YEREL EKONOMİLER

Günümüzde bölgesel kalkınma yaklaşımları çoğunlukla yerel içsel potansiyellere vurgu yapmaktadır. 1980’lerin başından itibaren gerçekleşen küreselleşme dalgası o zamana kadar geçerli olan ve bölgesel kalkınma hedefine devletin merkezden formüle ettiği stratejilerle ulaşmaya çalışan Keynezyen politikalar ve her bölgede seri üretim yapan Fordist üretim sistemleri üzerine kurulu eski bölgesel kalkınma anlayışını etkisiz hale getirmiştir.

Küreselleşmenin getirdiği iletişim ve üretim teknolojilerindeki yenilikler karşısında klasik kalkınma politikaları işlevselliğini büyük ölçüde kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla, değişimi algılayabilecek etkinliğe sahip firma ve endüstrilerin bulunduğu bölgeler, küresel değişimin gerektirdiği rekabet “*niche*”ni korumak ve/veya geliştirmek için esnek üretim sistemlerine geçiş yapmışlar veya mevcut sistemlerini daha da esnekleştirerek küresel rekabette karşılaştırmalı avantajlarını korumuşlardır. Bu tür bölgelerde yer alan firmalar için esnekliği artırmanın tek bir yolu yoktur. Kimi zaman, üretimin parçalanması ve üretim yerlerinin çeşitlendirilmesi, kimi zaman ürün veya hizmette teknolojik yeniliklerle üretim-dağıtım teknolojilerinde geliştirme çabaları esneklik artırmanın başlıca yolları olabilir. Temel hedef, uluslararasılaşmış piyasalarda rekabet gücünü koruma ve geliştirme üzerinde odaklanmıştır. Bu hedefe ulaşmada farklı stratejiler uygulanabilir. Şöyle ki; kimi zaman üretim maliyetlerini düşürme kimi zaman, özgün teknolojik yeniliklerle birlikte farklılaştırılmış mallar üzerinden piyasa payını koruma ve büyütme yönelik stratejiler uygulamaya konulabilir. Çoğu zaman, bu stratejiler birlikte uygulanacaktır.

Bununla birlikte, yeterli bir endüstriyel temel oluşturamamış ve yığılma ekonomilerini yeterli düzeyde geliştirememiş birçok bölge ise, çoğunlukla yerinde saymış veya gerilemiştir. Bu bölgelerin büyük kısmı, ister gelişmiş ister az gelişmiş ülkelerde bulunsunlar, zaman içinde mal ve hizmet üretim ve dağıtım ağlarının dışında kalarak marjinal hale gelmektedirler. Gelişmiş ülkelerde gerileyen endüstrilerin yoğunlaştığı bölgeler ile az gelişmiş ülkelerde, yığılma ekonomileri oluşturamamış olan

ve büyük üretim ve tüketim merkezlerinin uzağında kalan bölgeler, neredeyse benzer kaderi paylaşmaktadırlar. Küreselleşme öncesinde bu bölgeler için var olan faktör göçü baskısı, küreselleşmenin yarattığı değişimlerle daha da artmıştır.

Kalkınmada başarılı bölgelerin neden başarılı olduğunu araştıran çalışmalarda, bu bölgelerde yapısal olarak bölgeye özgü bazı görünmeyen özelliklerin bulunduğu belirtilmiştir². Bu özellikler tarihsel ve kültürel kaynaklı olabileceği gibi, bölgenin kurumsal yapısından da kaynaklanabilmektedir. Bölgelerin öz potansiyellerini oluşturan fiziki ve beşeri sermayenin yanı sıra bu bölgelerin kalkınmadaki başarısında sahip oldukları bu “görünmeyen sermaye”nin etkisine sıkça vurgu yapılmaktadır³. Ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olan ve diğer kaynakların verimliliğini artıran bu “görünmeyen sermaye”nin en büyük özelliği, kalkınma amacı için ekonomik aktörler arasında bir sinerji yaratarak, her bir aktörün kendi başına ulaşamayacağı kaynaklara ortak bir erişim sağlamasıdır.

Bu bağlamda, “Görünmeyen Sermaye” stoku herhangi bir bölgenin ortak bir amaç için üretime yönelik davranışlarını belirleyen ve ekonomik performansını etkileyen sosyal olguların bir seti olarak tanımlanabilir. Kısacası, bu geniş tanımıyla “Görünmeyen Sermaye”, geleneksel olarak ekonominin ilgi alanında olmayan, ancak doğrudan veya dolaylı olarak bölgesel ekonomiyi etkileyen değişkenlerin hepsini içerir. Örneğin bir bölgedeki toplumun çalışmaya bakış açısını etkileyen kültür, beraberce ortak hedefler için çalışmak, ortak hedeflere yönelik kamuoyu yaratmak ve bölgesel ve/veya ulusal düzeyde bunlar için lobi yapmak, bölgede ekonomik faaliyetleri kolaylaştıran ya da zorlaştıran politik görüş birliği veya zıtlık, “Görünmeyen Sermaye”nin değişik boyutlarda kendini göstermesidir.

Bu yaklaşıma uygun olarak, son yıllarda bölgesel kalkınma üzerine çalışan bazı bilim insanları, bir bölgenin sahip olduğu tüm sermaye stokunun sadece fiziki, beşeri veya sosyal sermayeden meydana gelmediğini; ekonomik performansa bunların dışında da etki eden sermaye çeşitleri olduğu fikrini öne sürmüşlerdir.⁴ Bu bilim insanlarına

² Örneğin, Storper (1996), Amin (1999), Scott ve Storper (2003), Pike, Rodriguez-Pose ve Tomaney (2006).

³ Storper (1996), Evans (1997), Morgan ve Nauwelaers (2003), Uzawa (2005), Rocha Ipiranga, Moreira Faria ve Alves Amorim (2008).

⁴ Bu iktisatçılardan başlıcaları; Boisier (1999, 2001, 2003), Durston (2001), Amato Neto ve Fucci Amato (2008) ve Caicedo (2009)'dur.

göre, günümüzde ulusal ya da bölgesel ölçekte kalkınma artık tamamen teknik bir sorun değildir. Ekonomik olarak yatırımlar, teknolojik gelişme, vb. göstergeler hala önemli olmakla birlikte, günümüzde kalkınmada büyük resmi tamamlayan sosyal, siyasi ve kültürel öğelerin de varlığı göz ardı edilmemektedir. Kısacası, kalkınmanın gerçekleşeceği ölçekler (veya coğrafi alanlar) küreselleşme olgusu ile birlikte, birbirini etkileyen değişik karakterdeki çeşitli alt sistemlerden (ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, fiziki vb.) oluşan büyük bir sistem olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, bildiğimiz şekilleriyle mikroekonomik ve makroekonomik ölçeklere ek olarak, küresel ekonomiyi temsilen *metaekonomik*⁵ ve bölgesel veya yerel ölçeği temsilen *mesoekonomik* ölçek sırasıyla en üst ve aradaki sistemler olarak ortaya çıkmıştır. Mesoekonomik ölçek kendine has yapısı nedeniyle hem makro hem de mikro elementler içerebilmektedir. Dolayısıyla, bu yaklaşım, mesoekonomik anlamda mekânın,

“... (bir) bölgenin sadece doğal olarak kendisinde bulunan avantajların bir sağlayıcısı veya bizzat kendisi olarak algılanmayıp, karmaşık ve gelişmiş bir fiziki ve sosyal sistem olarak düşünülmesini gerektirir” (Lira ve Quiroga, 2009: 9).

Mekânın kalkınma açısından yeniden tanımlanması, bölgesel kalkınmayı sadece ekonominin ve teknokratların ilgilendiği bir alan olmaktan çıkarmış, coğrafyadan sosyolojiye değişik disiplinlerin de ilgi alanı haline getirmiştir. Böylelikle, bölgesel alt sistemlerin ekonomik performans etkilerini temsil eden “görünmeyen” sermayeyi çeşitli yollardan açıklamak için çalışmalar yapılmıştır.

Bu çerçevede kurumsal sermaye kavramı, son yıllarda özellikle politik ekonomi, bölgesel kalkınma ve politik bilim dalında araştırmalara sıklıkla konu olmaya başlamıştır. Özellikle son otuz sene içinde soyut kurumların ekonomik performansa etkilerini konu alan çalışmaların ekonomi dalında Nobel ödülüne layık görülmesi (1993 yılında Douglass C. North ve 2009 yılında Ellinor Ostrom ve Oliver Williamson)

⁵ Mikroekonomik ölçek, bireyler, haneler ve işletmeler gibi ulusal bir ekonominin alt parçaları olan birimlerinin ekonomisini kapsarken, makroekonomik ölçek bir ekonomiye öge olan tüm birimlerin toplam ekonomisini içerir. Bölgesel ekonomiler karakterlerinden dolayı hem makro hem de mikro elementleri kapsadığından ara, yani “meso” bir ölçek olarak sıklıkla tanımlanmaktadır. Bu mantık ile “metaekonomik” ölçek ise, mikro, makro ve meso elementleri içerecek şekilde tüm dünya ekonomisini temsil etmektedir.

konunun güncelliğine ve önemine işaret etmektedir. Diğer yandan, kurumların ekonomi üzerindeki etkilerinin popüler araştırma konusu haline gelmesinde,

“Dünya Bankası ve IMF’nin bu kavramlara önem vermesi de bir sebep olabilir. Kalkınma iktisadının 1980’lerde girdiği krizden kurtulamayarak kendini sorgulaması ve yeni çıkış yolları aranan bir döneme denk gelinmesi rastlantı değildir. Yeni Washington Mutabakatında ‘iyi yönetim’ ve ‘iyi kurumlar’a vurgu yapılmaktadır” (Aysan, 2007: 29-30).

Halen gelişmekte olan bu literatüre rağmen, kurumsal sermaye denilince ilk akla gelen bir firmanın sahip olduğu veya kontrol ettiği varlıkların değerinin parasal olarak ifade edildiği, daha çok bir firmanın finansman-yatırımlar döngüsü ile ilgili çalışmalardır. Bu bağlamda, kurumsal sermaye kavramı, mikroekonominin veya daha da özelleşmiş bir disiplin olarak yönetsel ekonominin (managerial economics) süzgecinden geçmiş bir kavramdır. Kurumsal sermayenin, yukarıda tanımlandığı anlamıyla, kalkınmaya, hatta daha da özel olarak bölgesel kalkınmaya nasıl etki ettiği ve nasıl tanımlanacağı yönünde bilim insanları arasında önemli görüş farklılıkları vardır (Boschma, 2005: 139-140). Bu görüş farklılıkları kurumsal sermaye kavramına olan yaklaşımlarda kendisini göstermektedir. Kurumsal sermayeyi değişik şekillerde ele alan bu yaklaşımların önemli bir kısmı sosyal sermaye teorisi içinden gelmektedir.

Bu bölümde önce kurumsal sermayeye sosyal sermayeden hareketle bir bakış açısı getirilmeye çalışılacak, sonrasında kurumsal sermaye literatüründe sıkça atıfta bulunulan Yeni Kurumsal Ekonominin kurumsal sermaye kavramının gelişimine etkileri tartışılacak ve takiben daha çok kurumlara dayanan yaklaşımları (Boisier’in Kurumsal Sermaye kavramı, Amin ve Thrift’in Kurumsal Katman kavramı ve Yönetişim kavramı başta olmak üzere) irdelenecektir.

1.2. SOSYAL SERMAYE TEORİSİ VE KURUMSAL SERMAYE

Toplumsal organizasyonun kalkınmaya etkilerini açıklamada sosyal sermaye teorisyenlerinin önemli katkıları olmuştur. Sosyal sermaye teorisi geliştikçe, sosyal organizasyonun sadece “sosyal” (bireyler, ilişkileri, sivil toplum gibi) öğelerden değil, aynı zamanda toplumun yönetimi için kurulmuş formal organizasyon öğelerinden de oluştuğu ve bu öğelerin toplumdaki ayrı değerlendirilemeyeceği fikri hâkim olmaya başlamıştır. Bu anlamda, kurumsal sermaye kavramının kökeninde sosyal sermaye

teorisi yatmaktadır ve kurumsal sermayeyi anlayabilmek için öncelikle sosyal sermaye kavramını tanımak gerekmektedir.

1.2.1. Sosyal Sermayenin Tanımı ve Özellikleri

İlk olarak 1916 yılında Lyda J. Hanifan'ın⁶ çalışmasında bahsedilen bu kavram (Woolcock ve Narayan, 2000: 228, European Commission, 2005: 3), 1980'lerin ikinci yarısında Fransız sosyolog Pierre Bourdieu⁷ tarafından geliştirilmiştir. Sosyal sermaye kavramı, daha sonra James Coleman'ın⁸ öncü çalışmaları ile Putnam, Leonardi ve Nonetti (1993)'nin 1993 yılında gerçekleştirdikleri ünlü deneysel çalışmaları "*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*"⁹ ile kalkınma araştırmalarında önemli bir yere sahip olmuştur.

Sosyal sermaye en genel anlamıyla "bir insan topluluğunun ortak bir amaç veya amaçlar doğrultusunda birlikte çalışma yetisi ve potansiyeli" olarak adlandırılabilir. Basit tanımdan temel bir çıkarımla bir toplumun ve onun bireysel veya kurumsal tüm bileşenlerinin bir amaç doğrultusunda uyumlu çalışmaları durumunda, sosyal sermaye düzeyinin söz konusu toplumda yüksek olduğu söylenebilir. Sosyal sermayenin çeşitli tanımları, kalkınma bağlamında bir insan topluluğunda var olan veya o topluluğun oluşturabileceği çeşitli kaynaklara işaret ederler. Bu kaynakların toplamı sosyal sermaye stokunu oluşturur. Dolayısıyla, sosyal sermaye çok boyutlu bir kavramdır ve toplumun ortak görünmez sermaye havuzuna doğru olan birçok akımdan oluşmaktadır. Birçok değişik disiplinden gelen değişik araştırmacıların tanımından sosyal sermayenin farklı boyutlarını görmek mümkündür.

Sosyal sermayenin popüler bir kavram haline gelmesinde son yıllarda Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Bankası gibi uluslar üstü kurumların sosyal sermayeyi kalkınma zincirinin eksik olan halkası olarak sunmaları ve bu yönde çalışmalar ve projeler üretmelerinin de etkisi vardır. Ancak, sosyal sermaye kavramının mucitlerinden biri olan Pierre Bourdieu'nun da bahsettiği gibi;

⁶ "The Rural School Community Center", *Annals of the American Society of Political and Social Science*, Vol.67, No. 1, Eylül 1916, 130-138.

⁷ "Forms of Capital", *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, J.G. Richardson (Ed.), , 1983/1986, Westport: Greenwood Press.

⁸ "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, 94, 1988.

⁹ "*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*", 1993, Princeton: Princeton University Press.

“sosyal sermaye ekonomik sermayenin başka bir şekilde görünümüdür. Son tahlilde ‘ekonomik sermaye diğer bütün sermaye çeşitlerinin temelinde yatar’ ve sosyal sermaye de dâhil ‘her çeşit sermaye son tahlilde ekonomik sermayeye dönüştürülebilir’” (Bourdieu, 1983: 252-253, Aktaran: Lin, 2004: 22-23).

Bu durumda, sosyal sermayeyi (ve dolayısıyla kurumsal sermaye de dâhil, görünmeyen sermayeyi oluşturan diğer sermaye bileşenlerini) kalkınma için gerekli, ancak yeterli olmayan bir kavram olarak ele almak akılcı olacaktır (Ostrom, 1999: 172).

Sosyal sermaye kavramını popüler hale getiren Putnam v.d. (1993)’nin yaklaşımına göre sosyal sermaye bireylerin çeşitli informal ağlarda ve yurttaşlık organizasyonlarında ne düzeyde yer aldıklarına ve bu yer alışın doğasına bağlıdır. Putnam v.d. (1993), sosyal sermayeyi;

“...koordineli hareketleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini artıran, güven, normlar ve ağlar gibi sosyal organizasyon özellikleri” (Putnam v.d., 1993, 167) olarak tanımlar ve *“cemiyetlere (dernek, birlik, mesleki kuruluşlar gibi sivil toplum tabanlı organizasyonlara) üyeliğin, bu cemiyetler ekonomide ve politikada bir rol sahibi olmasa bile, politik ve ekonomik etkinliği güçlendirdiğini”* savunur (Arrow, 1999: 4).

Bu anlamıyla sosyal sermaye;

“Komşularla sohbet etmek ya da ortak zaman geçirme faaliyetlerinden çevreci gruplara veya siyasi partilere katılmaya kadar.... bir toplumun üyelerinin birbirleriyle etkileşim içinde olabildikleri çeşitli yolları simgeleyen kavramsal bir terim olarak kullanılmıştır” (Grootaert, Narayan, Nyhan-Jones ve Woolcock, 2004: 3).

Böylelikle,

“bir topluluğun toplum içi ilişkilerinin bir haritası çıkarılabilir ve bununla birlikte toplumun yurttaşlık düzeyinin ne durumda olduğu hakkında bir fikir edinilebilir. Bir dizi sosyal problem (suç, sağlık, yoksulluk, işsizlik, vb.) böylelikle deneysel olarak bir toplumun sosyal sermaye düzeyine bağlanmıştır. Bununla birlikte yurttaşların ve politika üretkenlerin ortak hassasiyetleriyle bu sorunlar için daha eski sosyal sermaye biçimleri ortadan kaybolur veya etkileri azalırken (örneğin, teknolojik veya demografik değişimlerin bir sonucu olarak), yeni sosyal sermaye biçimleri tasarlanıp ortaya çıkarılabilir” (Grootaert v.d., 2004: 3).

Diğer yandan, Pierre Bourdieu sermayeyi üç biçimde tanımlar: Ekonomik, kültürel ve sosyal. Bourdieu'ya göre sosyal sermaye diğer tüm sermaye biçimlerinin etkilerini çoğaltıcı bir rol oynamaktadır. Ona göre sosyal sermaye,

“sosyal yaptırımlar ve bağlantılardan oluşmuştur” ve “karşılıklı ilişkide olma ve tanınmayı barındıran, kısacası bir ağa üyeliğe bağımlı, dayanıklı bir ağ içinde kurumsallaşmış ilişkilerin getirdiği ve bu ağa sahip olmak ile bağlantılı mevcut ve potansiyel kaynakların bir toplamıdır” (Bourdieu, 1983/1986, Aktaran Lin, 2004: 22).

Grup, üyelerine ortak olarak sahip olunan sermayeyi sağlar ve bu üyelerin kredisi haline gelir. Bu şekliyle sermaye bireyin üyesi olduğu ağın büyüklüğü ve bireyin bağlantılı olduğu diğer bireyler yoluyla sahip olduğu sermayenin hacmi ile ifade edilmektedir. Kısacası, Bourdieu'ya göre sosyal sermaye bireyin bağlantılarına ve bu bağlantıların sahip olduğu sermayenin hacmine veya miktarına dayanmaktadır. Bu anlamda sosyal sermaye, her bir bireyin, bireysel sosyal sermayelerinin toplamı olan kolektif bir değerdir. Aynı yaklaşımla, bu kolektif kaynağın, grubun sosyal yapısından kaynaklanan sınırları ve kullanım kuralları vardır. Bourdieu, analizini bir adım daha ileri götürerek, sosyal sermayeyi bir grubun üyelerinin bir çıktısı olarak görür. Bu ortak kaynağın güçlendirilmesi ve miktarı ve sınırları hakkında ortak bir bilinç geliştirilmesi için, zaman içinde grup üyelerinin sosyal sermayeyi tekrar tekrar kullanmaları gerekebilir. Böylece, grup içinde, sosyal sermayenin karşılıklılığa dayanan kolektif bir kaynak olduğu bilinci sağlanabilir (Bourdieu, 1983/1986, Aktaran Lin, 2004: 22).

James Coleman'a göre sosyal sermaye öncelikle bir sosyal yapının bir bileşenidir: Ona göre:

“herhangi bir yapısal özelliğin sermaye olup olmadığı belirli faaliyetlerle uğraşan belirli bireyler için işlevsel olup olmadığına bağlıdır. Bu nedenle sosyal sermaye bireyler ve faaliyetler arasında kolaylıkla değişimi yapılabilir bir kaynak değildir” (Coleman, 1990, Aktaran: Lin, 2004: 23).

Coleman, ikinci bir özellik olarak sosyal sermayenin bu yapı içindeki bireylerin belirli hareketlerini kolaylaştırdığını belirtmiştir: Onun ifadesiyle,

“sosyal sermaye, gerçek veya potansiyel olarak, ilişkilerden kazanılan kaynakların tümüdür. Bu nedenle, aktörler gerçekleşen olaylardan kendi lehlerine

çıktılar sağlamak için değişim ve kaynak transferi gerçekleştirirler. Bu sosyal ilişkiler bireysel aktörlerin hareketlerine kolaylık sağlamada önemli işlevselliğe sahiptirler ve sosyal sermayenin temelini oluştururlar” (Coleman, 1990, Aktaran: Lin, 2004: 23).

Diğer bir yaklaşım ise bireylerin diğer insanlarla ilişkilerinin derecesine göre elde edebildikleri kaynaklara (bilgi, fikirler, destek gibi) vurgu yapmaktadır:

“Bu kaynaklar (“sermaye”), temelde bireylerin mülkiyetinde bulunan fiziki (araçlar, teknoloji) ve beşeri (eğitim, beceriler) sermayenin aksine, sadece bu çeşit ilişkiler yoluyla ve bu çeşit ilişkiler içinde erişilebilir olduklarından dolayı “sosyal”dirler. Bu nedenle belirli bir ağın yapısının (kimin kim ile etkileşim halinde olduğu, bu etkileşimin ne sıklıkta gerçekleştiği ve bu etkileşimin hangi koşullar altında gerçekleştiği) bu ağdan geçen kaynak akışı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Böylece, ağda önemli stratejik pozisyonlara sahip bireylerin, özellikle de bu bağları önemli grupları da kapsıyorsa, ağdaki diğer kişilere göre daha fazla sosyal sermayeye sahip oldukları söylenebilir, çünkü çok açık bir şekilde ağ içindeki pozisyonları daha fazla ve daha iyi kaynaklara yüksek derecede erişim imkânı vermektedir” (Grootaert, v.d., 2004: 3).

Serageldin ve Grootaert (1999)’e göre, sosyal sermaye, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji literatürlerinde genellikle karar verme ve politikaların hazırlanmasında kullanım değeri olan güç ve kaynaklara insanların erişim sağladığı kanalları oluşturan normlar, ağlar ve organizasyonların bir seti olarak görülmektedir. Ekonomistler ise bu görüşlere sosyal sermayenin ekonomik büyümeye katkıları açısından katılmaktadırlar. Mikroekonomik düzeyde sosyal sermaye ekonomistlerce öncelikle piyasanın işlevselliğini iyileştirme kabiliyeti temelinde, makroekonomik düzeyde ise kurumların, yasal çerçevelerin ve hükümetin üretimin organizasyonundaki rolü ile analiz edilmektedir (Serageldin ve Grootaert, 1999: 45).

Ancak, bölgesel ve yerel düzeyde sosyal sermayeyi araştırırken, mesoekonomik düzeyin kendine has özelliklerinden dolayı hem mikro hem de makro değişkenleri barındırdığını göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla, genel anlamda ulusal yapıların bir yansıması olan sosyal ilişkiler, ağlar ve kurumlar, operasyon biçimleri ve işlevsellikleri aynı olmakla birlikte, yerel düzeyde bölgelerin çeşitli özelliklerine göre

değişik şekillerde ortaya çıkabilirler. Kısacası, bölgesel olarak ağların, ilişkilerin ve kurumların stratejik pozisyonlarında farklılıklar görülebilir.

1.2.2. Sosyal Sermaye İçinde Kurumların Rolü

Sosyal sermaye teorisi geliştikçe, toplum içindeki formal kurumların sosyal sermayeyi yaratma ve geliştirmedeki rolüne olan ilgi artmıştır. Sosyal sermaye teorisyenleri formal organizasyonların işlevleri ve aralarındaki ilişkilerden ziyade, bunları siyasi arka planlarına ve sosyal hayattaki konumlarına göre analiz etme eğilimindedirler. Bununla birlikte, formal kurumların sosyal sermaye görüşü açısından analizinin, kurumsal sermaye kavramına öncü olabilecek çeşitli yaklaşımları doğurduğu da açıkça görülmektedir.

1.2.2.1. Siyasi Kurumlara ve Devlete Odaklı Yaklaşımlar

Sosyal sermaye ile ilgili yazından, sosyal sermaye teorisyenlerinin bu kavramı temelde sadece bireyler ve bireyler arası ilişkilerin ve ortak çıkarlara yönelik davranışların ekonomik performans etkileri olarak aldıkları açıkça görülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, belirli bir mekândaki sosyal organizasyonun ortaya çıkardığı en önemli ürünlerden biri de sosyal yaşamı düzenleyen ve kurallar getiren yönetim sistemleridir. Yönetim sistemleri içinden çıktıkları sosyal sistemleri şekillendiren normların somut bir şekilde dışavurumudur. Yönetim sistemlerinin kendilerini gösterme şekli, toplumu bu normlara göre “yürüten” organizasyonlar aracılığıyla. Dolayısıyla, sosyal sermaye yaklaşımına göre bir tümdengelim yapılırsa, sadece bireylerin değil, bireylerin değer yargılarının ve sistemlerinin oluşturduğu organizasyonların, yani kurumların arasındaki ilişkilerin de sosyal sermayenin bir parçası olduğu görülebilir. Sonuç olarak, kurumlar arasındaki yatay ve dikey ilişkiler de sosyal sermaye stokuna bir akım olarak ele alınabilir. Çünkü bunların arasındaki yatay işbirliği ilişkileri, dikey hiyerarşik ilişkiler ve güven düzeyi, kalkınma için bu kurumların tek başlarına ulaşamayabileceği kaynaklara erişim imkânı verebilir.

Bu bağlamda Serageldin ve Grootaert (1999), sosyal sermaye üzerinde üç farklı görüş olduğunu belirtirler. Bunlardan biri Putnam v.d.’nin (1993) sosyal sermayeyi “*toplumsal üretkenlik üzerinde etkili olan toplumdaki yatay ağlar*” şeklinde gören ve “*yurttaşlık düzeyinde ilişkilerin oluşturduğu ağları ve sosyal normları*” içeren görüştür (Serageldin ve Grootaert, 1999: 45). İkinci görüş, Coleman’ın sosyal sermayeyi değişik

varlıkların (kişisel veya tüzel) oluşturduğu ve her şekilde bir sosyal yapı ve bu sosyal yapının bazı aktörlerin işlerini kolaylaştırması şeklindeki yaklaşımıdır. Üçüncü ve daha geniş kapsamlı bir diğer görüşe göre,

“sosyal sermaye, normları geliştirerek sosyal yapıyı şekillendirmesine olanak sağlayan sosyal ve siyasi bir ortamı içermektedir. Birinci görüşte bildirilen çoğunlukla informal yatay ilişkiler, ikinci görüşte belirtilen hiyerarşik organizasyonlardır. Bu üçüncü görüş, resmiyet kazandırılmış (formalize olmuş) hükümetler, siyasi rejimler, hukukun üstünlüğü, adalet sistemleri ile sivil ve siyasi haklar gibi kurumsal ilişkiler ve yapıları da içerir” (Serageldin ve Grootaert, 1999: 46).

Daha geniş bir şekilde ifade edilen bu sosyal sermaye kavramının makroekonomik sonuçları Douglass C. North ve Mancur Olson (1982) tarafından araştırılmıştır. North¹⁰ ve Olson ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelir farklılıklarının üretken kaynakların (arazi ve doğal kaynaklar, beşeri sermaye ve teknolojiye dâhil üretilmiş sermaye) kişi başına dağılımı ile açıklanamayacağını savunmaktadır. Onlara göre, kurumlar ve diğer sosyal sermaye türleri, kamu politikaları ile birlikte, bir ülkenin diğer sermaye biçimlerinden elde edebileceği geri dönüşleri belirlerler (Olson, 1982 ve North, 1990, Aktaran: Serageldin ve Grootaert, 1999: 46). Bölgesel olarak, gelir düzeyleri arasındaki farklılığın sadece bölgelerin sermaye stoklarına bağlı olmadığını; bunda üretkenlik ve ekonomik aktiviteyi belirleyen kurumsal ve sosyal yapıların etkili olabileceğini söylemek daha anlamlı olabilir. Kısacası, sosyal ilişkiler ve kurumların olumlu dışsallıkları olabilir. Ancak bireyler bu dışsallıkları kolaylıkla içselleştiremediklerinden, ekonomik aktörler sosyal sermayeye daha az yatırım yapmak eğilimindedir ki, bu kamu desteği için bir boşluk oluşturmaktadır (Serageldin ve Grootaert, 1999: 47). Türkiye’de başta Avrupa Birliği olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluş ve donörler tarafından yürütülen sosyal ve kurumsal altyapıyı güçlendirmeye yönelik projeler yukarıdaki durumun bir yansıması olarak görülebilir.

Diğer yandan, Ellinor Ostrom (1999) ulusal ve bölgesel resmi kurumların, uzun vadede, bireylerin kalkınma çabaları için kullanabilecekleri sosyal sermayenin düzeyini ve biçimini güçlü bir şekilde etkilediklerini ifade etmektedir. Ekonomi dâhil, toplumsal hayatın bütün alanlarında öne çıkan kapsama alanı geniş kurumlar, *“koordinasyon veya*

¹⁰ North (1990)’un görüşlerine ileride ayrıntılı olarak değinilecektir. North kurumları bildiğimiz anlamıyla değil, ancak soyut bir şekilde ele almaktadır.

kolektif hareket sorunlarını çözmeye çalışan yurttaşların sosyal sermaye yaratma çabalarını kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir” (Ostrom, 1999: 182). Bu durumda, toplumda sosyal sermayenin gelişmesi, merkezi kurumların gerekli yönetim faaliyetlerinin dışında, yurttaşların kendi kendilerini örgütlemesi için bıraktıkları hareket alanı tarafından belirlenmiş olur. Şöyle ki, eğer merkezi yönetim toplumsal yaşamın tüm alanlarında hizmet sağlamak için kontrolü ele alırsa, bu alanlarda faaliyet göstermek isteyen diğer sosyal grupların ve/veya şirketlerin önünü tıkamış olur. Bu durumda toplumun kendiliğinden organize olması için gereken büyüklükte bir hareket alanı kalmaz. Böylece, sosyal sermayenin oluşumu da bu alanın büyüklüğüne göre kolay ya da zor bir hale gelir. Sosyal sermayenin inşası için geniş bir sosyal alanın olduğu toplumlarda, kolayca yüksek düzeylerde sosyal sermaye oluşabilir. Kısacası;

“... ulusal veya yerel yönetimler geniş alanlarda yurttaşlık veya sosyal boyut içeren faaliyetler üzerindeki tüm sorumlulukları kendi üzerlerine alırsa, bu alanlara girmek isteyen diğer çabaları da dışlamış (crowd out) olurlar. Girişimci yurttaşlardan ziyade bağımlı yurttaşlar yaratmak bireylerin her türde sermayeyi üretme kapasitesini azaltır” (Ostrom, 1999: 182).

Sosyal sermayenin oluşumunda özellikle siyasi ve kurumsal yapıların rollerini inceleyen Carlo Trigilia (2001) da sosyal sermayenin yerel kalkınma üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olan biçimleri olduğunu belirtmektedir. Ona göre, olumlu ve olumsuz sosyal sermaye formlarını ayırt edebilmek için, öncelikle sosyal sermayenin kültür ve uygarlık yerine, sosyal ilişkiler ve ağlar temelinde ele alınması, ikinci olarak da, sosyal sermaye ve diğer kurumlar, özellikle de siyasi kurumlar arasındaki etkileşimin titizlikle analiz edilmesi gereklidir. Trigilia’ya göre sosyal sermayenin yerel ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkilerinin ortaya çıkmasında siyasi faktörlerin önemli bir rolü vardır (Trigilia, 2001: 427).

Trigilia son zamanlarda kurumsal arka planın ekonomik kalkınmadaki rolüne olan artan ilgiyi vurgulayarak, Weber’den bu yana sosyal ağların belirli bölgelerde girişimcilik faaliyetlerinin şekillenmesinde etkileri olan araçlar olabileceğini, ancak fazla sıkı veya yoğun ağların rekabeti olumsuz etkileyerek ekonomik yenilikçiliği teşvik etmede olumsuz etkiler doğurabileceğini ifade etmektedir. Trigilia bu tezini Weber’in Protestan etik değerlerinin Amerikan ekonomik büyümesinde son derece önemli

olduğunu savunduğu “*The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*” (1920) ve “*Economy and Society*” (1922) adlı eserlerine dayandırır. Trigilia’ya göre Weber ilk eserinde üstü kapalı olarak bugün sosyal sermaye olarak bildiğimiz kavramdan bahsetmiş, sonraki eserinde ise başka bir analitik yola girerek sosyal ağların sadece kültürel koşullara değil, siyasi koşullara da bağlı olduğu sonucuna varmıştır. Weber’e göre hukukun üstünlüğü iyi kurulmuş, adalet sisteminin sonuçları öngörülebilir olmalı ve devletin bürokratik yapıları evrensel kurallara göre işlev görmelidir. Sadece bu şartlar altında sosyal ağlar piyasa temelli kapitalizmi sürdürebilir. Bu altyapı olmadan Weber’in “siyasi kapitalizm” dediği durum ortaya çıkabilir ki, bu da devlet ya da suç grupları tarafından ekonomik kaynakların güvence altına alınması için şiddet kullanılmasına uygun bir ortam yaratır (Trigilia, 2001: 428-430).

Sosyal sermayenin kökenlerini ve Weber’in siyasi kurumlara dayanan sosyal sermaye anlayışını açıkladıktan sonra Trigilia, sosyal sermayenin işleyişini şu şekilde ifade eder:

“Sosyal sermaye, tek bir varlığın (bir girişimci veya işçinin) veya kolektif bir varlığın (kamu veya özel) herhangi bir zamanda kullanabileceği/değerlendirebileceği bir sosyal ilişkiler seti/kurgusu olarak düşünülebilir. Bu sermaye ilişkilerinin mevcudiyeti ile bilgi ve güven gibi normatif kaynaklar ve bilişsel (kognitif) kaynaklara erişim olanağı bulan aktörlerin, başka bir şekilde gerçekleştiremeyecekleri veya daha yüksek maliyetlerle gerçekleştirebilecekleri hedeflere ulaşabilmelerine olanak sağlar. Bireysel düzeyden toplum düzeyine hareket edildikçe denilebilir ki, belirli bir bölgesel arka planın sosyal sermaye açısından zengin veya yoksul olması bu alandaki bireysel veya kolektif varlıkların sosyal ilişki ağlarına ne derecede veya hangi düzeylerde katıldıklarına bağlıdır.” (Trigilia, 2001: 430).

Burada denilebilir ki; bir bölgede kamu, özel ya da sivil toplum olsun bütün kurumlar, belirli bir amaç için toplanmış insan gruplarından oluştuğu için, kuralları daha önceden belirlenmiş kolektif varlıklardır. Bu anlamda özel, kamu veya sivil toplum sektörü olsun, bir bölgedeki her bir kurumsal yapının bölgesel kalkınmaya doğrudan veya dolaylı yoldan etki edebilecek hedef ve amaçları olabilir. Ancak bunu maliyet engelleri nedeniyle tek başlarına gerçekleştirme ihtimalleri olmayabilir. Dolayısıyla bunlar ile diğer kurumlar arasında veya bunlar ile sivil toplum arasında

kurulabilecek ilişkiler, bütün bu kurumların birer paydaşı olduğu (veya çıkar sahibi olduğu) kalkınma çıktılarına kolaylıkla ulaşılabilmesine imkân verir. Bir bölgedeki kurumlar arasındaki bu ilişkiler, Trigilia'nın yaklaşımına göre "kurumsal sosyal sermaye" olarak tanımlanabilir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Trigilia da Fordist-Keynezyen modelden yerel, KOBİ temelli, daha esnek ve bilgi teknolojilerine dayalı üretime geçilmesiyle görülen paradigma değişikliğinden bahseder ve burada şu önemli noktaya işaret eder: KOBİ'leri temel alan, yerel, dışsal ekonomilere dayalı sistemlerde,

"dışsal ekonomiler üzerinde etkisi olan ve hiç azımsanmaması gereken başka bir faktör daha vardır. (Bu durumda) sadece kişiler arasındaki ilişki ağları değil, aynı zamanda organizasyonlar ve kolektif aktörler arasındaki ilişkiler de önemlidir. Çıkar grupları ve kamu kurumları arasındaki iyi bir ilişkiler ağı, altyapı tesislerinin iyileştirilmesine ve aynı zamanda ekonomik ve sosyal hizmetlerin etkin bir şekilde sunulmasına olanak sağladığı gibi, yerel işletmelerin bölgeye yatırımlarını ve bölge dışındaki şirketlerden (bölge içine) yatırım akışını da kolaylaştırır" (Trigilia, 2001: 432).

Gerçekten de, yerel kalkınma politikalarının kamu ve özel aktörler arasındaki yakın işbirliği yoluyla oluşturulup uygulandıklarında daha etkili oldukları birçok araştırmacı tarafından bildirilmektedir (örneğin, Gibbs, Jonas, Reimer ve Spooner, 2001, Pichierri, 2002, Feiock, 2005).

Sonuç olarak, Trigilia (2001)'nin analizinden sosyal sermayenin kurumsal boyutunun, özellikle kamu kurumları ve bunlar dışında kalan diğer kuruluşlar arasındaki ilişkilerin yerel kalkınmaya olumlu etkileri yoluyla kendisini gösterdiği sonucu çıkmaktadır. Bu durumda, kamu kurumlarının kendi aralarındaki ilişkileri, kalkınma için daha az mı etkilidir? Kurumsal ilişkilerin özellikle sivil toplum veya özel sektör ile kamu kurumları arasındaki ilişkiler şeklinde ele alınmaması gerekir. Türkiye'de de diğer GOÜ'in çoğunda olduğu gibi, çoğunlukla kalkınma hamlelerinin kamu kurumları tarafından başlatıldığı görülebilir. Bu nedenle, kamu kurumları arasındaki kurumsal ilişkiler de kalkınmaya etki eden sosyal sermaye içinde değerlendirilebilir.

Yine sosyal sermaye kavramının öncülerinden Coleman, sosyal sermayenin işlevi ile tanımlandığını belirterek, sosyal sermayenin tek bir varlık değil de, birçok

farklı varlığın oluşturduğu bir çeşitlilik olarak ele alınması gerektiğini belirtir (Coleman, 1999: 16). Coleman (1999)'a göre bu çeşitlilik gösteren yapının içindeki aktörler gerçek veya tüzel kişiliğe haiz olabilirler ve bu yapı içerdiği aktörlerin belirli hareketlerini kolaylaştırır. Bu anlamda sosyal sermaye de diğer sermaye türleri gibi üretkendir ve sosyal sermayenin yokluğu durumunda belirli amaçlara ulaşmak mümkün olmayabilir. Bu anlamda belirli amaçlar için kurulmuş organizasyonlar da bireyler gibi aktörler olabileceğinden, Coleman'ın değişiyile tüzel kurumlar arasındaki ilişkiler de bu aktörler için sosyal sermaye yaratabilir (Coleman, 1999: 16).

Kurumların bu etkisi Boschma (2005)'nin sosyal sermaye analizine de yansımıştır. Boschma (2005), sosyal sermayenin işlem maliyetlerini düşürücü, bilgi değiş tokuşunu kolaylaştırıcı ve yönetim kurumlarının etkinliğini/duyarlılığını harekete geçirici etkilerinden dolayı önemli bir varlık olarak görüldüğünü belirtmektedir.

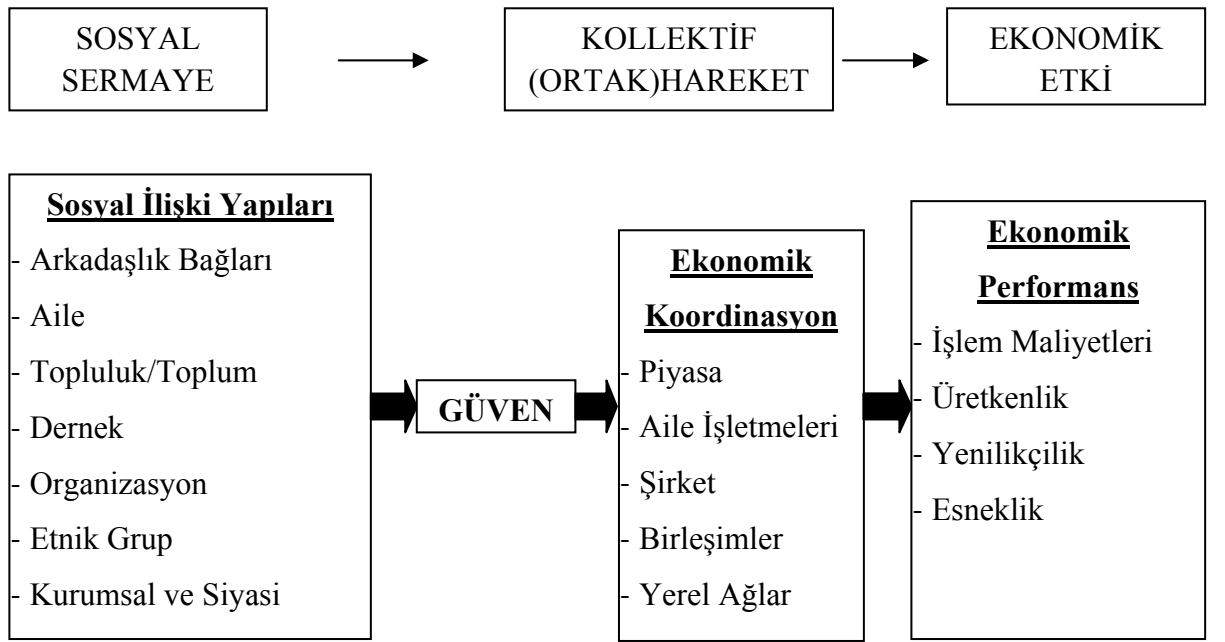
Boschma, ayrıca, sosyal sermayenin bölgesel düzeyde de önemini vurgularken, Harrison (1992)'un aşağıdaki düşüncelerini aktarmaktadır:

“Sosyal sermaye, sadece yerel olarak yerleşik ve ortak değerleri ve normları olan topluluklarda değil, aynı zamanda yüksek yoğunluklu etkileşimlerin olması muhtemel bölgesel düzeyde de en iyi bir şekilde gelişebilmektedir”. (Harrison, 1992; aktaran Boschma, 2005: 139).

Daha ileri düzeyde karmaşıklık ve daha yoğun rekabet baskıları ile dolu küreselleşen bir dünyada, daha fazla uzmanlaşmaya giden firmaların birbirleriyle olan artan koordinasyon ihtiyaçlarının karşılanması sonucunda üretim ve dağıtımda ortaya çıkan işlem maliyetlerinin karşılanmasında, sosyal sermaye donanımı yüksek bölgeler daha avantajlıdır (Boschma, 2005: 139). Bu anlamda, görünmez bir el gibi koordinasyonu sağlayacak bölgeye özgü kurumsal yapıların varlığı ve bunların koordinasyon maliyetlerini (işlem maliyetlerini) ne düzeyde aşağıya çektikleri bölgesel rekabet gücünün belirleyicilerinden birisi haline gelmektedir.

Diğer yandan, başarılı İtalyan bölgelerinin endüstriyel gelişimini incelediği çalışmasında Boschma (2005), sosyal sermayenin “sosyal” olan kısmının farklı düzeylerde tezahür eden sosyal ilişkiler olarak görülebildiğini belirtir. Bu ilişkiler bireysel düzeyde (aile, arkadaş çevresi, toplum, vb.), organizasyonel düzeyde

(organizasyonların oluşturduğu ağlar arasında) ve ulusal düzeyde (kurumsal ve siyasi çerçeve içinde) görülebilir. Bu anlamda, İtalyan bölgelerinin yerel kalkınmadaki başarısında farklı siyasi eğilimlere sahip yerel yönetimlerin, yerel düzeyde çok aktif bir şekilde sendikalar, birlikler, dernekler, kooperatifler gibi sivil toplum oluşumları ve kendileri arasında girift bir sosyal ve kurumsal ilişkiler ağı kurabilmeleri de önemli bir yer tutmaktadır (Boschma, 2005: 147-149). Boschma (2005) sosyal sermayenin bir varlık olarak gördüğü işlevi aşağıdaki şema ile ifade eder (Şekil 1.1).

Kaynak: Boschma, 2005, s.148.

Şekil 1.1. Sosyal Sermayenin Ekonomik Etkisi.

Şekilden de görülebileceği gibi, sosyal sermayeye konu sosyal ilişkiler, arkadaşlık, aile, topluluk, dernek gibi informal, etnisite gibi kültürel ve organizasyon, kurumsal ve siyasi gibi formal öğeler içerebilir. Bu gibi ilişkilerin kalkınma için anlamlı ekonomik yapılara dönüşebilmesi için belirli bir güven gereklidir. Ekonomik koordinasyon mekanizmaları da kendi başlarına güven oluşumunu yükseltici bir etki yapabilirler. Bununla birlikte, arkadaşlık ve aile gibi bireysel grupların üstündeki grupların güven tesis edilmesi yönündeki çabalara katılımları ne kadar artarsa, ekonomik kalkınma potansiyeli de o derece artar. (Boschma, 2005: 148-149).

1.2.2.2. Organizasyona Odaklı Yaklaşımlar

Woolcock ve Narayan (2000) da sosyal sermayenin evrimini kalkınmayla ilişkisine göre açıklarken, sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma ile ilgili olarak dört farklı görüş açısı olduğunu belirtirler (Woolcock ve Narayan, 2000: 228-239). Bunlar:

i) Toplulukçu yaklaşım,

ii) Ağlar yaklaşımı

iii) Kurumsal yaklaşım ve

iv) Sinerji yaklaşımıdır.

Toplulukçu yaklaşım, sosyal sermayeyi kulüpler, dernekler ve yurttaşlık grupları gibi yerel organizasyonlara eşitler. Toplulukçular, yukarıda belirtilen grupların belirli bir toplumdaki sayısına ve yoğunluğuna bakarlar ve sosyal sermayenin doğası itibariyle “iyi” olduğuna, bir toplumda ne kadar fazla olursa, daha iyi olduğuna ve mevcudiyetinin toplumsal refah üzerinde daima olumlu etkileri olduğuna inanırlar.

Ağlar yaklaşımını savunanlar, insanlar arasındaki yatay ve dikey birleşimlerin ve toplumdaki gruplar ve firmaların içindeki ve birbirleri arasındaki ilişkilerin önemini vurgularlar.

Woolcock ve Narayan (2000)’ın *Kurumsal yaklaşım* olarak adlandırdıkları üçüncü görüşe göre ise toplumsal ağların ve sivil toplumun canlılığı büyük ölçüde siyasi, yasal ve kurumsal ortamın bir ürünüdür. Toplulukçu ve ağlar görüş açıları sosyal sermayeyi çoğunlukla iyi ya da kötü çeşitli sonuçları olan bağımsız bir değişken gibi algılamakta, kurumsal görüş sosyal sermayeyi *bağımlı* bir değişken olarak görür. Bu yaklaşıma göre,

“sosyal grupların kendi ortak çıkarları doğrultusunda hareket edebilme kapasiteleri, bağlı buldukları formal kurumların kalitesine bağlıdır” (North, 1990, Aktaran: Woolcock ve Narayan 2000: 234).

Kurumsal yaklaşım aynı zamanda devletlerin (yönetimlerin) ve firmaların performanslarının kendi içsel uyumlarına, güvenilirliklerine ve yeterliliklerine ve dışsal olarak sivil topluma hesap verebilirliklerine bağlı olduğunu vurgular. Kurumsal

yaklaşımı savunan bilim insanlarının yaptıkları araştırmalar, her ikisi de birbirlerini açıkça tamamlayan sonuçlar ortaya çıkarmış iki kola ayrılmıştır.

Skocpol (1996) tarafından açıklanan birinci kurumsal yaklaşım, karşılaştırmalı tarihsel çalışmaları içermektedir. Bu yaklaşıma göre Skocpol, şirketlerin ve toplumların, yönetimlerin (sosyal ve ekonomik hayattan) geri çekilme derecelerine göre büyüüp geliştiğini savunmanın yanlış olduğunu ileri sürer. Aksine Skocpol, sivil toplumun, yönetimlerin kendisini aktif olarak teşvik ettikleri dereceye kadar geliştiğini savunur¹¹ (Skocpol, 1996, Aktaran: Woolcock ve Narayan, 2000: 234).

İkinci ve gitgide etkili olan bir başka kurumsal yaklaşım ise yönetim performansının ve sosyal sınıfların ekonomik performans üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışan uluslararası deneysel çalışmalara dayanır. Öncüleri Knack ve Keefer (1997)¹² olan bu yaklaşım sosyal sermayeyi bir toplumun siyasi, yasal ve ekonomik kurumlarının kalitesine eşit olarak görür (Woolcock ve Narayan, 2000: 234).

Benzer bir şekilde Freitag (2006), sosyal sermayenin sadece sivil toplum içinde yaratılmaması gerektiğini savunmaktadır (Freitag, 2006: 125). Sosyal sermaye kamusal alandan, yönetsel ve/veya siyasi kültürden de kaynaklanabilir. Kamu kurumlarında veya siyasette toplumsal işbirliğini geliştirmek için yapılan düzenlemeler kalkınma için sosyal sermaye stokunu artırabilir. Bu anlamda sosyal sermaye literatüründe iki ayrı yaklaşımdan söz edilebilir: Putnam'ı takip eden ilk yaklaşım, sosyal sermaye ve bileşenlerini dışsal olarak ele alır. Yani sosyal sermayenin özelliklerinin özgün olduğunu ve bu özelliklerin siyasi ve ekonomik performansı artırdığını savunur. İkinci yaklaşım ise daha çok Skocpol'un görüşlerine yakındır ve sosyal ve siyasi düzenlemelerin bir sonucu olduğunu savunarak sosyal sermayeyi içselleştirir. Nitekim son zamanlarda sosyal sermayenin şekillenmesinde yönetsel yapıların önemli bir rol oynadığına yönelik olarak bir paradigma kayması yaşanmaktadır (Freitag, 2006: 125-128).

¹¹ Theda Skocpol, 1996'da yayınlanan "Unravelling from Above" adlı eserinde Amerika Birleşik Devletleri'nde sivil toplumun güncel siyasi hayattaki aktivitesinin düşmekte olduğunu savunmaktadır. Skocpol'e göre bu düşüşte 1960'lardan bu yana gelişmekte olan ve veri ve parayı manipüle ederek kendi aralarında ayrı bir "sosyal" sermaye oluşturan elitlerin de payı vardır. Yazar, Birleşik Devletler'de organize sivil toplumun aktif bir hükümet ve içerici demokratik politikalarından ayrı olarak ortaya çıkmadığını, sınıflar ve mekânlar arasındaki canlı bağların yurttaşlık organizasyonlarının aktif olmasında önemli payı olduğunu öne sürmektedir.

¹² Knack ve Keefer'in çalışmasına aşağıda değinilecektir.

Bu bağlamda Woolcock ve Narayan (2000)'ın kurumsal yaklaşımının, makroekonomik politika sorunlarına yönelik güçlü bir yaklaşımı olduğu söylenebilir. Ancak bu yaklaşım mikroekonomik sorunları ele alma açısından zayıf kalır. Bu durumda da kalkınma sorunundan ve zayıf kamu kurumlarının faaliyetlerinden etkilenen esas kitle olan yoksulların sorunlarına tam anlamıyla bir gönderme yapamaz. Bu durumu gören bazı bilim insanları son zamanlarda ağlar yaklaşımı ve kurumsal yaklaşımı birleştirmeye çalışan ve *Sinerji yaklaşımı* olarak adlandırılabilen yeni bir yaklaşım önermişlerdir (Woolcock ve Narayan, 2000: 235-236). Sinerji yaklaşımı, yönetim bürokrasilerinin ve çeşitli sivil toplum aktörlerinin kendi içlerinde ve birbirleri arasında oluşturdukları dinamik profesyonel birlikteliklerin ve ilişkilerin kalkınma için gerekli sinerjiyi doğuracağını savunur¹³.

Sinerji görüşüne göre kamu, özel ya da sivil toplum bütün gruplar ortak amaçlara ulaşmada yapabilecekleri etkilere göre çok çeşitlidirler. Hiçbir sektörden hiçbir grup tek başına kalkınmayı gerçekleştirecek kaynaklara sahip değildir. Dolayısıyla bu sektörlerin hem kendi içlerinde hem de birbirleri arasında birbirlerini tamamlayıcı ilişkilerin ve ortaklıkların kurulması gereklidir. Bu farklı sektörler arasında olumlu kalkınma sonuçlarını ortaya çıkarmada devletin (kamunun) rolünün en önemli ve en problemlisi olduğu düşünülür. Çünkü kamu sektörü, kamu mallarının (sağlık, eğitim vb.) tek sağlayıcısı ve hukukun üstünlüğünün en son savunucusu ve uygulayıcısı olmakla birlikte, bütün bu sektörler ve toplumsal farklılıkların arasındaki sınırları aşan ve devamlılığı olacak birleşimlerin gerçekleşmesi için aracı rolü üstlenen bir konumdadır. Toplum ve şirketlerin de iyi yönetişimi üretecek, takdir edecek ve ödüllendirecek şartları yaratmaları açısından önemli bir rolü vardır (Woolcock ve Narayan, 2000: 236-239).

Bu görüşü savunan önemli isimlerden birisi olan Evans (1997)' a göre yönetim ve yurttaşların harekete geçmesi arasındaki sinerji, tamamlayıcılık ve yerleşiklik kavramlarına dayanır. Tamamlayıcılık, kamu ve özel aktörler arasındaki ortak destek ilişkilerini göstermektedir ve yasal çerçevelerde dernek ve birlik kurma hakkıyla ve daha düşük düzeylerde, örneğin, ticaret odalarının toplumsal gruplar ve mesleki gruplar arasındaki değiş tokuşa aracılık etmesiyle görülebilir. Yerleşiklik ise yurttaşları ve kamu

¹³ İleride açıklanacak olan Boisier'in sinerji görüşünde toplumdaki tüm kaynakların oluşturduğu sinerjinin kalkınmaya etkisi olduğuna işaret edilirken, burada sadece sosyal kaynakların sinerjisine vurgu vardır.

memurlarını birleştiren bağların doğasını ve derecesini belirtmektedir. Çünkü temel olarak kamu memurları içerisinde buldukları yerel toplumun bir üyesidirler ve bu durum toplumun onlardan kendileriyle ilgili olmaları ve icraatta bulunmaları yönünde baskılar getirebilir. Burada önemle bahsetmek gerekir ki, yerleşiklik yaklaşımı sadece kamu memurlarının ehil, uyumlu ve güvenilir performans odaklı organizasyonel ortamlar içinde buldukları durumlarda geçerlidir (Evans, 1997: 178-195, Aktaran: Woolcock ve Narayan, 2000: 236).

Diğer yandan, konuya farklı bir bakış açısı getiren Boettke, Coyne ve Leeson (2008), yerleşiklikten ziyade, kurumların belirli bir yerel bölgede “yapışkanlığını” öne çıkarmaktadırlar. Yazarlar, dış kaynaklı etkilerle oluşan kurumların nakledildikleri yerde tutunması (yapışması) durumunda başarılı olacaklarını savunmaktadırlar. Bu durumda, yerel olarak ortaya çıkmış kurumlar, yerel bilgi ve kabiliyetlerin birikiminden oluşan ve sosyal etkileşim ve sosyal organizasyon gerektiren etkin sosyal ve kurumsal sermaye kaynakları olarak ortaya çıkmaktadır (Boettke v.d., 2008: 331-346).

1.3. SOSYAL SERMAYEDEN KURUMSAL SERMAYEYE

Yukarıdaki analizlerin ışığında, sosyal sermayenin genel olarak kurumsal sermayeyi şu dört özelliği ile etkilediği söylenebilir:

- i. Bir bölgede ekonomik gelişmeyi tetikleyecek siyasi arka plan,**
- ii. Bu siyasi arka plan içinde bireyler ve sivil toplumun oluşturduğu gruplar ile kamu kurumları arasındaki ilişkiler,**
- iii. Sivil toplum gruplarının diğer sivil toplum grupları ile ve kurumların diğer kurumlar ile olan ilişkileri,**
- iv. Bu ilişkilerin yoğunluğu ve kalitesi.**

Sosyal sermaye araştırmacılarına göre, bir bölgedeki kurumların karakterleri ve gelişimleri ile siyasi yapı arasında doğrudan bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Bu anlamda, kurumun amaçları ve işlevi, tarihsel gelişim, çalışma kültürü, ülkeye veya bölgeye has organizasyon özellikler gibi çeşitli faktörler göz ardı edilmektedir. Siyasi arka plan, tarihte belirli anlarda kurumsal şekillenmeye etki edebilir, ancak kurumların karakterini belirleyen yukarıda belirtilen birçok faktörün etkileşimidir. Dolayısıyla,

kurumların siyasi kökenleri yerine, sadece sosyal sermayeyi yaratan, güçlendiren ve sürdüren işlevleri ve etkileriyle ele alınması daha akılcı olabilir.

Tanımsal olarak, sosyal sermaye ne kadar çok kullanılırsa, yani ilişkisel ağlar içindeki bağlantılar ne derece yoğun olursa, olumlu sonuçların o kadar fazla olacağı düşünülmektedir. Ancak, kurumsal anlamda daima olumlu ilişkiler olacağı düşünülmemelidir. Bölgede kalkınma politikasını yönlendiren seçilmişler arasındaki görüş farklılıkları veya kamu kurumları arasındaki zıtlıklar da kurumsal sermayenin (belki de negatif etki eden) birer parçasıdır. Bu nedenle sosyal sermayenin bakış açısından kurumsal sermayenin sadece amaca yönelik ortaklık ilişkilerini içermekte olduğu söylenilebilir.

Diğer yandan, sosyal sermaye teorisi bir toplumdaki bireyler arasındaki ağsal ilişkilerin düşük olduğu durumlarda sosyal sermayenin düşük düzeylerde bulunabileceğine işaret etmektedir. Benzer bir şekilde, bir toplumun kurumları arasında ortaklık ilişkilerinin yoğunluğu az ise ve hatta çok uçta bir durum olarak böyle bir ilişki yoksa bile, kamu kurumlarının bir aracı ve politika uygulayıcısı olarak mevcudiyeti bile kurumsal sermayenin minimum düzeyde tezahürü olarak görülebilir. Dolayısıyla, kurumsal sermayeyi tanımlamada bir bölgede mevcut olan kurumların toplam sayısı bir gösterge olarak alınabilir.

Bununla birlikte sosyal sermaye geleneği, bireyler arasında ve sivil toplumda mevcut olan güven ilişkilerine önemli bir yer vermekte, ancak kurumsal olarak, tüzel kişilikler arasındaki güven ilişkilerine vurgu yapmamaktadır. Sosyal sermaye araştırmacılarına göre güven, bireyler arası güven ve toplumdaki genel güven olarak iki düzeyde tezahür etmektedir. Kurumsal anlamda, sadece bireylerin birbirlerine ve toplumun kurumlarına olan güven düzeyi sosyal sermayeye etki etmektedir. Toplumun kurumlara karşı olan güven düzeyinin önemi yadsınmamakla birlikte, sosyal sermaye teorisine uygun olarak, kurumların birbirlerine duydukları güvenin de kurumsal sermayenin bir başka belirleyicisi olduğu söylenilebilir. Çünkü karşılıklık (yapılacak bir hareketin karşılık göreceğine duyulan güven) toplumda var olan kalkınma potansiyelini harekete geçirici etki yapabilir. Kurumlar arasında bilhassa karşılıklık temelinde ilişkilerin olmadığı durumlarda bile, ulusal yasalarla çerçevesi çizilen kurallar dâhilinde, kamu kurumları kendi muhatapları olan diğer kamu kurumlarının vereceği

minimum tepkiyi kestirebilir veya sivil toplumdan kamuyla çalışan gruplar alabilecekleri minimum tepki hakkında bir tahmin yürütebilirler. Bu da, Boisier'in kurumsal sermaye kavramının çıkış noktası olarak gösterdiği (Boisier, 1999, Boisier, 2001: 22) yeni kurumsal ekonominin kurucuları North ve Williamson'un asimetrik bilgi akışından kaynaklanan işlem maliyetleri (Williamson, 1981, North, 1990) sorunun azaltılmasında önemli bir etki yapabilir.

Diğer yandan, sosyal sermaye kavramına eleştirel bir bakış açısı getiren Hadjimichalis (2006), *“başarılı ve paradigmatik bölgelerde ve mekânlarda ayırıcı bir özellik olarak belirli ekonomi dışı faktörlerin yerleşikliği”*ne dikkat çekmektedir. Yazar, *“tanışlıktan kaynaklanan güven ve karşılıklılığın, bire bir değiş tokuşun, işbirliğinin, yerleşik rutinler, alışkanlıklar ve normların, yerel iletişim ve etkileşimin”* oluşturduğu sosyal sermayenin, zımni veya kolektif bilgi sağlayarak yerel ekonomik aktörler arasındaki belirsizliği azaltmaya veya riskleri paylaşma veya dağıtmaya yardımcı olduğunu ifade etmektedir (Hadjimichalis, 2006: 690-692).

Ancak sosyal sermaye teorisi, yerel üretim yapılarının etkin, esnek ve dinamik olarak sürebilmesi için gereken bu bağlantılar ve ilişkilerin nasıl oluşturulduğunu, bu ilişkilerdeki hiyerarşinin nasıl ortaya çıktığını açıklamamaktadır. Üstelik bireylerin siyasi hayata katılımının ve devletin ve değişik düzeylerdeki devlet kurumlarının ve de toplumun kolektif temsil kurumlarının (siyasi partiler, birlikler, belediye konseyleri gibi) rolünü de ihmal etmektedir. Kısacası, sosyal sermaye kuramında bu gibi kurumlar arasındaki

“asimetrik ilişkiler ve (sistemin) içinde veya dışarısında olmayı neyin belirlediği ihmal edilmiştir” (Hadjimichalis, 2006: 695-697).

Bir toplumda, özellikle piyasada mevcut olan asimetrik ilişkiler ve bu ilişkilerden doğan eksik veya yetersiz bilgi problemleri ise Yeni Kurumsal Ekonomi (YKE) ve İşlem Maliyetleri Ekonomisi (İME) teorisyenleri tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı bakış açısı ile kurumların kendi aralarındaki veya kurumlar ve toplum arasındaki asimetrik (dengeli olmayan) bilgi paylaşımından ortaya çıkan dışsallıklara, kurumsal sermaye ve sosyal sermaye teorisyenleri temelleri YKE ve İME 'nde olan teorik yaklaşımlar ile açıklanmaya getirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla

Çalışmanın takip eden İkinci Bölümünde, bu temeller üzerine inşa edilen kurumsal sermaye yaklaşımları ayrıntılı olarak irdelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL SERMAYE YAKLAŞIMLARI

2.1. KURUMSAL SERMAYENİN EKONOMİK TEORİ BAĞLAMINDA KÖKENLERİ: YENİ KURUMSAL EKONOMİ

1990'ların sonu ve 21. yüzyılın başında, bir grup iktisatçı, kendileriyle aynı düşüncede olan bazı siyaset bilimcilerinin “Yeni Politik Ekonomi” olarak adlandırdıkları “Yeni Kurumsal Ekonomi” tezini geliştirmeye başlamışlardır (Robinson, 2002: 1058). Bu bilim insanları çoğunlukla neo-klasik ekonominin, rasyonellik varsayımlarına karşı çıkmakta ve üretim maliyetlerine ek olarak bu üretimi gerçekleştirmek ve sonlandırmak için gerekli olan organizasyonun maliyetlerinin de ekonomik bir kavram olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Çoğunlukla rasyonel seçim teorisinin temel ilkelerine bağlı kalan bu bilim insanlarına göre;

“sosyal davranış (ve sonuçları) bireylerin mevcut bilgi temelinde yaptıkları rasyonel tercihler ve birbirleriyle etkileşimi yoluyla açıklanabilir” (Robinson, 2002: 1058).

Yeni Kurumsal Ekonomi ve Yeni Politik Ekonominin temelleri Hobbes, Locke ve Weber gibi, sosyal aktörlere ve fayda fonksiyonuna odaklanmış düşünürlerin fikirlerine dayanır. Bu akımların savunucularına göre rasyonel seçimler üzerinde bazı “kurumsal kısıtlar” vardır. Toplum kendi çıkarına hareket eden bireyler ve bu çıkarları toplumsal faydaya dönüştüren etkin bir kurumlar setinden oluşmaktadır (Robinson, 2002: 1058).

Yeni Kurumsal Ekonomi (YKE) ile görülen iktisadi düşüncedeki kurumsallığa doğru bu kayış, Moulaert (2005) tarafından aşağıdaki çizelge ile gösterilmiştir (Çizelge 2.1):

Çizelge 2.1. Ekonomide Kurumsal Yaklaşımaya Kayış.

Teori	Teorik Odak Noktaları	Yöntemsel Gözlemler
Alman Tarih Okulu	Kültür Kalkınma Safhaları Kolektif hareket-Devlet	Tarihselcilik: Tarihsel kesinliğin genel hukuka karşı tercih edilmesi Metodolojik kolektivizm
Avusturya Okulu	Kültür Kolektif davranışın mikroekonomik kökenleri	Metodolojik bireycilik ¹⁴
Eski Amerikan Kurumsalcılığı	Kurumlar Fikirsal yaklaşımlar, icra alışkanlıklarının rolü İşlemler, toplumdaki güç ve ekonomideki kıtlık dinamiklerini içeren sosyal olarak yapılandırılmış ilişkilerdir.	Evrimci metaforlar Yararcılık (Pragmatizm) Bütünsellik
Yeni Kurumsal Ekonomi	Bireyler arasındaki değişim olarak işlemler Sınırlı bilgi Kurumların uzlaşma yoluyla oluşturulması/kurulması	Metodolojik bireycilik Belirsiz ortamlarda işlem maliyetlerinin minimizasyonu
Yeni Kurumsalcılık (Evrimci Okul)	İçsel tüketim ve yenilikçi ekonomik dinamikler Kalkınmaya evrimsel bakış açısı Kurumların kalkınmada ve düzenlemede rolü Kültür, bilim ve öğrenme Ekonomik kalkınmada güç ilişkilerinin rolü	Tarihe, kurumlara ve mekâna göre analiz

Kaynak: Moulaert, 2005, s.25.

Moulaert (2005)'e göre, YKE tam bilgiye dayalı rasyonel seçimi reddeder ve sınırlı rasyonellik (bounded rationality) varsayımı ile birlikte işlem maliyeti kontrolünü

¹⁴ Metodolojik bireycilik, odak noktasına bireyin alınmasını içerir. Metodolojik bireycilikte temel toplumsal aktör ve analizin odağı "birey"dir. İktisadi düşüncede metodolojik bireycilik, bireylerin yaptığı rasyonel seçimlere odaklanılması anlamına gelmektedir.

savunur. Ancak, işlem maliyeti paradigmasının “*temelleri bireyseldir ve kurumların oluşturulmasını bireyler ve çıkar grupları arasındaki işlemler ve anlaşmaların bir sonucu olarak görür*”. Teori bu yönüyle kurumların gelişmesini, oluşmasını ve yıkılmasını açıklamakta yeterli değildir ve sadece kurumların oluşturulması ve yıkılması süreçlerinde bazı belirli davranışlara vurgu yapar. Diğer yandan, yeni kurumsalcılık ve YKE arasında da bazı farklar vardır; yeni kurumsalcılık tarihsel süreç, kültür oluşumu ve kolektif davranış tarafından belirlenen bir dünyayı tanımlarken, YKE eşit bireysel fırsatları olan bireysel ajanların kendi aralarında kolektif kurumlarını oluşturdukları yeni bir dünyayı tarif eder (Moulaert, 2005: 23-26). Bu anlamda YKE'nin ortaya çıkması ile bölgesel kalkınma paradigmasında meydana gelen kayma arasında paralellik görülebilir. Çünkü güncel bölgesel kalkınma paradigması da bireysel olarak işletmeler, sivil toplum ve kamu kurumları arasında oluşturulacak idari yapıların (ki çoğunlukla bu yapılar yönetim yapıları olarak tanımlanmaktadır) ortaya çıkardığı işbirliği ortamlarının kalkınmayı ilerletici etkilerine işaret eder.

Diğer yandan YKE'nin kestirimlerinin tersine, bölgesel formlardaki farklılaşmanın sadece işleme giren varlıklar ve bunun maliyetlerini kontrol eden etkenler arasında gerçekleşmediği de göz ardı edilmemelidir. Bölgeye özgün olan üretimin örgütlenmesi ile yenilikçilik ve öğrenme süreçlerinin aktörleri olan bölgesel ekonomik ajanların, kendi aralarında gerçekleşen ve bölge dışındaki aktörlerle olan ilişkiler de bölgesel farklılıklarda bir etken olabilir (Moulaert, 2005: 26-27). Dolayısıyla bölgesel kurumsal aktörler arasındaki her türlü değiş tokuş, işbirliği ve zıtlama içeren ilişkilerin, kalkınma için bölgeye özgü, içsel yapılar olarak etkili olacağı düşünülebilir.

Webster (2005) ise YKE'nin gelişimi ve kentsel planlama üzerindeki etkilerini anlattığı çalışmasında, yerel ekonomik kalkınmadaki kaymaya daha değişik bir bakış açısı getirmektedir. Webster'a göre; Keynes ve daha liberal olan Von Hayek'in görüşleri arasındaki farklılık, Yirminci Yüzyılın sonlarından itibaren sosyalist blokun planlı ekonomi deneyiminin çökmesi ve karma ekonomilerdeki merkezi planlamaya alternatif olarak daha düşük maliyetli ve daha fazla tepki verebilme etkinliği olan yönetim birimlerinin aranmaya başlanmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Böylece kentsel sistemlerin¹⁵ küresel düzeydeki ekonomik başarısı, kısmen rekabet tarafından

¹⁵ Kentsel sistemlerin günümüzün bölgesel kalkınma paradigmasındaki yeri konusunda bkz. Marcuse ve van Kempen, 2000, Scott ve Storper, 2003 ve Çakmak, 2006.

kolaylaştırılan ve içinde bulunan her aktörün karşılıklı olarak fayda sağladığı değiş tokuşlara bağlanmıştır. Bu nedenle, yönetim modelinin seçiminde, yönetim fonksiyonlarının, üzerinde uzlaşmış hedefler doğrultusunda bu fonksiyonları en iyi bir biçimde sunabilecek organizasyon ve yönetim düzeylerine verilmesi, rekabet koşulları altında kolektif hareketin değerini maksimize edebilir (Webster, 2005: 471-486).

Yine geniş bir perspektifle kurumları çalışan Shirley (2005), demokratik kurumların gelişimini ima ederek, GOÜ'nin kalkınması için iki ayrı ve birbirini tamamlaması şart olmayan kurumlar setine ihtiyaç olduğunu belirtir (Shirley, 2005: 611):

- i. *İşlem maliyetlerini düşürüp güveni teşvik ederek değiş tokuşu canlandıran kurumlar ve*
- ii. *Devleti özel mülkiyetin korunması yönünde etkileyen kurumlar.*

Öte yandan kurumların ticaret için önemine işaret eden literatürün kökleri, Ronald Coase'nin işlem maliyetleri teorisinde yatmaktadır. Ronald Coase, şirketler ve piyasaların işlem maliyetlerine göre farklılıklar gösteren alternatif yönetim yapılarına sahip olduklarını ifade etmiştir.

Adam Smith'in artan uzmanlaşma ve işbölümünün ticaretten kazançları olanaklı kılacağı yönündeki görüşleri iktisatçılar tarafından ekonomik teorisinin bir mihenk taşı olarak algılanmıştır. Ancak uzmanlaşma piyasaların büyümesiyle mümkün olmuştur. Piyasalar büyüdükçe, işbölümü daha da ilerlemiş ve uzmanlaşma daha da artmıştır. Bu durum, ekonomiye konu olan değiş tokuşların sayısını da artırmıştır. Bu değiş tokuşlar doğal olarak masrafsız gerçekleşmemektedir (North, 1990: 27).

Orijinal hipotezinde Coase, bir piyasada bir değiş tokuşu organize etmenin maliyetinin, belirli koşullar altında bu değiş tokuşu tek bir şirket altında organize etmenin maliyetinden fazla olduğunu ileri sürmüştür (Aktaran: Busse, 2002: 9). Bir işlemin gerçekleştirilmesi için herhangi bir maliyet yoksa, neo-klasik ekonominin öngördüğü şekilde piyasanın rekabetçi çözüm süreci işler ve değiş tokuş tamamlanır. Bunun gerçekleşmesinin nedeni değiş tokuş yapan tarafların etkin rekabetçi piyasa yoluyla hiçbir maliyet altına girmeden toplam gelirlerini artıracak olan çözüme ulaşmalarıdır. Ancak gerçek dünyada sıfır işlem maliyeti olamaz (Coase, 1960, Aktaran:

North, 1990: 15). Bunu takiben Oliver Williamson, Coase'nin argümanını daha da odaklı bir hale getirerek, piyasadan ziyade şirket içinde gerçekleşen değiş tokuşların tiplerini belirlemiş, ayrıca işlemlerin sadece işlem maliyetlerini değil, tercih edilmeyen olasılıkların fırsat maliyetlerini de içerdiğini ileri sürmüştür (Williamson, 1991, Aktaran: Busse, 2002: 9)

Williamson'a göre ekonomik organizasyonun en temel birimi, işlem maliyetleridir. İşlem maliyetleri ekonomisinin iyi bir şekilde anlaşılması, organizasyonların araştırılmasında önemli bir yer tutar (Williamson, 1981: 548). Bir organizasyonun değişen şartlara adapte olmasında, içinde bulunduğu yönetim yapısının üyeleri ve bu yönetim yapısına dışsal olan faktörlerle gerçekleştirdiği işlemlerin de etkisi vardır. Her bir işlem için ayrı bir yönetim yapısı ve farklı işlem maliyetleri olduğu buradan çıkarılabilir. Williamson'un şirketlerin organizasyonu için ortaya attığı işlem maliyetleri, aynı şekilde kamusal ve sosyal organizasyonlara da uygulanabilir. Çünkü bunların da birbirleriyle ve kamusal veya sosyal alan dışında ilişkide buldukları bireyler, şirketler veya kuruluşlarla olan ilişkilerinde, Williamson'un başka bir tabiri ile "*koordinasyon maliyetleri*" biçiminde, işlem maliyetleri görülebilir (Williamson, 1981: 567-572).

Coase'nin de işaret ettiği gibi yüksek işlem maliyetlerinin etkileri ekonomide yaygındır. İşadamları hangi işi nasıl yapacaklarını ve ne üreteceklerini kararlaştırırken işlem maliyetlerini göz önüne almak zorundadırlar. "*Eğer bir değiş tokuş yapmanın maliyeti bu değiş tokuşun getirebileceği kazançlardan büyükse, bu değiş tokuş (işlemi) gerçekleşmez*" (Coase, 1992, Aktaran: Shirley, 2005: 613). Böylece,

"Bilgi maliyetliyse ve mülkiyet hakları üzerindeki koruma zayıfsa, iş anlaşmalarını tanımlamak ve uygulamak zorlaşır ve işlem maliyetleri de yüksek olur.... Genellikle, sürekli olarak yüksek işlem maliyetleri görülen toplumlarda daha az ticaret, daha az sayıda şirket, daha az uzmanlaşma ve daha düşük üretkenlik görülür... Kurumlar ise işlem maliyetlerinin düzeyini belirler" (Shirley, 2005: 612-613).

Bu durumda *planlı organizasyonların* var oluş sebebi de Coase'ye göre işlem maliyetleridir. Çünkü piyasalar aracılığıyla ekonomik faaliyetleri koordine etmenin maliyeti pozitifdir ve bu maliyet, ekonomik koordinasyonun planlar ve düzenlemeler yoluyla gerçekleştiğinde ortaya çıkacak olan maliyetlerden daha fazla olabilir (Egidi,

1995: 1-2). Coase Teoremi'ne göre, eğer işlem maliyetleri sıfır ise, rasyonel taraflar gönüllü olarak uzlaşarak Pareto-etkin bir tahsis elde edebilirler (Coase, 1960, Aktaranlar: Feiock, 2005: 3 ve Whiteley, 2000: 451). Diğer yandan, “işlem maliyetlerinin sosyal sermaye aracılığıyla düşürülmesi, dışsallık sorunlarına daha kolay çözümler üretilmesine neden olur ve bu da ekonomik etkinliği artırır ve büyümeyi tetikler” (Whiteley, 2000: 451).

Dolayısıyla, Coase Teoremi yerel kurumlara uygulanırsa, yerel kurumlar arasındaki ilişkiler ne kadar fazla uzlaşma ve işbirliği içeriyorsa, bölgedeki ekonomik aktörler için işlem maliyetlerinin o derece avantajlı olacağı sonucuna varılabilir. Bu anlamıyla içsel bir büyüme modelinde kolektif (ortak) faaliyete geçilmesi yönünde dışsallık yaratan sorunların bölgesel kurumsal yapının kendi içinde çözülmesi durumunda, yani işlem maliyetlerini düşüren kurumlar arası bir sosyal sermaye mevcut olduğunda, kalkınma açısından olumlu sonuçlar doğacağı sonucuna varılabilir. Nitekim devletin, özel sektörün ve sivil toplumun temsilcileri ortak amaçları kovalayabilecekleri ortak platformlar oluşturabilirse, kalkınmanın ilerleyeceği bildirilmektedir (Woolcock ve Narayan, 2000: 238).

Bunun yanı sıra, herhangi bir endüstrinin küreselleşme derecesi de işlem maliyetleri tarafından belirlenmektedir. Düşük işlem maliyetleri küreselleşmiş piyasalara neden olduğu gibi¹⁶, yüksek işlem maliyetleri de bölünmüş (kısmen küreselleşmiş) ve izole edilmiş piyasalara yol açabilir (Busse, 2002: 6). Diğer yandan ölçek ekonomilerinin uzmanlaşmaya ve dolayısıyla karşılaştırmalı üstünlüklerin tesis edilmesine yol açtığı geleneksel uluslararası ticaret teorileri de işlem maliyetlerini ihmal etmektedir. İşlem maliyetlerinin uzmanlaşmaya ve dolayısıyla ölçek ekonomilerine nasıl yol açtığı Busse (2002) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

“Diğer faktörler sabit tutulduğunda, düşük işlem maliyetleri refahı artıran ekonomik faaliyetlere yol açmaktadır. Daha dar anlamda azaltılmış işlem maliyetleri, daha fazla (artan) uzmanlaşma ve ölçek ekonomileri olasılığını artırdığı kadar, bu değiş tokuştan elde edilebilecek kazançları da artırır. Bu da etkin olarak piyasanın büyüklüğünü ve yakın ikamelerin bulunulabilirlik olasılığını artırmış olur, böylece

¹⁶ Örneğin, internet üzerinden alışveriş piyasası.

rekabet düzeyi ve yoğunluğu artmış olur ve (küreselleşmeye uygun olarak) işletmelere rekabetçi baskılar getirir” (Busse, 2002: 7).

Öte yandan, kurumsal sermayenin oluşumunda uzlaşma ve işbirliğinin sağlanabilmesi için toplumda belirli bir güvenin olması da elzemdir. Güven burada hem demokratik bir ortamın hem de ekonomik refahın çarklarını döndüren bir yağ unsuru görevini üstlenir. Güvenin ve kaynaklandığı sosyal normların yönetim etkinliği, gelir artışı ve diğer kalkınma göstergeleri üzerinde önemli etkilere neden olduğu da bildirilmektedir (Keefer ve Knack, 2005: 720). Genelleştirilmiş güven aynı zamanda sosyal sermayenin de temelidir. Kurumların yapısında gömülü veya yerleşik olan güvenin oluşumu hakkında ise iki ayrı kaynaktan bahsedilebilir (Rothstein ve Stolle, 2002: 3-7): İlk olarak, bir toplumda vatandaşlar arasında uzun vadeli süregelen ve zımni bir karşılıklı güvenden söz edilebilir. Bu durumda toplumların yüzyıllar boyunca süregelen tarihi ve kültürel deneyimlerine bağlı olarak, güven geliştirme kapasitesinin, çok uzun vadede gelişen sosyal örgütlenme tecrübesinin bir sonucu olduğu söylenilebilir.

İkinci görüş, güven oluşumunun kurumlar merkezli olduğunu savunur. Bu görüşü savunanlara göre formal yasal ve siyasi kurumlar, sosyal sermaye biçimleri ve düzeylerinin oluşumu üzerinde etkilidirler ve ayrıca bu sosyal sermaye formlarını yönlendirici bir rol de oynarlar. Dolayısıyla genel anlamda toplumsal güven, yüksek derecede siyasi ortamdan, hükümet kurumları ve politikalarından ve bunların ortaya çıkardığı sonuçlardan etkilenmektedir. Bu görüş açısını savunanlar kurumsal mühendisliğin güven ortamı oluşturmada kolaylıkla kullanılabileceğine işaret eder (Rothstein ve Stolle, 2002: 7). Ancak başarılı olmuş ekonomilerde kurumların oluşması ve gelişmesinin çok uzun bir zaman sürecinde meydana gelmesi, kurumsal mühendislik sonucunda ortaya çıkabilecek kurumların etkilerinin kısa vadede görülmeyeceği veya en azından bu kurumların işleyişinin gelişmiş ekonomilerdeki kurumsal yapıların işleyişleri gibi olmayacağı anlamına gelebilir.

Sosyal sermayeyi, özel ve genel güven olarak indirgediği çalışmasında Whiteley (2000), genel güvenin özel (bireyler arası) güvenden doğduğunu ve ekonomik büyümeyi uyarıcı en önemli faktör olduğunu öne sürmektedir. Whiteley yüksek düzeylerde genel güveni olan bir toplumun düşük düzeylerde genel güvene sahip olan

toplumlara göre, işlem maliyetlerini daha fazla düşürerek ve önemli aracılık sorunlarını çözerek doğrudan, fiziki ve beşeri sermayeye olan yatırımlara önem vererek dolaylı yoldan işlevsel olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca, yüksek güvene sahip toplumların rakiplerini yakalamak için daha etkin davranmaya meyilli olduklarını, bu nedenle yeniliklerin yayılmasının bu gibi toplumlardaki güven ve işbirliği nedeniyle daha kolay olduğunu da belirtmektedir (Whiteley, 2000: 452).

Letki (2006) ise yurttaşlık bilinci ve etiğinin kurumsal kökenleri olduğunu, yurttaşlık bilinci ve etiğinin kamu kurumlarının kalitesine ve kamu birimlerinde çalışanların performansına dayandığını savunur. Çünkü güven ancak etkileşimde olunan diğer tüzel veya özel kişiler güvene değerirse, arzulanan sosyal ve bireysel sonuçları doğurabilir. Yine Letki'ye göre ekonomik büyüme, politika etkinliğinin basit bir ölçütü olur ve hükümetin meşruluğuna etki eder. Dolayısıyla meşruluğun uygun davranışla vücut bulduğu kalkınma mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Bu da aynı zamanda tüm ülkedeki veya bölgedeki yönetim organizasyonunu etkilemektedir (Letki, 2006: 305-310). Dolayısıyla genel anlamda güvenin etkileri, sadece yurttaşlar ile sınırlı değildir. Kurumları oluşturan kişiler ve kurumların arasındaki güven de sosyal ve ekonomik organizasyona etki ederek ekonomik performansı güçlendirebilir.

Aynı şekilde, Storper (1996), öğrenen bölgelerdeki görünmeyen sermayeyi¹⁷ ele aldığı eserinde, piyasanın oluşturduğu bir güvensizlik ortamında, güven yaratmanın bir yöntemi olarak bürokrasiye, yani resmi hiyerarşilere işaret etmektedir. Bu güvensizlik ortamının aşılmasında en önemli yol bilginin paylaşımıdır. Bu durumda önemli olan iki unsur, bilginin “derinliği” ve “genişliği” olmaktadır. Derinlik tek boyutludur; bir ekonomik ajan hakkında belirli bir alanda ne kadar çok şey bilindiğini ifade eder. Ancak, genişlik tamamen farklı bir boyuttur ve bir ajan hakkında ortak bilgi biçimleri yoluyla ne kadar çok bilgi sahipliği söz konusuysa, daha derin bir iletişim için diğer ajanların o kadar istekli olmaları durumunu ifade eder (Storper, 1996: 274-275).

¹⁷ Storper, “görünmeyen sermaye” terimi yerine her başarılı bölgede, bölgeye özgü olan ancak “değiş tokuş edilemeyen” veya “alınıp satılamayan” birbirine bağımlılık ilişkileri (untradeable interdependencies) olduğunu, mekânsal olarak bu ilişkilerin kısıtlı girdi-çıkıtı ilişkilerinden daha uzun ömürlü olduğunu ve bu “değiş tokuş edilemeyen” ilişkilerin bazılarının formal kurumlar tarafından oluşturulabileceği gibi, bazılarının da yüksek derecede yerel veya uluslararası bir karakter taşıyabileceğini bildirmektedir.

Bu nedenle iyi iletişim, öğrenen bir ekonominin birinci koşulu olarak görülebilir. Öğrenen bir ekonomiyi yaratmaya ya da sürdürmeye yönelik politikalar, formal-kamusal kurumlar ve tamamen kamusal ya da tamamen formal olmayan birliktelikler ve ilişkiler arasında bir ilişkiyi içerecektir. Bu iki kurumsal yapı birbirlerini çevrimsel bir şekilde etkileyeceklerdir. Bütün kamu veya kamu dışı formal veya informal kurumların ortak noktası beklentilere düzen vermekle yükümlü olmaları ve belirsizlik şartları altında aktörleri koordine etmeleridir. Bir üretim sistemi açısından ekonomik olarak başarı için bu koordinasyonun olması gerekmektedir. Koordinasyon, öğrenen ekonominin aktörleri için, ürünler, teknoloji ve yönetim olarak bir eşgüdüm sağlayarak, işlevsel olabilecekleri bölgeye özgü bir ortam oluşturur. Bu ortam, ekonomik faaliyetler için gerekli olan işlemlerin gerçekleşme alanıdır. İşlemler, ekonominin içinde bulunan aktörler arasında gerçekleşebileceği gibi, ekonomi ve kurumlar arasında da gerçekleşebilir. İşlemlerin gerçekleşmesi sırasında ekonomi ve kurumlar arasında bir etkileşim görülebilir. Bu anlamda üniversiteler, yerel yönetimler, endüstriyel veya sektörel birlikler birbirlerini şekillendirebilirler (Storper, 1996: 263-267).

Bu nedenlerle güven, etkileşimsel olup, içindeki aktörleri ortak bir amaca yönlendiren birinci adım olarak düşünülebilir. Gerçekten de iletişim kurmaktan ve etkileşimde bulunmaktan alıkoyan unsur en başta bir güven sorunudur. Hiçbir birey veya kurum karşılığında elde edebileceği kazançların dağılımı veya göreceği tepkinin olumluluğuna güvenmeden bir işlemi başlatmaya eğilimli değildir.

Bu bağlamda güven kavramı bilişsel bir kavramdır ve bir toplumdaki işbirliğini kolaylaştırır. Bireyler ve kurumlar arasındaki işbirliğinin başlangıç noktası güvendir. Ancak güvenin oluşması için de karşı taraftan beklentilerin yerine getirileceğine dair bir bilginin bulunması gerekmektedir. Sağlıklı bir bilgi akışı, bir ekonominin işleminde önemli yer tutar. Nitekim North (1990: 15), bilgi akışının önemini, Schofield (1985)'den aktardığı şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“Bir bölgedeki (toplumsal uyum ve) işbirliğini analiz ederken, sorulacak en önemli soru, aktörlerin birbirlerinin davranışları hakkında tutarlı bir fikir oluşturması ve bu bilginin diğer aktörlere iletmeye değer olabilmesi için, birbirlerinin istekleri ve inançları hakkında... en az ne düzeyde bilgiye sahip olması gerektiğidir” (Schofield, 1985, Aktaran: North, 1990: 15).

Ayrıca kurumsal kuralların içeriklerinin sosyal aktörlerce bilinmesi ve anlaşılmasının, sosyal aktörlerin birbirleri hakkında sabit beklentileri olmasına yol açacağı ve dolayısıyla bu sabit bilgi akışının genel güven düzeyine etki edebileceği ifade edilebilir. Dolayısıyla oluşan bu güven ortamının da endüstriyel bölgelerde işbirliği üzerinde olumlu etkileri olacağı ileri sürülebilir (Farrell ve Knight, 2003: 537-546).

Diğer yandan, bazı araştırmacılar, etkin bölgesel yönetim yapılarının oluşmasında, bir bölgedeki idari kurum ve kuruluşlar arasındaki gerçek veya zımnî anlaşmaların oluşturulmasında ve sürdürülmesinde de bilgi akışının eksikliğinden doğabilecek işlem maliyetlerinin olabileceğini belirtmektedirler (Feiock, Park, Steinacker ve Kim, 2005: 12). Bilgi akışının yeterli olmadığı durumlarda, asimetrik bilgiden kaynaklanan problemler ortaya çıkmakta ve güven düzeylerinin düşük olması, her bir ekonomik faaliyetin izlenmesi ve uygulanmasında ek işlem maliyetlerine yol açmaktadır.

Asimetrik bilgi problemine vurgu yapan Douglass C. North (1990), neo-klasik ekonominin tamamen rasyonel olan seçim varsayımının zayıf noktaları olduğunu ve insan davranışının iktisatçıların genel olarak benimsediği bireysel faydaya dayalı modellerden daha karmaşık olduğunu savunur. North'un tanımlamasıyla insan davranışı, güdülenmeyi ve içinde bulunduğu ortamdan alınan mesajların anlaşılmasını, yani bilginin işlenmesini içermektedir (North, 1990: 20). İşlem ve etkileşim maliyetleri, bilginin pahalı bir kaynak olmasından ve değiş tokuşa giren bireylerce asimetrik olarak paylaşılmasından kaynaklanmaktadır (North, 1993: 2). Bu durumda ekonomik faaliyette bulunan her bir birey için bu bilgi kıtlığından kaynaklanan çeşitli belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Kurumlar bu belirsizliğin azaltılması için insanlar tarafından yaratılmış kısıtlardır (North, 1990: 25). Yani belirsizlikler azalınca bilgiyi aramanın, bulmanın ve işlemenin getirdiği masraflar ve işleme zamanları azalabilir.

Dolayısıyla işlem maliyetleri de üretim maliyetleri içinde sayılabilir. Üretimin somut girdi maliyetleri yanı sıra (arazi, işgücü ve sermaye), ortaya çıkan son ürünün üretim hakkının, kullanım hakkının ve ürünün satışından elde edilen gelirin üzerindeki hakların nasıl tanımlanacağını, korunacağını ve uygulanacağını yansıtan işlem maliyetleri de ekonomi için önemlidir (North, 1990: 28). Bu şekilde tezahür eden

mülkiyet hakları, bireylerin ellerinde tuttıkları işgücü ve mal ve hizmetleri ile ortaya çıkan haklardır. Bu çerçevede sahiplenme, yasal kurallar, organizasyon biçimleri, uygulama gücü ve davranış normlarının, kısacası kurumsal çerçevenin bir fonksiyonudur. Herhangi bir mülkiyet hakkı yapılanması için işlem maliyetlerinin işareti pozitiftir. Mülkiyet hakları, bu durumda tam anlamıyla belirlenip uygulanamazlar. Çünkü hakların kullanılması için gerekli olan önemli bazı özellikler kamusal alanın yetkisi altındadır. Bireylerin bu özellikleri kullanabilmesi için önemli kaynaklar ayırması gerekebilir (North, 1990: 33).

Dolayısıyla, toplumdaki sosyal değerlerin bir yansıması olarak organize edilen kurumlar ve kuruluşlar, bireylerin kamusal alana girişinde ve buradaki kaynakları kullanmasında ortaya çıkan işlem maliyetlerini düşürmeyi amaçlamaktadır. Aynı şekilde, sivil toplumdan gelen kuruluşlar veya özel şirketlerin de işlem maliyetleri aynı kurumsal çerçeve içinde belirlenmektedir.

Böylelikle kurumlar, *“bir ekonomide işlem maliyetlerini ve dönüşüm maliyetlerini¹⁸ belirleyen yapıyı sağlarlar. Kurumların koordinasyon ve üretim sorunlarını ne düzeyde çözdükleri, oyuncuların motivasyonları (fayda fonksiyonları), ortamlarının karmaşıklığı ve oyuncuların ortamın özelliklerini anlama ve düzenleme yetenekleri tarafından belirlenir”* (North, 1990: 34). North’a göre kurumlar soyuttur; bir toplumda formal olarak insan etkileşimini düzenleyen kurallardır. İnsanların oluşturduğu örgütlenmeler olan somut kurumlar veya North’un terminolojisine uygun olarak organizasyonlar ise, bireyler ile birlikte bu kurallara uyan oyunculardır. Bu bağlamda, organizasyonlar belirli hedeflere ulaşmak ortak amacı ile birbirlerine bağlanmış bireylerden oluşan gruplardır. Bu gruplar, siyasi (parti, senato vb.), ekonomik (şirket, üretici birliği, mesleki örgüt, kooperatif vb.), sosyal (tarikat, spor kulübü, sosyal kulüpler vb.) ve eğitim (okullar, üniversiteler vb) ile ilgili kurum ve kuruluşları kapsar (North, 1993: 5-6).

Kurumsal sermaye kavramının temelinde, Boisier (2001)’in de belirttiği gibi, North’un bu tezi yatmaktadır. Bireyler arasındaki ekonomik ilişkilerde kurumsal yapı

¹⁸ North’a göre “dönüşüm maliyetleri” bir mal veya hizmetin üretimindeki girdileri o malın son şekline dönüştürmek için gerekli olan kaynakların maliyetleridir. Bu açıdan, mülkiyet haklarını tanımlamak ve korumak ve anlaşmaları uygulamak için kaynaklara ihtiyaç olduğuna işaret eder. Bu faaliyetlerden kaynaklanan işlem maliyetlerini ise kurumlar ile birlikte teknoloji belirler. Bu anlamda kurumlar, üretim maliyetlerinin önemli bir bileşenidirler (North, 1990: 61).

nasıl düzen getiriyor ve ekonomik etkinlik için maliyetleri düşürüyor ise, aynı şekilde bir bölgenin kalkınması için gerekli olan faaliyetlerden doğacak maliyetlerin¹⁹ aşağı çekilmesinde ve bölge içinde işbirliği ve koordinasyon sorunlarının çözülmesinde kurumlar etkili fırsatlar sunabilirler. Başka bir deyişle kurumsal altyapı, kalkınma için harcanan bir birim çaba karşılığında elde edilebilecek olan kalkınma çıktılarının miktarını ve kalitesini maksimize eder²⁰.

North'un teorik yaklaşımıyla bu durum şu şekilde ifade edilebilir: Organizasyonlar, yaratıcıları olan toplumlar tarafından gelirin, refahın ve zenginliğin yükseltilmesi veya toplumun kurumsal yapısının ulaşılabilir gördüğü diğer amaç ve hedefleri için kurulmuş yapılardır (North, 1990: 73). Bu yapılar içindeki kalkınma faaliyetleri de maliyetsiz gerçekleşmez. Kalkınma politikalarının uygulanması ve sonuçlarının izlenmesi ve ölçülmesinde karşılaşılan karmaşık sorunların çözümünde bölgesel olarak gelişen ve bölgedeki kurumların üretim ve yönetim alanındaki tecrübelerine dayalı zımni bir bilgi oluşur. Bölgeye özgü zımni bilgi bir bölgedeki kalkınma ile ilgili kurumların oluşturduğu kurumsal çerçevenin (ve aynı zamanda genel kurumsal çerçevenin) bir parçasıdır. Kurumsal çerçeve bir bölgenin içsel organizasyonunu şekillendirmekte ve bölgesel hiyerarşiyi (dikey entegrasyonu) ve yönetim yapısını belirlemektedir.

Bununla birlikte bölgenin kurumsal yapısı, herhangi bir organizasyonun hedeflerine en etkin bir biçimde ulaşılabilmesi için ne derecede bir esnekliğe sahip olabileceğini de belirlemektedir. Dolayısıyla, değişik bölgelerde, değişik kalkınma ihtiyaçları için hangi farklı bilgi ve yeteneklerin gerektiği ve bunların ne şekilde çalışıp, hangi sonuçlara yol açtığına analiz edilebilmesi için, bu bölgelerdeki kurumsal çerçevenin araştırılması gerekmektedir (North, 1990: 77).

Kurumsal çerçevenin bir bölgeye verdiği bu yön, o bölgede yerleşik olan toplumun uzun vadedeki kalkınmasında en etkili faktör olacaktır. Daha açık bir ifadeyle kurumsal sermaye stoku, bir bölgenin kullanabileceği ve etkin olarak çıktılara

¹⁹ Sosyal maliyetlerin azaltılmasında özellikle bir bölgedeki kamu kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Kalkınmanın amacı eşitsizlikleri en aza indirmek olduğundan, kamu kurumlarının bütün kamusal alanlarda kalkınmanın getirdiği avantajların dağılımını en eşitlikçi şekilde yapabilmesi, kalkınmanın sosyal maliyetlerini en aza indirgeyebilir.

²⁰ Bazı araştırmacılara göre kurumlar ve yığılma ekonomileri ile birlikte bir bölgenin kalkınmasında coğrafi konum ve özellikler de etkili olmaktadır. (Bkz. Warner, 2002).

dönüştürebileceği kalkınma fırsatlarının bir belirleyicisi olacaktır (North, 1990: 78). Kurumsal sermaye arzının az olduğu durumlarda iktisadi politikalar mevcut sosyal, beşeri, mali ve fiziki kaynakları etkin olarak kullanamaz. Bütün bu kaynakların tam olduğu durumlarda bile, en azından tahsis ve yönetim bağlamında kurumsal çerçevenin önemli yönlendirme etkileri olacaktır (Kolodko, 2006: 12).

İktisadi organizasyonlar doğal olarak faaliyetlere yatırılan girdileri (fiziki kaynaklar, beşeri kaynaklar ve sosyal kaynaklar) maksimize eden bir karaktere sahiptirler. Kalkınma amacı doğrultusunda bu organizasyonlar öncelikle bilgi ve bilgiye dayalı kaynakların gelişmesine yönelik cari yatırımları artırarak etkili olurlar. Bu bağlamda, North (1990: 78)'a göre:

“Eğer bir firma veya herhangi bir başka ekonomik organizasyon, fiziki veya beşeri girdilerin üretkenliğini artıran veya girişimcilerin sahip olduğu zımni bilgiyi geliştiren bilgiye yatırım yaparsa, ortaya çıkan üretkenlik artışına paralel bir şekilde ekonomik büyüme gerçekleşecektir.”

Nitekim günümüzde bölgesel kalkınma literatüründe bilgiye dayalı ekonomilerin ve öğrenme işlevini geliştirmiş bölgelerin kalkınması üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Kurumsal çerçeve içinde yerleşik olan güdüleyiciler, yaparak öğrenme sürecinde ve kurumların kendilerini bu süreç boyunca ortaya çıkan yeniliklere etkin olarak adapte etmesinde önemli rol oynarlar (North, 1990: 81). Yeniliklere adapte olamayan ve küresel rekabet ortamının da kendi ekonomilerine işlem maliyetleri açısından avantaj sağlayamayan kurumlar, gereksiz hale gelebilirler ve doğal olarak etkinlikleri azalabilir veya yok olabilirler. Nitekim kurumlar üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda soyut kurumların ve bunların vücut bulduğu organizasyonların tarih boyunca nasıl kurulup yok oldukları hakkında çok sağlam deliller sunan deneysel çalışmalar vardır.²¹

Bununla birlikte, bazı yazarlar “uzlaşma ekonomisi” olarak adlandırılan yeni bir teoriyi savunmaktadırlar²². Bu yazarlar, küresel rekabet ortamında bilgiye dayalı ekonomik rekabet gücünün sürdürülmesinde yenilikçilik ve öğrenmenin, piyasadan veya bilimsel alandan gelen araştırma ve geliştirme etkileriyle ortaya çıkmadığını, daha

²¹ Rodrik (2000), Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001) ve Acemoglu ve Johnson (2005).

²² Örneğin, Nielsen (1988, 1992, 2007), Jessop (1998), Elsner (2001), Amin ve Thomas (1998).

çok “...piyasa sınırları dışında gerçekleşen yakın sosyal etkileşim” ve toplumsal koordinasyonun sonucu olduğunu ileri sürmektedirler. Bu toplumsal “uzlaşma” kamu da dâhil birçok ekonomik aktörün etkileşimi sonucu ortaya çıkmakta ve ekonomik kararlar, bu kurumsal yapı içinde gerçekleşen karşılıklı etkileşim çerçevesinde şekillenmektedir (Nielsen, 2007: 5).

Kurumsal çerçevenin bölgesel kalkınma üzerindeki bir diğer etkisi de “*organize olmuş ekonomik faaliyetler, bilgi stoku ve kurumsal çerçeve arasındaki devamlı etkileşim*” (North, 1990: 78) yoluyla gerçekleşmektedir. Bölgesel tecrübe ile elde edilen bilgi, kalkınma ile ilgili kurumlarda öğrenme etkisi ile geniş bir yöntem bilgisi birikimine neden olmaktadır. Kurumsal olarak, kalkınma sürecinde doğru hareketleri yapabilen ve ekonomik organizasyonların (işletmeler, üretici örgütlenmeleri, sendikalar, kooperatifler gibi) beklentilerine cevap verebilen kurumlar, bölgesel kurumsal yapıya olan güveni yükseltmektedir. Daha da önemlisi, kalkınma sürecinde oluşabilecek ve sosyal maliyetler olarak ortaya çıkabilecek şoklara gerekli tepkileri verebilmek için bu etkileşimi bir izleme aracı olarak kullanabilme yetisini geliştiren kurumların ekonomik alandan gelen taleplere cevap verebilme olanakları çoğalmaktadır. Özellikle, kamunun sürükleyici konumda olduğu toplumlarda bu özellik kalkınma açısından çok önemlidir. Nitekim, kurumsal sermaye kavramının önemli teorisyenlerinden birisi olan Sergio Boisier’e göre kurumsal sermayenin en önemli belirleyicilerinden birisi kurumların kendi aralarında ve kurum dışı ortamlar ile olan bu etkileşimleridir.

2.2. KURUMSAL SERMAYE YAKLAŞIMLARI

Soyut kurumların ve formal organizasyonların piyasanın ve ekonomik süreçlerin işleyişindeki olumlu etkilerinin olacağına bildirilmesi, kökenleri Yeni Kurumsal Ekonomide olan yeni yaklaşımlara ilham vermiştir. Nitekim özellikle Latin Amerikalı bir grup bilim insanı, bölgesel farkı yaratmada yeni bir kavram olarak kurumsal sermayeyi savunmaya başlamışlardır. Çalışmanın bu kısmında kurumsal sermayeyi ele alan yaklaşımlar irdelenecektir.

2.2.1. Boisier’in Kurumsal Sermaye Yaklaşımı

Belki de bölgelerin bütüncül ve karmaşık dinamik sistemler olarak ele alınmasını öngören paradigma değişimini en yalın ve en sistematik biçimde açıklayan yazar Sergio Boisier’dir. Boisier’e göre, 1982 yılında Birleşmiş Milletler Latin Amerika

ve Karayipler Ekonomik ve Sosyal Planlama Enstitüsü (ILPES) tarafından yayınlanan *Economic Policy, Social Organization and Regional Development* adlı kitap yeni bir bölgesel kalkınma modelini gündeme getirmiştir. Ona göre ILPES, bu modeli bölgesel kalkınma için temel bir teori ya da en azından birbiriyle çatışmayan bir varsayımlar dizisi olarak genişletmeye çalışmıştır. Başlangıçta sadece bir rehber olarak kullanılan bu modelin varsayımları bir üçgen oluşturmaktadır ve üç kenarın kesişme noktaları bölgesel (veya bölgelerarası) kaynakların tahsisini, ulusal ekonomik politika çerçevesinin bölgesel olarak farklılaşmış etkilerini ve bölgesel sosyal organizasyon kapasitesini temsil etmektedir. Model, Boisier tarafından yenilikçi ve zamanla geçerliliğini kaybetmeyen bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır. Çünkü bu model, halen çeşitli deneysel araştırmaların ve Latin Amerika'daki çeşitli bölgesel ekonomik politikaların tasarımında kullanılmaktadır. Yenilikçidir, çünkü üretildiği zamana kadar bölgesel kalkınma ve büyüme ile eşitlikçi gelişmenin temelde sadece yatırımlara ve baskın teknolojilere dayandırıldığı geleneksel bölgesel ekonomik kalkınma yaklaşımına yeni faktörler eklemiştir (Boisier, 2001: 17, Boisier, 1999).

Geleneksel yaklaşıma bu üçgen kavramsallaştırma tarafından eklenen iki yeni faktör vardır. Bunlardan birincisi, küresel ve sektörel bir ekonomik politikalar dizisinin bir bölgeye yapabileceği çeşitli nitel ve nicel etkilerle ilişkilidir. Bu etkiler, kaynakların bölge içerisine akışını uyarmaları açısından olumlu olabilir veya büyümeye engeller getirerek olumsuz sonuçlara yol açabilirler. İkinci yeni faktör ve bu çalışmanın konusuyla ilgili önemli noktalardan birisi ise, bir bölgenin “sosyal organizasyon kapasitesi” ile ilgilidir. Sosyal organizasyon bileşeni çok boyutludur ve doğası itibariyle temelde kurumsal, sosyal ve kültürel öğelerden oluşur. Çok boyutluluk, bir ağı ve bu ağın içindeki belirli bir işleyiş biçimini meydana getirir ve büyüme etkilerinin kalkınma aşamalarına potansiyel dönüşümleri ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla, sosyal organizasyon bileşeni bir şekilde güncel “sosyal sermaye” kavramıyla ilişkilidir ve bölgelerin sosyal yapılanması, bu fikirden çıkan bir kavramdır.

Boisier'in yaklaşımı iki nedenden dolayı çok ilgi uyandırmıştır. Bunlardan ilki bu yaklaşımın, çok açık bir şekilde ekonomik büyüme ve toplumsal/sosyal gelişme arasındaki dikkate alınmasıdır. İkincisi bir bölgede refahın ilerlemesi için, iki önemli aktör olan devlet/hükümet (siyasal ortam) ve toplum (bölge) arasındaki etkileşimin çok

önemli olduğunu öne sürmesidir (Boisier, 2001: 18, Boisier, 1999). Kısacası, görünmez sermayenin gelişimi;

- i. bizzat o bölgede yaşayan toplumun kendisine,
- ii. bu toplumun kendi içinden geliştirdiği kurumlar ve kuruluşlarla olan etkileşimine ve
- iii. merkezi yönetimin bölgedeki uzantısı olan yapılanmalarla olan etkileşimine bağlıdır²³.

Dolayısıyla burada iki tip dinamikten söz edilebilir: İlki, bir bölgenin sakinlerinin ekonomik ve sosyal hayatta geliştirdikleri normlar, alışkanlıklar ve davranışların ekonomik anlamda refaha etki etme sürecidir. İkincisi ise, yasa ile resmiyeti olan merkezi yapılar ve yine yasa dâhilinde kurulan sivil toplum yapıları ve informal insan gruplarının topluma ve birbirleriyle ilişkilerini ve bu ilişkilerin ekonomik performansa etkilerini içeren süreçler ve işleyişler dizisidir. Bu iki boyut, günümüz bölgesel kalkınma anlayışında “görünmez” sermayenin önemli iki belirleyicisi olmaktadır.

Boisier’in çözümlemesinde de işaret edildiği gibi “görünmez sermaye”, güncel “sosyal sermaye” kavramı ile yakından ilişkilidir. “Görünmez sermaye”nin bileşenleri üzerinde çok değişik görüşler vardır, ancak bu görüşlerin çoğu temel olarak sosyal sermaye kavramına dayandırılmaktadır. Boisier, sosyal sermaye kavramının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini yadsımamakla birlikte, gerçekte bölgesel kalkınmada etkili olan onbir ayrı sermaye tipi olduğunu savunmaktadır (Boisier, 2001: 20, Boisier, 1999) ve bu sentezini yaparken, birçok bilim insanının oluşturduğu kavramların bu sermaye çeşitlerinin çıkış noktaları olduğunu belirtmektedir (Boisier, 2001: 21-26).

Boisier’e göre bölgesel kalkınmada etkili olan onbir farklı sermaye tipi vardır. Bunlar, doğal sermaye, ekonomik sermaye, bilişsel (kognitif) sermaye, beşeri sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye, sembolik sermaye, psiko-sosyal sermaye, yurttaşlık sermayesi, kurumsal sermaye ve sinerjetik sermayedir. Bütün bu sermaye türleri aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

²³ Boisier, bunun aynı zamanda bölgesel anlamda ademi merkezîyet ile yerel ve ulusal düzeyler arasındaki güç dengelerinin önemini de gösterdiğini ileri sürmektedir.

- i. **Doğal Sermaye:** Boisier analizinde en ilkel ve basit sermaye çeşidi olarak *doğal sermayeyi*, bir bölgedeki doğal kaynakların stoku olarak, bölgenin yenilenebilir ve yenilenemez doğal kaynakları ve “çevresel hizmetleri” donanımı olarak tanımlar. Bu anlamda, dünyanın sunduğu ve bölgede var olan hava, su, hayvanlar, bitkiler vb. bütün kaynaklar bir bölgenin doğal sermayesini oluşturur.
- ii. **Ekonomik Sermaye:** *Ekonomik sermaye* Boisier’e göre bir bölgede yatırım amaçları için mevcut olan mali kaynakların stokudur (Boisier, 2001: 20, Boisier, 1999). Bu sermaye temeldir ve küreselleşme nedeniyle gitgide bölgeye dışsal olan bir kaynak haline gelmektedir. Boisier, analizinde bu sermayeyi geleneksel anlamda fiziki veya “insan yapımı” bir sermaye olarak ele almayıp, küreselleşmeden dolayı hareketli hale gelmiş mali kaynaklar olarak ele alır. Boisier’e göre, mali kaynakların dünya üzerindeki hareketliliği, bölgelerin ekonomik sermaye ile olan ilişkisini değiştirmiştir. Eskiden Keynezyen politikalar altında bu kaynaklar bölgelerin gelişimi için tahsis edilmişken, yani bölgeler yatırım yapmak istediklerinde bu kaynakları kullanabiliyorken, günümüzde hareketli olan bu kaynakların üzerlerinde kontrolleri bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu kaynağı cezbedip, fiziki ve insan yapımı yatırımlara dönüştürmek, yani bu sermayeyi küresel ortamda “avlamak”, bölgesel olarak sermaye, teknoloji, dış talep ve hatta merkezi yönetimler ile olan ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesini gerektirebilir.
- iii. **Bilişsel (Kognitif) Sermaye:** Üçüncü sermaye türü *bilişsel (kognitif) sermayedir*. Bilişsel sermaye kavramı, bir bölgede bulunan ve yenilikçilik potansiyelini oluşturan bilimsel ve teknolojik bilgi kapasitesini gösterir ve bu yönüyle bildiğimiz anlamıyla beşeri sermayeden ayrılmaktadır: *Bilişsel sermaye* bir bölgede mevcut bilimsel ve teknik bilgi donanımdır. Bu stok, standart değildir ve önemli derecede değişiklikler gösterir; çünkü bölgenin kendine özgü bilgilerini (örneğin coğrafi veya tarihi) ve büyüme ve kalkınma için kullanılacak olan bilimsel ve teknolojik yöntem bilgisini (know-how, örneğin bölgenin doğal kaynaklarının meydana çıkardığı teknolojik

döngüler hakkında bilgi) içerir. Günümüzde bir bölgenin bilişsel sermayesinin büyük bir bölümü yine dışsaldır. Bunun nedeni, bilimsel ve teknolojik araştırma kapasitesinin çok uluslu veya uluslararası şirketlerin ellerinde toplanmış olmasıdır ve küresel olarak teknoloji transferinin birincil ajanları artık bu şirketlerdir. Ancak, bu kesinlikle bölgenin kendi içsel bilgi birikiminin önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü yöntem bilgisinin gitgide dışa bağımlı bir özelliğe sahip olması, bir bölgede o bölgeye özgü kaynakların kullanımı için geleneklerden veya bölgeden gelen veya sadece özgün kaynakların kullanımı için “yaratılmış” olan özel teknolojilerin göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir.

- iv. **Beşeri Sermaye:** *Beşeri sermaye* bir bölgedeki insan kaynaklarının tümünün oluşturduğu stoku işaret eder. Bu sermaye çeşidinden bahsedilirken, genellikle bireylerin sahip olduğu bilgi birikimi ve yeteneklere vurgu yapılır. Bu anlamda, tüketim harcaması gibi görünen bazı harcamalar (eğitim, sağlık, vb.) aynı zamanda beşeri sermayenin oluşturulması için gereken yatırım harcamalarıdır (Boisier, 2001: 21).
- v. **Kültürel Sermaye:** *Kültürel Sermaye* ve *Sembolik Sermaye* kavramları sosyal sermaye kavramının fikir babalarından olan Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun görüşlerine dayanır. *Kültürel sermaye* bir bölgeye özgü olan gelenekler, mitler ve inançlar, dil, sosyal ilişkiler, üretim yöntemleri, fiziki olmayan mallar (edebiyat, resim, müzik, dans, vb.) ve fiziki malların bir stokudur. Kültürel sermaye iki şekilde ele alınabilir:
 - a. İlk olarak, belirli bir bölgede yaşayan insanlara özgü yaradılıştan gelen ve geleneksel bir olgu olarak görülebilir. Bu bağlamda, belirli tarihsel sosyal deneyimler zincirinin sonunda, kültürel sermaye bölgeye özgü mallar ve hizmetler üreterek, yine aynı derecede özgün ve uluslararası müşterileri tarafından değeri bilinen bir *niche* üretebilir.

- b. Diğer yandan, kültür daha da özgün olarak, bir “kalkınma kültürü” olarak ele alınabilir ki, bu durumda kültürel sermaye iş, eğlence, tasarruf, risk, işbirliği, rekabet gibi birçok sosyo-ekonomik olguya karşı olan tutumların bir toplamını ifade eder.

Boisier’e göre, bunların ışığında iki tamamen zıt kültür tipi tanımlanabilir: Birincisi, rekabet ve bireyselliğin baskın olduğu kültürlerdir ki, bu toplumlarda kalkınma olmadan büyüme görülür. İkinci tip kültür ise dayanışma ve işbirliğinin baskın olduğu kültürlerdir. Ancak bu kültürler, kalkınma üretmelerine rağmen, materyal olarak düşük derecede bir tatmin düzeyi sağlarlar (Boisier, 2001: 22).

- vi. **Sosyal Sermaye:** *Sosyal sermaye* ise bir bölgedeki bireyler arasında ihtiyaç olduğunda aynı şekilde yardımla karşılık sağlayacağına olan güven temelinde ortaya çıkan ortak yardımlaşmaya olan eğilimdir ve bir “güven kültür”ünün mevcudiyeti ile yakından ilişkilidir (Boisier, 2001: 24-25).
- vii. **Sembolik Sermaye:** *Sembolik sermaye*, bir bölgenin potansiyelini sembollerle harekete geçirmek için yapılan her şeyi içerir. Örneğin, bir mekânı, belirli bir “bölge” olarak adlandırmak bile kendi başına bir kelime ile sembolik sermaye kullanarak o bölgeyi yaratmak anlamına gelebilir. Dolayısıyla, günümüzün rekabetçi küresel ortamında kalkınma için senaryolar oluşturmak, potansiyel sosyal enerjiyi harekete geçirmek, bölgeye has ortak referanslar geliştirmek ve hatta ortak imajlar oluşturmak gibi faaliyetler, sembolik sermaye oluşumu için çok önemlidir. Kısacası, sembolik sermaye kendisini bölge halkının kendilerini bir bölge olarak kabul etmesi ve yaşayan bir sistem olarak kendi değerlerinin olduğunun farkındalığına sahip olması ve bu değerlere sahip çıkması ile kendini gösterir. Çünkü “*değerler olmadan bölge de olmaz ve dolayısıyla kalkınma da görülmez*” (Boisier, 2001: 21, Boisier, 1999). Dolayısıyla, değerler ve semboller bir bölge olarak belirli ortak amaçlara yönelik hareket etme yetisini tetikler ve güçlendirir.

- viii. **Psiko-sosyal Sermaye:** *Sembolik sermayeye* çok yakın olan başka bir sermaye tipi ise *psiko-sosyal sermaye*dir. *Psiko-sosyal sermaye* son zamanlarda bazı çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir kavramdır; düşünce ve hareket (fikir ve gerçekleştirme) arasındaki ilişki ile ilgilidir. Psiko-sosyal sermaye insanların kalplerinde ve zihinlerinde bulunur ve hisler, hatıralar, eğilimler vb. ile ilgilidir. Psiko-sosyal sermaye örnekleri arasında (bölgesel olarak) kolektif (ortak) öz güven, geleceğe olan inanç, geleceğin (sosyal anlamda) inşa edilebileceğine dair (ortak) bir kanaat, daha iyi bir geçmişin hatırası, bölgeler arası kıskançlık, (ortak) arzular ve bireyselliğin üstesinden gelebilme kapasitesi sayılabilir (Boisier, 2001: 23-24).
- ix. **Yurttaşlık (Civic) Sermayesi:** *Yurttaşlık (civic) sermayesi* ise, sosyal sermayenin babalarından Putnam v.d.'nin 1993'deki ünlü çalışmasında bahsettiği bir kavramdır. Putnam v.d. (1993)'nin İtalya'da gerçekleştirdiği araştırmasında, ülkede 1970 yılında gerçekleştirilen bölgesel reformların yüzyıllardır süregelen bir yurttaşlık sermayesi birikimine sahip bölgelerde daha başarılı olduğunu göstermiştir. Putnam'a göre yurttaşlık sermayesi demokratik uygulamalar (pratikler), kamu kurumlarına olan güven, kamu işleri ve ilişkilerine olan bireysel ilgi ve kamu ve özel alanlar arasında ortak olabilirlik temelinde şekillenen yurttaşlık sorumluluğu ağlarıyla (kamu-özel sektörün ortaklıklarıyla oluşan bölgesel ağlar) kendisini gösterir (Boisier: 2001: 25-26).
- x. **Kurumsal Sermaye:** *Kurumsal sermaye*, öncelikle bir bölgede mevcut tüm kamu ve özel kurumların toplamından oluşur. Ancak, kurumların mevcudiyeti ve sayısının ötesinde, kurumsal sermaye kurumların eşzamanlılığına göre değişiklik gösterir. Eşzamanlılık, yapısal özelliklerin kurumların tüzelliğinin bir parçası olması anlamına gelmektedir. Bu yapısal özellikler, aşağıdaki kavramları içerir:
- harekete geçme ve çabuk karar alma kapasitesi,

- organizasyonel esneklik, (biçimlendirilebilme, kurumsal dokunun dirençliliği),
- muktedirlik (uygulanabilir anlaşmalar yapma veya bu anlaşmaları geçersiz kılma kapasitesi) ve
- organizasyonel zekâ (duyargaları ile içinde bulunduğu çevreyi izleme kapasitesi ve içinde bulunduğu çevrenin bir parçası olmakla ilişkili olarak öğrenme kapasitesi) gibi kavramları içerir.

Dolayısıyla, kurumsal sermayenin değeri sadece organizasyonların sayısı ve büyüklüğüne veya kuralların niceliğine dayanmaz. Kurumsal sermayenin en önemli özelliği, yürürlükte olan, yani kurumlar tarafından alışılmış ve kolaylıkla uygulanmakta olan organizasyonlar arası ilişkilerin niteliği veya başka bir deyişle kurumsal yapının yoğunluğudur. Bu yoğunluk, organizasyonların (kurumların) sayısından ziyade, organizasyonlar arası ilişkilere (kurumların birbirlerine karşılıklı bağımlılığına) dayanır (Boisier, 2001: 22-23).

- xi. **Sinerjetik Sermaye:** Bu durumda, Boisier'e göre *sinerjetik sermaye* ise yukarıda bahsedilen bütün sermaye tipleri arasında katalizör işlevi gören bir unsurdur ve diğer on sermaye tipi ile birlikte, bütün sermaye çeşitleri bir "kalkınma yönünün" belirlenmesi için etkileşim içinde olmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için öncelikle her bir sermaye tipinin mevcut stoku değerlendirilmeli ve daha sonra en temel bir strateji olarak bunlar kalkınma için oluşturulmuş politik bir gündem yardımıyla birbirleriyle bağlantılandırılmalıdır (Boisier, 2001: 27).

Böylece Boisier'in kurumsal sermaye görüşü, kurumsal sermayeye nitel bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Nicel olarak bir bölgede mevcut olan kurumların sayısı, gerek kamu, gerek özel olsun, belirli bir sosyal organizasyonun büyüklüğünü gösterirken, bu büyüklüğün kolektif çabaları doğrultusunda ne derece geniş bir kaynak havuzuna erişim sağlayabileceği konusunda da fikir verebilir. Ancak, kurumsal dinamiklerin ortak bir hareket olarak sinerjiye çevrilebilmesi için kurumlar arasındaki ilişkiler ağının kaliteli olması gerekmektedir. Kalite bu bağlamda kurumların ortak amaca yönelik faaliyetlerde birbirlerinin yükünü azaltması, bu amaç için çaba

gösterirlerken, bireysel çabaya nazaran daha az bir işlem maliyetiyle karşı karşıya kalması ile kendini gösterir. Kalite ile birlikte kurumlar, kurumsal yapı içinde birbirlerinin tepkilerini ve görevlerini ve bunların doğuracağı sonuçları tahmin edebilir ve bunlara göre stratejiler geliştirebilme kabiliyeti geliştirir. Dolayısıyla, tek bir kurumun kalitesinden ziyade, kurumlar arası etkileşimin kalitesi önemlidir.

Karşılıklı ilişkilerdeki bu bağımlılık, amaca yönelik olarak sürekli bir iletişim yoğunluğu gerektirir ve bir bölgenin kurumsal altyapısının birbiriyle etkileşimini artırarak, kurumların oluşturuldukları amaç için (yani toplum yararına hizmetler üretmek için) yatay ve dikey ağlar oluştururlar. Bu bağlantıların çokluğu kurumsal sermayenin yoğunluğuna işaret eder. Ancak, bu bölgesel kurumlar arasındaki ilişkilerin her zaman olumlu olacağı anlamına gelmemelidir. Yetki çakışmaları, hizmet alanlarının aynı olması veya en basit biçimiyle ortak amaçlar üzerinde fikir ayrılıkları ilişkileri olumsuz hale getirebilir. Olumsuz ilişkiler de bir bölgedeki kurumsal sermaye stokunun bir parçasıdır. Diğer yandan, her bir kurumun kendi kapasitesi de kurumsal sermaye stokuna pozitif veya negatif akımlar sağlar. Şöyle ki, küresel ortamda hizmet verdiği kitlelerin değişimlerini iyi okuyabilen, bu değişikliklere göre kendini yenileyebilen ve yeni hizmetler verebilecek şekilde tekrar organize olabilen kurumlar olabileceği gibi, yasal sınırlamalar veya kurumsal kültür veya eğilimleri nedeniyle etkisi sınırlı olan veya süreçlerde engel olabilecek kurumlar da bir bölgede mevcut olabilir. Kısacası nitel yaklaşımla kurumsal sermaye, kurumsal ilişkilerin yoğunluğu ve kurumların kapasitesi ile tanımlanır.

2.2.2. Krishna'nın Kurumsal Sermaye Yaklaşımı

Kurumsal sermaye oluşumunda kurumlar arası ilişkilerin önemi ve bunun işlem maliyetlerini düşürücü etkisi Anirudh Krishna (1999) tarafından değişik bir yoldan açıklanmıştır. Krishna (1999)'ya göre bir sorunun üstesinden kolektif olarak gelebilen gruplar, diğer sorunları çözmek için de bunun yarattığı deneyimle kendilerini motive edeceklerdir. Buna rağmen, her durumda yeni sorun alanlarıyla uğraşmak için tamı tamına benzer olmayan organizasyonel tepkilere ihtiyaç olacaktır ve bu durumda kuralları ve prosedürleri tekrar düzenlemek için amaca yönelik önemli çabalar gerekecektir. Eğer karşılıklılık normları toplumda yaygın olarak uygulanıyorsa, yeni kuralları oluşturma süreci daha kolay bir hale gelecektir (Krishna, 1999: 77). Krishna bu

yaklaşımını açıklarken, sosyal sermayeyi kurumsal sermaye ve ilişkisel sermaye olarak ikiye ayırır. Bu anlamda Krishna (1999), sosyal sermayeyi bireysel güven, bireylerin oluşturduğu ağlar ve bunların arasındaki ilişkiler temelinde ele alan geleneksel yaklaşımda çoğunlukla göz ardı edilen kurumların sosyal sermaye içerisindeki rolüne işaret etmektedir. Sosyal sermaye Putnam v.d. (1993)'nin algılamasında açıkça yüksek kurumsal performans ile ilişkilendirilmiştir ve çalışmanın çıkış noktası Douglass C. North (1990)'un yeni kurumsal ekonominin temeli olan çalışmasıyla aynıdır: “*Neden bazı demokratik yönetimler başarılı olurken, diğerleri başarısız olmaktadır?*” (Putnam v.d., 1993: 3-12). Keza, Boisier de kurumsal sermaye kavramını North ve Williamson'un yeni kurumsal ekonominin temeli olan çalışmalarına dayandırmaktadır²⁴ (Boisier, 1999, 2001, 2003).

Krishna analizinin başlangıç noktasını açıklarken, üstü örtülü olarak piyasaların işlevselliğini bozan asimetrik bilgi problemine gönderme yapmaktadır. Herhangi bir toplumun üyeleri, birbirlerinin faaliyetleri hakkındaki beklentilerini yönetmek amacıyla, sonuca yönelik hareket edebilme ve kendi ortak faydaları için kolektif hareket edebilme olasılıklarını iyileştirebilirler. Krishna, sonuca yönelik (amaçlı) hareket için öne sürdüğü stratejide sosyal sermayenin iki ayrı ancak birbiriyle bağlantılı boyutta ele alınmasını önermektedir: Kurumsal sermaye ve ilişkisel sermaye. Kurumsal sermaye yapısal bileşenleri (roller, kurallar, prosedürler ve organizasyonlar) temsil etmektedir. Ortak fayda sağlayacak kolektif hareketi kolaylaştıran ilişkisel sermaye ise bireylerin birbirleriyle işbirliğine girmesine zemin hazırlayan değerleri, alışkanlıkları, normları ve inançları tanımlamaktadır (Krishna, 1999: 71). Yani Krishna'ya göre kurumsal sermaye, sosyal sermayenin bir parçasıdır. Sosyal sermaye ile ilişkili ancak yine de farklıdır. Sosyal sermayede odak noktası bireyin ilişkilerinden ortaya çıkan gruplar üzerineyken, kurumsal sermayede daha formal yapıtaşları olan organizasyonlara ve bunların arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır.

Burada üstü kapalı olarak değinilen, yapıyı (sistemi) oluşturan parçaların etkileşimi ve yönetimin (devletin) sosyal sermayeyi kurumsal sermaye aracılığıyla yaratmadaki rolüdür. Bu tanımlardan açıkça görülebilecek iki nokta vardır:

1. Kurumsal sermaye yapısaldır; yönetimin yapılanmasıyla ilişkilidir.

²⁴ North ve Williamson'un görüşlerine bir önceki bölümde değinilmiştir.

2. Kurumların amaçlı davranışı, sosyal sermayenin oluşumuyla sonuçlanır.

İlk durumda kolektif hareketin temeli kurumsaldır: Kabul edilmiş ve iyi tanınmış liderlik rolleri üstlenen kişiler, toplumu birlikte hareket etmeleri doğrultusunda yönlendirirler (ki çeşitli uygulamalı araştırmalarda kurumsal sermaye ölçümünde özellikle toplumda ve kurumlarda lider pozisyonunda olan kişiler ve yöneticiler ile siyasi elitler önemli bir yer tutar). İlişkisel sermayede ise kolektif hareket, normlar ve inançlar üzerine kurulmuştur ve bu temeller kurumsal olmaktan ziyade bilişseldir (Krishna, 1999: 71). Kurumsal sermaye yapılandırılmıştır. Kurallar ve prosedürler, bireylerin davranışlarına rehber olmak üzere iyi tanımlanmış ve yasal olarak veya toplumsal olarak biçilen rolleri üstlenen kişiler veya kurumlar tarafından düzenlenmiştir. Ancak, kurumsal sermaye, kendi özgünlüğünden dolayı yenilenebilir değildir. Belirli sorunların çözümüne yönelik olarak oluşturulan kurumsal sermaye birikimi (açık kurallar ve prosedürler) gruplar ilgilerini başka kolektif sorunlara çevirirlerse, ortak amaçlara hizmet etmeyebilirler (Krishna, 1999: 77). Bu da sosyal sermayenin genel yaklaşımına uygun bir sonuçtur. Çünkü sosyal sermaye gibi kurumsal sermaye de kullanılmadıkça erir ve yok olur.

Diğer yandan, Krishna (1999)'nın bu bulguları, Boisier'in "kurumsal duyarga" teziyle de paralellik göstermektedir. Değişen dünyada yeni sorunlara eski yöntemlerle çözüm getirmeye çalışan kurumlar, kendi işlevlerini bu sorunlara göre adapte etmedikçe giderek kurumsal sermaye bakımından zayıflamaya başlarlar.

Bununla birlikte, sosyal sermayenin işlevselliği için de kurumsal sermaye gerekli ancak yeterli olmayan bir koşuldur. Bir toplumdaki kişilerin güçlü karşılıklı güven ve iyi niyet duyguları olabilir. Ancak bu bireysel davranış ve değerleri eşgüdümlü ve amaca odaklı davranışlara çevirebilmek için genellikle kurumsal yapılar ve biçilmiş roller gerekli olur. Bu yapılar her zaman resmi ve görünür olmayabilirler. Örneğin, North (1990)'a göre, kurumlar bir toplumda "*oyunun kurallarıdır, ya da daha formal bir deyişle insanların birbirleriyle etkileşimini şekillendiren ve insanlar tarafından tasarlanan kısıtlardır*". Organizasyonlar ise bu oyunun aktörleridirler. Kurumlar gibi organizasyonlar da, insan etkileşimi için bir yapı sağlarlar (North, 1990: 3-4). Ancak, unutulmaması gerekir ki, "*organizasyonların ortaya çıkışı ve nasıl*

geliştikleri temel olarak içinde buldukları kurumsal çerçeve tarafından etkilenmektedir” (North, 1990: 5).

Appendini ve Nuijten (2002), “kurum” ve “organizasyon” kavramlarının değişik disiplinler tarafından birbirlerinin yerlerine geçebileceği şekilde kullanıldığını; kurumlar ve organizasyonları ayırmaya yönelik birçok çalışmada kurumların daha çok kuralları ve toplumsal davranışları düzenleyen yönlerine dikkat çekilirken, organizasyonların ise yapısal güçlerine vurgu yapıldığını ifade etmektedirler. Bu durumda, North’u destekler bir biçimde, organizasyonlar daha çok tanınmış ve kabul edilmiş rollerinin yapılarıyla; kurumlar ise bu rolleri mümkün kılan inançlar, normlar ve kurallar temelinde tanımlanmaktadır.

Ayrıca Appendini ve Nuijten (2002), yeni paradigmada yerel kurumların, makro politikaları yerel topluluk düzeyindeki ekonomik ve sosyal ajanlar ile birleştiren aracılar olarak görüldüğünü de ifade etmektedirler. Organizasyonlar ve kurumların kalkınmadaki rolü üzerine yapılmış çalışmalarda, kurumlar, içinde buldukları veya unsurları oldukları ortamlarda kolektif amaçlara ulaşmaya veya kurumsal ihtiyaçları karşılamaya çalışan sosyal birimler olarak görülmüştür. Kurumsal davranışın normatif ve düzenleyici bir yapı olarak ele alınması kurumlar arası farklılıkların önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla, kurumların *“toplumsal uzlaşmayla kabul edilmiş, sosyal etkileşim yolu ile kurulan, sürdürülen ve değiştirilen düzenler olarak ele alınması”*, kalkınmada yönetsel boyut üzerinde yapılacak çalışmalarda kavramsal olarak kolaylık sağlayabilir. Dolayısıyla, kurum kavramının burada North’un kullandığı anlamıyla organizasyonları temsil edecek şekilde ele alınmasında fayda vardır. Çünkü soyut anlamdaki kurumlar, koyduğu kurallar tarafından yaratılmış, bu kurallara göre hareket eden ve bu kuralların somutlaşmış temsilcileri niteliğindeki organizasyonlardır (Appendini ve Nuijten, 2002: 70-72).

Krishna’nın analizinde de benzer bir yaklaşım görülebilir. Buradaki temel farklılık, Krishna’nın kurumsal sermaye kavramını resmi kuralların yanı sıra organizasyonları da içeren, soyut ve somut öğelerden oluşmuş bir yaklaşımda ele almasıdır. Ona göre, sosyal sermaye geleneğine uygun olarak, kurumsal sermayeyi asıl işlevsel kılan ilişki sermayesidir. Bu anlamda, Krishna kurumsal sermayenin, ilişki sermayesidir.

sermayesi yüksek, yani bir arada eşgüdüm içinde çalışabilme yetisine sahip toplumlarda işlevsel olduğuna işaret etmektedir.

2.2.3. Ash Amin ve “Kurumsal Katman” Yaklaşımı

Kurumsal sermayeye bir diğer yaklaşım ise ekonomik coğrafyacılar Ash Amin ve Nigel Thrift'in başını çektikleri “kurumsal katman” yaklaşımıdır. Küreselleşme ve yerel kalkınma arasındaki ilişkileri irdeledikleri eserlerinde Amin ve Thrift (1994), küreselleşmiş ekonominin bir parçası olmaya devam eden güç merkezleri ve kümelenme ekonomilerinden hareketle, bazı yerlerin veya bölgelerin yüksek düzeyde yerel ekonomik bütünlük durumunu sürdürmelerine olanak tanıyan faktörleri açıklamaya çalışmaktadırlar. Mekan merkezlik olasılığını, yani küresel üretim katmanları (*filliere*'ler) içinde yerel kümelenmelerin ortaya çıkmasını açıklarken, Amin ve Thrift özellikle bazı belirli kurumsal şartların rolüne vurgu yapmaktadırlar. Bu kurumsal şartlar, “*güçlü yerel bir kurumsal mevcudiyetten, ortak kural, sosyal anlaşma (uzlaşma) ve bilginin gücüne kadar*” çeşitli öğeleri içermektedir (Amin ve Thrift, 1994: 2). Araştırmanın çıkış noktası ise mekânların siyasetleri ve geliştirdikleri politikalarının küresel ortamda kabul edilebilir sosyal ve ekonomik refah düzeylerine erişmede ve bunları sürdürmede yeterli olup olmadıklarıdır (Amin ve Thrift, 1994: 10).

Günümüzde yerel kümelenmelere yeni kurumsal ekonominin yükselişinin bir sonucu olarak değişen bir bakış açısıyla bakılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, tarihsel sürece bakıldığında, Alfred Marshall'ın “endüstriyel atmosfer” kavramı, kümelenmelerin sadece büyük şirketlerin iletişim ve kontrol sorunlarının çözülmesi için ortaya çıkarıldığı yönündeki görüşlerin hâkim olduğu 1960 ve 70'li yıllarda tekrar popüler olmuştur. Bunu takiben, endüstriyel kümelenmeler üzerindeki literatür, genellikle kümelenmelerin yaratılması ve sürdürülmesinde kurumsal bir atmosferin öneminin vurgulandığı yeni bir yaklaşıma doğru kaymaktadır.

Başlangıçta bu yaklaşım, işlem maliyetleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak yeni kurumsal ekonominin piyasaların aksine toplumu bürokratik hiyerarşilerin bir seti olarak gören yaklaşımının, kurumların yereldeki rolleri yönünden eksik kalması, daha çok yerleşikliği (gömülülük-embeddedness) öne çıkaran açıklamalara doğru bir kaymaya neden olmuştur (Amin ve Thrift, 1994: 12). Grabher (1993), yerleşikliği “*ekonomik faaliyet ve sonuçların (diğer bütün sosyal faaliyetler ve bunların sonuçları*

gibi), aktörler arasındaki ikili ilişkilerin ve bu ilişkilerin genel ağsal yapısından etkilenmesi” olarak tanımlamıştır (Grabher, 1993, Aktaran: Amin ve Thrift, 1994: 12). Yani bu yaklaşım, “ekonomik faaliyeti sosyal bir hareket olarak görmenin, piyasalar ve hiyerarşiler arasında işleyen ağları anlamanın ve kurum geliştirme/kurma süreçlerinin önemini” vurgulamaktadır (Granovetter, 1985, Aktaran: Amin ve Thrift, 1994: 12). Sonuç olarak;

“endüstriyel kümelenmeler üzerindeki literatürün odağı, ürün uzmanlaşması ve dikey işbölümü gibi yeni endüstriyel kümelenmelerin ekonomik nedenlerinin analizinden, giderek yoğun şirketler arası işbirliği, güçlü bir endüstriyel amaç, sosyal fikir birliği (uzlaşma-konsensüs), yerel iş ortamı için geniş kurumsal destek ve yenilikçilik, beceri oluşumunu ve fikirlerin sirkülasyonunu teşvik eden yapılar gibi sosyal ve kültürel nedenlerin irdelenmesine dönmüştür. Bu da endüstriyel bölgeler ve diğer yerleşmiş üretim kompleksleri hakkındaki literatürden de görülebileceği gibi, “mekansal yerleşiklik”in araştırılmasında yenilenmiş bir itici güç olmuştur” (Amin ve Thrift, 1994: 12-13).

Amin ve Thrift’e göre dünyada öne çıkan bu coğrafi kümelenme merkezleri, aynı zamanda küresel etkileşim merkezleridir. Bu merkezler, piyasadaki yeni üretim ihtiyaçlarına, teknoloji için yeni kullanım alanlarına ve talep örüntülerindeki değişmelere çabuk tepkiler verilebilmesi için, yeniliklerin geliştirildiği, sınındığı ve izlendiği noktalar. Küresel kümelenme merkezlerinin en önemli özellikleri, piyasanın ya da sahip oldukları endüstriyel kümelenmenin etkin bir şekilde işlemesi için gerekli olan bilgili insanları (işgücünü), yapıları (kurumları ve kuruluşları) ve sosyo-kurumsal ağlardan oluşan kritik kütleyi sağlayabilmeleridir (Amin ve Thrift, 1994: 13).

Bir bölgeyi ekonomik faaliyetler için çekici hale getiren eşsiz özellik, o bölgenin bir mükemmeliyet merkezi olarak rol alabilmesi ve daha geniş bir kolektif topluluk için hizmet sağlayabilmesidir. Bu da, iyi yapılanmış iletişim ve bilgi(akış) ağlarına sahip olmasına ve bireysel girişimciliğe altyapı sağlayabilecek kurumlar oluşturabilmesi ile mümkün olabilir. Dünyada küreseli yerele uyarlayarak bir yerel “*niche*” yaratan ve böylece sürdürülebilir büyümeyi geliştiren bu büyüme kutuplarının başarısı, dar anlamda birkaç ekonomik faktör setine bağlanarak açıklanamaz. Bu değerlendirme,

ekonomik faktörlerin önemsiz olduğu anlamına da gelmemelidir. Amin ve Thrift, bu görüşlerini büyüme kutupları deneyimi ile açıklamaktadırlar:

“Başarı için temel bir gereklilik herhangi bir endüstriyel işbölümü veya katma değer zincirinin en tepesinde bir stratejik fonksiyonun olması gibi görünmektedir. Bununla birlikte, ekonomik başarının merkezinde sosyal ve kültürel faktörler de vardır ve bu faktörler bütünsel olarak “kurumsal katman” kavramı ile açıklanabilir” (Amin ve Thrift, 1994: 14).

2.2.3.1. Kurumsal Katmanın Belirleyicileri

Kurumsal katman çok yönlü bir kavramdır. Kurumların kalkınmada önem kazanması üzerine büyüyen literatürden, Amin ve Thrift kurumsal katmanın oluşmasına katkı yapan dört temel faktörü aşağıdaki gibi açıklamaktadırlar: (Amin ve Thrift, 1994: 14-15):

1. **Kurumsal mevcudiyetin varlığı:** Kurumsal mevcudiyet nicel bir faktördür. Birçok farklı türden kurumun (şirketler, mali kurumlar, yerel ticaret odaları, eğitim kurumları, kalkınma ajansları, yerel yönetimler, her şekilde ve düzeyde altyapıyı sağlayan hükümet ajansları, piyasa kurulları, birlikler, yenilik merkezleri, işletmelere hizmet sağlayan örgütlenmeler vb.) bölgede bulunması ile kendini gösterir. Bu kurumlar, tek başlarına ya da bölgedeki bazı diğer kurumlarla ortaklıklar kurarak, bazı yerel pratiklerin veya ortak temsil kapasitesinin büyümesi ve gelişmesi için bir temel yapı teşkil edebilirler. Bununla birlikte, kurumların sayısı ve çeşitliliği kurumsal katmanın oluşması için gerekli, ancak yeterli bir şart değildir. Diğer üç faktör de önemlidir (Powell ve DiMaggio, 1991, Aktaran: Amin ve Thrift, 1994: 14).
2. **Kurumlar arasındaki etkileşim düzeyi:** Yereldeki kurumlar birbirlerinin farkında ve aktif bir şekilde ilişki halinde olmalıdırlar. Bu kurumların yüksek derecelerde iletişim, işbirliği ve bilgi değişimi göstermeleri, zaman içinde belirli bir derecede karşılıklı eşbiçimliliğe (izomorfizm) yol açabilir. Bu da karşılıklı iletişimle ve her şekilde değiş tokuşla, (bilginin, tecrübelerin, işgücünün ve hatta erişilebilir kaynakların) bölge için ortak, hızlı ve en maliyet-etkin operasyonel pratiklerin oluşması ve her bir kurum tarafından

bunlara uygun davranılması demektir. Bu iletişim ve değiş tokuşlar, sıklıkla paylaşılan kurallar, sözleşmeler ve bilgiyle vücut bulur ve belirli bir bölgede “sosyal atmosfer”in inşasına hizmet ederler.

Amin ve Thrift’in çalışmasında da vurgu yapılan eşbiçimlilik, DiMaggio ve Powell (1983) tarafından geliştirilmiştir: Bireysel aktörler ve örgütlenmeler düzeyinde vurgulanmakta olan çeşitlilik ve yenilikçilik fikirlerinin aksine, gerçekte birçok organizasyonel alanda artan bir homojenlik eğilimi görülmektedir. Bu homojenlik için DiMaggio ve Powell üç neden öne sürmektedir:

- i. İlk olarak, kurumların aynı kaynaklar için rekabet halinde olması ve siyasi ve kurumsal meşrulaştırma için dış ortamlarla uyum içinde olma ihtiyaçları, birbirlerine gitgide benzer hale gelmelerine yol açmaktadır.
- ii. İkinci bir yakınsama kaynağı, organizasyonların beslendiği mesleki işgücü havuzlarının normları ve değerleri ile kurumsal değişim bilgisi için benzer kaynakları kullanma eğilimidir.
- iii. Son olarak, organizasyonlar arası etkileşim, organizasyonel pratiklerin uyarlanması ve hatta organizasyonel yapıların kopyalanmasını teşvik edicidir.

Kısacası organizasyonun rekabet içinde olduğu piyasa, işgücünü sağladığı profesyonel ağlar ve sadece kendi konumlarındaki diğer organizasyonları taklit yoluyla yeni modeller ve fikirler, organizasyonel alanlarda hızlıca yayılmakta ve yakınsamayı tetiklemektedir (DiMaggio ve Powell, 1983, Aktaran: Lagendijk ve Cornford, 2000: 210). Böylece bölge içi kurumsal bir yakınsamanın maliyet etkin bir kurumsal katmanı oluşturacağı ima edilmektedir.

3. **Kalkınma odaklı olma:** Kalkınma, etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Kalkınmada hatları kesin bir şekilde belirlenmiş üstlük veya üstünlük ve/veya ortaklık/koalisyon yapıları etkileşim içerisine girerek, kişisel ve çıkarların ortak temsili ve tatmini, maliyetlerin toplumsallaştırılması ve ana amaçtan sapabilecek başına buyruk davranışların kontrol altına alınması için

üzerinde zımnem uzlaşmış bir yol bulurlar. Kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi, bölgede oluşturulan bu koalisyon yapısını güçlendirerek kurumsal katmanın güçlenmesine yol açar.

4. **Ortak bilinç ve farkındalık:** Son faktör ise, kurumların oluşturduğu bu destekleyici ve işbirliğine dayanan ortamda herkesin aynı yapı içinde yer aldığına dair ortak veya karşılıklı bir farkındalığın gelişmesidir. Kabaca bu kavram, bir bölgedeki kurumlar topluluğunun oluşturduğu bu yapının bağlı olduğu ve geliştirdiği ortak bir endüstriyel gündeme işaret eder. Ancak, bu zayıf bir tanımdır, daha formal gündemlerin tanımlanması da olasıdır. Bu gündem, çoğunlukla sosyo-kültürel olan (örneğin, bölge, etnisite, vb.) diğer bazı bölgesel kimlik kaynakları tarafından da güçlendirilebilir.

Kısacası, yerel kurumsal katman *“kurumlar arası etkileşim ve sinerji, birçok örgüt ve kurum tarafından ortak temsil, ortak bir endüstriyel amaç ve paylaşılan değerleri içeren tüm faktörlerin bir kombinasyonu”* olarak tanımlanabilir. Bu katman yasallığı ve haklılığı sağlamlaştırır ve güvene dayalı ilişkileri besleyerek geliştirir. Kurumsal katman girişimciliği canlı tutar ve sanayilerin bölgede yerleşik kalmasına olanak verir. Diğer bir deyişle bu katman, *“ekonomik hayatın aynı anda hem kolektifleştirilmesini hem de geniş katılımlı ortaklık yapılarının oluşturulmasını”* sağlayacaktır. Burada önemli olan kurumların mevcudiyeti değil, kurumsallaşmanın süreçleridir. Yani, yaygın bir girişimciliği destekleyen ve canlı tutan faktör, kurumsallaşma süreçleridir. Burada yaygın girişimcilik, herkes tarafından tanınan ve izlenen davranış kuralları, destekler ve uygulamalardan oluşan bir seti ifade etmektedir ki, bazı bireyler bu setten görece daha kolay faydalanırlar (Amin ve Thrift, 1994: 15).

Amin ve Thrift (1994: 15)’ e göre, kurumsal katmanın dört belirleyicisi, en uygun durumlarda beraberce aşağıdaki çıktıları üretebilirler:

1. Kurumsal devamlılık, yani yerel kurumların kendilerini türetmesi ve devam ettirmesi,
2. Formal veya zımnem olarak ortak bir bilgi birikiminin inşası ve derinleşmesi,
3. Kurumsal esneklik, yani bir bölgedeki kurumların öğrenme ve değişme kabiliyeti,

4. Yenilikçilik için yüksek bir kapasite. Burada yenilikçilik bireysel kurum, örgütlenme veya şirketlerin değil de, bir bölgenin en ortak mülkiyeti olan yenilikçilik potansiyelini ifade etmektedir,
5. Güven ve karşılıklılığın geliştirilmesi, sürdürülmesi ve yaygınlaştırılması kabiliyeti,
6. Son ve nadir görülen bir sonuç olarak, dahiliyet duygusunun güçlenmesi, yani bölgeyi en hızlı ve etkin bir biçimde harekete geçirmek için yaygın destek gören projeler veya programlar üretilmesi.

2.2.3.2. Kurumsal Katmana Eleştiriler

Kurumsal katman, bazı küresel sınır uçlarında uzun bir süredir mevcuttur, bazılarında ise sorunlu bir şekilde işlemektedir. Kurumsal katmanın her zaman bir mucize çözüm olmadığı daima akılda tutulmalıdır. Kurumsal katman konusunda araştırmalar, pratik çalışmalar veya bu kavrama dayalı politika önerileri yapılırken, şu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır (MacLeod, 197: 308-309):

- i. Tek başına kurumları bölgesel yenilikçiliğin kaynağı olarak görmek, diğer boyutları reddeden, tek boyutlu, mekanik bir bölgesel kalkınma yaklaşımı ile sonuçlanabilir. Bu durumda kurumlar bireysel veya katmanın dışında yeni oluşan diğer sosyal yapılardan kalkınma sürecine olabilecek olumlu katkıları dışlayabilirler.
- ii. Bu kavramın, mekâna uygun gündemler ve detaylı bir biçimde tanımlanmış uzlaşmaya dayalı kurumsal yapılar ve kolektif temsil olmadan, daha az tercih edilen dezavantajlı bölgelere nasıl uygulanacağıının bulunması gerekmektedir. Aksi takdirde demokratik bir kurumsal altyapının oluşumunda sorunlar yaşanabilir.
- iii. Sosyal sermayede olduğu gibi kurumsal katmanın da ölçülmesinde önemli zorluklar vardır.

iv. Kurumsal yapıların tarihsel süreçte oluştuğu, tarihsel olarak bazı kurumların şekillendiği unutulmamalıdır. Kısa vadede oluşturulan kurumsal altyapılar beklenen etkileri vermeyebilirler.

Her bölgede ince ya da kalın bir kurumsal katman mevcuttur, ancak bu katmanın nasıl işlediği ve neyi hangi düzeyde kolaylaştırdığı da önemlidir. Amin ve Thrift'e göre belirli bir bölgedeki kurumsal katman değişime karşı dirençli olabileceği gibi yenilikçi bir bakış açısı da yaratabilir. Ancak, kesin olarak görünen bir şey varsa, o da; *“rekabetçilik için bilgi, yenilik ve yönetimlerin üretimine yoğun bir biçimde ihtiyaç duyan endüstrilerde, kurumsal katmanın ekonomik kalkınma üzerinde kesin bir etkisi olabileceğidir”* (Amin ve Thrift, 1994: 16). Böylelikle;

“fikirler, araştırma kabiliyeti, bilgi, beceriler, özgün kaynaklar, tedarik zincirleri ve hizmetler geniş bir şekilde tanınırlığı olan örgütlenmeler tarafından erişilebilir bir hale getirilirler. Bu kurumlar, yüksek öğretim kurumları, kalkınma ajansları, iş dünyasının oluşturduğu organizasyonlar ve kendilerine özgün veya genel bölgesel yapıdan gelen altyapıları ile girişimcilik üzerindeki yükü azaltan diğer bazı kurumlar olabilirler” (Amin ve Thrift, 1994: 15-16).

Görüleceği üzere Boisier'in kurumsal sermaye yaklaşımı ile Amin ve Thrift'in kurumsal katman tezi arasında açık paralellikler bulunmaktadır. Kurumsal katmanı tanımlayan en önemli iki etken, kurumsal sermayedeki gibi bir bölgedeki kurumların sayısı ve aralarındaki etkileşimin yoğunluğudur. Diğer yandan, Boisier'in kurumsal sermayesinde kurumların esnekliği, yenilikçiliği ve yerleşik oldukları çevreyi gözleme kapasiteleri veri olarak alınırken, kurumsal katmanda bu özellikler kurumsal katmanın bir etkeni olduğu bölgesel kalkınmanın sonucunda oluşurlar ve bölgesel kurumsal kimlik ve pratikler daha çok yaparak öğrenmenin bir sonucudur. Her iki yaklaşımda da ortak paydayı oluşturan, yenilikçilik ve girişimcilik için hızlı ve maliyet etkin bir bölgesel kurumsal çatı oluşturulmasının bölgesel kalkınmayı ilerleteceği görüşüdür.

Ancak Amin, bölgesel kalkınmada kurumsal sermayenin sihirli iksir olmadığını şu ifadelerle vurgulama ihtiyacı hissetmiştir:

“Bölgesel teori ve fikirlerdeki kurumsal görüşlere olan bu dönüş, yerel kapasiteleri geliştirmenin küresel ağlar içinde bölgesel pozisyonu güçlendireceğine

odaklanmış dar görüşlü bir iyimserliğe neden olmamalıdır. Bu durum..... öncelikle sürece bağımlılık getiren bir kurumsal kilitlenmeye neden olabilir ki, bu güçlü kurumsal kilitlenme yeni ekonomik koşulların getirdiği ihtiyaçlara cevap veremeyebilir... İkinci olarak ve yukarıdaki durumun bir sonucu olarak, ekonomik başarı yerel ortaklık ilişkilerine ve kurumsal gelişmeye değil, bölgelerin değişen dış şartları sezme ve bunlara tepki verme yeteneklerine bağlıdır. Kısacası, en önemli nokta içsel arz yönlü niteliklerden ziyade, “geniş anlamda bölgesel bir bağlanabilirliği (oluşturabilmek ve bunu) yönetebilmektir” (Amin, 1999: 375).

Aynı şekilde, Cox (2004), kurumsal yakınsamada küresel düzeyde hareketli sermayenin genellikle evrenselleştiren yönüne aşırı vurgu yapılarak, coğrafi ölçeğin öneminin abartıldığını savunur. Cox’a göre, kurumsal değişimi anlamak için, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin evrenselleşmesi ve içselleşmesi, yani yerel hale gelmesi arasında birbirine farklı yönlerde hareket eden ilişkileri dikkatle incelemek gerekmektedir (Cox, 2004: 191).

Knudsen, Cox’un bu görüşlerini aşağıdaki ifadelerle desteklemektedir:

“Kurumların önemi, sürmekte olan çeşitli süreçleri geliştirme, şekillendirme ve bunları anlamlı kılacak koşulları yaratmadaki rollerinde yatmaktadır. Kurumsal katman olarak tanımlanan olguya sahip bölgeler bu anlamda diğerlerine göre avantajlıdır, ancak son tahlilde farkı yaratan, mevcut içsel ve dışsal değişim etmenleri ve kurumsal yapılar arasında (kalkınma için) bir yol ya da yörünge çizibilme yeteneğidir” (Knudsen, 2003: 14).

Bütün bu görüşlerden hareketle, bölgesel bir kurumsal yapının varlığının tek başına yeterli olmayacağı söylenebilir. Şöyleki, Boisier’in “duyarga” hipotezinde de ifade edildiği gibi, kurumsal yapının kendisini ekonomik, sosyal veya siyasi koşullarda meydana gelebilecek değişikliklere karşı değiştirebilmesi ve/veya yenileyebilmesi gerekebilir. Bu yenilenme için kurumsal sermaye önemli bir araç olabilir. Nitekim **“kurumsal sermayenin işlevsel bir tanımı da belirsizliği azaltan, uyarlanabilir etkinliği (bir sistemin değişen koşullara uyum sağlama yetisini) uyarıcı, kaynak tahsisi sistemini ve sürdürülebilir üretim ve tüketim örüntülerini güdüleyen kurumlar, kurumsal yönetim ve yönetim yapılarının tümü”** olarak verilebilir (Plaatje, 2008: 145).

Kurumsal katman bu anlamıyla bir bölgenin küresel ortamda meydana gelebilecek değişikliklere tepki verebilirliğini belirlemektedir. Sert küresel rekabet şartlarında kurumsal katmanı oluşturan öğelerin de kendilerini değiştirmesi gerekebilir. Ancak, bu değişim kurumsal katmanı zayıflatmaz, aksine güçlendirir. Dolayısıyla, bölgesel kalkınmanın sürdürülebilir olması kurumsal katmanın kendini yenileyebilir olmasına bağlıdır. Bilginin ve yenilikçiliğin farkı yarattığı küresel ortamda kurumsal katman görüşü bu anlamda önemli bir yaklaşımdır.

2.2.4. Yönetişim Yaklaşımı

Yönetişim yaklaşımında odak noktası küresel rekabet ortamında yenilikçi bölgelerin, başarılarını ve yenilikçiliği sürdürmeleri için gerekli olan kurumsal altyapı üzerinedir. Bu yaklaşım, bölgelerin ekonomik altyapılarını oluşturan yenilikçi endüstrilerin ortak hareket etme kapasitesini kolaylaştıran kurumsal yapıları ele almaktadır. Bu yapılar, bilginin akışı ve yenilikçi çıktılara dönüşmesinde önemli işlevlere sahiptir.

2.2.4.1. Başarılı Bölgelerde Yönetişimin Önemi

Yeni küresel ekonominin temelinde yatan en önemli iki olgu, yenilikçilik ve rekabetçi girişimciliğdir. Girişimciliğin yenilikçilikle birlikte sürdürülebilir bir kalkınma ortamı oluşturabilmesi için bölgesel rekabet avantajının sürdürülmesi gerekmektedir. Bunun için de bölgesel rekabetin sadece somut veya sert üretkenlik faktörleriyle değil, aynı zamanda da bölgesel ekonominin daha “yumuşak” diğer faktörleriyle de tanımlanması gerekebilir. Bu faktörler, “*işgücünün nitelikleri ve becerileri (beşeri sermaye), sosyal ağlar ve kurumsal yapıların düzeyleri, derinlikleri ve eğilimleri (sosyal/kurumsal sermaye), kültürel varlıklar ve tesislerin genişliği ve niteliği (kültürel sermaye), yenilikçi ve yaratıcı bir sınıfın mevcudiyeti (bilgi/yaratıcılık sermayesi) ve kamu altyapılarının ölçeği ve kalitesi (altyapı sermayesi)*” gibi kaynakları içerir. Bu kaynaklar, “*hep birlikte bölgesel dışsallıklar biçiminde kendini gösteren etkili bir üretim tabanının (üretken sermaye) bir bölgede desteklenmesine ve kök salmasına hizmet eder*” (Kitson, Martin ve Tyler, 2004: 994). Yenilikçilik, bu bağlamda, değişik bölgesel kaynakların sinerjisinin bir sonucu olarak görülebilir.

Bölgesel rekabetçiliğin yenilikçilik, girişimcilik ve kümelenmelerin itici gücüyle geliştirildiği ve kalkınma için ivme sağladığı “yenilikçi sistemleri” veya “öğrenen

bölgeler”i araştıran literatürün, kurumsal sermaye kavramına getirdiği bir diğer katkı “yönetişim” yaklaşımıdır. Öğrenen bölgeler ve öğrenen bölgelerdeki ekonomik ortam ve yönetsel yapılar üzerindeki tezlerin çoğu, ünlü İngiliz iktisatçı Alfred Marshall’ın 1920’lerde ortaya koyduğu “endüstriyel bölgeler” üzerindeki fikirlerine dayanmaktadır. Marshall’a göre endüstriyel bölgeler, işletmelere dışsal olan, ancak bölgelere içsel olan ekonomilerin gelişmiş olması ile tanımlanmaktadır. Rabellotti, bir endüstriyel bölgenin önemli özelliklerini aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (Rabellotti, 1997: 17-18):

- i. ekonomik yapılanma olarak işletmelerin mekânsal yakınlığı,**
- ii. kümelenmelerde yer alan işletmelerin aynı sektör veya *filliere* içinde uzmanlaşma göstermeleri,**
- iii. üretim çevriminin safhalar halinde bölünmüş olması ve ürünlerin farklılaşması ve özgünleştirilmesi,**
- iv. sosyal yapılanma olarak, işçi etiği, yüksek risk ve tasarruf eğilimi gibi değerleri barındıran ortak bir değerler sisteminin mevcudiyeti,**
- v. bir topluluk bilinci veya bir toplum oluşturma konusunda farkındalık ve bu topluluğa ait değerlerin yayılması ve iletilmesini kolaylaştıran bir kurumsal ağın varlığı.**

“Öğrenen Bölgeler” tezine göre bir bölgedeki işletmelerin bilgi ekonomisi ile geliştirdikleri rekabetçi avantajı devam ettirebilmeleri için bölgesel öğrenmeyi sürdüreceğ ve bilginin bölgesel bir kamu malı biçiminde katma değere dönüşümünü kolaylaştıracak kurumsal yapılara sahip olmalarının önemi büyüktür. Son zamanlarda kümelenmelerin küresel olarak önde gelen kentsel cazibe merkezlerinde toplanması ile öğrenen bölgeler üzerine hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Öğrenen bölgelerde en önemli altyapılardan birisi olarak öğrenme işlevini olanaklı kılan kurumsal yapılar gösterilmektedir. Bu kurumsal yapıların önemi Swyngedouw (2004: 37-38) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

“Şehirler ve bölgelerin ekonomik başarısı, yerel sektörel ve kurumsal yapılanmaya ve kentsel veya yerel ekonomilerin içinde buldukları yönetim çerçevesine yüksek derecede bağımlıdır. Mekâna bağlı fırsatlar ve yeterlilikler çoğalıp

geliştikçe kentler ve bölgelerin küresel rekabet avantajlarını sürdürme veya koruma çabalarında “yerel” özelliklerin önemi de o derece artar. Bu da, Ile de France, Londra, Bavyera, Flanders, Randstad ve bunlara benzeyen diğer bölgelerin devamlı ekonomik başarısının ve sabit kalan etkin rekabetçilik özelliğinin belirgin ve tarih boyunca gelişen alansal ve sosyo-kurumsal yapılanmalara bağlı olduğunu göstermektedir. Bu bölgesel ekonomiler, sıklıkla yerel kurumsal, siyasi ve kültürel çerçevelerde yerleşik, yüksek derecede uzmanlaşma gösteren yerel veya bölgesel üretim katmanları tarafından tanımlanmaktadır. Bu gibi bölgelere birçok farklı yaklaşımla temelde aynı şeyi belirten isimler takılmasına rağmen, genelde “öğrenen bölge” tanımı ile popüler olmuşlardır.”

Gerçekten de, başarılı bölgelere bakıldığında, bunların yerel ekonomik başarısında ortak olan bir noktanın “kolaylaştırıcı, fırsatlar sağlayan ve katalizör rolü üstlenen yerel yönetimler ve sivil toplum kurumları ve bunların arasındaki çift yönlü irtibatı sağlayan köprülerden (etkileşim kanallarından) oluşan yönetim sistemleri” olduğu ifade edilmektedir. Bu yönetim sistemlerinin toplumsal olarak sahiplenilmesi ve sürdürülmesi, ekonomik başarının devam ettirilebilir olması için önemlidir (Hudson, 1999: 6). Aynı zamanda, herhangi bir bölgenin küresel ekonomik kalkınma süreçlerini tutma veya içselleştirme kapasitesinin gitgide artan bir biçimde devlet dışı veya ekonomi dışı faktörlere (özellikle yerel düzeydeki sosyal, kültürel ve kurumsal formlar ve destekler gibi) bağlı bir hale geldiği de bildirilmektedir (Goodwin, M. Jones, R. Jones, Pett ve Simpson, 2002: 200).

Başarılı bölgeler, çeşitli ekonomik ve sosyal aktörler arasında belirli bir ağısal ilişkiyi ve bölgeyi temsil eden belirli bir ortak yönetim kültürünü yaratacak şekilde geliştirip, bunu etkin bir bölgesel üretim sistemi olarak sunabilen bölgelerdir (Keeble, Lawson, Moore ve Wilkinson, 1998: 320). Hudson (1999) ayrıca günümüzde başarılı bölgelerin çoğunda “devlet ve yerel sivil toplumun sınırlarını da kapsayan yerel kalkınma ajanslarının, yerel küçük ve orta ölçekli işletmelerin oluşumu ve büyümesine olanak sağlayan şartları yaratmada ve piyasalar, ürünler ve teknolojiler hakkında bilginin öğrenilmesi ve paylaşılmasına olanak sağlamada” önemli bir rol oynadıklarına dikkat çeker. Bu gibi yerel kurumların bölgesel yönetim yapıları olarak yerel rekabet edebilirliği belirlemede hayati bir rol oynadığını, ayrıca, bu gibi kurumsal oluşumların

özgün yerel ve bölgesel kültürel unsurların bir ürünü olduğu kadar, bunların yenilenmesinde ve sürdürülmesinde de etkili olduğunu bildirir (Hudson, 1999: 6-7).

Daha az başarılı bölgelerde genellikle görülen bir özellik, bunların küresel rekabetten önce tanımlanan rekabet koşullarına göre şekillendirilmiş kurumsal yapılara sahip olmalarıdır. Bu durumda ekonomik dönüşümü (yenilenmeyi) sağlamak için var olan kurumsal yapının yeni yönetim sistemleri ile değiştirilmesi gerekebilir. Ancak bu kısa vadede mevcut olan kurumsal kültürün sorunsuz olarak değişeceği anlamına gelmemelidir. Bu gibi bir kurumsal değişim, ekonomik başarı için arzulanabilir ve hatta gerekli olabilir. Fakat bu değişim, sürdürülebilir olumlu etkiler ve dışsallıklar yaratmada kendi başına yeterli değildir. Yine de, *“devletin yapılanmaları içindeki yerel kurumların bu yapılanmalar dışında kalan sivil kurumların varlığının, yerel bir girişimcilik ve kendine yetme geleneğinin mevcudiyetinin ve işbirliğini ve kendiliğinden uyulan kuralların oluşumunu kolaylaştıran demokratik bir ortaklık kültürünün olmasının önemi birçok başarılı bölgede açıkça görülmektedir”* (Hudson, 1999: 7). Aynı şekilde, Porter (2000) başarılı kümelenmelerin oluşumu ve devami için (ve buna bağlı olarak bölgesel rekabet avantajının oluşması için) sosyal yerleşiklik, katalizör rolü oynayan sosyal ağlar, sosyal sermaye ve kurumsal yapıların anahtar unsurlar olduğunu ifade etmektedir.

2.2.4.2. Küreselleşmenin Bir Sonucu Olarak Yönetişim İhtiyacı

Ünlü iktisatçı Joseph Stiglitz, sosyal sermayenin, ağların yanı sıra, zımni bilgi ve örgütsel (organizasyonel) sermayeden oluştuğunu savunmaktadır (Stiglitz, 1999: 59). Stiglitz (1999)'in burada örgütsel (organizasyonel) sermaye kavramını, bu tezde savunulduğu şekliyle kurumsal sermaye kavramına çok yakın bir biçimde, sosyal organizasyonun ekonomik yaşama etki eden bir boyutu olarak kullanmaktadır. Stiglitz'e göre sosyal sermaye toplumsal organizasyondan kamusal (devletsel) organizasyona doğru kaymaktadır (Stiglitz, 1999: 64-65). Sosyal sermaye, örgütsel teori bağlamında *“ahlaki zarar ve güdüleme sorunları ile başa çıkmanın sosyal bir aracı”* olarak yorumlanabilir. Bir toplum ekonomik olarak geliştikçe, o toplumun sosyal sermayesi de buna ayak uydurmalıdır. Böylece, geleneksel bir ekonomide görülen bireyler arasındaki ağlar, kısmen piyasa tabanlı bir ekonominin resmi ve üzerinde uzlaşmış kurumları ile (örneğin, ekonomik yönetim kurumları ve bunların bağlı olduğu yasal sistem ve bu yasaları uygulayan devlet kurumları gibi) yer değiştirebilir. Bu süreç başlangıçta genel

sosyal sermaye düzeyinde bir azalmaya neden olabilir, ancak daha sonra sosyal ilişkilerin iktisadi sistem içinde yerleşik olduğu değişik türde bir sosyal sermaye yaratabilir (Stiglitz, 1999: 59). Bu durumda sosyal sermayenin ve dolayısıyla sosyal kurumların evrimi de iktisadi sistemde yerleşmiş ilişkilerin bir sonucu olarak piyasa dengesine göre değişebilir, gelişebilir veya geriye gidebilir.

Tipik olarak kurumlar (organizasyonlar), yüzleşmek zorunda oldukları dışsal ortam ile çok da ayrı frekanslarda olmayan bir iç uyum geliştirirler. Ancak, dışsal ortama (ki bu tezin savunduğu konumda küreselleşme ve getirdiği rekabet baskılarına) verilen her tepki bir kurumun iyi işlediği anlamına gelmemelidir. Burada sorun bir denge sorunudur: Piyasa dengesinin konumuna göre (piyasa kendisine hangi ekonomik denge noktasını daha kazançlı görüyorsa) sosyal kurumlar gelişir veya geriler (Stiglitz, 1999: 63-64). Aynı zamanda devletler, bu kurumsal ortaklık içinde mevcut yerel işbirliğinin özgün karakterine de dikkat etmelidirler. Çünkü katılımın yapısı, katılımcıların motivasyonu ve sorunların içeriği, kolektif hareketin çıktısı üzerinde etkili olan önemli faktörlerdir (Stiglitz, 1999: 67).

Bölgesel bir bakış açısıyla, küreselleşme kolektif hareket üzerindeki bu vurgusuyla bölgesel/mekânsal organizasyona yeni anlamlar katmaktadır. Bu bağlamda bir bölgedeki sosyal organizasyon artık sadece mekânsal değildir, bölgenin dışıyla bağlantılı ve birbirleriyle ilişkili içsel ağlar ve yapıları barındıran bir sistemdir. Özellikle Avrupa Birliği gibi üst yapıların desteklediği politikalar ile güncel bölgesel anlayışın kendini çekirdek konumdaki yerel kurumlarda (yerel yönetimler, yerel meclisler ve bölgesel kalkınma ajansları gibi) yerleşmiş karar alma süreçlerinde göstermekte olduğu ve bu kurumsal çerçevenin yerel tedarik zincirleri ve yerel bilgi transferi etrafında toplanmış ve yerel olarak bütünleşmiş bir ekonominin oluşmasında etkili olacağına inanıldığı bildirilmektedir (Amin, 2004: 33-35).

Özellikle kurumsal kaynaklar olmak üzere yerel kaynak kapasitelerinin geliştirilmesi, küresel değer zincirinde bölgenin önemli bir bağlantı noktası olmasına neden olabilir ve bu da devam ettirilebilir bir bölgesel kalkınmayı garantiler. Bu süreçte yerel ilişkisel ekonominin kurulması ve bölgesel kümelenmeler önemli bir yer tutar (Amin, 1999: 370-371). Yeni yerel kalkınma anlayışının “*bölgesel olarak kümelenmiş, esnek üretim faktörlerine sahip yerel küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin*

birbirleriyle etkileşimi, bu etkileşimden doğan yenilikçi bir alan ve bu sistemi yönetecek bir kurumsal sistem” üzerine kurulduğu Çakmak (2006: 53) tarafından da bildirilmektedir.

Kurumsal sermayeye yönetim yaklaşımı, yerel ve bölgesel ekonomilerin kalkınma için önemli coğrafi ölçekler olarak algılanmaya başlandığı tarihsel süreçle de paralellikler göstermektedir (Morgan, 1997, Reddel, 2004, Pike, Rodriguez-Pose ve Tomaney, 2006). Küreselleşen ortamda merkezi yönetim yapılarının yerel için ürettiği ve uyguladığı bölgesel kalkınma politikalarının etkisiz kaldığı fikrinden yola çıkan bazı çalışmalarda, giriş kısmında da değinilen çeşitli görüşlere ulaşılmıştır. Örneğin Reddel (2004), konvansiyonel yönetim sistemlerinin yetersiz kaldığı küresel ortamda kamu, özel sektör ve sivil toplumun katılımcı etkileşimleri üzerine kurulmuş yönetim sistemlerinin alternatif olarak öne çıkarıldığını ifade etmektedir (Reddel, 2004: 1-2).

Diğer yandan Pike, Rodriguez-Pose ve Tomaney (2006), Keynezyen politikalarla bölgesel yakınsama hedefleyen stratejilerin, küreselleşen dünyada etkilerinin görece azaldığını ifade etmektedirler. Araştırmacılar, küreselleşmenin getirdiği daha fazla ekonomik ve siyasi bağımlılığın, hem ulusal hem de bölgesel düzeyde yeni bağımlılık ilişkileri oluşturduğunu ve ulusal ve uluslararası ekonomiler arasında sınırları görünmez hale getirdiğini savunmaktadırlar. Onlara göre, ülke içinde de kamu ve özel sektör arasındaki sınırlar giderek şeffaflaşmaktadır (Pike v.d., 2006: 123-130).

Öte yandan, aynı konuda Morgan (1997) daha ideolojik bir bakış açısı kullanmaktadır. Morgan’a göre, siyasi yaklaşım olarak neo-Keynezyen ve Marksist politikaların devletin kapasitesine duyulan güven, neo-liberal görüşlerin ise piyasaların kalkınmaya olan olumlu ve olumsuz etkilerini anlamadaki yetersizlikler, piyasa ve devlet arasındaki bir ikilem yaratmıştır. Bu ikilem nedeniyle bölgesel süreçler ve ara kurumlar dışlanmış ve günümüzdeki bölgesel eşitsizlikler ortaya çıkmıştır (Morgan, 1997: 491-492).

Diğer yandan, Cooke ve Morgan (1998) ekonomik başarının geleneksel devlet müdahaleleri yerine ağlar oluşturulması ve etkileşim ile daha kolay ulaşılabilir olduğunu belirterek, günümüzde ulusal veya yöresel ölçekten çok, kümelenmelerin ve bunların gerektirdiği çeşitli düzeylerdeki ağların görülebildiği bölgesel ölçeğin

kalkınma için daha uygun olduğu görüşünü öne sürmektedirler. Batı Avrupa'daki Baden-Wurttemberg, Emilia-Romagna ve Rhone-Alpes gibi başarılı bölgelerin kalkınma deneyimlerine bakarak, Cooke ve Morgan (1998) ekonomik kalkınmanın önemli kamu ve özel sektör kurumları tarafından oluşturulan ağsal yapılar içinde toplum ve piyasanın etkin bir ortaklığı ile vücut bulan “bölgesel yenilikçilik ağları” tarafından etkin olarak canlandırıldığını savunurlar. Bu güçler, bölgesel ekonomik stratejilerin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında katılımcı süreçler ile bir araya getirildiğinde, işbirliği yaklaşımının ekonomik büyümeyi piyasa bilgisinin sağlanması ve paylaşılması, işveren örgütleri yoluyla araştırma faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve kurumsallaşmış özel sektör örgütlenmelerinin (odalar vb.) yardımıyla beceri ve bilgi aktarımının düzenlenmesi gibi kanallardan canlandırılacağını savunmaktadırlar (Cooke ve Morgan, 1998, Aktaran: Goodwin, v.d., 2002: 201).

Bu görüşler bağlamında yönetişim, bilinen anlamıyla merkezi yönetimden (hükümet) farklıdır. Çünkü yönetişim, merkezi yönetimden daha fazla unsur (hükümet ve yerel yönetimlere ek olarak özel sektör ve sivil toplumu) içinde barındırır. Nitekim OECD (2004, 2007) yönetişim ile ilgili prensiplerini açıkladığı yayınlarında yönetişimi daha çok bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkilere dayandırmıştır.

Aynı şekilde Lowndes ve Wilson (2001), yerel yönetişimin seçilmiş yerel otoritelerin yapılanması ve işlevselliğinin ötesinde bir kavram olduğunu belirtirler. Onlara göre,

“herhangi bir bölgedeki sosyal sermayenin sağlıklı olmasının seçilmişlerin olduğu kadar, seçilmemiş aktörlerin de nasıl yapılandığından ve yerel karar alma süreçlerinde ve hizmet sağlamada rol üstlenen değişik kurum ve örgütlenmeleri birbirine bağlayan (veya bağlayamayan) formal ve informal kurumsal düzenlemelerden de etkilenmesi” çok kuvvetli bir olasılıktır (Lowndes ve Wilson, 2001: 633).

Bu anlamda, yerel yönetişimde birbiriyle etkileşim içinde olan ve sosyal sermayeyi şekillendiren sivil toplum sektörü ile ilişkiler, kamunun katılımı için fırsatlar yaratılması, karar alma mekanizmalarının tepki verebilirliği ve demokratik bir liderlik yapısı ve sosyal katılım için düzenlemeler gibi önemli faktörler göz ardı edilmemelidir (Lowndes ve Wilson, 2001: 633).

Bölgesel yönetişimde demokratikliğe yapılan bu vurgu, Storper (2005) tarafından da şu şekilde açıklanmıştır:

“Kalkınma iktisatçıları, uzun zamandan beri demokratik kurumların mevcudiyeti ile uzun vadeli ekonomik kalkınma potansiyeli arasında bir ilişki olup olmadığı konusunda tartışmaktadırlar. Bu görüşlere göre demokrasi, piyasa sisteminin doğru işlemesine olanak sağlar. Çünkü demokratik kurumlar, kişisel girişim ve faktör hareketliliğinin temeli olan kişisel haklara dayanır ve demokratik siyasi süreçler gruplar arası rekabeti artırırken, rantçı davranışları kontrol altında tutar ve uzlaşma ve ılımlılığı teşvik eder” (Lipset, 1963, aktaran Storper, 2005: 38).

2.2.4.3. Bölgesel Kalkınmada Demokratik Bir Uygulama olarak Yönetişim

Bölgesel kalkınmadaki kurumsal sistemi yönetim kavramıyla açıklayan araştırmacılar, yenilikçilik ile kendisini sürdüren bu sistemler ve kurumsal altyapı arasındaki ilişkilerin teorik temellerini Marx ve Schumpeter’in düşüncelerine dayandırır (örneğin, Morgan, 1997, Lawton Smith, 2003). Lawton Smith (2003)’e göre kurumsal “bütünlük”ün gelişmesi ve yenilikçi sistemlerin oluşması arasında karşılıklı bir ilişki vardır ve doğal olarak yenilikçilik ve yerel yönetim sistemleri iç içe geçmiştir (Lawton Smith, 2003:1353). Yenilikçilik, yerel kurumsal “bütünlük”lerden kaynaklanır ve birliktelikte yenilikçiliği ve yenilikleri teşvik edici etki yapar. Sonuç olarak, güçlü yerel kurumların daha yenilikçi ve dirençli olacağı ve bunların yeterli düzeyde dayanışma ve güven ile kendilerini devam ettiren “ilişkisel” (associative) ekonomilerin oluşmasında önemli rol oynayabileceğine işaret edilmektedir. Schumpeter’e göre girişimciler, bu yenilikçi ekonominin oluşmasında önemli rol oynayacaktır, çünkü *“girişimciler yeni kaynak kombinasyonlarını gerçekleştirme ve organizasyonel formları dönüştürme kabiliyetlerine sahip yegâne ekonomik ajanlardır”* ve bu yetenekleri yenilik ile sonuçlanır. Ancak bireysel hareketler kadar, girişimciler dışında kalan aktörlerin de kurumsal “bütünlük” yaratmadaki (değişimi hızlandırmadaki) rolleri önemlidir (Lawton Smith, 2003:1355-1358) ki, bunun sonucu da yeniliği ve ekonomik ilerlemeyi destekleyici bir yönetim sistemi olmalıdır.

Diğer yandan Morgan (1997), Marx ve Schumpeter’in kapitalist ekonomilerde yenilikçiliğin rekabet avantajının en önemli kaynağı olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir (Morgan, 1997: 492). Schumpeter yenilikçiliğin ayrımını yaparken,

yenilikçilik kaynaklı “kaliteli rekabet” ve “sıradan rekabet” (örneğin, fiyat rekabeti) kavramlarını kullanmıştır. Bu tanımlamada yenilikçilik ekonomik kalkınmanın arkasındaki güçtür ve yeni mal, yeni teknoloji, yeni tedarik kaynağı, yeni organizasyon biçimi gibi birçok şekilde görülebilir (Schumpeter, 1943, Aktaran: Morgan, 1997: 492).

Morgan’a göre Schumpeter’in bu önemli kavramları üzerine son birkaç yıl içinde yeni bir ekonomik teori geliştirilmiştir. Bu yeni teorinin varsayımlarına göre kapitalizm teknik ve organizasyonel yenilik tarafından sürüklenen evrimsel bir süreçtir. Bu süreçte, firmalar neoklasik teoride hiç bahsedilmeyen, daha yüksek düzeylerde belirsizlik ve istikrarsızlık ile karşı karşıyadır (ki küreselleşme süreci bu varsayımı çoğunlukla haklı çıkarmaktadır). Yeni teorinin temelindeki önemli görüşlerden biri, ekonominin piyasadan ziyade sosyal kurumların önemli rol oynadığı bir süreç olduğudur. Bu evrimsel ekol ile çoğunlukla ilişkilendirilen bir diğer iki önemli varsayım ise, yenilikçiliğin geniş bir yelpazedeki kurumsal mekanizmaların rol oynayabileceği “*etkileşimli bir öğrenme süreci*” olduğu ve yeniliğin “*kurumsal rutinler ve sosyal olarak üzerinde anlaşılmış düzenler tarafından şekillendirildiği*”dir (Morgan, 1997: 492-493).

Bu görüşü destekler bir biçimde, Jan Nelles (2005), ilişkisel yönetişime engel olabilecek önemli etkenlerden birinin mesleki ve sektörel tabanlı sivil toplum kuruluşları arasındaki bağların zayıflığı olduğunu savunur. Ona göre, “*sivil toplum kuruluşları arasındaki zayıf bağlar, zayıf devlet-toplum ilişkileri ile aynı sonuçları verir ve her iki durumda da çok önemli sosyal öğrenme fırsatları ve bunların etkileri azalmış olur.*” (Nelles, 2005: 9).

Nelles (2005)’e göre kurumsal katman, yerel yönetişim ile ilgili paylaşılan amaçların ve geleceğe dair vizyonların geliştirilmesine işaret eder, yani bölge ile olan bağlar üzerine kurulmuş ortak bir kimliğin geliştirilmesini ima eder. Bu yaklaşımın özellikle Boisier’in sembolik ve psiko-sosyal sermaye yaklaşımlarına olan benzerlik dikkat çekicidir. Bu durumda sosyal sermaye bir bölgedeki aktörler arasındaki ilişkiler olarak tanımlanabilir. Aktörler arasındaki yakın bağlar bilgi değiş tokuşuna, sosyal öğrenmeye ve daha etkin kolektif harekete olanak sağlar. Böylece sosyal sermaye yenilikçi bir bölgesel ekonomiyi olduğu kadar, etkili demokratik yönetişimi de desteklemiş olur (Nelles, 2005: 9-11).

Çakmak (2006) da yerel ekonomik kalkınmada etkili olabilen demokratik yönetim yapılarının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Özellikle, küreselleşmenin getirdiği rekabetçi baskılara esnek üretim yapılarıyla tepki verebilecek KOBİ'lerin yerel potansiyeli kullanan ve yeni yerel kapasiteleri yaratan birimler olarak yerel ekonomide belirgin bir önemi vardır. Bununla birlikte, ekonomik potansiyeli kullanma konusunda yerelin demokratikliği ve yerinden yönetim ilkeleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü güncel anlamda içsel neoliberal bölgesel ve yerel kalkınma politikaları, ekonomik başarı için ortak kararlar verilerek oluşturulan “uzlaşmaya dayalı” yerel stratejileri ve serbest piyasayı tamamlayıcı demokratik ortamı odağına almaktadır. Diğer yandan, *“yerel kalkınmadan etkilenecek olan en önemli paydaş, yerel toplumdur”*. Dolayısıyla, *“yerel kalkınma yerel unsurların, yerel ekonomiyi katılımcı olarak planlaması ve bunu yerel kurumlarla beraber yönetmesi ile mümkün olacaktır”* (Çakmak 2006, 53).

Yine McLellan ve Ngoma (2004), kalkınma programlarının uygulanmasında önemli bir engelin gerekli yerel kapasitelerin eksikliği olduğunu belirterek, bu gibi mekanizmaların oluşmasında özellikle AGÜ ve GOÜ’de genel eğilimin kalkınmayı merkezi olarak planlama yönünde olduğunu, bu durumun da halktan kopuk kalkınma süreçleri yarattığını öne sürerler. Burada kurumsal yapılanma ve iletişim arasındaki etkileşim çok önemli bir konuma gelmektedir. Çünkü bireylerin kendi topluluklarının kalkınmasında söz sahibi oldukları bilincinin demokratik anlamda bir kalkınma yönetimi için önemli bir husus olduğuna işaret ederler (McLellan ve Ngoma, 2004:289-290).

Lowndes ve Wilson (2001: 643) da benzer şekilde bir bölgedeki kurumsal kapasitenin dayandığı önemli unsurlardan birinin, çeşitlilik ve yeniden düzenlenebilirlik olduğunu savunmaktadırlar. Yenilikçilik kapasitesi oluşturabilmede ve değişim ile birlikte çok sesliliğe tolerans sağlayıp kalkınma için yeni bir kurumsal yapıyı sağlamada, yerel yönetişimin kurumsal çerçevesinin nasıl yapılandırıldığına çok büyük önemi vardır. Bu yerel yönetim yapıları içinde ise yerel yönetim kurumları, en azından teorik olarak, yurttaşların kolayca erişimi olan ve toplumun kendisini ilgilendiren meselelerde çok sayıda katılımcıya ulaşabilen bir roledirler. Yerel yönetim yapıları, kurabildikleri ortaklıkların ve harekete geçirebildikleri kaynakların büyüklüğü ile

güçlenirler. Güçlü yönetim yapıları kapsayıcıdır ve daha küçük kurum, kuruluş ve grupların dışlanmasına (crowd out) engel olur (Lowndes ve Wilson, 2001: 635-637).

Ancak yerel toplum veya özel sektör, özellikle GOÜ’de yerel kalkınmanın yönetimi açısından gerekli kapasiteye ve otoriteye sahip olmayabilirler. Devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün azalmakta olduğu günümüzün küresel ortamında, yerel kalkınma için gerekli koşulları hazırlamada yerel dinamiklerin sorumluluğu giderek artmakta ve özellikle yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Ancak yerel yönetimlerin yanı sıra bölgede mevcut olan merkezi hükümetin yereldeki uzantısı konumundaki kamu kuruluşları, mesleki örgütler, odalar, sendikalar, özel sektör birlikleri, işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve hatta bireyler arasındaki çıkar çatışmaları ortaya çıkabilir. Bu bağlamda, yerel kalkınma sürecini koordine edebilecek yeni kurumsal yapılar, yeni yerel kalkınma anlayışının getirdiği en önemli ihtiyaçlardan biri olmaktadır (Çakmak, 2006: 56-62).

Bu kurumsal yapı kendisini bölgesel içsel ağlar şeklinde ortaya koymaktadır. Başarılı bölgelerde kümelenmiş KOBİ’lerin birbirleriyle ve yerel kurumlarla oluşturdukları yatay ve dikey ağlar ile ortaya çıkan yığılma ekonomilerinin başarısı, belirli malların üretiminde uzmanlaşmış bu bölgelerin içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinden yüksek derecede yararlanmalarına olanak sunduğu gibi, kümelenme içindeki firmaların da etkili bir yatay işbirliğinden faydalanmalarına imkan sağlamaktadırlar (Amin, 1999: 369-372). Kısacası, içsel ve dışsal ölçek ekonomilerini yaratmada ve sürdürmede yerel kurumların ve özel sektörün oluşturduğu kurumsal yapılar, bölgesel rekabet edebilirlik açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Nitekim gelişen küresel ekonomide bölgesel rekabet avantajını sürdürmek için gerekli olan yenilikçilik de bu ağların bir çıktısı olmaktadır. Yeniliği getiren bu süreç bölgedeki ağların ortak sinerjisi ile gerçekleşen bir öğrenme fonksiyonu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çakmak (2006: 51-52) bölgesel öğrenme süreçlerini şu şekilde açıklamaktadır:

“KOBİlerin küçük ve esnek üretim birimleri olarak, kendi küçüklüklerinin dezavantajını bölgesel olarak birbirlerine dayanan bir üretim sistemi sayesinde aşmaları ve bunu ortak bir etkinliğe dönüştürebilmeleri (gerek aktif olarak işbirliği ile, gerek pasif olarak, örneğin işgücününün bölge içindeki dolaşımı veya biçimsel olmayan

bilgi akışı ile) yerel kalkınmanın en önemli tetikleyicisi olmaktadır. ‘Bilginin yayılması ve ortak öğrenme’ günümüzde kalkınmada önemli öğeler olarak öne çıkmaktadır. Bu öğrenme ve bilgi geliştirme, şeffaflığın yüksek derecede olduğu yığılma ekonomilerinde son derece kolay olabilir. Şeffaflık, piyasa ve üretim bilgilerinin kolayca paylaşılmasından dolayı şirketlerin karşı karşıya oldukları belirsizlikleri azaltabilir ve karlarını artırabilir. Diğer yandan, yığılma fonksiyonlarının tam olarak işlemediği durumlarda, öğrenme işlevi ağlar yoluyla olmaktadır. Bu durumda bilgiyi yaratan, kullanan ve geliştiren insanların (işgücünün), kurumların ve kamu-özel ortaklıklarının özellikle önemi vardır.”

2.2.4.4. Bilgi Akışı ve Yönetişim Ağlarının Önemi

Ekonomik anlamda kurumsal sermayenin önemli bir etkisi de bilgi akışı ile ilgilidir. Özellikle Yeni Kurumsal Ekonomi(YKE) teorisyenleri, özetle bilgi akışının piyasalarda belirsizliği azaltacağını, işlem maliyetlerini düşüreceğini ve böylelikle anlaşmaların uygulanmasındaki sorunları azaltarak ekonominin işlevselliğine ve genel güven düzeyine etki edeceğini savunmaktadırlar.²⁵

Ağların bölgesel ekonomilerdeki rolüne değinen Pihkala, Harmaakorpi ve Pekkarinen (2007), bölgelerin başarısının günümüzün tekno-ekonomik paradigmasına adapte olabilirlilik özelliğine bağlı olduğunu, bu özelliğin ise bir bölgedeki mevcut içsel kaynaklar ve bu içsel kaynakların yenilenebilirliğiyle tanımlandığını ifade etmektedirler. Pihkala v.d.’ne göre bölgesel kalkınma içsel kaynaklar ile başlar ve bölgesel rekabet avantajı, Storper (1996)’in yaklaşımına çok yakın bir şekilde, özgün kaynak bileşimleri tarafından oluşturulur. Bu kaynakların en önemlisi “dinamik yetkinlikler”dir. “Dinamik Yetkinlikler” bir organizasyonun kendi içindeki süreçlerdir. Bu süreçler kaynakları (özellikle de süreçler biçimindeki soyut kaynakları) piyasa değişiklikleri ile başa baş gitmek ve hatta piyasa değişikliği yapmak için, birleştiren, tekrar yapılandıran, kazanan veya serbest bırakan tüm stratejik ve organizasyonel rutinlerin toplamıdır. Bir bölgedeki üç önemli “Dinamik Yetkinlik”; özülküsül (visionary) yetkinlik, liderlik yetkinliği ve ağlar oluşturabilme yetkinliğidir. Liderlik yetkinliği bir yönüyle psikososyal sermayeyi andırmaktadır ve yazarlar tarafından “geleceğe odaklı bilgiyi kullanabilme yeteneği” olarak tanımlanmıştır. Liderlik

²⁵ Williamson (1979) ve North (1990).

yeteneği, iletişim, özgüven, değiş tokuş, vizyon ve arabuluculuk gibi süreçlerden oluşmuştur. Asıl önemli olan yetenek, ağlar oluşturabilme yeteneği ise bölgeye ortak bir kimlik sağlar, güven ilişkileri tesis eder ve etkileşimi ve işbirliğini artırır (Pihkala, v.d., 2007: 836-841). Teknolojik gelişmelerin ekonomileri şekillendirdiği küreselleşmiş ekonomide öğrenen bir ekonomi olarak ayakta kalabilmek için ağlar yoluyla gerçekleşen bu ortaklıklar oldukça önem arz eder.

Bilginin yayılması ve ortak öğrenmenin yerel ekonomik kalkınmadaki önemi, yerel beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir. Ayrıca, sadece aynı bölge içinde birbirleriyle yatay ve dikey işbirliği içinde bulunan firmaların değil, bunlarla ilişkili tüm yerel kurumlar arasında bir “öğrenme ortamının” oluşturulması ve bunun kurumsallaştırılmasının önemi de dikkat çekilmektedir. Bu durumda kümelenme, bilginin yayılması ve ortak öğrenme süreçlerinin koordine edilmesini sağlayacak bir kurumsal sistemin geliştirilmesi gerekmektedir. Scott ve Storper (1992) bu süreçlerin koordine edilmediği bölgelerde uzun dönemde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanamayacağını belirtmektedirler (Scott ve Storper, 1992, Aktaran: akmak, 2006: 52).

Bölgesel kalkınma yaklaşımında, şirketlerin birbirlerine bilgi, girdi ve hizmetler sağlayan ve böylece ortak bir bölgesel rekabet gücü yaratarak, bölgesel işgücünü istihdam eden ve yığılma ekonomilerindeki uzmanlaşmadan dolayı birbirine yakın ücretlerle eşitlikçi bir refah yaratan araçlar olduğu varsayılmaktadır (akmak, 2006: 52). Ancak, kâr maksimizasyonuna yönelik şirket güdüsünden dolayı bazı şirketler bu süreçte belirli bilgileri kendi faydaları için kullanarak, bilgi üzerinde bölgesel bir tekel oluşturabilirler. Bu durumda, tüm işletmelerin oluşturduğu bölgesel rekabet avantajının sürdürülmesi için, çıkarları dengeleyebilecek, aracılık ve eşgüdüm sağlayacak süreçlere ihtiyaç duyulabilir. Ortak olarak üzerinde anlaşılmış kurumların sürüklediği bu süreçlere “yönetişim” adı verilir. Bu anlamda, bölgesel yönetişim süreçleri, merkezietçi yaklaşımın güçlü olduğu ülkelerde, piyasa kurumları, iş ve meslek örgütlerinin yanı sıra yerel yönetimleri ve yerel kamu kurumlarını da kapsayan ve bölgesel kalkınmanın şeffaf, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir üstünlük olarak ortak öğrenme ve ortak etkinliğe yönelik hizmetler sağlayan önemli kurumsal altyapılardır. (akmak, 2006: 52-53).

Özetle, yeni yerel ve bölgesel kalkınma paradigmalarının ademi merkeziyete yaptığı vurgu, yönetim yaklaşımında da açıkça görülmektedir. Demokratik kurumların ve özellikle de sivil toplumun ve iş çevrelerinin oluşturduğu grupların yönetimde önemli bir konumları vardır. Sivil toplum yenilikçi ve rekabetçi bir iş ortamı için gereken demokratik alışkanlıkların gelişmesi için çalışırken, iş dünyasının da bu ortamı kullanarak yenilikçi fikirleri sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma için katma değer yaratabilecek mal ve hizmetlere dönüştürmesi beklenmektedir.

Yönetim kavramının üstü kapalı olarak işaret ettiği bir diğer nokta da yaratılan bu serbest piyasa sinerjisinin, yenilikçi fikirlerin ve yöntem bilgisinin gerek bölgesel kurumsal yapıya dayanan formal bilgi akışı yoluyla, gerekse işgücünün bölge içinde hareketliliği gibi informal nedenlerden dolayı yayılmasıyla yenilikçiliğin ve dolayısıyla üretkenliğin kendi kendini beslediği bir sistem oluşturacağıdır. Bu sistem ise devletin bir adım geri çekildiği bir ilişkiler ağıdır²⁶. Dolayısıyla, yukarıda anlatılan diğer iki yaklaşımda olduğu gibi yönetimde de kurumsal sermayenin en önemli belirleyicileri tüm kesimlerin oluşturduğu kurumlar arasındaki iletişimidir ve iletişim de doğal olarak etkileşime yol açacaktır. Yönetim tezini savunanların bir diğer beklentisi ise kurumların oluşturduğu bu ağsal üstyapının piyasanın işleyişini, piyasadaki her aktör tarafından uyulan ve sapılması sonucunda piyasanın işleyişini bozan aktörlerin serbest piyasa tarafından doğal olarak cezalandırılacağıdır²⁷ ki, bu görüş özellikle North'un YKE tezleri ile paralellik göstermektedir.

2.2.5. Brunell'in Kurumsal Sermaye Yaklaşımı

Kurumsal sermaye konusunda geniş kapsamlı çalışmalardan birini gerçekleştirmiş olan Laura Brunell (2005) açısından gerçekte sorun, bir "demokratik yönetim" sorunudur. "Demokratik Yönetim", yönetim (devlet) performansının yönetsel alanın içindeki ve dışındaki (devlet içi ve devlet dışı) aktörlerin bir sonucu olarak açıklanmasını içermektedir (Brunell, 2005: 2-3). Dolayısıyla demokratik yönetimin hem yasal hem de davranışsal olarak yukarıda bahsedilen piyasa

²⁶ Burada özellikle bölgesel kalkınmada devlet eliyle üretilen stratejilerin çoğunlukla hayal kırıklığı yaratmasından dolayı neoliberal görüşü destekleyen literatürden önemli bir etkilenme olduğu görülebilir.

²⁷ Burada ima edilen rantçı veya çıkarıcı davranışlarda bulunan aktörlerin madden veya hukuken cezalandırılması yerine, buldukları ağlar içinde itibar kaybı, vb. soyut nedenlerle ağsal konumlarının getirdiği bazı kaynaklara erişimlerinin ağına girift mekanizmasındaki bilgi akışı nedeniyle artık daha kısıtlı bir hale gelmesidir. Sonuçta ağdaki bir aktörün kendi çıkarına hareket etmesi toplam olarak bölgesel rekabeti de olumsuz yönde etkileyecektir.

işlevlerinin bozulmasına neden olan faaliyetlerde otomatikman cezalandırma getirerek caydırıcı olacağı, böylelikle de piyasa ekonomisinin minimum sorunla ve batılı demokrasilerdeki gibi²⁸ işleyeceği ima edilmektedir.

Diğer taraftan Brunell (2005), Putnam v.d. (1993)'nin öncü çalışmasına çok önemli eleştiriler getirerek kurumsal sermaye kavramını açıklamaya çalışmaktadır. Brunell, öncelikle Putnam v.d. (1993)'nin çalışmasında yönetim performansının o yönetimin hizmet verdiği sivil topluma bağlı olduğunu, yani bölgeler arası yönetim performanslarındaki dalgalanmaların sivil toplumun organizasyonundaki farklılıklara bağlı olduğu şeklindeki görüşünü eleştirmektedir. Ona göre, Putnam v.d. (1993) sivil toplum geleneği ve yönetim performansı arasında güçlü bir iki uçlu (bivariate) korelasyon bulmuş olmasına rağmen, ekonomik kalkınmışlık düzeyleri ve yönetim performansı arasında aynı şekilde güçlü bir ilişki bulamamışlardır. Brunell'a göre, kalkınmışlık düzeyinin sivil toplum veya yönetime ya da yönetimin (kamunun) diğer iki değişkene etkilerini hesaba katmamak mantıklı değildir. Dolayısıyla, sivil toplum oluşumunda devletin veya ekonominin de bu yapısal organizasyonu nasıl belirlediği göz ardı edilmemelidir (Brunell, 2005: 5).

Buradan da şu sonuca ulaşılabilir: Devlet ve sivil toplum arasındaki ortaklık ilişkileri, yönetimlerin performansını belirler. Performans ise yine aynı şekilde, toplum ve devleti bir araya getiren ve aralarında bağlar oluşturan kurumların kurulmasına ve bu kurumların etkin çıktılar verebilen politikalar üretebilmeleri için beraber çalışmalarına ortam hazırlanması sonucunda ortaya çıkar. Bir bölgedeki kurumsal performansın temelinde bu etkileşim ortamı yatar (Brunell, 2005: 7).

Kamu ve sivil toplumun ortaklığı ile hazırlanan politikalar ise yukarıda bahsedildiği üzere yeni bölgesel kalkınma paradigmasında önemli bir içsel kaynaktır. Bu durumda akla şu soru gelebilir: Özellikle merkezi yönetimlerde, iki farklı bölgede kamusal alanda aynı kurumlar bulunmasına rağmen, ekonomideki veya kalkınmadaki farklı performansların nedeni nedir? Bu kurumların verdikleri hizmetler veri alındığında, farklılığı sağlayan faktör olarak yine sivil toplumun performansı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir yönetimin, özellikle sivil toplumdan aktörlerle (dernekler, birlikler, odalar, sendikalar, iş dünyasının liderleri) olan ilişkilerinin kalitesi,

²⁸ Laura Brunell, bu çalışmasını Polonya'nın piyasa ekonomisine geçiş döneminde yapmıştır.

bu yönetimin performansını belirler. Yine aynı şekilde, sivil toplumun kamusal alandan aktörler ile kurduğu ilişkiler de sivil toplumun performansının belirleyicisi olarak görülebilir.

Bu durumda, *“bir devlette veya yönetimde bulunan ve devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin, aktörlerin oluşturduğu ağların ve düzenlemelerin toplamı “kurumsal sermaye” olarak adlandırılır. Kurumsal sermaye, devletlerin mevcut kaynakları (sosyal olanlar da dâhil) kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında tahsis etmesine ve bu sektörlerin politika üretim süreçlerinde etkin olarak katılımlarının sağlanmasına yardım eder. Diğer bir deyişle kurumsal sermaye, “ortaklık performansı”nı mümkün kılar”* (Brunell, 2005: 7-8).

Doğası gereği, bir ortaklık en az iki tarafı içerir. Kurumsal sermaye bağlamında, bu ortaklar kamu (devlet) ve sivil toplumdur. Devlet tarafında kurumsal sermaye *“sivil katılımı kolaylaştıran ve sivil toplumun kaynak ve deneyimlerine erişimini olanaklı kılan stratejiler ve organizasyonel yapılar aracılığıyla birikir. Sivil toplumun katkıları ise kamu ile ilişkileri başlatmayı ve sivil grupların örgütsel kapasitesini geliştirmek için kamusal kaynaklara erişimi sağlayacak örgütsel oluşumlar ve ortak hareket dağarcıklarından oluşur”*. Bölgesel performans bu anlamda kamu, özel ve sivil toplum sektörlerine kurumsal bağlarla bağlı olan tüm aktörlerin oluşturduğu bir koalisyonun sonucudur (Brunell, 2005: 27).

Kamusal alan ve sivil toplumdaki bu koalisyona olan katkılar da farklılık göstermektedir. Brunell’a göre kurumsal sermayenin bu katkılardan kaynaklanan üç farklı boyutu vardır (Brunell, 2005: 34-39):

1. Kamusal alandan kurumsal sermayeye yapılan ilk katkı, çok taraflı bir ortamın sağlanmasıdır. Sadece bürokratlar ve seçilmiş resmi görevlilerin değil, sivil toplumun temsilcilerinin de katılımcısı veya üyesi oldukları tartışma ve karar alma (yönetişim) mekanizmalarının mevcudiyeti, kurumsal sermayenin kök salabilmesi için gerekli sosyal ortamı sağlar. Bu ortamın sağladığı iletişim imkânları ise kamu ve sivil toplum arasında işbirliği ilişkilerinin oluşturulmasına ön ayak olur. İşbirliği boyutunda kamu ile etkileşim çabası içinde olan sivil toplum aktörlerinin kapasitelerinin güçlendirilmesi için kamu tarafından teknik yardım sağlanabilir (örneğin, kooperatifçilik eğitimi, proje

hazırlama vb.). Bu yardımlar kamusal alanla uyum içinde işlevsel olmak arzusunda olan sivil toplum aktörlerinin karşılaştığı işlem maliyetlerini azaltır.

2. Kamusal alanın kurumsal sermayedeki ikinci boyutu, sivil toplumun ve kamunun ortak veya hatları açıkça anlaşılabilen ve taraflarca bilinen platformlarda, programlarda veya projelerde uyum ve eşgüdüm içinde çalışarak topluma ve piyasalara fayda sağlamalarıyla oluşur.

3. Diğer yandan, sivil toplumdan kaynaklanan en önemli kurumsal sermaye boyutu, sivil toplum aktörlerinin heterojenliğidir (Brunell, 2005: 35). Üçüncü boyut sivil toplum ile ilgilidir. Bu boyut, heterojenlikten, yani çeşitliliğe dayanan özelliğinden dolayı, sivil toplum aktörlerinin sahip oldukları veya erişebildikleri kaynakların çeşitliliğine vurgu yapmaktadır. Sonuç olarak, her bir toplumda en azından kamusal alandan kaynaklanan minimum bir kurumsal sermaye düzeyi bulunduğu söylenebilir. Kurumsal sermaye başlangıç durumunda sadece söz konusu olan tek bir kurumun imkân ve kabiliyetlerinden ibarettir. Bu imkân ve kabiliyetlerin oluşturduğu dağarcığa sivil toplumun harekete geçirebildiği veya erişebildiği kaynaklar da eklenince, kurumsal sermaye stoku çarpan etkisi ile büyür. Ancak, bu sürecin hızı veya en azından tarihsel olarak gelişim süreci aynı adımları izlemeyebilir. Hatta bölgesel fiziki, sosyal, kültürel vb. birçok koşul, kurumların bu gelişim sürecini farklılaştırabilir. Bu durumda farklı bölgelerde değişik büyüklükte veya nitelikte kurumsal sermaye stokları gözlemlenebilir. Bu farklı nitelikteki kurumsal sermaye stoklarının ekonomik kalkınmanın planlanmasında neden olduğu farklı performans düzeyleri Brunell tarafından aşağıdaki matris ile gösterilmektedir (Brunell, 2005: 16) (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2. Kurumsal Sermaye Stoklarının Bileşenleri ve Yönetim Performansı Matrisi.

	Kurumsal Sermayeye Yüksek Kamu Katkısı	Kurumsal Sermayeye Düşük Kamu Katkısı
Kurumsal Sermayeye Yüksek Sivil Toplum Katkısı	<p>Tip 1: Ortaklık Performansı</p> <p>Birçok politika alanında yüksek performans veren, yüksek derecede üretken bir kurumsal sermaye stoku</p>	<p>Tip 2: Baskın Üçüncü Sektör Performansı</p> <p>Sivil toplumun güçlü olarak örgütlendiği alanlarda yüksek performans veren, sivil toplumun baskın olduğu ve eşit dağılımı olmayan bir kurumsal sermaye stoku</p>
Kurumsal Sermayeye Düşük Sivil Toplum Katkısı	<p>Tip 3: Kamusal Performans</p> <p>Temel olarak kamunun kontrol ettiği alanlarda yüksek performans veren kamunun baskın olduğu ve dağılımın eşit olmadığı bir kurumsal sermaye stoku</p>	<p>Tip 4: Hamilik Performansı</p> <p>Gelişmemiş veya az gelişmiş bir kurumsal sermaye stoku. Performans çoğunlukla bireysel patron-müşteri (iltimas) ilişkileri sonucunda ortaya çıkar.</p>

Kaynak: Brunell, 2005, s. 16.

Brunell'in kurumsal sermaye yaklaşımı, daha çok kalkınma sürecinin ardında yatan politika ile ilgilidir. Brunell'a göre demokratik tabanlı bir yönetim yapısı yerel kalkınmada ilk adımdır. Geçiş ekonomilerinde ve demokrasi geleneği olmayan ülkelerde bu durum görülmeyebilir. Bu nedenle, Brunell'in kurumsal sermaye kavramında ilk adımın kamu tarafından atılması ima edilmektedir. Kamu tarafından oluşturulacak işbirliği ortamlarının sağladığı iletişim kolaylığı, işlem maliyetlerini azaltacak ve piyasalara olumlu etkiler yapacaktır. Kurumsal sermayede kamu önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, kurumsal sermayenin asıl lokomotifini sivil toplumdur. Sivil toplum kamunun kaynaklarının etkinliğini yükselten bir aracı görevi görmektedir. Bu nedenle, özellikle bölgesel ve kentsel kalkınma politikalarının oluşturulmasında sivil toplumun önemi ve kaynakları ihmal edilmemelidir.

2.2.6. Kurumsal Sermaye Yaklaşımlarının Değerlendirmesi

Yukarıda anlatılan kurumsal sermaye yaklaşımlarına bakıldığında önemli bir ortak noktanın sinerji ya da kolektif hareket edebilmek için bir itici gücün oluşturulması olduğu görülebilir. Tüm yaklaşımlarda bu gücün sivil toplumdan ayrı oluşturulamayacağı yönünde ortak bir anlayış hâkimdir. Krishna'nın yaklaşımında kurumsal sermayenin işlevsel hale gelmesi, toplumun normları ve değerleri olan soyut kurumlara bağlıyken, diğer yaklaşımlarda bildiğimiz anlamda kurumların hâlihazırda bu değerleri yansıttığı, dolayısıyla sinerji yaratmadaki işlevlerinin önemli olduğu görülebilir.

Boisier'in kurumsal sermaye yaklaşımı ve Amin'in kurumsal katman yaklaşımında bir bölgedeki kurumların sayıları kurumların nicel göstergeleri olarak görülmektedir. Çok sesliliğin her zaman kurumsal sermayeye olumlu etki etmeyeceği burada hatırlanmalıdır. Önemli olan, kurumların birbirleriyle olan ilişkilerinin kalitesidir. Kalite, bu anlamda bir bölgedeki kurumlar arasındaki ilişkilerin yoğunluğunu temsil etmektedir. Kaliteli ilişkiler, kurumların birbiriyle etkileşimlerini ve ortak amaç için değişebilmelerini mümkün kılacaktır. Etkileşime olan bu vurgu, Boisier'in kurumsal sermaye yaklaşımında, kurumsal katman yaklaşımında ve yönetim yaklaşımında (ortak yönetim prensiplerine zımni bir uyum şeklinde) görülebilir.

Aynı zamanda Boisier, kurumları çevrelerini gözleyebilen ve değişebilen tüzel aktörler olarak ele almıştır. Böylelikle, kurumların çevreleriyle etkileşimleri sonucu daha kolaydır. Amin'in kurumsal katmanında ise bu tüm sistemin değişebilirliği şeklinde yorumlanmıştır. Kurumsal katmanda, bireysel olarak kurumlar değil, kurumların oluşturduğu yapının değişim için ortak sezgisi önemlidir

Boisier, Amin ve Brunell, kurumsal sermayeyi daha çok kalkınmayı sağlayıcı bir ortam oluşturmadaki araçlar olarak görürken, yönetim yaklaşımında kurumsal sermaye demokratik yönetim ihtiyacının ve küresel piyasa ortamında bölgesel rekabette fark yaratacak süreçlerin koordinasyonu için bir araçtır. Kalkınma ortamının ve kalkınmada koordinasyonun oluşması için bütün yaklaşımlarda da kurumlar arasındaki ortaklığa vurgu yapılmaktadır. Sonuç olarak bölgesel kalkınmayı getirecek olan faktör, ortak performanstır.

Ortak hareketin sağlanması ise, Boisier ve Krishna'ya göre işlem maliyetlerini aşağı çekecek ve bölgesel farkı yaratacak olan unsurlardır. Amin ve Brunell'in yaklaşımlarında ise, işlem maliyetlerinden ziyade, ekonomik süreç yönetiminde küresel veya ulusal düzeydeki değişikliklere gerekli tepkinin verilebilirliği öne çıkmaktadır. Bu tepki verilebilirse, işlem maliyetleri otomatik olarak düşecektir. Yönetişim yaklaşımı yine süreç yönetimi ile ilgili olmakla birlikte, küresel rekabette farkı yaratan öğrenme ve yenilikler için kurumsal sermayenin tesis edici etkisine odaklanmaktadır. Bu anlamda, yönetim yaklaşımı küresel rekabeti veri olarak alıp, onunla uyum içerisinde olma çabasıdayken, diğer yaklaşımlar küresel rekabete göre değişebilme düşüncesini yansıtmaktadırlar.

2.3. KURUMSAL SERMAYENİN TANIMI VE BOYUTLARI

Yukarıda anlatılan bütün bu teorik yapıya dayanarak bir sentez yapılacak olursa, kurumsal sermayenin işlevsel bir tanımı şu şekilde yapılabilir:

Kurumsal sermaye, bir bölgede kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve iş çevrelerinin birbirleri arasındaki güven ve işbirliği ilişkilerinden kaynaklanan ve bu kurumların tek başlarına erişemeyebilecekleri kaynak setlerine erişimlerini sağlayarak işlem maliyetlerini düşüren ve bölgesel kalkınma için gerekli ekonomik ortamın oluşmasında bir katalizör görevi yapan soyut sermaye biçimidir.

Kurumsal sermaye soyuttur. Çünkü güven ve işbirliği ilişkilerinin oluşturduğu bir ortamda büyür, genişler ve toplumsal alanda kök salar. Kavramsal güvenin ve işbirliğinin düzeyini ölçmek zordur. Tek başına iki kurum arasındaki iyi ilişkiler, bir bölgenin kalkınması için bir şey ifade etmeyebilir. Ancak birçok kurumun bir araya gelerek ortaya çıkardığı sinerji, etki alanı çok geniş olan bir kurumsal kaynak yaratır. Burada önemli olan bu kurumsal kaynağın ağsal bir yapı olarak nerelere kadar uzanabildiği ve daha başka hangi kaynakları harekete geçirebildiğidir. Bu kapsayıcı yönü ile kurumsal sermaye kolektif hareket etmenin ve faaliyetin etkisini artırır. Ortak hareketin kapsamının genişlemesi ve yönünün belirlenmesi için bölgesel anlamda bir koordinasyon mekanizması da gereklidir. Bu koordinasyon mekanizmasında bazı kurumlar, öncü veya lider konumunda olabilirler.

Diğer yandan, bu etkileşimli yapı kurumsal sermayenin oluşumunda önemli bir yer tutar. Başlangıç olarak kurumsal sermayenin bir bölgedeki iki kurum arasında mevcut güven ve işbirliği ilişkisi ile minimum düzeyde bulunduğu varsayıldığında, bu varsayımı takiben işbirliği içinde olan kurumların bu işbirliğine uymak amacıyla ortak faaliyetlerini sürdürürlerken, diğerinin karakterine, yapısına veya işleyişine göre kendi işleyişlerini değiştirebilecekleri çıkarımı yapılabilir. Bu etkileşim, kurumsal alanda işlerin daha kolay yürütülmesine, bölgesel işletmelerin oluşturduğu alanda daha düşük işlem maliyetleri sağlayan işbirliği örnekleri sunulmasına ve bu kurumlarla işbirliğine girmek için daha fazla motivasyon yaratarak dışsalıklar oluşturulmasına yol açabilir.

Bireylerin ve bireylerden meydana gelen insan topluluklarının işlevselliğinde ilk adım güvendir. Bireyler birbirlerinden alacakları tepkilerin olumlu olduklarına dair bir güvene sahip iseler, ellerindeki diğer kaynakları daha olumlu sonuçlanabilecek diğer faaliyetlere kanalize ederler. Toplumsal açıdan da bu böyledir. Örneğin, bir mahalledeki komşular güvenlik konusunda (örneğin, bir komşunun diğerinin mülküne veya şahsına zarar vermeyeceğine dair) karşılıklı olarak bir güvenleri var ise, mülklerini gözetmek için kullanabilecekleri zaman ve işgücünü kendi evlerini güzelleştirmeye veya genel olarak mahalle halkına faydalı olabilmeye kanalize edebilirler. Aynı şekilde, bireylerin oluşturduğu örgütlenmelerde de, örneğin bir kurum veya kuruluş kendisi için gerekli işlemlerde ilişkide bulunduğu kurum veya kuruluşlardan, bu ilişkinin sonucu olarak alacağı tepkiyi kestirebiliyorsa veya bu tepki beklentilerine uygunsa, elindeki kaynakları kendisi veya çevresi için daha olumlu olabilecek faaliyetlere aktarır. Bireysel güven ve toplumdaki genel güven düzeyi nasıl sosyal sermayeyi etkiliyorsa, aynı şekilde bireylerden oluşan organizasyonların arasında oluşan kurumsal sermaye de özel ve genel güven düzeyinden etkilenmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, günümüzde bölgesel kalkınma yaklaşımları bir bölgenin sinerjisinden ve bir bölgede kurulan ortaklıklardan doğacak dinamiklerin kalkınmayı kolaylaştırıcı etkilerinden bahsetmektedirler. Özellikle bölgesel kalkınma ile ilgili literatürde “kamu-özel sektör ortaklıkları”na (*public-private partnerships-PPP*) birçok kez değinilmiştir. Ortaklık, güvenmeye değer bir ortak adayı veya adayları varsa, stratejik bir seçenek olarak bir bölgedeki kamu, özel sektör ve sivil toplumdan kurum ve kuruluşların kovalayabilecekleri bir hedef olur.

Diğer yandan, ortaklıkların bir başka boyutu ise beklentiler üzerinedir. Ortaklığı kuran tarafların birbirlerinden belirli davranışları göreceklarine ve bu davranışların sonucunda belirli somut çıktılar alacaklarına dair bir güvenleri olmasa, ortaklık kurmaya eğilimleri olmaz.

Ortaklıkların bölgesel kalkınma için önemli bir fonksiyonu, ekonomik olarak etkileri büyük olabilen sosyal ve kurumsal kaynak havuzları yaratabilmeleridir. Yani, ortaklıkların tek başına kaynaklarının toplam büyüklüklerinden ziyade, *erişebilecekleri ve harekete geçirebilecekleri* diğer kaynak setleri veya bölgesel aktörlerin büyüklüğü önemlidir. Bu nedenle iki ortak arasındaki işleyen bir güven ilişkisi ve beklentilerin karşılanması, ortaklığa katılan kurumsal ve sosyal aktörlerin sayısını artırabilir. Güven üzerine kurulan işbirliği ilişkileri toplumdaki ekonomik ajanlar arasındaki koordinasyon sorunlarının çözülmesine veya etkilerinin artmasına neden olarak işlem maliyetlerini aşağı doğru çekebilir. Nitekim sosyal sermaye ve ekonomi arasındaki etkileşimin anlaşılmasında önemli bir nokta “*piyasa ve toplumsal kurumlar arasındaki bağlantıların dışsallıklarla dolu olduğudur*” (Dasgupta, 2005: S14).

Bir kurumun kurumsal işlemleri diğeri tarafından tam olarak anlaşılmaz ise, bu diğer kurum üzerinde yayılma etkileri yaratabilir. Bu durumda özel ve sosyal maliyetler ile özel ve sosyal fayda arasında önemli bir fark oluşabilir. Bu durumda, bazı dışsallıklar pozitif işaretli bir fayda-maliyet farkına yol açarak, iki kurum arasındaki sinerjinin bir göstergesi olurken, negatif işaretli bir toplumsal fayda-maliyet farkı ise uyumsuzluk veya zıtlık göstergesi olabilir (Dasgupta, 2005: S14).

Kurumsal sermaye teorisyenlerinin önemle üzerinde durdukları bir başka konu ise, yukarıda anlatılan kavramsal veya nitel özelliklerin yanı sıra, belirli bir bölgedeki kurumsal dokuyu oluşturan tüm kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının sayısının da kurumsal sermaye stokunun önemli bir bileşeni olduğudur. Varsayımsal olarak, kurumsal sermaye kavramının nicel bölümünü bir bölgedeki kurumların toplam sayısı oluşturmaktadır. Burada önemli olan nokta kurumsal dokunun derinliğinden ziyade genişliğidir. Nicelliği savunan teorisyenler spor kulüplerinden dini kurumlara, mahallelerde kurulan kitap kulüplerinden bölgesel idari kurumlara kadar her bir kurumun kurumsal sermaye stoku içinde sayılması gerektiğini savunurlar. Çoğulculuğun bölgesel kalkınma üzerindeki olumlu bazı etkileri (özellikle stratejik

planlamada) göz ardı edilmemekle birlikte, tek başına bir bölgedeki tüm kurumların sayısı güçlü bir kurumsal sermaye stoku göstergesi değildir. Bununla birlikte, her kurum ve kuruluşu memnun edecek bir koordinasyon sağlanması da özellikle sivil toplum kuruluşlarının sayısının fazla olduğu toplumlarda kolay olmayabilir. Önemli olan kurumların sayısından ziyade bunların arasında oluşan dikey ve yatay bağlantıların dokusu ve bu dokunun kalitesidir.

Bir bölgedeki ağlar içinde bağlantıyı oluşturan dokunun iletkenliği kurumlar arasındaki bilgi paylaşımının veya bilgi akımının düzeyine bağlıdır. Bu bilgi akımının gerçekleşmesi için kurumlar arasında ortak bir lisan gerektirdiği yukarıda bahsedilen bazı teorisyenler tarafından da belirtilmiştir. Ortak bir lisan bir bölgedeki kurumların etkin bir iletişimde olmasını kolaylaştırır. İletişim ise bölgesel bilgi akımını ve bunun ilgili kurum ve kişiler arasında dağılmasını kolaylaştırır. Scott ve Storper (2003: 581)'in de savunduğu gibi, artık bölgesel sermaye kaynakları akımlardan oluşmaktadır. Bilgi akışı ne kadar sorunsuz gerçekleşiyor ve bilgi bölgesel olarak ne derece yüksek paylaşılıyor ise, bu akımın sonucu olarak belirsizliklerin azalması ve dolayısıyla işlem maliyetlerinin düşmesi bölgesel ekonomiye büyük bir rekabet avantajı getirecektir. Dolayısıyla bir bölgedeki kurumlar arasında iletişim ne kadar sık gerçekleşiyorsa, bölgesel kalkınma düzeyinin o kadar yüksek olacağı söylenebilir.

Ancak, yüksek düzeydeki bilgi akışı da tek başına anlamlı olmayabilir. Çünkü yoğun bir iletişim, beklenen sonuçları getirmiyorsa, sadece yoğun bir iletişim olarak kalır. İletişimin yoğunluğu ile birlikte bu yoğunluğun her iki tarafı da tatmin edecek çıktılarla sonuçlanması gerekmektedir. Kısacası iletişimin yoğun olması yanında, bu iletişimin kaliteli olması da gerekmektedir. Dolayısıyla, aşağıdaki gibi bir matris ortaya çıkarılabilir (Çizelge 2.3).

Çizelge 2.3. İletişim Yoğunluğu ve Kalitesinin Etkileşimi ve Kurumsal Sermaye Matrisi.

	Kalitesiz İletişim	Kaliteli İletişim
Yoğun Olmayan İletişim	<p><u>Düşük Kurumsal Sermaye:</u> Taraflar iletişimin sonucunda tatminkâr olmazlar ve hatta söz konusu işlemler yarım kalabilir veya açmaza girebilir. İşlem maliyeti, artan zaman maliyeti nedeniyle yüksek olur. Ortak kalkınma projeleri yarım kalabilir veya hiç başlamaz. Etkileşim düşük düzeylerde gerçekleşir. Kurumlar bildikleri operasyon yöntemleri ile devam ederler. İşlem maliyetleri aynı kalır veya daha da yükselir.</p>	<p><u>Kesintili/Anlık Kurumsal Sermaye:</u> İletişimin sonuçları gecikmeli olarak veya aralıklarla ortaya çıktığından, istenilen toplam etkinin çıkması zaman alabilir. İşlem maliyetlerinde düşüş olmasına rağmen, gecikmeden doğan zaman maliyetleri kalkınma etkilerini zayıflatabilir.</p>
Yoğun İletişim	<p><u>Verimsiz/Kalitesiz Kurumsal Sermaye:</u> Taraflar yoğun iletişime rağmen planlama aşamasında sonuç alıcı ortaklıklar kuramazlar. İşlem maliyetlerini düşürücü derecede bazı etkiler olmakla birlikte, kalkınma açısından istenilen sonuçlar elde edilmeyebilir.</p>	<p><u>Yüksek Kurumsal Sermaye:</u> İletişim tarafları tatmin edici sonuçlar doğurur. İşlem maliyetlerini aşağı doğru çeker. Ekonomiyi canlandırır.</p>

Sonuç olarak, kurumsal sermayenin ikinci boyutu, güven kavramının sağladığı bir işbirliği ortamında, bir bölgedeki işbirliğine istekli kurumlar arasında ortak bir anlayış veya ortak bir lisan olması ve bu lisanın yoğun olarak kullanılmasıyla etkin

sonuçlar alınmasıdır. “İletişim yoğunluğu” olarak adlandırılabilir bu boyutun etkili kullanımı, yani kurumsal olarak yapılan ortak işlerde veya taleplerde, karşı tarafın da bu iletişime olumlu tepki vererek istenilen sonuçları vermesi, bu iletişim kanallarının açık kalmasına ve iletişim yoğunluğunun devam etmesine neden olur ki, yoğunluğun kalitesi bu nedenle önemli olmaktadır.

Yoğun bir iletişimin kurumsal sermaye stokuna en büyük etkisi, etkin çalışma yöntemlerinin ve bu yöntemlere ilişkin yöntem bilgisinin, iletişimde bulunan veya ortaklıklar içine giren kurumlar tarafından tanınması, anlaşılması, gerektiğinde taklit edilmesi ve benimsenmesidir. Kısacası, iletişim yoğunluğunun etkin olması yanı sıra, *etki etmesi* de gerekmektedir. Burada taklit edilen veya yenilik olarak benimsenen yöntemler, her iki kurumun ortak çalışması sonucunda birbirlerinden gördükleri ve kopyaladıkları, işlem maliyetlerini veya hizmet üretimi maliyetlerini azaltıcı, zamandan tasarruf sağlayan veya hizmet kalitesini artırıcı iyi uygulamalar olabilirler. Bu etkileşim, iletişimi sağlayan ortak kurumsal lisanın sürdürülmesine etki edeceği gibi, genel olarak kurumlar arasındaki işlem maliyetlerini de düşürerek ekonomik ortamın canlılığına etki eder. Özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin oluşturduğu bilgiye dayalı, dinamik ve esnek üretim yapılarına sahip yığılma ekonomilerinde bu etkileşimin oluşturduğu sinerji, kamu, özel ve sivil toplum sektörlerindeki tüm kurum ve kuruluşlar için öğrenme maliyetlerini aşağıya doğru çekerek, önemli bir karşılaştırmalı üstünlük kaynağı olabilir.

Etkileşimin bir diğer önemli etkisi ise yenilikçilikle ilgilidir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, yenilikler sadece yeni mallar veya yeni hizmetler biçiminde değil, yeni yöntemler ve uygulamalar biçiminde de ortaya çıkabilir. Şüphesiz ki, kurumlar dış dünyadan izole edilmiş varlıklar değildir. Özellikle kamu kurumları, gerek vatandaşlarla, gerek diğer kurumlar ve kuruluşlarla ve hatta ülke veya bölge dışından kurum ve kuruluşlarla devamlı bir iletişim içindedir. Bir kurum, daha iyi işleyen diğer kurumlarda etkinliği sağlayan yol ve yöntemleri, bu iletişim sayesinde kendine uyarlayabileceği gibi, kendisinde var olan ve diğer birey ve kuruluşların da işleyişini kolaylaştırabilecek idari yenilikleri onlara aktarabilir²⁹. Yeniliklerin yayılması ise

²⁹ Kamu kurumları belirli kanun ve yönetmeliklere uymak zorunda olduklarından, bu idari yeniliklerin kök salması kolay olmayabilir veya adaptasyonu zaman alabilir, çünkü bu gibi durumlarda yasalara uygunluk, bütçeye uygunluk vb. birçok kıstasın gözden geçirilmesi gerekebilir. Yine yasal sınırlamaları

kurumlar ve kuruluşların oluşturduğu ağsal yapıda bulunan yayılma etkisi ile gerçekleşir.

Etkileşim, kendini bir bölgede uygulanan kalkınmaya yönelik çeşitli plan, program ve projelerin devamı veya benzeri uygulamalar şeklinde de gösterebilir. Bir kurum veya kuruluşun kendi hizmet alanında uyguladığı plan, proje ve programlar, eğer yeterli toplumsal fayda ve ilgi ile sonuçlanıyorsa, bu uygulayıcı kuruma hem alanında daha fazla uzmanlaşma fırsatı sunabilir, hem de bölgede iyi bir prestij ve itibar kaynağı yaratabilir. Buradan kaynaklanan dinamikler iki şekilde etkileşim ile sonuçlanır:

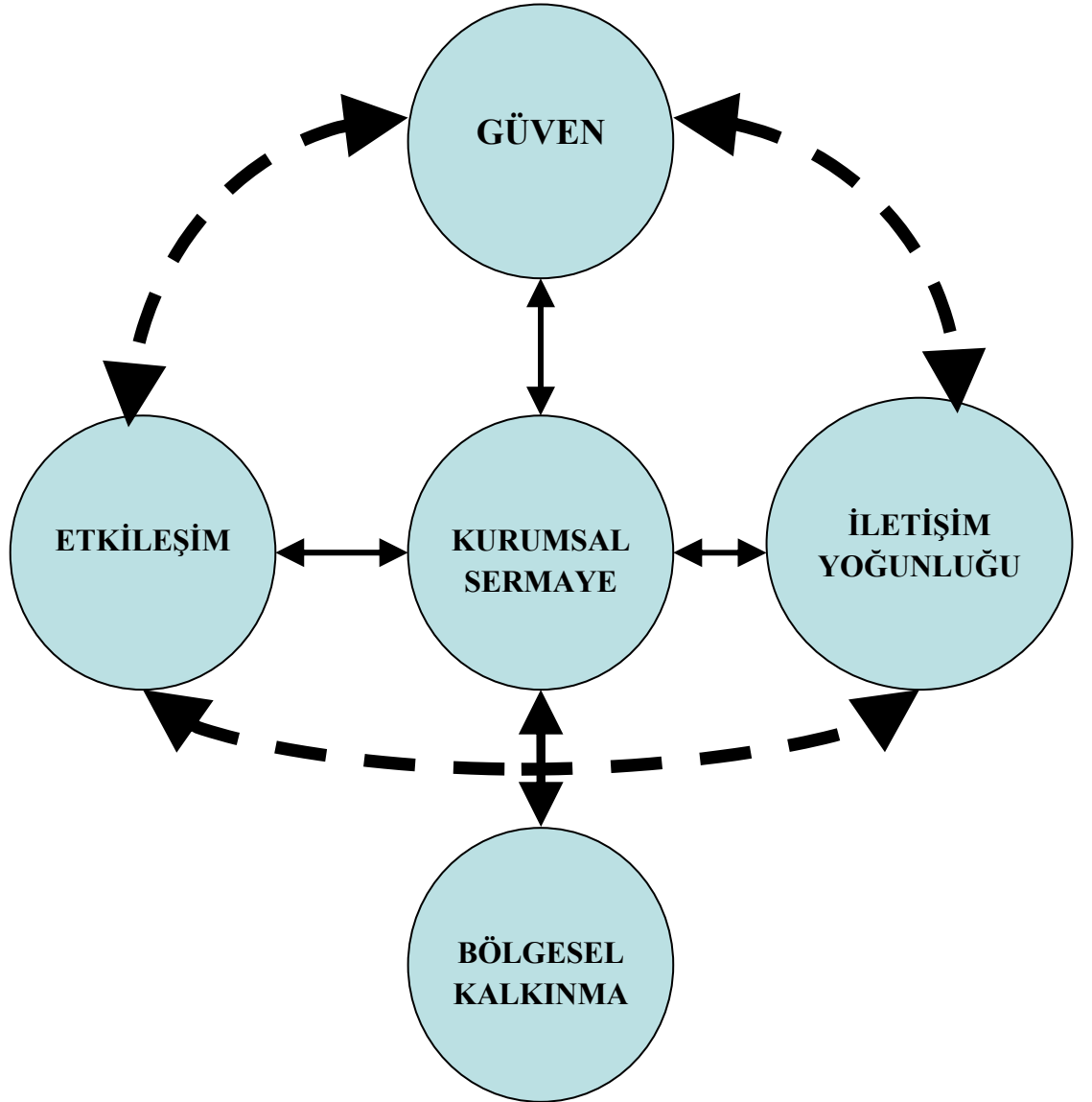
- i) Plan/Program/Proje uygulayıcısı kurum veya kuruluş ile benzer veya yakın alanlarda çalışan diğer kurum ve kuruluşların, kendi alanları için benzer veya bazı bileşenleri değiştirilmiş uygulamalar başlatmaları,
- ii) Plan/Program/Proje uygulayıcısı kurum veya kuruluş ile farklı alanlarda çalışan diğer kurum ve kuruluşların, orijinal uygulamada eksik veya yetersiz kaldığını düşündükleri kendi alanlarındaki bileşenler için farklı uygulamalar başlatmaları.

Her iki şekilde de etkileşim bir bölgede olumlu değişikliklere veya uygulamalara yol açabilir. Etkileşimin bir bölgeye en önemli getirisi değişimdir. Teorik olarak kümelenmeler ve yığılma ekonomilerinin esnek üretim yapılarının ve bunların hızlı öğrenip hızlı ekonomik tepkiler vermesinin bölgesel karşılaştırmalı üstünlükleri sürdüreceği beklenmektedir. Diğer yandan, bölgesel ve yerel kalkınma stratejilerinde içsel koordinasyon ve koordinasyonu sağlayıcı (bölgesel kalkınma ajansları gibi) kurumlara veya kurumsal yapılanmalara da işaret edilmektedir. Bir bölgedeki kümelenme içinde yer alan işletmelerin, rekabet avantajını sürdürmek için devamlı öğrendiği, geliştiği ve değiştiği bir ortamda, bölgesel kurumsal alandaki yapıların bu değişime ayak uyduramaması, bölgesel kalkınma açısından asimetrik bilgi ve koordinasyon sorunları yaratabilir. Bu nedenle kurumsal sermayenin üçüncü farklı boyutu olarak etkileşim, bir bölgedeki kurum ve kuruluşların birbirleriyle olan etkileşimi ve dış (kurumsal olmayan) dünya ile olan etkileşimleri olarak ele alınmalıdır.

olmasına rağmen, sivil toplumun bu çeşit idari yenilikleri uygulayabilme olasılığı yapılarından dolayı daha kolay olabilir.

Etkileşim kurumsal olarak herkesin işini kolaylaştırdığında ve olumlu etkiler yayıldığında, bu durum kurumsal yapıya olan genel güveni de artırır. Böylece, değişime ayak uydurabilen ve uygun tepki verebilen kurumsal yapıların toplumda mevcut olduğuna ve ileride meydana gelebilecek değişimlere de mantıklı ve yerinde tepkiler verileceğine dair zımni bir güven, piyasalar ve toplum tarafından algılanmış olur.

Bu bilgiler ışığında kurumsal sermayenin boyutları ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişki aşağıdaki şekil ile gösterilebilir:

Şekil 2.1. Kurumsal Sermaye Döngüsü.

Tüm bu akımların toplamı bir bölgedeki kurumsal sermaye stokunu oluşturmaktadır. Bölgesel kalkınma ilerledikçe, gelişmeyi daha fazla teşvik edici veya yukarıda değinildiği üzere özellikle teknolojiye göre ortaya çıkabilecek yeni üretim sistemlerini destekleyici yeni kurumsal sermaye biçimleri de ortaya çıkabilir. Aksine sosyo-ekonomik olarak gerileme süreci yaşayan bölgelerde, mevcut kurumsal sermaye stoku azalabilir. Bu nedenle bölgesel kalkınma düzeyi ile kurumsal sermaye arasında da çift yönlü bir ilişki olduğu varsayılmaktadır.

Sonuç olarak, kurumsal sermaye bir bölgede mevcut kamu, sivil toplum ve özel kesimden tüm kurum ve kuruluşlar arasında var olan ve bölgesel kalkınmada son derecede etkili bir kaynaktır. Sosyal sermaye bireyler arasındaki ortak davranışın ekonomik performans üzerindeki olumlu etkilerini açıklarken, aynı şekilde kurumsal sermaye de, tüzel kişilikler arasındaki ilişkilerin bölgesel ekonomik performansa etkilerini açıklamaya çalışmaktadır.

Kurumların ve bunların oluşturduğu ağların özellikle öğrenen bölgelerin ekonomik başarısı üzerindeki etkilerine yukarıda değinilmiştir. Başarılı bölgelerdeki kurumsal yapının, ortak hareketi kolaylaştırarak işlem maliyetlerini düşürme yönünde yarattığı etki, bölge içinde ekonomik aktiviteyi teşvik edici sonuçlar doğuracaktır.

Kurumsal sermaye yaklaşımlarından bazıları bir bölgedeki kurum sayısının (kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının toplamının) da kurumsal sermayenin nicel bir belirleyicisi olduğunu ifade etmektedirler. Ancak, bu yaklaşımlar çoğunlukla kurumsal sermayeyi belirleyen faktörlerin, bir bölgedeki kurumların ve bunların arasındaki ilişkilerin kalitesine dayandırmaktadır. Bu anlamda bir çelişki söz konusudur. Gerçekte bir bölgedeki kurum sayısı, güçlü bir kurumsal sermayenin göstergesi olmayabilir. Önemli olan, bir bölgedeki kurumlar arasındaki ilişkinin ne ürettiği ve bunun bölgenin sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyine ne ölçüde katkı sağladığıdır.

Bu anlamda, kurumsal sermayenin önemli belirleyicileri kurumsal yapı içinde bilginin dolaşımı, kurumların ortak harekete uyumları için diğer kurumlardan etkilenebilmeleri ve ortak hareketin bireysel olarak kurumların beklentilerinin dışına çıkmayacağına (dolayısıyla ek kurumsal ve ekonomik maliyetler getirmeyeceğine) olan güvendir.

Kurumsal sermaye stokunun soyut kavramlardan oluşması, bu stokun ölçülmesindeki en önemli sorundur. Soyut kavramların toplamını bulmak sosyal sermaye başta olmak üzere nitel kavramları ölçmeye yönelik çalışmaların en büyük zorluklarından biridir. Bir sonraki bölümde, başta sosyal sermayeyi ölçmeyi amaçlayan bazı çalışmalar ile doğrudan kurumsal sermayeyi ölçmeye yönelik olarak tasarlanmış az sayıda çalışma hakkında bilgi verilerek, kurumsal sermayenin ölçülmesi ile ilgili yöntemler karşılaştırılacak ve tartışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE KURUMSAL SERMAYEYİ ELE ALAN UYGULAMALI

ÇALIŞMALAR: LİTERATÜR ÖZETİ

Literatüre bakıldığında kurumsal sermaye ile ilgili uygulamalı çalışmaların çok az sayıda olduğu görülmektedir. Bu durumda kurumsal sermayenin görece olarak yeni bir konu olması kadar, tabiatı gereği nitel bir kavram olmasından dolayı geriye dönük veri setlerinin bulunmaması da önemli bir etkidir. Buna karşılık, sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik çalışmalara literatürde sıkça rastlanmaktadır. Özellikle, sosyal sermayenin soyut toplumsal kurumlar ve normları ile ilgili boyutunu ölçen çalışmalarda geliştirilen yöntemler, soyut toplumsal kurumlara dayanan kurumsal sermaye ile ilgili çalışmalara ilham verici niteliktedir. Bu nedenle, kurumsal sermaye ile ilgili uygulamalı çalışmaları incelemeden önce, tamamlayıcı olması açısından sosyal sermaye ölçme uygulamalarından söz etmek anlamlı olacaktır.

3.1. SOSYAL SERMAYE ÖLÇÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALI ÇALIŞMALAR

Sosyal sermaye ya da kurumsal sermaye olsun, görünmeyen sermaye çeşitlerinin ölçümü ile ilgili bütün çalışmalardaki ana sorun, soyut bir kavramın nasıl ölçüleceği ya da nasıl nicel bir hale getirileceğidir. Bu nedenle, sosyal sermaye çalışmalarında bir toplum, topluluk veya bölgedeki belirli kalitatif göstergeler ele alınmakta ve bunların üzerine modeller kurulmaktadır. Sosyal sermaye kuramlarına eleştirel bakış açısı getiren çoğu araştırmacının dayandığı temel tez, bu özellik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sosyal sermayeyi ölçmeye çalışan araştırmalar amaca, ekonomik düzeye (mikro-makro) ve özellikle sosyal sermayeyi ölçmek için seçilen temsili göstergelere göre farklılık göstermektedir. Kısacası, sosyal sermaye ölçümü için standart bir yöntem bulunmamakta, uygulamalı çalışmaların kurguları araştırmacıya veya araştırmanın doğasına göre değişiklik gösterebilmektedir.

3.1.1. Ülke Tabanlı Çalışmalar

Sosyal sermaye ölçümünde izledikleri yöntemler ile öne çıkan veya öncü konumunda olan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Uygulamalı çalışmalardan en önemlisi ve literatürde en fazla kaynak gösterileni Stephen Knack ve Philip Keefer'in 1997

yılında yayınladıkları çalışmadır³⁰. Ölçülebilir makroekonomik performans üzerinde sosyal sermayenin etkisini göstermek için, Knack ve Keefer, 29 piyasa ekonomisinden oluşan bir örnekleme Dünya Değerler Anketleri (World Values Surveys) verilerini kullanarak, 1980-1992 yılları arasında sosyal sermayenin ekonomik performans üzerindeki etkilerini regresyon analizi ile araştırmışlardır (Knack ve Keefer, 1997:1251).

Knack ve Keefer, yüksek güven ortamlarında, bazı ekonomik aktörlerin diğerlerinin gelecekteki faaliyetlerine bağlı olarak gerçekleşmesini bekledikleri ekonomik faaliyetlerinin daha düşük maliyetlerle gerçekleştiğini, dolayısıyla yüksek güven düzeyleri ile tanımlanan toplumlarda anlaşmaların uygulanmasında resmi kurumlara daha az ihtiyaç duyulduğunu, resmi memurlara ve politikalara olan güvenin de fazla olduğunu ifade etmektedirler. Nitekim bireylerinin birbirlerine ve topluma güveninin yüksek olduğu toplumlarda, yenilikçiliğin ilerlemesinde ve fiziki sermayenin artırılmasında bireylerin motivasyon düzeyi daha yüksektir. Aynı zamanda beşeri sermaye stokunun büyümesinde de daha yüksek geri dönüşüm oranları görülmesi olasıdır.

Güven kavramına ek olarak, bir toplumda mevcut olan “ yurttaşlık normları”, kolektif hareketin doğasında yer alan sorunların aşılmasında olumsuz dışsallıklara yol açılmadan çözümler üretilmesine ve toplumsal kaynakların daha etkin bir şekilde tahsis edilmesine olanak sağlamaktadır. Ekonomi üzerindeki bu doğrudan etkilerinin yanı sıra, güven ve yurttaşlık normları, ekonominin etkinliğini, yönetim performansını, ekonomik politikaların kalitesini ve nihayet siyasi katılımın düzeyi ve niteliğini olumlu yönde etkileyebilirler (Knack ve Keefer, 1997: 1252-1254).

Knack ve Keefer (1997: 1256), çalışmalarında Dünya Değerler Anketlerinin güven ve yurttaşlık normları göstergelerini uyarlayarak kullanmışlardır. Örneğin, yazarlar güven göstergesi olarak Dünya Değerler Anketinde “Genelde, çoğu insana güvenilebilir mi veya insanlarla ilişkilerinizde çok dikkatli olmayabilir misiniz?” sorusuna her bir ülkeden verilen ve anketteki en yüksek güven düzeyini gösteren “çoğu insana güvenilebilir” cevaplarının yüzdelerini kullanmışlardır. Yurttaşlık normları göstergesi olarak ise, aşağıdaki durumlara verilen “her zaman doğrudur” ve “asla doğru

³⁰ Stephen Knack ve Philip Keefer, “Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.112, No.4, Kasım 1997, s. 1251-1288.

değildir” cevapları arasından 1’den 10’a kadar verilen cevaplar kullanılarak yeni bir gösterge oluşturmuşlardır (Knack ve Keefer, 1997: 1256):

- a) ”Hakkınız olmayan hükümet ödemelerini almak”
- b) ”Kamu taşımasında bilet parası ödememek”
- c) “Fırsat buldukça vergilerden kaçınmak”
- d) “Bulduğunuz bir parayı alıkoymak”
- e) “Park etmiş bir araca kazara zarar verdiğinizde bunu bildirmemek”

Knack ve Keefer daha sonra bu 10’lu ölçeği, en büyük değerler, daha büyük işbirliğini gösterecek şekilde tersine çevirip, yukarıda verilen beş maddenin her biri için verilen tepki değerlerini toplayarak, en fazla 50 puan olacak şekilde bir ölçek oluşturmuşlardır. Bu beş maddenin her biri yukarıda bahsedilen dışsallık sorunlarını aksettirmeden, kolektif sorunlara çözüm bulunması ile tanımlanan yurttaşlık normları kavramının gücünü göstermektedir (Knack ve Keefer, 1997: 1257).

Knack ve Keefer, oluşturdukları veri seti ile sosyal sermaye ve çeşitli ekonomik göstergeler (büyüme ve yatırım oranları, yatırımlar/gayrisafi yurtiçi hasıla oranı) arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmacılar, ayrıca çeşitli alternatif yaklaşımlar için de modellerini test etmişlerdir (işgücü artış oranı, dış ticaret hacmi/gayrisafi yurtiçi hasıla oranı, para arzı/gayrisafi yurtiçi hasıla oranı, karaborsalar, mülkiyet hakları, para biriminin değer kaybı, toplam faktör üretkenliği, üretim çıktısı düzeyi, faktör büyümesi, hükümete olan güven, bürokrasinin etkinliği, etnik bölünmüşlük gibi). Çalışma literatür açısından önemli olan şu üç sonucu ortaya çıkarmıştır (Knack ve Keefer, 1997: 1283-1286):

- i. Güven ve yurttaşlar arasındaki işbirliğinin toplam ekonomik aktivite üzerinde önemli olumlu etkileri vardır.
- ii. Vatandaşların ortak faaliyet temelli gruplar (dernek, birlik, kulüp vb.) oluşturma düzeylerinden çok, güven ve yurttaşlık normlarının ekonomik performans üzerinde etkisi vardır. Bu durum Putnam v.d. (1993)’nin bulgularıyla tamamen karşıttır. Putnam v.d. (1993) yatay ağların (gruplardaki üyelik ile gösterilen) ekonomik performansla önemini vurgularken, Knack ve Keefer, yatay ağların güven ve yurttaşlık normları

(eğitim ve gelir düzeyi için de kontrol ederek) ve ekonomik performans üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

- iii. İşbirliği normları ve güvenin gelişimi, düşük sosyal kutuplaşma ve hkmetlerin keyfi davranışlarını kısıtlayan formal kurumsal kuralların mevcudiyeti ile ilişkilidir.

Knack ve Keefer'in çalışmasını örnek alan ve değişik düzeylerde sosyal sermaye ölçümüne yönelik olan birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Kaasa ve Parts (2007), yine Dünya Değerler Anketi verilerini kullanarak 31 Avrupa ülkesinde bireysel düzeyde sosyal sermaye belirleyicilerinin etkilerini araştırmışlardır. Kaasa ve Parts çalışmalarında yaş, cinsiyet, medeni durum, ocuk sayısı, yaşanılan şehrin büyüklüğü, eğitim düzeyi, istihdam durumu, gelir düzeyi, dini gruplara katılım gibi belirleyicilerin sosyal sermaye göstergeleri (formal ve informal ağlar, genel güven, kurumlara olan güven ve yurttaşlık normları) zerindeki etkilerini açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada, değişik belirleyicilerin farklı sosyal sermaye göstergeleri üzerinde anlamlı etkileri olduğu sonucuna varılmıştır.

Benzer şekilde Kaldaru ve Parts (2008), 34 Avrupa ülkesinde ulusal düzeyde sosyal sermaye ve bununla ilişkili sosyal faktörlerin, ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırmacılar, ulusal düzeyde sosyal sermayeyi, kurumsal kalitenin insanlar arasındaki soyut kurumlara dayalı ilişkiler ve toplumun kurumsal yapısı ve işlevselliğine bağlı öğelerden oluşan bir kavram olarak tanımlamışlardır. Kaldaru ve Parts, başlangıçta belirlenen ekonomik kalkınmanın sosyal göstergelerini (kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, beşeri kalkınmışlık endeksi, düzeltilmiş net tasarruf, yıllık gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı, kişi başına eğitim ve sağlık harcamaları, yönetişim kalitesi, etnolinguistik bölünmüşlük, Gini katsayıları vb.)³¹ temel bileşenler analizi yoluyla gruplandırıp, başlangıçtaki değişkenler üzerindeki değişikliklerin %64,4'n açıklayan üç bileşen bulmuşlardır: (i) Beşeri ve Sosyal Sermaye, (ii) Gelir Eşitsizliği ve (iii) Yeniden Bölüşüm. Bunu takip eden regresyon analizinde beşeri kalkınmışlık endeksi ile ölçülen ekonomik kalkınma üzerinde bu üç değişkenin pozitif etkileri olduğu ispatlanmıştır.

³¹ Kaldaru ve Parts (2008), Dünya Kalkınmışlık Endeksi (World Development Index-WDI) ve Beşeri Kalkınmışlık Endeksi (Human Development Index-HDI)'nin 2002 yılında yayınladığı veri setlerini kullanmışlardır.

Meso ve makro düzeylerde sosyal sermayenin kurumlar, hukukun üstünlüğü ve yönetimlerin işlevselliğinden kaynaklandığını savunan, Hjollund ve Svendsen (2000), güveni ve sivil toplum örgütlerine gönüllü katılımı gösterge olarak almış ve bölge, ağlar ve yurttaşlık faaliyetleri ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi ölçmede en iyi yöntemi belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmacılar, Dünya Değerler Anketi ve daha önce yapılan bazı çalışmalardan yararlanılarak oluşturulan bir anketle elde edilen verileri kullanmışlardır. Sonuç olarak, genel faktör analizi ve temel bileşenler analizinin sosyal sermaye ölçümünde en iyi yöntemler olabileceğini ifade etmişlerdir (Hjollund ve Svendsen, 2000: 10-15).

Kurumların sosyal sermayeye etkisini konu alan çalışmalarda da sosyal sermaye çalışmalarına uygun yöntemler izlenmektedir. Assane ve Grammy (2003), “kurumsal çerçevenin kalitesinin ekonomik kalkınma üzerinde etkisi olabilir mi?” sorusundan yola çıkarak, bağımlı değişken olan gelir düzeyi üzerinde, bağımsız değişkenler fiziki sermaye oluşumu, işgücü büyümesi, beşeri sermaye oluşumu, ekonomik özgürlük ile kurumsal çerçeve etkileşiminin etkilerini test etmişlerdir. Çalışmada, 110 ülke için çeşitli kaynaklardan derlenen veriler kullanılmıştır. Yazarlar bu deneysel çalışmanın sonucunda, “iyi” kurumların ekonomik etkinliği artırarak büyümeyi hızlandırdığı ve bu etkinin kurumsal kalitenin ekonomik özgürlük ile desteklendiği durumlarda daha büyük olduğunu, kısacası kalkınmanın daha hızlı gerçekleştiğini saptamışlardır (Assane ve Grammy, 2003: 1811-1816)³².

Benzer şekilde, Vijayaraghavan ve Ward (2001), 43 ülke için 1975 ve 1990 yılları arasında, kurumsal altyapı ve ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiyi incelerken, kurumsal altyapıyı temsilen mülkiyet haklarının güvenliği, yönetim, siyasi özgürlük ve hükümet büyüklüğü endekslerinden oluşan bir endeksi, beşeri sermaye ile genişletilmiş bir Solow modeline ekleyerek, kurumsal altyapının makroekonomik büyümeye etkilerini tahmin etmeye çalışmışlardır. (Vijayaraghavan ve Ward, 2001: 1-10). Araştırmacılar “daha küçük” yönetim yapılarının daha iyi işlediği ve küresel ekonomik değişikliklere tepkilerinin daha iyi olabileceğini, ancak örnekteki GOÜ

³² Araştırmacılar bu çalışmada Busines International Corporation ve International Country Risk Guide veri setlerini kullanmışlardır.

sayısının fazla olması nedeniyle bu sonuca ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Vijayaraghavan ve Ward, 2001: 13-14)³³.

3.1.2. Bölge/Yerel Tabanlı Çalışmalar

Sosyal sermayeyi daha yerel bir bakış açısı ile ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Callois ve Angeon (2004), sosyal sermayenin farklı boyutları (güven, yerel sosyal yaşam, güven kurumsal yaşam, dış dünya ile ilişkiler) için çeşitli sosyal olguları temsili göstergeler olarak almış ve Fransa'da dört ayrı kırsal bölgede sosyal sermayenin boyutlarını ve toplam gelir artışı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada resmi bölge ve altbölge düzeylerine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, bölgenin büyüklüğüne göre değişen sosyal sermaye göstergeleri ile doğru orantılı istihdam büyüme oranlarına dikkat çekilmiştir. Değişik sosyal sermaye biçimleri arasındaki ilişkileri araştıran yazarlar, burada özellikle tahmin edilen katsayılarda önemli sapmalara neden olan içsellik problemine dikkat çekmişlerdir (Callois ve Angeon, 2004: 16-20). Callois ve Angeon'a göre kurumsal alandan gelen sosyal sermaye akımı ile yurttaşlardan gelen sosyal sermaye akımları birbirlerini hem tamamlayıcı hem de ikame edici olabilir. Çünkü etkin olarak işleyen bir yönetim ile beraber güçlü yurttaşlık yapıları iyi yönetişime neden olabilir. Bu yönüyle sosyal sermaye bir toplumsal hammadde gibidir, hem formal hem de informal kurumların işleme için bu hammaddenin hayati önemi vardır (Callois ve Angeon, 2004: 5).

Daha çok bölgesel sosyal sermaye ölçümlerine yönelik çalışmalarda da ülke tabanlı çalışmalara benzeyen yöntemler kullanılmaktadır. Western, Stimson, Baum ve Van Gellecum (2005), Avustralya'da beş bölge için yaptıkları çalışmada, seçilmiş olan uygulamalı sosyal sermaye çalışmalarından derledikleri göstergelere yönelik olarak 95 anket sorusundan alınan verilere dayanan temel bileşenler analizi uygulamışlardır. Yazarlar, sosyal sermayenin dışlanmışlık ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışmışlardır. Çalışmanın sonucunda, bölgesel düzeyde sosyal sermayenin formal yapılar ve ağlar, informal yapılar ve ağlar, formal davranış normları

³³ Araştırmacılar bu çalışmada Penn World Tables (Penn Dünya Tablolari) ve Barro ve Lee (2000)'den aldıkları verileri kullanmışlardır.

ve infromlar davranış normları olarak dört ana ölçek ile ölçülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.³⁴

Sosyal sermaye ve kurumsal performans arasındaki ilişkiyi ölçen ciddi çalışmalardan birisi de Coffe ve Geys (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Belçika'da Flaman bölgesindeki 305 belediye bölgesinde gerçekleştirilen çalışmada, bölge başına düşen organizasyon sayısı birliksel faaliyetin temsilcisi, 2000 yılında yapılan yerel seçimlere katılım oranı yurttaşlık ve katılımcılık göstergesi ve belediye bölgesi başına suç oranları güvenin temsilcisi olarak kullanılmıştır. Sonrasında, temel bileşenler analizi ile bu üç gösterge bir sosyal sermaye ölçütüne çevrilmiştir. Daha sonra bu göstergelerin belediyelerin kurumsal performansı üzerindeki etkisini tahmin etmek için aşağıdaki model kullanılmıştır:

$$(1) SUR_{i,t} = a + b_1 SUR_{i,t-1} + b_2 DEBT_{i,t-1} + b_3 INC_{i,t} + b_4 INEQ_{i,t} + b_5 UNEM_{i,t} + b_6 \ln(POP)_{i,t} + b_7 EFF_{i,t} + b_8 ENPG_{i,t} + b_9 IDFRAG_{i,t} + b_{10} ICG_{i,t} + b_{11} SOCKAP_{i,t} + e_{i,t}$$

Bu değişkenlerin tanımları ise şöyledir:

SUR: 2000 mali yılında toplam yönetim harcamaları ile toplam bütçe arasındaki fark,

DEBT: Gecikmeli uzun vadeli kamu borcunun toplam belediye gelirlerine oranı,

INC: Kişi başına vergilendirilebilir gelir,

INEQ: Gelirin çeyrekleri arası farkının medyan değere oranı şeklinde ölçülen gelir eşitsizliği değişkeni,

UNEM: Belediye bölgesinde yaşayan toplam işsiz sayısının yüzdesi,

POP: Bir belediye bölgesinde yaşayan nüfusun sayısı,

EFF: Belediyelerin parametrik olmayan veri zarflama analizi ile 2000 mali yılına ait hibe desteği düzeyleri, okullardaki öğrenci sayıları, sosyal tesisler, nüfus büyüklü ve yaşlı nüfusun oranı ve toplam bütçelerinin ilişkilendirilmesi ile bulunan maliyet etkinliği değişkeni,

³⁴ Çalışmada veriler anket yoluyla toplanmıştır.

ENPG: Yönetimin bölünmüşlük düzeyi. Yönetimdeki etkin partilerin koltuk sayılarına göre $1/\sum_{i=1}^n p_i^2$ formülüne göre bulunan siyasi kontrol değişkeni (n yönetimi oluşturan partilerin sayısını, p_i i partisinin yerel meclisteki koltuk oranının ifade etmektedir),

IDFRAG: Yerel yönetimdeki partilerin ideolojik bölünmüşlüğü (Yerel yönetim ortaklarının ideolojik durumlarının standart sapması ile gösterilmiştir),

ICG: Yönetimin ideolojik yapısı (Bütün yönetim ortaklarının ideolojik pozisyonlarının ağırlıklı ortalaması ile gösterilmiştir),

SOCKAP: Sosyal sermaye düzeyi,

i: Belediye ve

t: Zaman.

Coffe ve Geys, uluslararası nitelikli çalışmalarda kullanılan geniş kapsamlı veri setlerine karşılık yerel veri setleri kullanılarak yaptıkları çalışmanın, sosyal sermayenin etkisini ölçmede daha kati bir test olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, sosyal sermaye, yerel yönetim veya daha düşük yönetsel düzeylerde daha az değişiklik göstermektedir (Coffe ve Geys, 2005: 485). Araştırmacılar, yerel kurumsal performansın sosyal sermaye ile açıklanmasında ters nedensellik (reverse causality) sorununa dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Çünkü yüksek düzeylerde sosyal sermaye daha iyi yönetim performansı ile sonuçlanabilmekte ve daha iyi performans da yönetime olan güven düzeyini, yani sosyal sermayeyi yükseltebilmektedir. Dolayısıyla, sosyal sermaye ve kurumsal performans arasındaki pozitif korelasyonu yorumlarken, neden-sonuç ilişkisinin nerede başlayıp nerede bittiği, muğlak kalabilmektedir (Coffe ve Geys, 2005: 493).

Araştırmacılar, modeldeki bu içsellik sorununun basit OLS yöntemi ile yanlış tahmin sonuçlarına yol açabilme olasılığı nedeniyle, standart Hausman testi kullanılarak sosyal sermayenin dışsallığını test etmişlerdir. Sosyal sermayenin dışsal olduğunu ve OLS'nin tutarlı sonuçlar vereceğini savunan sıfır hipotezi, genel kabul gören güven aralıklarında marjinal de olsa reddedilmiştir ($\chi^2(1) = 4.208, p < 0.05$). OLS tahmininde içsellik hatasına düşmemek için sosyal sermaye içsel bir değişken olarak ele alınmış ve iki aşamalı en küçük kareler (2SLS) ve araç değişkenler (IV) yoluyla regresyon

yapılmıştır. Sonuç olarak bütçe fazlası ile ölçülen kurumsal performans üzerinde sosyal sermayenin anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur (Coffe ve Geys, 2005: 493-494).

Sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik uygulamalı çalışmalar kullandıkları veri setleri ve değişkenler açısından değişiklik gösterdikleri görülmektedir. Soyut kavramların ölçümünü en doğru biçimde yansıtmak için sosyal sermaye göstergeleri için temsili değişkenler bu gibi çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Karışıklık yaratan bir diğer husus, sosyal sermaye ölçümü için standart bir yöntem olmayışıdır. Benzer sorunlar kurumsal sermayeye yönelik uygulamalı çalışmalarda da görülmektedir.

3.2. KURUMSAL SERMAYE ÖLÇÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALI ÇALIŞMALAR

Coffe ve Geys'in çalışması yerel düzeyde sosyal sermaye ve kurumlar arasındaki ilişkiyi ele alan çok yönlü çalışmalardan biridir. Literatürde sosyal sermayenin değişik boyutları ile ilgili birçok uygulamalı çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte, doğrudan kurumsal sermayenin ulusal veya bölgesel anlamda etkilerini inceleyen uygulamalı çalışmalar, sosyal sermaye ile ilgili uygulamalı çalışmalar ile kıyaslandığında çok zayıf kalmaktadır. Sayısı çok az olmakla birlikte bu nitelikteki çalışmalar, iki grup altında toplanabilir:

1. Özellikle devlet kurumları ve sivil toplum örgütlenmeleri arasındaki ilişkilerin ölçüldüğü, doğrudan kurumları ve bunların arasındaki ilişkilerin düzeyini açıklamaya çalışan araştırmalar,
2. Kurumsal sermayenin sosyal sermayenin bir parçası olduğundan yola çıkarak, özellikle sosyal sermayenin geliştirilmesine etkileri açısından kurumlar ve sivil toplum tabanlı örgütlenmelerin sosyal sermaye düzeyine etkilerini araştıran çalışmalar.

Sosyal sermayeyi ölçmek için geliştirilen uygulamalı çalışmalardaki güçlükler, kurumsal sermaye ölçümü için geliştirilen uygulamalardakilerle benzerlik göstermektedir. Bu durumun nedeni, ilişkileri ölçmek için üzerinde evrensel olarak anlaşılmiş kıstasların bulunmamasıdır. Bu nedenle, sadece bu ilişkilerin çeşitli boyutları ele alınarak sosyal sermayenin toplam stoku tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bütün bu

çalışmalarda yöntem aynıdır: Yapılandırılmış anketlerle kurumsal sermayenin çeşitli boyutları ölçülmeye çalışılmaktadır.

3.2.1. Gouvis Roman ve Moore'un Kurumsal Kapasite alışması

Kurumsal sermaye ile ilgili öne çıkan uygulamalı çalışmalardan biri Gouvis Roman ve Moore (2004)'un mahalle düzeyinde kurumsal kapasitenin sosyal sermayeye etkisini ölçmek için geliştirdikleri çalışmadır. Çalışmaya temel teşkil eden araştırma soruları ise şöyledir:

- Organizasyonların mevcudiyeti ile kurgulanan sosyal sermaye ölçütleri ve informal sosyal kontrol arasındaki ilişki nedir?
- Organizasyonların özellikleri ile kurgulanan sosyal sermaye ölçütleri ve informal sosyal kontrol arasındaki ilişki nedir?
- Bazı organizasyonlar göreceli olarak toplumsal sosyal sermayenin gelişimine ve sosyal kontrole daha mı fazla katkı yapmaktadır? Toplumun sosyal sermayesini yükseltmek için organizasyonlarda olması gereken belirli özellikler var mıdır?
- Organizasyonlar ve kurumların tanımlanan özellikleri sosyal sermayeyi ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına dönüştürülebilir mi?

Çalışmanın ıkış noktası ve amacının farklılığı nedeniyle, Gouvis Roman ve Moore daha çok sosyal sermayenin yerelde suç oranını düşürmesi ve yerel toplumsal refahı sağlamadaki etkisi üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte, genel sosyal sermaye araştırmalarının çoğunlukla kişisel ağlar ve aile, okul vb. gibi geleneksel kurumlar ile ilişkilere odaklandığını, ancak toplumsal kurumların kolektif etkinliği sağlayan değerlerin ve bağların ortaya çıkması ve sürdürülmesini kolaylaştıran aracı yapılar olarak oynadıkları önemli rolün görmezden gelindiğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda, kişisel ve kurumlar arası düzeylerde gerçekleşen ilişkiler de aynı karakterde değildir. Bu ilişkilerin doğalarından ötürü farklılıkları vardır. Kişisel ağlar üzerindeki bu vurgu, yerel kurumların sayıları, tipleri, kapasiteleri veya kalitelerinin araştırmalarda dışarıda bırakılmasına ve dolayısıyla sadece katılım üzerine yoğunlaşmış çalışmaların görölmesine neden olmuştur (Gouvis Roman ve Moore, 2004: 4-6).

Gouvis Roman ve Moore öncelikle yerel düzeyde mevcut kurumları işlevlerine göre sınıflandırmış ve daha sonra literatürden kurumsal kapasitenin bazı boyutlarını belirlemişlerdir. Bunlar:

- Temel Demografi/İstikrar: Temel demografi organizasyonun tipi, boyutları (genişliği) ve (yerel) toplumda bulunduğu süre ile ilgilidir. Büyüklük ve istikrar organizasyonlarda katılım için, büyüklük ve süre ise bir organizasyonun bulunduğu toplumda kendini sürdürebilmesi için gerekli faktörlerdir.
- Vizyon ve Misyon (Özülkü ve Özgörev): Bir organizasyonun vizyonu sıklıkla bir misyon cümlesi ile açıkça ifade edilmiştir. Misyon cümleleri bir örgütlenmenin amacını belirtir ve hem bir planlama aracı hem de bir performans ölçüm aracı olarak kullanılabilir.
- Liderlik: Bu boyut iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi, dinamik liderliktir ve liderlerin hem kendi organizasyonları içinde hem de diğer organizasyonlar arasında ilham verici ve faaliyetleri koordine edici güçlü bir liderlik göstermeleri ile ilişkilidir. İkincisi ise bir organizasyonun genel liderlik yapısıdır ve örgütsel iklimi de belirler, yani çalışanlarının eğilimlerini ve motivasyonlarını etkiler.
- Kaynaklar: Kaynaklar bir organizasyonun faaliyetlerini ilerletmesi ve amaçlarına ulaşması için gerekli bir araçtır. Kaynaklar beşeri, mali veya teknolojik olabilir, Yukarıda belirtilen istikrar ve büyüklüğün sürdürülmesine veya daha etkin olarak işlevlerin yerine getirilmesine katkı sağlarlar.
- Erişim (Outreach) ve Ağlar Kurma (Networking) Yeteneği: Bunlar diğer bireyler, organizasyonlar ve hükümet kurumları ile kurulan dikey ve yatay bağlantıları ifade eder. Erişimin amacı kamu ilişkilerini artırmak ve yatay (toplumdaki bireyler ve diğer örgütlenmeler arasındaki ilişkiler) boyutu güçlendirmektir. Erişim bir organizasyonun hizmet verdiği toplumla bağlar kurmasına yardımcı olur ve birebir bağlantılar, danışmanlık (mentoring) ve bilgi paylaşımı için fırsatları artırır. Ağların kurulması ise yerel toplumun oluşturduğu veya diğer bölgelerde oluşturulan organizasyonlar ile yakın ilişkiler ve bağlar kurulmasını ifade etmektedir (dikey ilişkiler). Dikey bağlantılar yerel toplumun dışında bulunan siyasi veya hükümet kaynaklarına erişimi güçlendirir.

- Ürünler ve Hizmetler: Bunlar bir organizasyonun hâsilasıdır. Kapasite bağlamında bir organizasyonun nasıl hizmet verdiği topluma ulaştığını gösterir ve üretilen ürünler ve hizmetler bir organizasyonun nüfuz ettiği alanları gösterir.

Kurumsal kapasiteyi ölçmek için hem yerel organizasyonlara hem de hanelere birer anket uygulanmıştır. Öncelikle yerel ve komşu bölgelerdeki kurumlar, organizasyonlar ve işletmeler hakkında bilgi toplanarak bunlar gruplandırılmıştır. Kamu kurumları (çalışmanın amacı gereği) kamusal kontrolün bir parçası olduğu varsayılarak örnekleme grubunun dışında tutulmuştur. Daha sonra bu kurumlar, organizasyonlar ve işletmelerin organizasyonel kapasitelerini ölçmek için organizasyonel istikrar, liderlik, insan kaynakları, mali kaynaklar, teknik kaynaklar, toplumsal erişim, ağlar ve ürünler ve hizmetler boyutlarının her birini ölçen çoğul sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket öncelikle seçilmiş üç yerel organizasyona uygulanmış, daha sonra mektup yoluyla bölgedeki organizasyonlara gönderilmiştir (Gouvis Roman ve Moore, 2004: 23-34). Tepki oranını artırmak için cevap vermeyen organizasyonlara sorular tekrar azaltılarak gönderilmiş, en son safhada bir azaltma daha yapılarak cevap vermeyen kurumlara şu 11 soru gönderilmiştir (Gouvis Roman ve Moore, 2004: 34):

- a) Organizasyonunuz ne tip bir organizasyondur?
- b) Hangi yılda faaliyete başlamıştır? (istikrarı ölçmek için)
- c) Birincil program alanınız nedir (hizmetler boyutunu ölçmek için)
- d) Hangi insani veya sosyal hizmeti sağlamaktasınız? (hizmetler boyutunu ölçmek için)
- e) Günde kaç kişiye hizmet vermektесiniz? (hizmet kapasitesi)
- f) Yıllık bir rapor hazırlamakta mısınız? (ürünler, kaynaklar, erişim ve istikrar)
- g) Bir web sayfanız var mı? (kaynaklar ve erişim)
- h) Kullandığınız (sahip olduğunuz) teknolojiler hibeler ve çeşitli iş anlaşmaları için rekabete girmeniz için yeterli midir? (teknolojik kaynaklar)
- i) Formal bir danışmanlar grubu veya yönetim kurulunuz var mıdır? (liderlik)
- j) Son iki mali yıl için toplam operasyon bütçeniz nedir? (mali kaynaklar)
- k) Kaç tane maaşlı işçi çalıştırmaktasınız? (insan kaynakları)

- 1) Organizasyonunuz gönüllüleri faaliyetlerinde kullanmakta mıdır? (İnsan kaynakları, erişim)

Daha sonra hanelerin kolektif etkinlik, uyum, kontrol, karşılık bulan değiş tokuş, yerel tatmin, yerel toplumun özgüveni, yerel yardım ve gönüllülük temelli organizasyonlara katılım kriterlerini ölçmek için bir anket uygulanmıştır. Kurumsal kapasite, (i) organizasyonel kapasite, (ii) organizasyonel mevcudiyet ve (iii) erişim olarak üç kritere göre ölçülmüş ve bu kriterler hane halkı anketi ile ölçülen yukarıdaki kriterlerle karşılaştırılmıştır. Daha sonra kurumsal kapasitenin üç kriteri kendi aralarında ve kısmi olarak etkileşimleri istatistikî olarak incelenmiştir (Gouvis Roman ve Moore, 2004: 35-38). Çalışmanın sonucunda, bir bölgedeki organizasyon çeşitliliğinin, bu organizasyonların erişilebilir olmasının ve kurumların etkinlikleri, güvenilebilirlikleri ve hizmetlerinden duyulan tatmin ile kurumsal kapasite arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Çalışmanın zayıf yönleri olarak, tekrara açık olması ve bu durumda yeni boyutların ortaya çıkabileceği ve aynı zamanda çalışmanın kesitsel doğası nedeniyle nedensel ilişkiler çıkarmanın güç olması gösterilmiştir (Gouvis Roman ve Moore, 2004: 71-78).

3.2.2. ECLAC-ILPES Uygulaması

Doğrudan kurumları ele alan diğer bir uygulamalı çalışma ise Boisier'in teorileri üzerine Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyonu (ECLAC/CEPAL) Latin Amerika ve Karayip Ekonomik ve Sosyal Planlama Enstitüsü (ILPES)'nün geliştirdiği çalışmadır. Çalışma sonucunda bilgisayar ortamında bölgesel analiz için TAREA ve ELITE adında iki program oluşturulmuştur. TAREA bölgesel uzmanlaşma, yeniden yapılanma, gelirin bölgesel dağılımı, sektörel bağlar, lokalizasyon, ekonomik taban çarpanı gibi bölgesel planlamada kullanılan teknik analizler için geliştirilmiştir. ELITE ise kurumsal sermayeyi özellikle bölgesel kurumlar arasındaki çatışma, işbirliği ve tarafsızlık (nötrlük) ilişkilerine göre ölçmektedir.

ELITE sisteminin ilk uygulaması 1994 yılında Şili'nin Bio-Bio bölgesinde, Kentsel Bölgesel Araştırmalar Merkezi (CEUR), Bio-Bio Üniversitesi ve ILPES tarafından ortak olarak yapılmıştır. Çalışmanın amacı sivil toplumun bölgesel kalkınmadaki rolünü belirlemek, bölgesel kalkınma için içsel bir araç olan kurumların

bir setini ve bu kurumları oluşturan bireyleri tanımlamak, bunların etkileşimini ve bu etkileşimde alınan kararların kapsamını tanımlamak ve bu etkileşimlerin gösterdiği harekete yönelik gücü ve kapasiteyi belirlemektir (Lira ve Quiroga, 2009: 83).

Araştırmacılar öncelikle araştırmaya dâhil edilecek kurumları belirlemişlerdir. Öncelikle, sivil toplum kurumları veya yasal olarak bu özellikleri gösteren kurumların (ilgili bakanlıkların veya rapor vermek zorunda oldukları bakanlıkların kayıtlarına göre) bir listesi çıkarılmıştır. Bu liste yapılırken şu üç kriter göz önünde bulundurulmuştur:

1. Yüksek düzeyde formal organizasyona sahip, ulusal kanunlar ve düzenlemeler ile belirli bir tüzel kişiliğe sahip ve devamlı olarak aktif kurumlar (dernekler, vakıflar, birlikler vb.),
2. Önemli düzeyde formal organizasyon gösteren, daimi olarak aktif, bölgesel, yerel veya il düzeyinde aktörler,
3. Düşük düzeyde organizasyona sahip, organize olmamış veya doğası gereği bu organizasyonu gösteremeyen (örneğin protesto grupları, toplumsal hareketler, vb.) örgütlenmeler.

Bölgede yukarıda belirtilen kriterlere uygun il düzeyinde ve Adalet, Ekonomi ve Çalışma Bakanlıklarına kayıtlı 869 organizasyon tanımlanmış, ancak kurumların kayıtlarındaki düzensizlik nedeniyle bunları tekrar düzenlemenin zaman alacağı düşünülerek araştırmacılar tarafından bu kurumların doğası, mevcudiyet düzeyleri (yerleşiklikleri) ve araştırmacılar tarafından atanan sosyal önem düzeylerine göre belirlenen 295 kurum çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu organizasyonlardan %56'sına başarılı olarak bir anket uygulanmıştır. Kalan %44 ise yanlış adres vs. gibi sebeplerden ulaşılamamıştır (Lira ve Quiroga, 2009: 85).

Çalışmada öncelikle anketi cevaplayanlar arasında 1'den 9'a kadar bir ölçekte cevaplayıcının özgün rolü (pozisyonu), cevaplayıcının kurum içindeki önemi ve ayrıca bölgede bölgesel kalkınmada öne çıkan 23 kişiden sorularak her bir kurumun birbirlerine göre önemi (yine 1 ile 9 arası bir ölçekte cevaplayıcıların görüşüne dayanarak) belirlenmiştir. Bunun nedeni pratik olarak ankete cevap veren 169 kurum arasından bu ölçümü yapmanın zorluğu olarak ifade edilmiştir. O nedenle 23 kurum ve 14 özel organizasyondan bölgesel kalkınmada öne çıkmış 37 yetkin kişiden her bir

cevaplayıcı kurum için 37 ölçek puanı alınmış ve bu mantık ile bölgesel kalkınmada kurumların göreceli önemi belirlenmiştir (Lira ve Quiroga, 2009: 86).

Cevaplayıcıların, yani yöneticilerin özgün rolleri ve pozisyonlarında tekrara düşmemek için her birine bir kişisel kod verilmiş, böylece kurum içindeki önem sadece organizasyonun formal yapısına ve kararları kimin verdiği bakılarak belirlenmemiş, önem düzeyi ve cevaplayıcının pozisyonu arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bireylerin araştırmaya dâhil edilmesinin sebebi olarak her bir sistemin bilginin işlendiği bir çevrim oluşturması, bu durumda 165 organizasyonun tüm bilgi işleme yapısının çalışmayı daha karmaşık bir hale getirmesi gösterilmiştir. Bunu önlemek için kararları alan kişiler ile çalışıldığı ve bunun sonucunda daha nitel ve sınırlı olarak “bölgesel liderler” olarak tanımlanan kişilerle uygulamanın yapıldığı ifade edilmiştir. 1006 kişi ile yapılan uygulama sonucunda kurumlar arasındaki ilişkiler işbirliği (1), tarafsızlık (0) ve çatışma (-1) kriterlerine göre belirlenerek bir kurumsal sermaye tahmini yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, bölgedeki hangi kurumların birbirleriyle işbirliği içinde ve hangilerinin sorun yaratabilecek ilişkiler içinde olduğu belirlenerek bölgesel stratejik planlamaya yönelik önemli bir araç oluşturulmuştur.

ECLAC-ILPES’in çalışmasında kurumsal sermayeyi ölçmenin zorlukları açıkça görülmektedir. Özellikle kurumların ve sivil toplum organizasyonlarının tam anlamıyla bir kalıba sokulamaması ve aralarındaki karmaşık ilişkiler ağı bu araştırmacıları incelemenin alanını daha da standart hale getirebilmek için subjektif bir seçim yapmak zorunda bırakmıştır.

3.2.3. Brunell’in Kurumsal Sermaye Çalışması

Kurumsal sermaye ölçümü konusunda diğer bir uygulamalı çalışma, Laura Brunell (2005) tarafından Polonya’da yapılmıştır. Brunell, Putnam’ın sağlıklı sosyal sermaye stoklarının demokrasileri işlettiği argümanına katılmakla beraber, kurumlar ve kurumsal değişimin önemli olmadığı yönündeki önermesine katılmamaktadır. Brunell’in savunduğu tez, sosyal sermaye ile kurumlar arasında karşılıklı (çift yönlü) bir ilişki olduğudur. Yani, sosyal sermaye stokları kurumların işlevlerini etkilerken, kurumlar, özellikle de kurumsal değişim yoluyla, var olan sosyal sermaye stoklarını değiştirici etkiye sahiptirler. Kısacası, kurumsal sermaye düşük sosyal sermaye

düzelelerini canlandırmak ve yönetim performansını iyileştirmek için en az sosyal sermayenin kendisi kadar önemli bir kaynaktır (Brunell, 2005: xii-xiv).

Geçiş ekonomilerinde yeni kolektif mal ve hizmetlerin demokratik süreçler yoluyla üretilmesini sağlayacak yeni kurumların oluşturulması ve bunun devlet ve devlet dışı aktörlerin bir koalisyonun sonucu olarak ortaya çıkan devlet performansı olarak tanımlanan “demokratik yönetim” ile gerçekleştirilmesi, geçiş ekonomilerinin önündeki önemli meselelerden biridir. Bu bağlamda uygulamalı çalışmasında Brunell, kurumsal sermayeyi (bağımsız değişken) devlet performansını (bağımlı değişken) açıklamak için kullanmıştır (Brunell, 2005: 2-3).

Bu durumda kurumsal sermayenin iki bileşeni vardır. Bunlardan biri devlet tarafından kontrol edilir, diğeri ise sivil toplumun etki alanındadır.

“Kamu alanında kurumsal sermaye sivil katılımı kolaylaştıran ve sivil toplumun kaynak ve deneyimlerine erişimi olanaklı kılan stratejiler ve örgütsel formlar yoluyla birikir. Sivil toplumun katkıları ise devletle ilişkiye girmek ve sivil grupların örgütsel kapasitesini geliştirmek için kamu kaynaklarını kullanmasına olanak veren örgütsel formlar ve ortak hareket repertuarlarından oluşur” (Brunell, 2005: 27).

Dolayısıyla, yönetim performansı (bölgesel performans) kamu, özel ve sivil toplum sektörlerine kurumsal bağlarla ilişkide olan tüm aktörlerin her birinin oluşturduğu bir koalisyonun sonucudur. Bir politikayı yönlendiren elitler arasında bu üç sektörle bağı ya da çıkar ilişkisi olan aktörler vardır. Yüksek performanslı rejimler (bölgeler) tüm sektörlerdeki (kamu, özel veya sivil toplum) kaynakları harekete geçirebilenlerdir, çünkü her bir sektörün kaynaklarına erişimi olanlar ve bu kaynakları harekete geçirebilenlerden oluşmuşlardır (Brunell, 2005: 27-28).

Brunell, çalışmasında kurumsal sermayeye devlet katkılarının belirleyicileri olarak tanımladığı çok taraflılık (bir tartışma ortamının sağlanması), işbirliği ve uyum/eşgüdüm, sivil toplum katkıları ise sivil toplumun heterojenliği ve sivil toplumun erişebildiği kaynakların çeşitliliğine göre bir ölçüm yapmak için çalışmayı tasarlamıştır. Çalışma Polonya'nın iki ayrı kentinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bu kentlerin ekonomik kalkınma planlarının zamanlamasına, içeriğine ve evrimine bakılmış ve bu planlar üzerindeki fikir birliği ve planların gerçekleşmesi için gösterilen ilerleme değerlendirilmiştir. Ayrıca, şehirlerin politik ekonomisine göre planların ne

derece uygun olduğu, kimin planların geliştirilmesinde ve nasıl rol aldığı değerlendirilmeye tabi tutulmuş, böylece her bir şehrin ekonomik kalkınmaya özgü kurumsal sermaye stoku ve bu stokun o şehrin performansını nasıl etkilediği araştırılmıştır (Brunell, 2005: 40-41).

Çalışmada Brunell siyasi elitleri ve sivil toplum örgütlerinden temsilcilerine anket uygulamayı, bunların kurumsal sermaye oluşumu ve performanstaki en doğrudan ilişkili kişiler oldukları için seçtiğini ve bu kişilerin yerelde devlet-toplum ilişkilerinin reformunda en çok bilgi ve tecrübeye sahip ve süreçte en doğrudan rol alan kişiler olduklarını belirtmektedir. Bu kişiler bütün şehir meclisi (konseyi) üyeleri, şehir yönetim kurulları (belediye meclisi vb.) üyeleri ve ilgili birimlerin yöneticilerinden oluşmaktadır. İlişkileri daha iyi çözümleyebilmek için Brunell çalışmasında bir demografik ve istatistik anketi, bir bireysel anket, bir organizasyonlar (grup) anketi ve bir kamu (yerel yönetim) memurları anketi oluşturarak kurumsal sermaye düzeyini belirlemeye çalışmıştır (Brunell, 2005: 41-44). Çalışmanın sonucunda, özellikle çok taraflı ortamların sivil toplum kapasitesinin gelişimine olumlu etkileri vurgulanarak, kamu ile sivil toplum arasındaki ortaklıkların kurulduğu ve sürdürüldüğu kentlerde kentsel kalkınma için olan yönetim kapasitesinin geliştiği ifade edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERZURUM VE TRABZON İLLERİNDE KURUMSAL SERMAYENİN ÖLÇÜMÜ

4.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Bu çalışmanın amacı, kurumsal sermaye düzeyini belirleyen etkenleri ortaya koymaktır. Bu amaçla, kurumsal demografik özellikler (yasal statü, STK'ların örgütlenme düzeyi, kurum yaşam süresi, personel/üye sayısı, personel/üye eğitim durumu ve gider büyüklüğü) ile kurumsal sermaye belirleyicileri (iletişim yoğunluğu, etkileşim ve güven) arasındaki anlamlı ilişkiler araştırılmıştır.

Çalışmada karşılaştırma yapabilmek için birbirine yakın ancak gelişmişlik açısından farklılık gösteren Erzurum ve Trabzon illeri alan olarak seçilmiştir. Bu iki ilin uzun dönemdeki seyri sosyo-ekonomik gelişmişlik endekslerindeki değişimlerden de görülebilir (Çizelge 4.1). Son iki on yıl içerisinde Erzurum ilinin sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından bir düşüşte olduğu, Trabzon ilinin ise ilk 1993 sonrasında önce bir düşüş yaşadığı ve daha sonrasında sosyo-ekonomik gelişmişlik olarak tekrar yükselişe geçtiği söylenilebilir.

Çizelge 4.1. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerine Göre Erzurum ve Trabzon İlleri.

SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ DEĞERLERİ				
Yıllar	ERZURUM	İller Arasındaki Sıralamada Yeri	TRABZON	İller Arasındaki Sıralamada Yeri
1993	-0,55065	56	-0,03480	34
2003	-0,53286	60	-0,18582	38
2010	-2,5724	61	0,1402	36

Kaynaklar: Dincer, Özaslan ve Kavasoglu (2003) ve Baday Yıldız, Sivri ve Berber (2010).

Diğer yandan, Dincer, Özaslan ve Kavasoglu (2003)'nin çalışmalarında, 2000 yılı verilerini kullanarak geliştirdikleri çeşitli sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergelerinde de Erzurum ve Trabzon illeri arasındaki farklılıklar açıkça görülebilmektedir. Örneğin, sağladıkları sosyal ve ekonomik fırsatlar nedeniyle gelişmişlik düzeyi yüksek illerde kent ve ilçe merkezlerinde şehirleşme oranının yüksek olması beklenebilir. Bu oran 2000 yılı verilerine göre Erzurum için %59,80, Trabzon için ise %49,12 olarak bulunmuştur. Ancak, bu oranın işaret ettiği aksine Trabzon'un 2000 yılında gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı %0,95 iken, aynı dönemde Erzurum'un gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı %0,69'dur. Ek olarak, Erzurum'da fert başına gayri safi yurt içi hasıla aynı dönemde 914 milyon Türk Lirası (TL), Trabzon'da ise 1208 TL olarak hesaplanmıştır.

Bu göstergelere ek olarak, Dincer, Özaslan ve Kavasoglu (2003: 29)'nin çalışmasında illerin gelir düzeylerini yansıtan diğer göstergeler olarak ele alınan fert başına düşen bütçe gelirleri ve fert başına düşen gelir ve kurumlar vergisi değişkenlerine göre de Trabzon ili lehine önemli farklılıklar görülmektedir. Bu göstergeler 2000 yılı verilerine göre Erzurum için sırasıyla 68 milyon TL ve 42 milyon TL iken, Trabzon için 104 milyon TL ve 53 milyon TL'dir.

Diğer taraftan, gelişmiş bölgelerde iktisadi faaliyetin daha çok sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşması da beklenebilir. Bu anlamda her iki il arasındaki farklılıklar istihdam oranlarında da görülmektedir. 2000 yılı verilerine göre Erzurum ilinde sanayi, ticaret ve mali kurumlar işkollarında çalışanların toplam istihdama oranı %11,13 olup, Trabzon ilinde ise bu oran %14,20'dir. Bunlara ek olarak, fert başına imalat sanayi elektrik tüketimi Erzurum ilinde 42 kilowatt/saatken, Trabzon ilinde bu değer 65 kilowatt/saat olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde, fert başına imalat sanayi katma değeri Erzurum ili için 28 milyon TL ve Trabzon ili için 79 milyon TL olarak hesaplanmıştır. Birbirine yakın toplan nüfus değerleri ve sanayi, ticaret ve mali kurumlar işkollarında çalışanların toplam istihdama oranları göz önüne alındığında bu değerler Erzurum ili aleyhine bir verimlilik sorununa işaret etmektedirler.

Bunlara ek olarak, diğer sosyal gelişmişlik göstergelerinde de çeşitli dengesizlikler gözlemlenmektedir. Örneğin, onbin kişiye düşen hastane yatağı sayısı Erzurum'da 32, Trabzon'da ise 26'dır. Bununla birlikte, bebek ölüm oranları Erzurum

ve Trabzon illeri için sırasıyla binde 65 ve binde 31 olarak ortaya çıkmıştır. Bu dengesizlikler göz önüne alındığında, çeşitli göstergelere göre aralarındaki gelişmişlik farkının az olması beklenen bu iki ilde, sosyo-ekonomik gelişmişlik temelinde yukarıda değinilen farklılıkları ortaya çıkaran faktörlerin neler olduğu önemli bir bilimsel soru haline gelmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın uygulama kısmı için bu iki il alan olarak seçilmiştir.

Uygulamanın amaçlarına uygun olarak, takip eden bölümde de değinilen iki farklı anket geliştirilmiş ve Erzurum ve Trabzon illerinde kamu ve sivil toplum düzeyinde kurumsal sermaye düzeyini belirleyen faktörler araştırılmıştır. Her iki il için ayrı ayrı iletişim yoğunluğu, etkileşim ve kurumsal sermaye gösterge değerleri oluşturulmuş ve buradan hareketle kurumsal sermaye düzeyini belirleyen iletişim yoğunluğu, etkileşim ve güven bileşenleri ile kurumsal demografi göstergeleri arasındaki ilişkiler ve her bir gösterge değerini oluşturan alt belirleyiciler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

4.2. YÖNTEM

Bu çalışmada yukarıda bildirilen çalışmalar göz önünde bulundurularak, amaca, yönetsel yapıya, ülkemize ve çalışılacak bölgeye daha uygun olabilecek yeni bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemin geliştirilmesinde daha önceki çalışmalardan yararlanılmıştır.

Öncelikle karşılaştırma yapabilme olanağı sağlamak amacıyla, birbirine coğrafi olarak yakın Erzurum ve Trabzon illeri uygulama alanı olarak seçilmişlerdir. Daha sonra bu iki bölgede kurumsal sermaye stokuna kamusal alandan ve sivil toplum alanından gelen katkıları ölçebilmek amacıyla, sosyal sermaye ve kurumsal sermaye alanındaki çalışmaların geleneğine uygun olarak, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları için iki ayrı anket hazırlanmıştır. Kamu kurumları anketi 23, sivil toplum kuruluşları anketi 26 sorudan oluşmuştur. Brunell (2005)'in kapsamlı çalışmasındaki demografi, bireysel görüşler, devlet memurları ve organizasyonel anketler gibi daha çok toplumsal verileri ölçmeye dayalı sorular yerine, kurumsal verilere ve özelliklere odaklanan anket soruları geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra ECLAC-ILPES çalışmasında olduğu gibi, sadece bölgedeki kalkınma alanında önde gelen kişilere değil, her iki bölgede de seçilen kurumların üst düzey yöneticilerine veya bu kişilerin işaret ettiği

temsilcilere anketler uygulanmıştır. Çalışmada uygulanan anketler EK-1 ve EK-2’de görülebilir.

Bu şekilde kurumsal verilerin ve etkilerin daha odaklı bir şekilde toplanacağı ve ölçülebileceği varsayılmıştır. Her iki ankette de kurumsal sermayenin üç boyutunu (iletişim yoğunluğu, etkileşim ve güven) ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Çeşitli kurumsal özelliklerin kurumsal sermaye üzerinde etkisi olup olmadığını araştırabilmek için kurumsal demografiye yönelik bazı sorular ile başlanmıştır. Bu sorularla, sırasıyla kurumun tipi, coğrafi kapsamı, üye veya personel sayısı, ne kadar süredir aktif olduğu, yönetim kurulu üyelerinin veya kurum çalışanlarının eğitim düzeyleri ve son mali yıldaki harcama miktarları verilerine ulaşmak amaçlanmıştır.

Daha sonra ankete iletişim yoğunluğunu ölçmek amacıyla yapılandırılan sorular ile devam edilmiştir. Buradaki sorularda özellikle kamu – kamu, STK – STK ve kamu – STK arasındaki iletişimin yoğunluğu ve bu iletişimin ne frekansta gerçekleştiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bu kurumların diğer kurumlarla olan yoğun iletişiminin kalkınmadaki önemi hakkındaki fikirler de alınmaya çalışılmıştır. Kamu kurumları ile STK anketleri bu bölümde iki soruda farklılaşma göstermiştir. Kamu kurumlarının doğal olarak hiyerarşik yapılarından dolayı, bu kurumların hedef kitlelerine ve diğer kurumlara nasıl eriştiğinin önemli olduğu varsayılmıştır. Örneğin, gönüllü olarak ve sıklıkla gerçekleştirilen bir iletişimin, yasal zorunlulukları yerine getirmek için kurulan iletişimden daha güçlü bir kurumsal sermaye göstergesi olduğu düşünülmüştür.

Diğer yandan, STK anketinde de kurumsal ankette farklılık gösteren üç soru bulunmaktadır. Öncelikle, sivil toplumun “sivil” doğasından dolayı, bu kuruluşların kendi içerilerindeki iletişimlerinin ne frekansta gerçekleştiği ölçülmeye çalışılmıştır. Bunun için de yönetim kurullarının toplantı sıklığı bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Yönetim kurullarının toplantı sıklığının bir gösterge olarak alınması, bu toplantılar ne kadar sık gerçekleşirse, bunları takiben diğer kurum ve kuruluşlar ile olan amaçlı (ortak arama, ortak faaliyet veya faaliyetler için kamu kurumlarına başvurma) iletişimin de o derece sık olacağı varsayımdır. Yani, burada içsel iletişim yoğunluğunun faaliyetlerin yönetsel anlamda demokratik planlamasına ve dolayısıyla dışsal ortam ile bu faaliyetler için iletişim kurulmasına yol açacağı varsayılmıştır.

Farklılık gösteren diğer iki soruda ise, STK – Kamu ve STK – STK arasındaki iletişimden doğan sonuç, “tatminkârlık düzeyi” olarak ölçülmeye çalışılmıştır. Buradaki varsayım, iletişimin çıktılarının iletişimde bulunan STK için olumlu olması halinde, daha fazla iletişimi ve etkileşimi tetikleyici bir etki yapacağıdır.

İkinci bölümde ise, kurumların ve kuruluşların birbirlerini olumlu veya olumsuz yönde şekillendirip şekillendiremedikleri ve bu etkileşimin ne düzeyde gerçekleştiği ölçülmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle cevaplayan kurumun kendi alanlarına benzer veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer kamu kurumları ve STK’ların faaliyetleri hakkında ne düzeyde bilgi sahibi olduğu araştırılmıştır. Daha sonra, doğrudan bu kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin, cevaplayıcı kurumun faaliyetleri veya planları üzerinde etkili olup olmadığı sorulmuştur. Bundan sonra, kamu veya STK ile son iki yıl içinde ortak gerçekleştirilen proje sayıları sorularak, hem yukarıda verilen cevapların sağlamlasının yapılması amaçlanmış, hem de proje sayılarının çokluğunun etkileşimin ayrı bir boyutunu göstereceği varsayımı yapılmıştır. Yani, kurulan ortaklık sayısı ne kadar fazla ise, bunlara göre ortak yönetim biçim ve prosedürlerinin geliştirilmesi de o düzeyde fazla olacaktır.

Burada STK anketinde farklılık gösteren tek bir soru bulunmaktadır. Çalışmada temel varsayımlardan birisi, sivil toplumdan gelen akımın güçlü bir şekilde kurumsal sermaye düzeyine etki ettiğiidir. Buradan hareketle, sivil toplumun demokratik yönetim içinde taleplerini ilgili yerlere iletmesi, bunların sağladığı bilgiye erişmesi ve bu mercilerin de sivil topluma tepki vermesinin önemli bir etkileşim mekanizması olduğu düşünülmüştür. İl temelinde, bu mekanizmanın en iyi biçimde belediye meclisi veya il genel meclisi toplantılarına katılım ve görüş bildirme şeklinde olacağı varsayılmıştır. Bu toplantılara fazla katılımın, daha çok etkileşime yol açacağı düşünülmüştür.

Son bölümde ise üçüncü ve en önemli boyut olarak güven kavramının bir ölçümü yapılmaya çalışılmıştır. Sosyal sermaye literatüründe çoğunlukla kullanıldığı şekilde, güven için kurumların ve kuruluşların birbirleri ile işbirliği kurmaya olan eğilimleri ilk temsili güven göstergesi olarak tasarlanmıştır. Bu gösterge, ayrıca doğrudan güveni sorgulamaya yönelik olduğundan, diğer bazı çalışmalardaki temsili göstergelerden bir derece farklılık göstermektedir.

İkinci bir güven göstergesi olarak, faaliyetler, bunları yürütürken ortaya çıkan sorunlar ve sonuçlar hakkındaki bilginin paylaşımının sıklığı ele alınmıştır. Bu iki soru, kurum ve kuruluşların ilk sorulara verdiği cevapların kontrol edilmesine de yardımcı olmaktadır. Örneğin, STK ile kolayca işbirliğine girebileceğine dair yüksek bir güvene sahip olduğunu işaretleyen bir kamu cevaplayıcısı, buna karşılık faaliyetleri ile ilgili bilgileri düşük bir sıklıkta paylaşıyorsa, güven düzeyi ilk soruda belirttiği gibi yüksek düzeylerde olmayabilir.

Bundan sonra anketlerin uygulanacağı hedef kitle belirlenmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, kurumsal sermaye stokunun kamusal alan ve sivil toplumdan gelen iki farklı akımdan oluştuğu varsayımına dayanarak, anket Erzurum ve Trabzon illerinde seçilmiş kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarına uygulanmıştır.

Anket uygulanacak kamu kurumları seçilirken, öncelikle temel olarak illerin yönetiminde söz sahibi kamu kurumları olan valilikler ve kaymakamlıklar alınmıştır. Daha sonra, bir ilin ekonomik ve sosyal hayatını yerinden yöneten önemli yerelden yönetim birimleri olan bölge veya il müdürlükleri listeye dâhil edilmiştir. İlçelerdeki müdürlükler, bölge veya il müdürlüklerince yönlendirildiklerinden, ilçeleri temsilen sadece kaymakamlıkların bulunması yeterli görülmüştür.

Bundan sonra, bölgesel olarak farklılık gösteren ve bölgesel kalkınma için önem arz eden çeşitli kurumlar (örneğin, Erzurum'da Et ve Balık Endüstrisi kurumu ile Trabzon'da Liman Başkanlıkları veya Erzurum'da Toprak ve Su Araştırma Enstitüsü ile Trabzon'da Ormancılık Araştırma Enstitüsü gibi) kamu kurumları listeye dâhil edilmiştir. Kurumlar listesi, her iki şehirdeki yüksek öğretim kurumları ve bunların altında bulunan enstitü, fakülte, yüksekokul, meslek yüksekokulu, araştırma merkezi, teknoloji geliştirme veya işletme geliştirme merkezleri eklenerek bitirilmiştir. Burada, sadece yükseköğretim kurumlarının üst yönetimlerinin değil de alttaki birimlerin de eklenmiş olmasının nedeni, bu birimlerinin her birinin kendi bölgelerinin gelişmesi için değişik karakterde araştırmalar, programlar, projeler veya planlar yürütebilme kapasitesine sahip olmalarıdır. Bununla birlikte, son yıllarda her iki ilde de spor

faaliyetleri ile ilgili ciddi yatırımların yapılması nedeniyle İl Gençlik ve Spor Müdürlükleri de kamu kurumları listesinde yer almıştır³⁵.

Diğer yandan, seçilmiş kamusal yönetim mercileri olarak belediyeler de kamu kurumları listesine dâhil edilmiştir. Normal olarak, belediyeler “yerel yönetim” olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak, sivil toplumdaki ziyade, hizmetleri daha çok “kamusal mal” karakterinde olduğu için, bu kurumlar da çalışmanın amacı doğrultusunda kamu kurumları olarak ele alınmıştır. Belde ve ilçe belediyeleri listede ayrı olarak ele alınmıştır, çünkü bunlar seçilmişlikten gelen farklı yaklaşımlara, ideolojik bakış açılarına veya sadece yetki alanlarının farklı özelliklerine göre değişik hizmetlerde bulunabilmektedirler. Sonuç olarak, büyükşehir, il, ilçe ve belde belediyelerinin de eklenmesiyle Erzurum’da 183, Trabzon’da 189 kamu kurumundan oluşan bir tam sayım kitlesi oluşturulmuştur.

Sivil toplumda ise yine tam sayım bir kitle, aşamalı bir seçim süreci ile oluşturulmuştur. Öncelikle, her iki ilde iş dünyasının oluşturduğu STK’lar (Ticaret ve Sanayi Odaları, Organize Sanayi Bölgeleri Yönetim kurulları, Meslek Odaları, Esnaf ve Zanaatkârlar Odaları Birlikleri, Üretici Birlikleri vb.) ve illerdeki ekonomik yapıda en büyük paya sahip kırsal ve kentsel alandaki kooperatifler STK anketi listesine dâhil edilmiştir.

Daha sonra, illerdeki vakıf ve dernek türü örgütlenmeler arsından seçim yapılmıştır. Burada, ilk adımda özellikle dini ve siyasi bir temelden veya ideolojiden kaynaklanmayan, kalkınmaya yönelik faaliyetlerde bulunan (örneğin, proje üreten ve uygulayan) STK seçilmiştir. Daha sınırlı bir amaç için kurulan, “yapı kooperatifi” veya “yaptırma ve yaşatma derneği” karakterindeki vakıf ve dernekler ilk adımda elenmiştir.

Son yıllarda özellikle sivil toplum için olan dış kaynaklı fonların artması ile birlikte özellikle dernek sayılarında önemli bir artış görülmektedir. Keza, Erzurum’da yaklaşık 700’e yakın dernek olduğu ve son yıllarda hızlı bir dernekleşme görüldüğü ifade edilmektedir (2011)³⁶. Bu nedenle anket uygulanacak dernekler seçilirken, ikinci adımda şu safhalar uygulanmıştır:

³⁵ Erzurum’da 2011 yılında gerçekleştirilen 25. Dünya Üniversiteler Kış Oyunları ve Trabzon’da gerçekleştirilen 2011 Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları için bu yatırımlar yapılmıştır.

³⁶ “Erzurum’da dernek sayısı tavan yaptı”, erzurumhabergazetesi.com, Erişim: 19:06.2011.

- i. Öncelikle tüzük veya yönetmeliklerinde bölgesel veya kentsel kalkınmaya vurgu yapan dernekler işaretlenmiştir.
- ii. Daha sonra isimlerinde “kalkınma”, “pazar”, “ekonomi” sözcükleri geçen dernekler işaretlenmiştir.
- iii. Bundan sonra, lise ve altı düzeylerdeki mezunlar dernekleri, okul aile birliği dernekleri ve “talebelere yardım” dernekleri listeden çıkarılmıştır. Burada sadece proje üreten veya sosyal olarak aktif olduğu bilinen birkaç dernek işaretlenmiş ve listede bırakılmıştır.
- iv. Sonraki safhada, aktif olarak proje üretmiş ve uygulamış birkaç spor kulübü dışında kalan spor kulüpleri dernekler listesinden çıkarılmıştır. İllere olan sembolik değerlerinden dolayı seçilmiş ve üye sayıları yüksek, her ilden birer taraftar derneği listede bırakılmıştır.
- v. Bundan sonra, il ve ilçe düzeyinde de örgütlenmeleri olan çeşitli derneklerin sadece il düzeyindeki şubeleri kalacak şekilde, ilçe düzeyindeki örgütlenmeleri (örneğin, Türkiye Muhtarlar Derneği ilçe şubeleri gibi) listeden silinmiştir.
- vi. En son safha olarak, durumu belirsiz olan çeşitli derneklerin bilinen veya bulunabilen adreslerine ziyaretler yapılarak, sadece tabela olarak mevcut (lokal, okuma salonu vb. amaçlar için kullanılan) veya sosyo-ekonomik yaşam veya yapı ile ilgisi zayıf olan (Kanatlı Hayvan Sevenler Dernekleri gibi) dernekler de liste dışında bırakılmıştır.

Sonuç olarak, Erzurum’da 249, Trabzon’da 155 STK’dan oluşan bir tam sayım kitle elde edilmiştir. Kamu kurumları tam sayım kitlesi de Erzurum’da 183 ve Trabzon’da 189 kurum olarak gerçekleşmiştir. Anketler için izinler Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığıyla Erzurum ve Trabzon Valiliklerine yapılan resmi yazışmalar ile talep edilmiştir. İzinlerin verildiğini bildiren yazıların iletilmesi ile birlikte Erzurum ili anketleri 06.06.2011-16.08.2011 tarihleri arasında, Trabzon ilindeki anketler ise 09.06.2011-16.08.2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Coğrafi alanın büyüklüğü ve bundan kaynaklanacak seyahat masraflarının çokluğu göz önünde bulundurularak, öncelikle anket formları internet ortamında Google

Documents aracı kullanılarak oluşturulmuştur. Anket formu bağlantısı, daha sonra yine internet üzerinden cevaplanması için kamu kurumlarının ve STK'ların internet araştırması yoluyla bulunan resmi e-posta adreslerine veya bunların yönetici veya temsilcilerinin internet araştırması yoluyla bulunan e-posta adreslerine, Valiliklerden alınan izin yazıları eklenerek mesaj olarak gönderilmiştir. İnternet üzerinden gönderilen anketlerin cevaplanması için gönderim tarihinden itibaren en fazla on gün beklenilmiş, bu süre sonunda tepki alınamayan kurum ve kuruluşlara internet araştırmasında bulunan telefon numaraları kullanılarak telefon açılmıştır. Açılan telefonlar sonrasında ise yine en fazla on gün beklenilmiş, daha sonra internet üzerinden gelen tepkiler kaydedilmiştir.

Bundan sonra, Erzurum ilinde doğrudan sahaya çıkılmış ve internet üzerinden yanıt vermeyen kamu kurumları ve STK yetkilileri ile yüz yüze görüşmeler yapılarak anketler uygulanmaya çalışılmıştır. Trabzon ilinde, anketler anketör aracılığı ile ve internet üzerinden yapılan talebe yanıt vermeyen kamu kurumları ve STK'na uygulanmıştır.

Sonuç olarak, ulaşılan kitleden, Erzurum'da 65 kamu kurumu ve 180 STK; Trabzon'da ise 117 kamu kurumu ve 107 STK ankete katılmaya razı olmuş ve anketi cevaplamıştır. Bazı STK ve kamu kurumları ankete katılmak istememişlerdir. Her iki ilde ankete cevap veren kurum ve STK'ların toplam sayıları ve toplam kitle içindeki yüzdeleri aşağıdaki çizelgede verilmiştir (Çizelge 4.2):

Çizelge 4.2. Ankete Cevap Veren Kurum ve STK'ların Sayıları ve Toplam Kitle İçindeki Yüzdeleri.

İl	Toplam Kamu Kurumu	Cevaplayan Kamu Kurumu	Yüzde	Toplam STK	Cevaplayan STK	Yüzde
Erzurum	183	65	%35,52	249	180	%72,29
Trabzon	189	117	%61,90	155	107	%69,03
Toplam	372	182	%48,92	404	287	%71,04

Anketten elde edilen veriler daha sonra istatistikî analize tabi tutulmuştur. Yukarıdaki varsayımlara dayanarak kurumsal sermaye düzeyinin şu şekilde oluştuğu düşünülmüştür:

$$(2) KS_{P_i, C_i} = COM_i + INT_i + TRU_i$$

Burada;

P_i : Kamu Kurumu,

C_i : STK,

COM: İletişim Yoğunluğu,

INT: Etkileşim,

TRU: Güven, için temsili olarak kullanılmıştır. Buradan hareketle, belirli bir bölgedeki kurumsal sermaye stoku;

$$(3) KS_t = \sum KS_{P_i} + \sum KS_{C_i}, \text{ olarak ifade edilebilir.}$$

Buradan hareketle araştırılan iller için birer kurumsal sermaye gösterge değeri oluşturulmuş ve her bir bağımsız değişken için oluşturulan ayrı gösterge değerleri ile birlikte χ^2 testi uygulanmıştır. Ayrıca, çeşitli önemli göstergeler arasında anlamlı ilişkiler olup olmadığı da araştırılmıştır. Bununla birlikte, iletişim yoğunluğu, etkileşim, güven ile toplam kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında anlamlı farklar olup olmadığı da oranlar arası farklılık testi ile araştırılmıştır. χ^2 analizleri için network lisansı Atatürk Üniversitesi tarafından sağlanan SPSS PASW 18 istatistik yazılımı kullanılmıştır. Oranlar arası farklılık testi ise http://faculty.vassar.edu/lowry/propdiff_ind.html adresinde serbest erişimli olarak sağlanan yazılım ile gerçekleştirilmiştir.

4.3. SONUÇLARIN ANALİZİ

Uygulamanın sonuçları STK'lar ve kamu kurumları olarak ayrı ayrı analiz edilmiştir. Analizlerde öncelikle iletişim yoğunluğu, etkileşim, güven ve kurumsal sermaye gösterge değerleri ile bunlara etki eden faktörler arasındaki anlamlı ilişkilere bakılmış, aynı zamanda bu faktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri de incelenmiştir. Bu ilişkileri gösteren χ^2 değerlerinin matrisleri EK-3ve EK-4'de görülebilir.

4.3.1. Tüm STK Sonuçlarının Kısa Analizi

Her iki ildeki STK'ların tamamının oluşturduğu kitle üzerinde yapılan genel analize göre, STK Yasal Statüsü, STK Örgütlenme düzeyi, STK Üye Sayısı, STK üyelerinin eğitim düzeyi ve STK gider büyüklüğü ile Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri arasında anlamlı ilişkiler vardır ($P < 0.05$). Ancak, STK yaşam süresi ile Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($P > 0.05$).

Diğer yandan, genel analizde, kurgulanan göstergelerin hiçbiri ile güven gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır ($P > 0.05$). Kısacası, STK yasal statüsü, örgütlenme düzeyi, yaşam süresi, üye sayısı, eğitim durumu ve gider büyüklüğü STK'lar için kurumlar arası güvenin etkin göstergeleri olmayabilir. Güveni başka göstergeler ile tanımlamak için daha detaylı çalışmalar yapılması gerekebilir.

Bununla birlikte, STK yaşam süresi dışındaki tüm göstergeler ile iletişim yoğunluğu ve etkileşim gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($P < 0.05$). Genel analizde en güçlü kurumsal sermaye göstergeleri sırasıyla yasal statü, eğitim durumu, örgütlenme düzeyi ve mali büyüklük olarak görülmüştür.

4.3.2. Yasal Statü

Her iki ilde de yasal statü ile içsel iletişim sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır (Erzurum; $\chi^2=71,024^*$, Trabzon; $\chi^2=95,399^*$, $P < 0.05$)³⁷. İçsel iletişim yönünden en sıklıkla iletişime giren STK'lar yasa ile kurulmuş meslek örgütleridir. Yasa ile Kurulmuş Meslek Örgütlerinin çoğunda iletişim yoğunluğu, etkileşim ve kurumsal sermaye gösterge değerleri de yüksektir. Yine her iki ilde de yasal statü ile kamu ile iletişim kurma sıklığı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yasa ile kurulmuş meslek örgütleri kamu kurumları ile en sık iletişim kuran STK'lardır (Erzurum; $\chi^2=45,098^*$, Trabzon; $\chi^2=122,056^*$, $P < 0.05$).

Benzer bir anlamlı ilişki yasal statü ile diğer STK ile iletişim kurma sıklığı arasında da vardır (Erzurum; $\chi^2=51,795^*$, Trabzon; $\chi^2=117,794^*$, $P < 0.05$). Erzurum'da yasa ile kurulmuş meslek örgütleri başta olmak üzere, sırasıyla birlikler ve dernekler;

³⁷ Genel olarak, *: 0.05 güven aralığını, **: 0.01 güven aralığını belirtmek için kullanılmaktadır.

Trabzon'da ise yasa ile kurulmuş meslek örgütleri ve dernekler diğer STK ile görece daha sık ilişki kurmaktadır.

Erzurum'da STK'ların yasal statüsü ile kamu kurumları ile kurulan iletişimin sonuçlarından hoşnutluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\chi^2=25,085^*$, $P>0.05$). Ancak, bu ilişki Trabzon'daki STK'lar için anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=64,267^*$, $P<0.05$). Yukarıdaki bulgulara paralel şekilde, her iki ilde de bu hoşnutluk düzeyi yasa ile kurulmuş meslek örgütleri, vakıflar ve birliklerde çoğunlukla “yüksek” veya “çok yüksek” iken, Trabzon'daki derneklerin yaklaşık %50'si, Erzurum'daki STK'ların ise yaklaşık %31'i “yüksek” ya da “çok yüksek” düzeyde, bu iletişimden tatminkâr edici sonuçlar aldıklarını belirtmişlerdir.

Diğer yandan, STK yasal statüsü ile diğer STK ile kurulan iletişimin sonuçlarından hoşnutluk düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Erzurum; $\chi^2=36,433^*$, Trabzon; $\chi^2=59,126^*$, $P<0.05$). Bu soru için Erzurum'da ankete katılan STK'ların sadece %4,4'ü “Çok Yüksek” olarak tepki vermiştir. Erzurum'da STK ile kurdukları iletişimin sonuçlarından “yüksek” düzeyde tatminkâr olduklarını belirten STK'lar yasa ile kurulmuş meslek örgütleri ve federasyonlardır. Bu sonuç, bu gibi organizasyonların daha çok alt organizasyonlarında bulunan STK ile yoğun ilişkilerinden kaynaklı olabilir. Kısacası, aynı organizasyon içinde olmayan STK arasındaki iletişimin sonuçlarının her zaman her iki taraf için de istenilen hoşnutluk düzeyi ile sonuçlanmayabileceği göz ardı edilmemelidir. Trabzon'da yine yasa ile kurulmuş meslek örgütleri diğer STK ile kurdukları iletişimden tatminkâr edici sonuçlar aldıklarını (“yüksek” veya “çok yüksek” düzeylerde) %100 oranında belirtmişlerdir. Trabzon'da diğer STK ile iletişimlerinden tatminkâr edici sonuçlar aldıklarını belirten derneklerin oranı yaklaşık %44 iken, Erzurum'da ankete cevap veren derneklere bu oran aynı tatminkârlık düzeyleri için yaklaşık %21'dir. **Bu oran özellikle Trabzon'da derneklerin kendi aralarında daha çok ve etkin iletişim kurabildiklerinin bir göstergesi olabilir.** Diğer yandan, kırsal alandaki STK'larda aynı oranlar Erzurum için yaklaşık %21 iken, Trabzon için %16,7 olarak bulunmuştur. **Bu fark, Trabzon'daki kırsal yerleşimlerin Erzurum'a oranla coğrafi olarak daha dağınık olmasından kaynaklanan mesafelerin getirdiği bir olgu olarak yorumlanabilir.**

Her iki ilde de, yasal statü ve kalkınma için yoğun iletişim ve işbirliğine atfedilen önem arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Her iki ilde de STK'ların çoğunun, özellikle yasa ile kurulmuş meslek örgütleri, dernekler ve birlikler başta olmak üzere, yoğun iletişim ve işbirliğinin illerinin kalkınmasındaki öneminin farkında oldukları söylenebilir (Erzurum; $\chi^2=36,283^*$, Trabzon; $\chi^2=80,922^*$, $P<0.05$).

Erzurum'da yasal statü ve kamu kurumlarının faaliyetleri konusundaki bilgi düzeyi ve diğer STK'ların faaliyetleri konusundaki bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (sırasıyla, $\chi^2=25,599^*$, $\chi^2=25,426^*$, $P>0.05$). Ancak, Trabzon'da bu ilişkiler anlamlı olarak bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=68,910^*$ ve $\chi^2=81,153^*$, $P<0.05$). Yasa ile kurulmuş meslek örgütleri her iki ilde de bu kategoride yine öndedir. Her iki ilde de derneklerin en az %50'si kendileri ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının ve diğer STK'ların faaliyetleri konusunda en az “yüksek” düzeyde bilgi sahibi olduklarını bildirmiştir.

Diğer yandan, yasal statü ile kamu kurumlarının faaliyetlerinin Erzurum'daki STK'ların faaliyetlerinin planlanması üzerinde etkili olduğu yönünde anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir ($\chi^2=34,520^*$, $P<0.05$). Toplamda, örneklem kitlenin yaklaşık %63'ü kamu sektörünün kendi faaliyetlerini belirlemede “etkili”, “oldukça etkili” veya “tamamen etkili” olduğunu belirtmektedir. Yasa ile kurulmuş meslek örgütlerinin yaklaşık %73'ü ve derneklerin yarıdan fazlası da aynı görüşü belirtmişlerdir. Trabzon'da da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=97,068^*$, $P<0.05$). Trabzon'da da yasa ile kurulmuş meslek örgütlerinde kamudan etkileşim yüksek görünmektedir. Bunun yanı sıra, derneklerin %68,8'i kendileri ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetlerinin kendi planlarında “etkili” olduğunu belirtmişlerdir.

Her iki ilde de STK'ların yasal statüsü ile kendileri ile aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan STK'ların faaliyetlerinden etkilendikleri yönünde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Erzurum; $\chi^2=32,652^*$, Trabzon; $\chi^2=93,793^*$, $P<0.05$). Bu etkileşimin özellikle birliklerde ve yasa ile kurulmuş mesleki örgütlerde yüksek düzeyde olduğu söylenilebilir. Ancak, Erzurum'daki derneklerin yaklaşık %38'i diğer STK'ların faaliyetlerinin kendi faaliyetleri üzerinde en azından “etkili” olabileceğini belirtirken, bu oran Trabzon'da %87,5 olarak bulunmuştur. **Bu sonuç, yukarıdaki iletişim**

kategorisi ile birlikte, Trabzon'daki dernek düzeyindeki STK'larda özellikle çevrelerini izleyebilme ve değerlendirebilme fonksiyonunun gelişmiş olduğunu, kalkınma için iletişim kurma ve iyi örnekleri izlemede daha açık ve etkin oldukları şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan, Erzurum'daki kooperatiflerin bu anlamda Trabzon'daki kooperatiflerden daha fazla diğer STK'lardan etkilendiği de aynı şekilde söylenilebilir. Gözlemler sırasında, özellikle bazı ilçelerde, dış kaynaklı projeler veya STK'lar aracılığıyla yürütülen yayım çalışmalarının bu anlamda bir etkisi olabilir.

Etkileşimin diğer yönüne bakılacak olursa, STK'ların yasal statüsü ile STK'ların kendileri ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ve diğer STK'ları etkileyebildikleri yönünde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=51,338^*$, $\chi^2=39,190^*$, $P<0.05$). Trabzon'da da aynı ilişki anlamlı olarak ortaya çıkmıştır (sırasıyla, $\chi^2=105,353^*$, $\chi^2=85,888^*$, $P<0.05$). Erzurum'da özellikle vakıflar ve yasa ile kurulmuş mesleki örgütlenmelerin bu anlamda diğer kurumları “oldukça” ve “çok” etkilediklerini düşündükleri söylenilebilir. Ancak, Erzurum'da toplamda kamu kurumlarını “belirli düzeyde”, “oldukça” veya “çok” etkilediklerini belirten STK yüzdesi toplam örneklemin yaklaşık %51'i, diğer STK'yı aynı şekilde etkilediklerini belirtenlerin oranı ise %47,5'dir. Erzurum'daki derneklerin yaklaşık %38'i kamu kurumlarını “belirli düzeyde” etkilediklerini düşünürken, Trabzon'da bu oran %62,5'tir. Aynı şekilde, Trabzon'daki derneklerin %62,5'i diğer STK'ları en az “belirli düzeyde” etkilediklerini düşünürken, Erzurum'da bu oran %55,1'dir. Trabzon'daki hiçbir dernek kamuyu “oldukça” veya “tamamen” etkileyebildiğini düşünmezken, Erzurum'da bu oran ankete giren dernekler için her iki kategoride de %5,3 olarak görülmüştür. Toplamda ise Trabzon'daki STK'ların birbirlerini etkileme oranı %40'larda kalmaktadır. Farklılıklar yine dernek ve kooperatif statüsüne sahip STK'larda görülmektedir.

Yasal statü ve etkileşimin sonuçları arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Erzurum'da yasa ile kurulan meslek örgütleri ve vakıflar son iki yıl içinde diğer kamu ve STK ile daha sıklıkla işbirliği içerisine girme eğilimindedir denilebilir (sırasıyla, $\chi^2=85,895^*$, $\chi^2=99,907^*$, $P<0.05$). Ancak, bunlar dışında diğer STK arasında bu işbirliğinin daha az yoğunlukta gerçekleştiği de söylenilebilir. Trabzon'da da durum aynıdır (sırasıyla, $\chi^2=68,576^*$, $\chi^2=101,101^*$, $P<0.05$). Toplamda örneklem STK'ların

yaklaşık %85'inin son iki yıl içinde diğer STK ile hiçbir ortak proje yapmamış olması düşündürücüdür.

Erzurum için STK yasal statüsü ile ilin veya bölgenin genelini ilgilendiren konulardaki genel toplantılar olan belediye meclisi veya il genel meclisi toplantılarına son iki yıl içinde katılım sıklığı arasında yukarıdakiler kadar güçlü olmasa da anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=48,229^*$, $P<0.05$). Bu yoğunluğun yasa ile kurulmuş meslek örgütleri ve spor kulüplerinin oluşturduğu federasyonlarda daha fazla olduğu söylenilebilir. Ancak, burada bu tipteki STK'ların işlevleri gereği bu çeşit toplantılara sıklıkla katılımcı olmalarının bir etkisi olabilir. Erzurum'daki STK'ların %65,6'sı bu gibi toplantılara “hiç katılmadık” cevabı vermişleridir. Trabzon'da da benzeri bir durum görülmektedir ($\chi^2=76,824^*$, $P<0.05$). Ancak, Trabzon'da ankete katılan STK'ların yaklaşık %55'inden “hiç katılmadık” cevabı alınmıştır. Bu sonuca göre, Trabzon'daki STK'lar kendi illerini veya çevrelerini ilgilendiren konularda diğer kurum ve kuruluşları etkilemek için daha fazla fırsata sahiptir denilebilir.

Erzurum'da yasal statü ile güven göstergeleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır. Bu göstergeler şunlardır: “Kamu kurumları ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirliği kurulacağına olan güven”, “diğer STK ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirliği kurulacağına olan güven”, “kuruluşun faaliyetleri ile ilgili bilgileri, sorunları ve sonuçları kamu kurumları ile paylaşma sıklığı” ve “ilin sosyo-ekonomik gelişmesinde STK'ların birbirlerine ve kamu kurumlarına olan ilişkisine atfedilen önem düzeyi”. (sırasıyla, $\chi^2=25,932^*$, $\chi^2=24,385^*$, $\chi^2=22,964^*$ ve $\chi^2=23,156^*$, $P>0.05$).

Ancak, Trabzon'da bütün bu ilişkiler anlamlı olarak bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=77,201^*$, $\chi^2=68,890^*$, $\chi^2=109,918^*$ ve $\chi^2=39,150^*$, $P<0.05$). Özellikle Trabzon'da diğer STK'lara olan “yüksek” güven düzeyleri yasa ile kurulmuş meslek örgütleri ve derneklerde daha sıklıkla görülmektedir.

Diğer yandan, Erzurum'da yasal statü ile kuruluşun faaliyetleri ile ilgili bilgileri, sorunları ve sonuçları diğer STK ile paylaşma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=49,071^*$, $P<0.05$). Yine, yasa ile kurulmuş meslek örgütleri, vakıflar ve federasyonların bu anlamda bilgiyi diğer STK ile paylaşmada daha istekli oldukları söylenilebilir. Aynı anlamlı ilişki Trabzon'da da mevcuttur ($\chi^2=92,686^*$, $P<0.05$). Ancak, özellikle dernek düzeyinde Trabzon'daki STK'ların yaklaşık %62'si bilgilerini

“sıklıkla” ve “çok sıklıkla” paylaşırken, bu oran Erzurum’daki aynı kategori için %20,7’dir.

Sonuç olarak, yasa ile kurulmuş meslek örgütlerinin her iki ilde de iletişim ve etkileşim yönünden en etkin STK’lar oldukları söylenebilir. Diğer taraftan, Trabzon’da etkileşimin Erzurum’a göre daha yüksek bir düzeyde gerçekleştiği ifade edilebilir. Bununla birlikte, her iki ilde de kırsal kesimdeki STK’ların, kentsel kesimdeki STK’lara göre iletişim yoğunlukları ve etkileşimlerinin düşük olduğu söylenilebilir.

4.3.3. Örgütlenme Düzeyi

Öncelikle örgütlenme düzeyi ile içsel iletişim arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($\chi^2=35,858^*$, $P<0.05$). İçsel iletişimin diğer gruplara göre ulusal veya bölgesel bir örgütlenmenin temsilcileri olan STK’larda daha yoğunluklu olduğu söylenilebilir. Bu anlamda, ulusal ve bölgesel örgütlenmelerin yayılımından dolayı erişimlerinin daha geniş olması ve dolayısıyla faaliyetlerinin merkezi ve yerel anlamda iki safhalı planlama ve iletişim gerektirmesinin bu yoğunluğu getirdiği ifade edilebilir. Aynı anlamlı ilişki Trabzon’da da görülmektedir ($\chi^2=70,313^*$, $P<0.05$). Bu ilde de ulusal örgütlenmenin veya bölgesel örgütlenmenin temsilcisi olan STK’larda içsel iletişim daha sıklıkla gerçekleşmektedir.

Diğer yandan, örgütlenme düzeyi ile kamu kurumları ile iletişim kurma sıklığı arasında Erzurum için anlamlı bir ilişki bulunmazken ($\chi^2=22,309^*$, $P>0.05$), bu ilişki Trabzon için anlamlı olarak bulunmuştur. Trabzon’da kooperatifler dışında her düzeyden STK’nın en az “ genellikle” olarak tanımlanan sıklıkta kamu ile iletişim kurduğu belirtilmiştir ($\chi^2=74,313^*$, $P<0.05$).

Örgütlenme düzeyi ile diğer STK ile iletişim kurma yoğunluğu arasında Erzurum için anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=29,991^*$, $P<0.05$). Ulusal örgütlenmenin parçası olan ve Erzurum genelinde faaliyet gösteren STK’ların daha yoğunluklu olarak diğer STK ile iletişim kurmakta oldukları söylenilebilir. Benzer bir ilişki Trabzon’da da mevcuttur ($\chi^2=105,298^*$, $P<0.05$). Ulusal örgütlenme, bölgesel örgütlenme ve Trabzon genelinde faaliyet gösteren STK’ların diğer STK ile iletişim kurma sıklığı daha yoğundur.

Örgütlenme düzeyi ve kamu ile kurulan iletişimin sonucundan tatminkârlık düzeyi arasında Erzurum'da anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($\chi^2=15,535^*$, $P>0.05$). Trabzon'da ise bu ilişki anlamlı olarak bulunmuş olup ($\chi^2=50,076^*$, $P<0.05$), ulusal ve bölgesel örgütlenme temsilcileri ile Trabzon merkezde faaliyet gösteren STK'ların diğerlerine göre kamu kurumları ile kurdukları iletişimin sonuçlarından daha hoşnut oldukları görülmüştür. Aynı durum, örgütlenme düzeyi ve diğer STK ile kurulan iletişimin sonuçlarından hoşnutluk düzeyi arasındaki ilişkide de mevcuttur. Erzurum'da bu ilişki anlamlı değilken ($\chi^2=25,806^*$, $P>0.05$), Trabzon'da anlamlıdır ($\chi^2=45,124^*$, $P<0.05$). Ulusal örgütlenme, bölgesel örgütlenme ve Trabzon merkez düzeyindeki örgütlenmelerde hoşnutluk düzeyi daha yüksek olarak görülmektedir.

Erzurum'da örgütlenme düzeyi ile aynı ya da benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyiyle örgütlenme düzeyi ile aynı ya da benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi arasındaki ilişkiler anlamlı değildir (sırasıyla, $\chi^2=23,781^*$, $\chi^2=12,607^*$, $P>0.05$). Trabzon'da her iki ilişki de anlamlı olup (sırasıyla, $\chi^2=52,515^*$, $\chi^2=51,786^*$, $P<0.05$), özellikle ulusal örgütlenme düzeyi ve Trabzon merkezde faaliyet gösterdiklerini belirten STK'larda bu bilgilenme düzeyi yüksek olarak görülmektedir. Dolayısıyla, özellikle Trabzon'da kentsel alanlarda faaliyet gösteren STK'ların kamu kurumlarının faaliyetleri konusunda yüksek düzeyde bilgi sahibi olduğu söylenilebilir.

Aynı şekilde, örgütlenme düzeyi ve aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren STK'lardan etkilenme düzeyi arasında Erzurum'da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\chi^2=21,954^*$, $P>0.05$). Trabzon'da bu ilişki yine anlamlı olmakla birlikte ($\chi^2=71,460^*$, $P<0.05$); ulusal, bölgesel ve Trabzon genelinde faaliyet gösteren STK'larda daha yoğunluklu görülmektedir. Bununla birlikte, kamu kurumlarının faaliyetlerinden etkilenme ile örgütlenme yapısı arasında Erzurum'da anlamsız ($\chi^2=15,941^*$, $P>0.05$), Trabzon'da ise anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=46,286^*$, $P<0.05$). Trabzon'daki STK'ların yaklaşık %52'si kamu kurumlarının kendi faaliyetleri üzerinde en azından "etkili" olduklarını düşünmektedirler.

Erzurum'da örgütlenme düzeyi ve kamu kurumlarını etkileme arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=30,565^*$, $P<0.05$). Özellikle bölgesel örgütlenme düzeyine sahip STK'ların %77,8'i kamu kurumlarının faaliyetleri üzerinde etkili

oldukları görüşündedirler. Erzurum'daki tüm STK'ların yaklaşık yarısı kamuyu en azından "belirli bir düzeyde" etkileyebildiklerine inanmaktadır. Aynı durum Trabzon'da da mevcuttur ($\chi^2=64,030^*$, $P<0.05$). Ancak, Trabzon'da kamu üzerinde "hiç etkili değil" ve "etkili değil" olduklarını belirtenlerin oranı yaklaşık %60'dır.

Erzurum'daki STK'ların örgütlenme düzeyi ve kendileri ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ları etkileme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=26,568^*$, $P<0.05$). Erzurum'da diğer STK'ları en azından "oldukça" etkilediklerini düşünen STK'lar sırasıyla ulusal, ilçe ve bölgesel düzeydeki STK'lardır. Erzurum il merkezi ve Erzurum genelinde faal olduklarını söyleyen STK'ların aynı şekilde etkileşim oranları da bölgesel düzeydeki STK'lara yakındır. Bu ilişki Trabzon için de anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=61,992^*$, $P<0.05$). Trabzon'da ulusal, bölgesel ve merkezdeki STK'ların yaklaşık üçte ikisi diğer STK'ları en azından "belirli bir düzeyde" etkilediklerine inanmaktadırlar.

Her iki ilde de örgütlenme yapısı ile son iki yıl içinde kamu ile ortaklıklara girerek proje gerçekleştirme sayısı arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=63,282^*$, Trabzon, $\chi^2=43,678^*$, $P<0.05$). Erzurum'da ulusal örgütlenme düzeyindeki STK'ların %20'si 4 veya daha fazla, bölgesel örgütlenme düzeyindeki STK'ların %46,2'si 2 veya daha fazla, ilçe düzeyindeki örgütlenmelerin ise %38,3'ü kamu ile en az bir kere ortak proje yürüttüğünü beyan etmiştir. Trabzon'da ise ulusal düzey örgütlenmeler bu alanda yoğunluklu olarak işbirliklerine girdiklerini belirtmişlerdir. Trabzon'da ulusal örgütlenme düzeyindeki STK'ların %72,7'si kamu ile en az 1 defa proje ortaklığı kurdukları yönünde görüş belirtmişlerdir.

Aynı şekilde, her iki ilde örgütlenme yapısı ve son iki yıl içinde STK ile ortaklıklar kurma düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=68,238^*$, Trabzon, $\chi^2=34,693^*$, $P<0.05$). Erzurum'da ulusal ve bölgesel düzeydeki örgütlenmelerde bu gibi ortaklıkları kurma eğilimi daha fazla gibi görünmektedir. Ulusal örgütlenmenin parçası olan STK'ların %26,6'sı son iki yıl içinde en az 3 kez STK'lar ile proje ortaklıkları kurduğunu beyan etmektedir. Ancak, Erzurum'da yaklaşık %81, Trabzon'da ise yaklaşık %64 oranında STK'ların diğer STK'lar ile hiçbir ortaklık kurmamış olması, sivil toplumun kendi içindeki düşük etkileşim düzeyini göstermesi açısından önemlidir.

Örgütlenme yapısı ve il genelindeki toplantılara katılım arasında Erzurum’da anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=31,719^*$, $P<0.05$). Yoğunluklu olarak ulusal, bölgesel ve Erzurum merkezde faaliyet gösteren STK’lar bu toplantılara en az 2-3 defa katıldıklarını beyan etmektedirler. Ancak, merkezdeki STK’ların yakınlık avantajlarından faydalanabileceği de göz ardı edilmemelidir. Aynı anlamlı ilişki Trabzon’da da görülmektedir ($\chi^2=53,119^*$, $P<0.05$).

Erzurum’da örgütlenme yapısı ve kamu kurumları ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirliği kurulacağına dair güven arasında da anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2=27,154^*$, $P<0.05$). Kamuya “yüksek” veya “çok yüksek” güven bölgesel, Erzurum merkezi, Erzurum geneli ve Erzurum ilçelerinde faaliyet gösteren STK arasında %66 ile %78 arasında değişmektedir. Buna karşılık aynı düzeylere ulusal örgütlenmeler yaklaşık %32 oranında katılmaktadırlar. Trabzon’da da bu anlamlı ilişki mevcut olup ($\chi^2=47,244^*$, $P<0.05$), özellikle ulusal ve bölgesel örgütlenmelerde “yüksek” ve “çok yüksek” güven düzeyleri sıklıkla belirtilmiştir (sırasıyla, %72,7, %66,7).

Erzurum’da örgütlenme düzeyi ve diğer STK ile kolayca ve etkili işbirlikleri kurulacağına dair güven arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Trabzon’da bu ilişki anlamlı olup ($\chi^2=48,703^*$, $P<0.05$), Trabzon genelinde faaliyet gösteren STK’ların %62,5i diğer STK ile kolayca ve etkili işbirlikleri kurabileceklerini belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, örgütlenme düzeyi ve kamu ile bilgileri paylaşma sıklığı ve diğer STK ile bilgileri paylaşma sıklığı arasında Erzurum’da anlamlı ilişkiler bulunmamışken (sırasıyla, $\chi^2=19,723^*$, $\chi^2=21,455^*$, $P>0.05$), bu ilişkiler Trabzon için anlamlı olarak bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=74,568^*$, $\chi^2=54,864^*$, $P<0.05$). Trabzon’daki tüm STK’ların yaklaşık %85’i en azından “bazen/zaman zaman” faaliyetleri ile bu faaliyetleri gerçekleştirirken karşılaştıkları sorunlar ve faaliyetlerin sonuçları hakkındaki bilgileri kamu kurumları ile paylaştıklarını belirtmişlerdir. Burada, “sıklıkla” ve “çok sıklıkla” bu bilgileri en fazla paylaşan STK’lar ulusal ve bölgesel örgütlenmelerin temsilcisi olan STK’lardır.

Sonuç olarak, her iki ilde de ulusal ve bölgesel örgütlenmelerin temsilcileri olan STK’ların daha çok iletişim yoğunluğuna ve etkileşime sahip oldukları söylenilebilir. Ancak, bu STK’ların genel olarak ulusal veya bölgesel bir stratejiye bağlı oldukları göz ardı edilmemelidir. Diğer bir nokta ise, örgütlenme düzeylerinin büyüklüğünden dolayı

bu gibi yapılanmaların hem daha fazla kişiyi temsil ettiği hem de daha aktif olduğudur. Bunun yanı sıra, özellikle meslek odaları ve bölgesel üretici birlikleri çeşitli hizmetleri kamu kesimi ile birlikte yürütmektedir ve bunlardan görüş alınmaktadır. Bu gibi resmi ilişkiler çıkartıldığında, bu örgütlenmelerin etkisi azalabilir. Trabzon'da kentsel alanda faaliyet gösteren STK'larda kurumsal sermaye gösterge değerleri çok yüksek iken, Erzurum'da ilçe bazında faaliyet gösteren STK'ların %17,5'inde, Erzurum merkezde faaliyet gösteren STK'ların ise sadece %11,1'inde kurumsal sermaye gösterge değeri yüksek olarak bulunmuştur.

4.3.4. Yaşam Süresi

Genel analize uygun olarak, buradaki çoğu ilişki her iki il için de anlamsız olarak bulunmuştur, ancak farklılık gösteren bazı ilişkiler de vardır.

Erzurum'da STK yaşam süresi ile kamu kurumları ile iletişim kurma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($\chi^2=21,506^*$, $P>0.05$). Bu ilişki Trabzon için anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=30,060^*$, $P<0.05$). 6-10 yıldır faal olan STK'ların %20'si sıklıkla, 11-15 yıldır faal olan STK'ların yaklaşık %33'ü en azından "sıklıkla", 16-20 yıllık STK'ların ise yaklaşık %27'si en azından "sıklıkla" kamu ile iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. 21 yıl ve üzeri STK'ların ise %8,9'u "çok sıklıkla" kamu ile iletişim kurduklarını belirtmişlerdir.

Yukarıdakine benzer anlamlı ilişkiler, STK yaşam süresi ile diğer STK ile iletişim kurma sıklığı arasında görülmektedir. Erzurum'da bu ilişki anlamsız ($\chi^2=14,676^*$, $P>0.05$), Trabzon'da ise anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=32,135^*$, $P<0.05$). Diğer STK ile "çok sıklıkla" iletişim kurma 6-10 yıllık STK'lardan, 16-20 yıllık STK'lara kadar yükselen oranlarda görülmektedir. Yine, 21 yıl ve üzeri STK'ların ise %8,9'u "çok sıklıkla" diğer STK ile iletişim kurduklarını belirtmişlerdir.

Her iki ilde de yaşam süresi ile kalkınma için yoğun iletişim ve işbirliğine verilen önem düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=28,501^*$, Trabzon, $\chi^2=41,303^*$, $P<0.05$). Bu önem Trabzon'da 16-20 yıllık STK'larda, Erzurum'da ise 21 yıl ve üzeri yaşam süresine sahip STK'larda daha yüksektir.

Erzurum'da, STK yaşam süresi ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi ve aynı veya benzer alanlarda

faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetlerinden etkilenme düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=27,614^*$, $\chi^2=31,859^*$, $P<0.05$). Bu ilişkiler Trabzon için anlamlı olarak bulunmamıştır (sırasıyla, $\chi^2=18,492^*$, $\chi^2=23,060^*$, $P>0.05$). Bu iki gösterge Erzurum'da özellikle 16-20 yıllık STK'larda çok daha yüksektir.

Erzurum'da STK yaşam süresi ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ların faaliyetlerinden etkilenme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\chi^2=18,492^*$, $P>0.05$). Bu ilişki Trabzon için anlamlı bulunmuş olup ($\chi^2=30,733^*$, $P<0.05$), 6-10 yıllık STK'ların %65'i, 11-15 yıllık STK'ların yaklaşık %78'i ve 16-20 yıllık STK'ların yaklaşık %47'si diğer STK'ların faaliyetlerinin kendileri üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Erzurum'da STK yaşam süresi ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetlerini etkileme arasındaki ilişki anlamlı olarak bulunamamıştır ($\chi^2=6,658^*$, $P>0.05$). Trabzon'da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=29,547^*$, $P<0.05$). Trabzon'da ankete cevap veren 11-15 yıllık STK'ların yaklaşık %20'si, 16-20 yıllık STK'ların ise yaklaşık %33'ü kamu kurumlarını "oldukça" ve "çok" etkilediklerini düşünmektedirler.

Aynı şekilde, Erzurum'da STK yaşam süresi ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ların faaliyetlerini etkileme arasındaki ilişki anlamlı olarak bulunamamıştır ($\chi^2=21,847^*$, $P>0.05$). Trabzon'da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=30,718^*$, $P<0.05$). Trabzon'da ankete cevap veren 11-15 yıllık STK'ların yaklaşık %20'si, 16-20 yıllık STK'ların ise yaklaşık %33'ü diğer STK'ları "oldukça" ve "çok" etkilediklerini düşünmektedirler.

Erzurum'daki STK'ların yaşam süresi ve kamu kurumları ile son iki yıl içinde ortaklık kurma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuşken ($\chi^2=55,164^*$, $P<0.05$), bu ilişki Trabzon için anlamlı olarak bulunamamıştır ($\chi^2=24,548^*$, $P>0.05$). Erzurum'da özellikle 5 yıldan daha az yaşam süresine sahip STK'ların %60'dan fazlası kamu ile bir kez ortaklık kurduklarını belirtmişlerdir. Bu durum, özellikle son birkaç yılda kamunun kaynakları ile proje yapmak için STK'lar oluşturulmasının bir sonucu olabilir. Diğer yandan, Erzurum için kamu kurumları ile ortaklık kurma eğilimi 11-15 ve 16-20 yıllık STK'larda daha fazla olabilmektedir.

STK yaşam süresi ile ilin veya bölgenin genelini ilgilendiren konulardaki genel toplantılar olan belediye meclisi veya il genel meclisi toplantılarına son iki yıl içinde katılım sıklığı arasında Erzurum'da anlamlı olmayan ($\chi^2=23,425^*$, $P>0.05$), Trabzon'da ise anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=35,876^*$, $P<0.05$). Trabzon'da 11-15 yaşındaki STK'ların %66,7'si son iki yıl içinde iki ya da üç defa bu toplantılara görüş bildirmek amacıyla katıldıklarını belirtmektedirler.

STK yaşam süresi ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları ile faaliyetler, sorunlar ve sonuçlar hakkındaki bilginin paylaşımı arasındaki ilişki Erzurum için anlamsız ($\chi^2=22,748^*$, $P>0.05$), Trabzon için anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=29,622^*$, $P<0.05$). Trabzon'da yaşı 5 yıldan az olan STK'ların %61,1'i kamu kurumları ile "bazen/zaman zaman" bilgi paylaştıklarını belirtirken, 6-10 yıllık STK'ların %50'si, 11-15 yıllık STK'ların %77,8'i en az "sıklıkla" kamu ile bilgi paylaştıklarını belirtmişlerdir.

STK yaşam süresi ile kamu kurumlarına olan ve STK'ların kendi içindeki güvene atfedilen önem düzeyi arasındaki ilişki, Trabzon'da anlamsız ($\chi^2=14,975^*$, $P>0.05$), Erzurum'da anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=31,422^*$, $P<0.05$). Erzurum'da özellikle 5 yıldan az yaşam süresine sahip, 16-20 yıllık ve 21 yıl ve üzeri yaşam süresine sahip STK'larda bu soruya verilen "yüksek" ve "çok yüksek" cevapları yoğunluktadır.

4.3.5. Üye Sayısı

Her iki ilde de üye sayısı ile içsel iletişim sıklığı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=30,139^*$, Trabzon, $\chi^2=28,425^*$, $P<0.05$). Erzurum'da 151-200 ve 201 ve üzeri üyeye sahip STK'larda bu iletişimin en az "ayda bir" gerçekleştiği çok yüksek oranlarda (sırasıyla, %100, %78,7) belirtilmiştir. Toplamda, en az "ayda bir kez" içsel iletişime geçtiğini bildiren STK'lar Erzurum'da %46,7 oranında iken, Trabzon'da bu oran yaklaşık %12'dir.

Üye sayısı ve kamu ile iletişim kurma sıklığı arasındaki ilişki sadece Trabzon'da anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=26,560^*$, $P<0.05$). 51-100 üyeye sahip STK'ların yaklaşık %33'ü, 151-200 üyeye sahip STK'ların %28,5'i ve 201 ve üzeri üyeye sahip STK'ların %19,5'i en azından "sıklıkla" kamu kurumları ile iletişim kurduklarını belirtmişlerdir.

Üye sayısı ve diğer STK ile iletişim kurma yoğunluğu arasında her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.

Üye sayısı ile kamu kurumları ile kurulan iletişimden hoşnutluk düzeyi arasında Erzurum'da anlamlı ($\chi^2=26,560^*$, $P<0.05$), Trabzon'da anlamlı olmayan ($\chi^2=23,049^*$, $P>0.05$) ilişkiler bulunmuştur. 101-150 üyeli STK'ların %17,6'sı, 151-200 üyeli STK'ların %33,3'ü ve 201 ve üzeri üyeli STK'ların %25,9'u "çok yüksek" düzeyde bu iletişimden tatmin edici sonuçlar aldıklarını belirtirken, toplamda tüm STK'larda "yüksek" veya "çok yüksek" düzeylerde tatmin edici sonuçlar aldıklarını belirten STK'ların oranı ise %44'dür.

Aynı şekilde, üye sayısı ile diğer STK ile kurulan iletişimden hoşnutluk düzeyi arasında Erzurum'da anlamlı ($\chi^2=27,532^*$, $P<0.05$), Trabzon'da anlamlı olmayan ($\chi^2=23,265^*$, $P>0.05$) ilişkiler bulunmuştur. Özellikle 101-150 üyeli STK'ların yaklaşık %43'ü "yüksek" veya "çok yüksek" düzeylerde tatmin edici sonuçlar aldıklarını belirtirken, tüm STK'ların yaklaşık %73'ü en fazla "vasat" düzeyde bu iletişimden tatmin edici sonuçlar aldıklarını belirtmişlerdir.

Üye sayısı ve aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi ve üye sayısı ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarından etkilenme düzeyi arasında, hem Erzurum'da (sırasıyla, $\chi^2=25,534^*$, $\chi^2=19,034^*$, $P>0.05$) hem de Trabzon'da (sırasıyla, $\chi^2=16,729^*$, $\chi^2=19,060^*$, $P>0.05$) anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

Benzer şekilde, üye sayısı ve aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi ve üye sayısı ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'lardan etkilenme düzeyi arasında, hem Erzurum'da (sırasıyla, $\chi^2=9,732^*$, $\chi^2=24,724^*$, $P>0.05$) hem de Trabzon'da (sırasıyla, $\chi^2=13,401^*$, $\chi^2=20,920^*$, $P>0.05$) anlamlı ilişkiler yakalanamamıştır.

Trabzon'da üye sayısı ile aynı veya benzer alanda faaliyet gösteren kamu kurumlarının etkileme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamışken ($\chi^2=22,927^*$, $P>0.05$), bu ilişki Erzurum için anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=32,221^*$, $P<0.05$). Erzurum'da özellikle, 201 ve üzeri üyeye sahip STK'ların %37'si kamu kurumlarını "oldukça" veya "çok" düzeyde etkilediklerini düşünmektedir. Bunun bir nedeni, STK'ların çoğunda üyeler arasında kamu memurlarının bulunması olabilir. Üye sayısı ve aynı veya benzer

alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ları etkileme düzeyi arasında her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmamıştır (Erzurum; $\chi^2=19,449^*$, Trabzon; $\chi^2=19,081^*$, $P>0.05$).

Üye sayısı ve kamu kurumları ile son iki yılda ortaklaşa gerçekleştirilen proje sayısı arasında Erzurum'da anlamlı ($\chi^2=40,923^*$, $P<0.05$), Trabzon'da ise anlamlı olmayan ($\chi^2=20,343^*$, $P>0.05$) bir ilişki bulunmuştur. Erzurum'da 1-50 ve 201 ve üzeri üyeye sahip STK'ların en az %50'si son iki yıl içinde 1 veya daha fazla kamu ile ortaklaşa proje gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

Üye sayısı ve son iki yıl içinde diğer STK ile ortak gerçekleştirilen proje sayı arasında her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=36,476^*$, Trabzon, $\chi^2=26,898^*$, $P<0.05$). Trabzon'da 201 ve üzeri üyeli STK'ların yaklaşık %67'si son 2 yıl içerisinde diğer STK ile en az bir kez ortak proje gerçekleştirmişken, Erzurum'da tüm gruplardan ankete katılan STK'ların %81,7'si son iki yıl içinde diğer STK'lar ile ortak projeler gerçekleştirmediklerini belirtmişlerdir. Aynı oran, Trabzon için %63,6'dır. Bu durumda özellikle üye sayısı fazla olan STK'ların beşeri sermaye anlamında bu gibi projeleri yapmak için kendilerine daha çok güvendikleri ve Trabzon'da STK'lar arası işbirliği kurma ve etkileşim oranının daha yüksek olduğu söylenilebilir.

Erzurum'da üye sayısı ile kamu kurumları ile etkin bir biçimde işbirlikleri kurulacağına dair güven arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=29,989^*$, $P<0.05$). 201 ve üzeri üyeye sahip STK'ların %37'si bu güveni çok yüksek olarak tanımlamışlardır. Erzurum genelinde bu güveni en fazla "vasat" olarak tanımlayan STK'ların oranı yaklaşık %37,5'dir. Aynı ilişki Trabzon için anlamsız olarak bulunmuştur ($\chi^2=21,525^*$, $P>0.05$). Diğer bütün güven göstergeleri ve üye sayısı arasındaki ilişkiler de her iki il için anlamsız olarak bulunmuştur.

Üye sayısı ve güven göstergesi arasındaki ilişki her iki ilde de anlamlı bulunmamıştır (Erzurum; $\chi^2=5,374^*$, Trabzon; $\chi^2=2,511^*$, $P>0.05$). Bununla birlikte Trabzon'da üye sayısı ile etkileşim gösterge değeri arasında anlamlı bir ilişki yokken ($\chi^2=9,249^*$, $P>0.05$), Erzurum'da bu ilişki anlamlıdır ($\chi^2=31,251^*$, $P<0.05$). Her iki ilde de iletişim yoğunluğu ve kurumsal sermaye göstergeleri arasındaki ilişkiler anlamlı bulunmuştur (Erzurum; sırasıyla $\chi^2=19,960^*$, $\chi^2=36,991^*$, Trabzon; sırasıyla, $\chi^2=12,076^*$, $\chi^2=12,462^*$, $P>0.05$).

Sonuç olarak, üye sayısı arttıkça iletişim yoğunluğu, etkileşim ve kurumsal sermayenin arttığı söylenilebilir. Erzurum’da üye sayısı fazla olan STK’ların kamu ile yoğun ilişkileri olduğu ve il genelinde kanaati etkileyebildikleri ankete tabi tutulan STK yöneticileri ve temsilcileri tarafından belirtilmiştir. Bu noktada, üye sayısının kurumsal sermaye etkilerinin gelecekteki çalışmalarda sosyal sermaye düzeyleri ile birlikte ele alınması mantıklı olabilir. Bununla birlikte, bazı üretici birlikleri ve derneklerinde, üç veya dört STK’ya aynı anda üye olan bireylerin varlığı Erzurum’da üye sayısı ve etkileşim ve işbirliği arasındaki ilişkilere ihtiyatla yaklaşılmasına işaret etmektedir.

4.3.6. Eğitim Düzeyi

Her iki ilde de yönetim kurullarının eğitim düzeyi ve içsel iletişim yoğunluğu arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=40,498^*$, Trabzon, $\chi^2=54,180^*$, $P<0.05$). Her iki ilde de yüksekokul/üniversite veya yüksek lisans/doktora düzeyinde mezunların çoğunlukta olduğu yönetim kurullarının “ayda bir kezden fazla” içsel iletişime geçme sıklıkları diğerlerine göre yüksek oranlarda görülmektedir.

Aynı şekilde, her iki ilde de yönetim kurullarının eğitim düzeyi ve kamu ile iletişim kurma sıklığı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=27,952^*$, Trabzon, $\chi^2=53,292^*$, $P<0.05$). Erzurum’da lise mezunlarının yönetim kurullarında çoğunlukta olduğu STK’larda kamu ile “sıklıkla” iletişim kurma oranı %59,1, “her zaman (sürekli olarak)” iletişim kurma oranı ise %23,5 olarak ortaya çıkmıştır. Aynı oranlar ortaokul mezunlarının çoğunlukta olduğu STK’lar için sırasıyla %18,6 ve %30,2 iken, yüksekokul/üniversite mezunlarının çoğunlukta olduğu STK’larda bu oran sırasıyla %30 ve %25 olarak belirtilmiştir. Trabzon’da ise yüksekokul/üniversite mezunlarının çoğunlukta olduğu yönetim kurullarına sahip STK’ların daha yüksek sıklıklarla kamu ile iletişim kurmaya eğilimli oldukları söylenebilir. Bu gruba dahil üyelerin çoğunlukta oldukları yönetim kurullarına sahip STK’ların %93’3’ü kamu ile en az “genellikle” ibaresiyle tanımlanan sıklıkta iletişim kurduklarını ifade etmişlerdir.

Diğer taraftan, Erzurum’da yönetim kurulu üyelerinin eğitim düzeyi ile diğer STK ile iletişim kurma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($\chi^2=21,411^*$, $P>0.05$). Trabzon’da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=57,478^*$, $P<0.05$). Burada da yüksekokul/üniversite eğitim düzeylerinin çoğunlukta olduğu STK’ların, diğer STK’larla daha yoğun iletişim kurmakta olduğu söylenilebilir.

Aynı şekilde Erzurum’da eğitim düzeyi ile kamu kurumları ile kurulan iletişim sonuçlarından hoşnutluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yokken ($\chi^2=21,384^*$, $P>0.05$), bu ilişki Trabzon için anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=65,097^*$, $P<0.05$). Yüksekokul/üniversite mezunu eğitim düzeyinin çoğunlukta olduğu yönetim kurullarına sahip STK’ların kamu ile kurdukları iletişimden daha tatminkâr oldukları söylenilebilir. Benzer ilişkiler diğer STK ile kurulan iletişimin sonuçlarından tatmin olma düzeyi için de geçerlidir. Bu ilişki sadece Trabzon’da yüksek bulunmuş olup, ortaokul ve yüksekokul/üniversite eğitim düzeyine sahip STK’larda diğer STK’larla girilen iletişimden “yüksek” düzeyde tatmin edici sonuçlar alma oranları yüksektir.

Eğitim düzeyi ile kamu kurumları ve diğer STK’lar ile yoğun iletişim ve işbirliği içinde olmaya atfedilen önem düzeyi (Erzurum; $\chi^2=38,518^*$, Trabzon; $\chi^2=41,124^*$, $P>0.05$) ve eğitim düzeyi ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK’ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi (Erzurum; $\chi^2=25,038^*$, Trabzon; $\chi^2=60,578^*$, $P>0.05$) arasında her iki il için de anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Eğitim düzeyleri yükseldikçe, iletişim ve işbirliğine atfedilen önemin ve diğer STK’ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeylerinin arttığı söylenilebilir.

Ancak, eğitim düzeyi ve aynı veya benzer alanlardaki kamu kurumlarının faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi ve eğitim düzeyi ve aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetlerinden etkilenme düzeyi arasında, Erzurum için anlamlı olmayan, Trabzon için ise anlamlı ilişkiler bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=82,973^*$, $P>0.05$; $\chi^2=77,977^*$, $P<0.05$). Trabzon’da özellikle yüksekokul/üniversite mezunlarının çoğunlukta olduğu yönetim kurullarına sahip STK’ların kamu kurumlarının faaliyetlerinden görece daha çok etkilendiği söylenilebilir.

Her iki ilde de yönetim kurullarının eğitim düzeyi ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK’ların faaliyetlerinden etkileşim düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=36,342^*$, Trabzon, $\chi^2=61,653^*$, $P<0.05$). Bu etkileşimin “tamamen etkili” olduğunu söyleyen yüksek lisans/doktora düzeyindeki STK’ların oranı görece daha fazladır. Her iki ilde de özellikle yüksekokul/üniversite düzeyinde bu faaliyetlerin çoğunlukla “etkili” olduğu yönünde cevaplar alınmıştır.

Etkileşimin diğer yönüne bakılacak olursa, her iki ilde de eğitim düzeyi ve aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetlerini etkileme

düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=45,019^*$, Trabzon, $\chi^2=58,216^*$, $P<0.05$). Erzurum'da kamu kurumlarının faaliyetlerini en azından “belirli düzeyde” etkilediklerini düşünen yüksekokul/üniversite çoğunluklu yönetim kurullarına sahip STK'ların oranı %70 iken, Trabzon'da bu oran aynı grup için %80'in üzerindedir.

Aynı şekilde, her iki ilde de eğitim düzeyi ve aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ların faaliyetlerini etkileme düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=44,157^*$, Trabzon, $\chi^2=66,685^*$, $P<0.05$). Erzurum'da diğer STK'ların faaliyetlerini en azından “belirli düzeyde” etkilediklerini düşünen yüksekokul/üniversite çoğunluklu yönetim kurullarına sahip STK'ların oranı %90 iken, Trabzon'da bu oran aynı grup için %86,7'dir.

Eğitim düzeyi ve kamu kurumları ile ortaklaşa çalışma sıklığı arasında her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=59,402^*$, Trabzon, $\chi^2=42,452^*$, $P<0.05$). Her iki ilde de özellikle yüksekokul/üniversite düzeyindeki STK'ların kamu ile daha sıklıkta ortak proje gerçekleştirme eğiliminde oldukları söylenilebilir. Benzer şekilde anlamlı ilişkiler, yine eğitim düzeyi ve diğer STK'lar ile ortaklaşa çalışma sıklığı arasında da görülebilmektedir (Erzurum, $\chi^2=68,422^*$, Trabzon, $\chi^2=35,219^*$, $P<0.05$).

Eğitim düzeyi ile ilin veya bölgenin tümünü ilgilendiren konulardaki genel toplantılar olan belediye meclisi veya il genel meclisi toplantılarına son iki yıl içinde katılım sıklığı arasında her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=40,686^*$, Trabzon, $\chi^2=41,184^*$, $P<0.05$). Erzurum'da daha çok ortaokul mezunlarından oluşan STK'lar bu toplantılara yoğunlukla katıldıklarını belirtmişken, Trabzon'da yüksekokul/üniversite düzeyindeki STK'lar bu toplantılara daha yoğun katılım yaptıklarını belirtmişlerdir.

Erzurum'da eğitim düzeyi ve kamu kurumları ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirliği kurulacağına dair güven düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamışken ($\chi^2=29,447^*$, $P>0.05$), Trabzon'da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=49,943^*$, $P<0.05$). Trabzon'da bu güven, yüksekokul/üniversite mezunlarının oluşturduğu STK'lar için %73,4 oranında “yüksek” veya “çok yüksek” çıkmıştır. Aynı şekilde, Erzurum'da eğitim düzeyi ve diğer STK ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirliği kurulacağına dair güven düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamışken ($\chi^2=25,921^*$,

$P>0.05$), Trabzon'da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=44,588^*$, $P<0.05$). Trabzon'da bu güven, Yüksekokul/Üniversite mezunlarının oluşturduğu STK'lar için %86,6 oranında “yüksek” veya “çok yüksek” çıkmıştır.

Yukarıdakine benzer ilişkiler eğitim düzeyi ve bilgi paylaşımı arasında da mevcuttur. Erzurum'da eğitim düzeyi ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları ile bilgi paylaşma sıklığı arasındaki ilişki anlamlı değilken ($\chi^2=20,402^*$, $P>0.05$), bu ilişki Trabzon'da anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=52,045^*$, $P<0.05$). Trabzon'da yüksekokul/üniversite mezunlarının oluşturduğu STK'lar %86,7 oranında “sıklıkla” veya “çok sıklıkla” kamu ile bilgi paylaştıklarını belirtmişlerdir.

Her iki ilde de eğitim düzeyi ve aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'lar ile bilgi paylaşma sıklığı arasındaki ilişkiler anlamlı olarak bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=34,951^*$, Trabzon, $\chi^2=39,422^*$, $P<0.05$). Trabzon'da yüksekokul/üniversite mezunlarının oluşturduğu STK'lar %80 oranında “sıklıkla” veya “çok sıklıkla” diğer STK ile bilgi paylaştıklarını belirtmişlerdir. Erzurum'da bu iki kategoride en yoğun bilgi paylaşan STK'lar lise ve yüksekokul/üniversite düzeyindeki STK'lar olarak ortaya çıkmıştır.

Eğitim düzeyi ve iletişim yoğunluğu göstergesi arasındaki ilişkiler Erzurum'da anlamsız ($\chi^2=9,066^*$, $P>0.05$), Trabzon'da anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=30,561^*$, $P<0.05$). İlkokul, yüksekokul/üniversite ve yüksek lisans/doktora düzeyinde bu göstergeler Trabzon STK'ları için çoğunlukla yüksek bulunmuştur. Her iki ilde de eğitim düzeyi ve etkileşim gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum; $\chi^2=14,160^*$, Trabzon; $\chi^2=27,235^*$, $P<0.05$).

Her iki ilde de eğitim düzeyi ve güven göstergesi değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır (Erzurum; $\chi^2=5,691^*$, Trabzon; $\chi^2=6,346^*$, $P>0.05$). Buna karşın, her iki ilde de eğitim düzeyi ve kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum; $\chi^2=15,027^*$, Trabzon; $\chi^2=42,991^*$, $P<0.05$). Eğitim düzeyi yükseldikçe, kurumsal sermaye gösterge değerlerinin daha yüksek olmaya eğilimli olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, her iki il için de eğitim düzeyleri ve kurumsal sermaye arasındaki ilişkilerin anlamlı ve belirleyici olduğu söylenilebilir. Ancak, Trabzon'da eğitim düzeylerinin kurumsal sermaye üzerinde etkili olması daha olasıdır da denilebilir.

Gözlemler sırasında işadamlarının oluşturduğu STK'lar ile üniversiteden yeni mezun olmuş, ancak iş bulamadığı için proje faaliyetlerine girişmek amacıyla STK'lara katılan bireylerin yoğunlukta olduğu STK'ların diğer kurumlar ile iletişimlerinin ve etkileşimlerinin yoğun olduğu görülmüştür.

4.3.7. Gider Büyüklüğü

Her iki ilde de STK gider büyüklüğü ile içsel iletişim sıklığı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=32,000^*$, Trabzon, $\chi^2=68,067^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü arttıkça, içsel iletişim sıklığının da arttığı söylenilebilir.

Erzurum'da gider büyüklüğü ile kamu kurumları ile iletişim kurma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamışken ($\chi^2=22,497^*$, $P>0.05$), bu ilişki Trabzon için anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=62,862^*$, $P<0.05$). Benzer bir örüntü, gider düzeyi ile diğer STK'lar ile iletişim kurma sıklığı arasında da görülebilir. Erzurum'da gider büyüklüğü ile diğer STK ile iletişim kurma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamışken ($\chi^2=24,798^*$, $P>0.05$), bu ilişki Trabzon için anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=79,307^*$, $P<0.05$). Trabzon'da gider büyüklüğü arttıkça kamu kurumları ve diğer STK ile iletişim kurma sıklığının da arttığı söylenilebilir.

Her iki ilde de gider büyüklüğü ve kamu kurumları ile kurulan iletişimin sonuçlarından hoşnutluk düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=30,849^*$, Trabzon, $\chi^2=68,853^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü arttıkça, kamu kurumları ile girilen iletişimin sonuçlarından tatminkârlık düzeyi artmaktadır. Erzurum'da görüşülen bir STK yöneticisi bu durumu "STK olarak kendilerinin faaliyet gösterdikleri alanlarda başarılı sonuçlanan faaliyetleri oldukça, zaman içinde kamu kesiminin bu başarılarla dayanarak taleplerine daha etkin cevap vermeye başlamasının bir sonucu" olarak açıklamıştır. Bu anlamda, başarılı projelere imza atarak giderlerini artıran STK'ların, taleplerine cevap alabilmek için daha yoğun bir iletişime geçme ve dolayısıyla sonuçlandırma olasılığının yüksek olduğu düşünülebilir.

Benzer biçimde, her iki ilde de gider büyüklüğü ve diğer STK ile kurulan iletişimin sonuçlarından hoşnutluk düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=31,642^*$, Trabzon, $\chi^2=52,873^*$, $P<0.05$). Trabzon'da gider büyüklüğü arttıkça, diğer STK ile girilen iletişimin sonuçlarından tatminkârlık düzeyi artmaktadır denilebilir. Erzurum'da ise gider büyüklüğü en düşük olan kategoride diğer STK ile

girdiği iletişimden “yüksek” veya “çok yüksek” düzeylerde hoşnut olan STK’ların oranı diğerlerine göre daha azdır.

Her iki ilde de gider büyüklüğü ile kamu kurumları ve diğer STK ile yoğun iletişim ve işbirliği içinde olmaya atfedilen önem düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=32,731^*$, Trabzon, $\chi^2=76,456^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü yükseldikçe, bu ilişkilere atfedilen önemin artmakta olduğu söylenilebilir.

Bununla birlikte Erzurum’da gider büyüklüğü ile aynı veya yakın alanlardaki kamu kurumlarının faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($\chi^2=16,268^*$, $P>0.05$). Aynı ilişki Trabzon için anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=50,812^*$, $P<0.05$). Trabzon’da gider arttıkça, “yüksek” ve “çok yüksek” düzeyde bilgilendirme düzeyinin arttığı söylenilebilir.

Benzer şekilde, gider büyüklüğü ve aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetlerinden etkilenme düzeyi arasında Erzurum’da anlamlı bir ilişki bulunamazken ($\chi^2=12,622^*$, $P>0.05$), Trabzon’da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=62,728^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü yükseldikçe, bu etkilenmenin Trabzon’da “oldukça etkili” ve “tamamen etkili” düzeylerde görülme oranı artmaktadır denilebilir.

Erzurum’da gider büyüklüğü ile aynı veya yakın alanlardaki diğer STK’ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($\chi^2=20,109^*$, $P>0.05$). Aynı ilişki Trabzon için anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=58,427^*$, $P<0.05$). Giderler arttıkça, Trabzon’da “yüksek” ve “çok yüksek” düzeyde etkilenme düzeyinin arttığı söylenilebilir.

Benzer şekilde, gider büyüklüğü ve aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer STK’ların faaliyetlerinden etkilenme düzeyi arasında Erzurum’da anlamlı bir ilişki bulunamazken ($\chi^2=10,361^*$, $P>0.05$), Trabzon’da bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=73,018^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü yükseldikçe, bu etkilenmenin Trabzon’da “oldukça etkili” ve “tamamen etkili” düzeylerde görülme oranı artmaktadır denilebilir.

Her iki ilde de gider büyüklüğü ve kamu kurumlarının faaliyetlerini etkileme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=40,435^*$, Trabzon,

$\chi^2=86,691^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü arttıkça, kamu kurumlarının faaliyetlerini etkileme düzeyi artmaktadır.

Benzeri anlamlı ilişkiler gider büyüklüğü ve aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren STK'ların faaliyetlerini etkileme düzeyi arasında da mevcuttur (Erzurum, $\chi^2=47,696^*$, Trabzon, $\chi^2=115,548^*$, $P<0.05$). Ancak, Erzurum'da 50.001-100.000 TL gider büyüklüğüne sahip STK'ların %66,7'si diğer STK'ları "oldukça" etkilediklerini düşünürken, Trabzon'da bu oran %57,1'dir. Erzurum'da diğer yoğun etkileşim 100.001-150.000 TL gider büyüklüğü aralığında görülürken, Trabzon'da en yoğun etkileşim düzeyleri 200.001 TL ve üzeri gider büyüklüklerinde görülmektedir.

Gider büyüklüğü ve son iki yıl içinde kamu ile ortak projeler gerçekleştirme sayıları arasında her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=46,392^*$, Trabzon, $\chi^2=88,698^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü arttıkça, kamu ile ortaklık kurma sıklığının da arttığı söylenilebilir. Bu durum, yukarıda bildirilen STK yöneticisinin görüşlerini de bir anlamda sağlamaktadır.

Benzeri şekilde anlamlı ilişkiler her iki il için gider büyüklüğü ve son iki yıl içinde diğer STK ile ortak projeler gerçekleştirme sayıları arasında da görülmektedir (Erzurum, $\chi^2=45,832^*$, Trabzon, $\chi^2=92,640^*$, $P<0.05$). Erzurum'da özellikle 100.001-150.000 TL gider aralığındaki STK'ların, Trabzon'da ise 200.001 TL ve üzeri gider büyüklüklerine sahip STK'ların diğer STK'lar ile daha sık ortaklıklar kurduğu söylenilebilir.

Gider büyüklüğü ile ilin veya bölgenin tümünü ilgilendiren konulardaki genel toplantılar olan belediye meclisi veya il genel meclisi toplantılarına son iki yıl içinde katılım sıklığı arasında Trabzon'da anlamlı ($\chi^2=106,207^*$, $P<0.05$), Erzurum'da ise anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=19,674^*$, $P>0.05$). Yine, Trabzon'da 200.001 TL ve üzeri gider büyüklüklerine sahip STK'ların bu gibi toplantılara daha sık katıldıkları söylenilebilir.

Gider büyüklüğü ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları ile kolayca ve etkili işbirlikleri kurulacağına olan güven arasında her iki il için de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=38,262^*$, Trabzon, $\chi^2=50,904^*$, $P<0.05$). Trabzon'da 200.001 TL ve üzeri gider büyüklüklerine sahip STK'ların çoğu bu güveni "yüksek" ve "çok yüksek" düzeylerde belirtmişken, Erzurum'da 0-50.000 TL gider

büyükliğüne sahip STK'ların yaklaşık %73'ü, 250.001 TL ve üzeri gider büyüklüğüne sahip STK'ların ise yaklaşık %70'i bu güveni "yüksek" ve "çok yüksek" düzeylerde belirtmişlerdir.

Gider büyüklüğü ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer STK ile kolayca ve etkili işbirlikleri kurulacağına olan güven arasındaki ilişki, Erzurum'da anlamlı olarak ortaya çıkmamıştır ($\chi^2=12,749^*$, $P>0.05$). Trabzon'da ise bu ilişki anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=47,973^*$, $P<0.05$). Trabzon'da gider büyüklüğü arttıkça, diğer STK'lara olan güvenin arttığı söylenilebilir.

Benzer şekilde, gider büyüklüğü ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları ile bilgi paylaşma sıklığı arasındaki ilişki Erzurum'da anlamlı olarak ortaya çıkmamıştır ($\chi^2=14,763^*$, $P>0.05$). Trabzon'da ise bu ilişki anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=66,334^*$, $P<0.05$). Trabzon'da gider büyüklüğü arttıkça, kamu kurumları ile olan bilgi paylaşımının arttığı söylenilebilir.

Gider büyüklüğü ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer STK ile bilgi paylaşma sıklığı arasındaki ilişki her iki il için de anlamlı bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=29,742^*$, Trabzon, $\chi^2=50,303^*$, $P<0.05$). Gider büyüklüğü arttıkça diğer STK'lar ile olan bilgi paylaşımının arttığı söylenilebilir. Bu anlamda, bir "ağabey" etkisi söz konusu olabilir. Gider büyüklüğü daha fazla olan STK'ların daha fazla proje veya ortaklık kurdukları da göz önüne alınarak, bu iletişimin başlangıcının büyükten küçüğe olduğu düşünülebilir.

Gider büyüklüğü ile kamu kurumlarına olan ve STK'ların kendi içindeki güvene atfedilen önem düzeyi arasındaki ilişki Trabzon için anlamlı ($\chi^2=37,539^*$, $P<0.05$), Erzurum için anlamsız olarak bulunmuştur ($\chi^2=12,399^*$, $P>0.05$). Trabzon'da gider büyüklüğü daha fazla olan STK'ların, bu ilişkilere daha çok önem atfettiği söylenilebilir.

Son olarak, gider büyüklüğü ve iletişim yoğunluğu, etkileşim, güven ve kurumsal sermaye göstergesi değerleri arasındaki ilişkiler Erzurum'daki gider- güven ilişkisi dışında anlamlı olarak bulunmuştur ($\chi^2=0,740^*$, $P>0.05$). Sonuç olarak, mali kapasite ile kurumsal sermaye arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir. Gider büyüklüğü arttıkça, daha yüksek kurumsal sermaye değerleri görme olasılığı artmaktadır denilebilir.

4.3.8. Seçilmiş Diğer Bazı Göstergeler Arasındaki İlişkiler

i. İçsel İletişim

Erzurum'da içsel iletişimin sıklığı ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarının faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi ve bu kamu kurumlarının faaliyetlerinden etkilenme düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=57,503^*$, $\chi^2=28,777^*$, $P<0.05$). Kamu faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi ve kamudan etkilenme düzeyinin içsel iletişim sıklığına paralel olarak arttığı söylenilebilir. Benzer bir anlamlı ilişki Trabzon'da da mevcuttur (sırasıyla, $\chi^2=49,442^*$, $\chi^2=77,950^*$, $P<0.05$).

Benzer bir şekilde Erzurum'da içsel iletişimin sıklığı ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer STK'ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=38,884^*$, $P<0.05$). Diğer STK'ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyinin içsel iletişim sıklığına paralel olarak arttığı söylenilebilir. Benzer bir anlamlı ilişki Trabzon'da da mevcuttur ($\chi^2=74,085^*$, $P<0.05$).

Erzurum'da içsel iletişim ile kamu ve diğer STK'ların faaliyetlerini etkileme düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=32,452^*$, $P<0.05$). Özellikle ayda bir sıklıkla içsel iletişimi olan STK'larda aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumlarını ve diğer STK'ları "oldukça" ve "çok" etkilediklerini düşünen STK'ların oranı diğerlerine göre daha yüksektir. Trabzon'da da aynı anlamlı ilişki bulunmuş olup ($\chi^2=74,993^*$, $P<0.05$), özellikle ayda birden fazla içsel iletişim sıklığına sahip STK'ların kamu kurumlarını ve diğer STK'ları "oldukça" ve "çok" etkilediklerini %80 gibi yüksek bir oranla belirttikleri dikkat çekmektedir.

Her iki il için de içsel iletişim ile kamu ve diğer STK'lar ile son iki yıl içinde kurulan ortaklık sayıları (Erzurum, $\chi^2=72,809^*$, Trabzon, $\chi^2=51,528^*$, $P<0.05$), içsel iletişim sıklığı ve diğer STK ile son iki yıl içinde kurulan ortaklıkların sayısı (Erzurum, $\chi^2=46,583^*$, Trabzon, $\chi^2=39,545^*$, $P<0.05$), içsel iletişim sıklığı ve aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları (Erzurum, $\chi^2=48,276^*$, Trabzon, $\chi^2=67,480^*$, $P<0.05$) ve diğer STK'lar arasında kolayca ve etkili bir şekilde işbirlikleri kurmaya olan güven düzeyi (Erzurum, $\chi^2=48,276^*$, Trabzon, $\chi^2=37,455^*$, $P<0.05$) arasındaki ilişkiler de anlamlı çıkmıştır. Yine içsel iletişim sıklığı arttıkça güven ve işbirliği kurma eğilimi de artmaktadır. Benzer şekilde aynı veya benzer alanlardaki kamu kurumları ile bilgi

paylaşma düzeyleri arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=29,941^*$, Trabzon, $\chi^2=81,750^*$, $P<0.05$).

Hem Trabzon'da hem Erzurum'da içsel iletişim sıklığı ile etkileşim, güven ve kurumsal sermaye göstergeleri arasındaki ilişkiler anlamlı çıkmıştır. İçsel iletişim sıklıklaştıkça, bu gösterge değerlerinin yükselmektedir denilebilir. Dolayısıyla, kurumsal sermaye bir bölgenin olduğu gibi, bir kurumun da içsel dinamiklerinden kaynaklanan bir kaynak olarak ele alınabilir. Bu bağlamda, kurum içi aktifliğin yüksek olması (toplantı, çalışma, görüşme vb.) kurum dışına yüksek kurumsal sermaye değeri olarak yansımaktadır.

ii. Kamu Kurumları ile İletişim Sıklığı

Trabzon için kamu kurumları ile iletişim kurma sıklığı ile tüm etkileşim ve güven göstergeleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Trabzon'da kamu kurumları ile yoğun iletişime giren kurumların aynı ya da benzer alanlardaki kamu kurumları ve STK'ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyleri, bunların faaliyetlerinden etkilenme düzeyleri ve bunları etkileyebilme düzeyleri de yüksek oranlardadır (sırasıyla, $\chi^2=49,442^*$, $\chi^2=77,950^*$, $\chi^2=74,085^*$, $\chi^2=61,812^*$, $\chi^2=74,993^*$, $\chi^2=75,184^*$, $P<0.05$). Ayrıca, aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları ve diğer STK'larla işbirlikleri kurma düzeyleri de bu gibi STK'larda fazladır (sırasıyla, $\chi^2=51,528^*$, $\chi^2=39,545^*$, $P<0.05$). Kamu kurumları ile her zaman/sürekli iletişim kurduklarını belirten STK'ların %55,5'i son iki yıl içinde en az dört defa genel nitelikteki toplantılara katılım sağlamışlardır. Benzer şekilde, kamu kurumları ile yoğun iletişime giren STK'larda aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları ve STK'lar ile kolayca ve etkili işbirlikleri kuracaklarına dair güven düzeyleri ve faaliyetleri hakkındaki bilgileri bunlar ile paylaşma sıklıkları da fazladır.

Erzurum'da ise, kamu kurumları ile iletişim kurma sıklığı ile STK ile ortaklıklar kurma sayısı ve son iki yıl içinde belediye veya il genel meclisi toplantılarına katılım sayıları arasındaki ilişkiler dışında (sırasıyla, $\chi^2=12,819^*$, $\chi^2=16,164^*$, $\chi^2=16,164^*$, $P>0.05$), diğer tüm ilişkiler için Trabzon'daki anlamlı ilişkilere benzeyen anlamlı ilişkiler bulunmuştur (sırasıyla, $\chi^2=38,917^*$, $\chi^2=62,477^*$, $\chi^2=48,836^*$, $\chi^2=43,580^*$, $\chi^2=47,033^*$, $\chi^2=31,873^*$, $\chi^2=30,676^*$, $P<0.05$).

Sonuç olarak, kamu ile sık iletişime giren STK'ların "duyarga" fonksiyonlarının gelişmiş olduğu, kendilerini özellikle kamu kurumlarının faaliyetlerine göre şekillendirebildikleri söylenebilir. Bu şekillendirme fonksiyonundan dolayı her iki ilde de kamu faaliyetlerinin kendi faaliyetleri üzerinde en azından etkili belirten, "her zaman (sürekli olarak)" kamu ile iletişime geçen kamu kurumlarının oranı %77,5 ile %100 arasında değişmektedir. Dolayısıyla, etkileşimde sabit olan dayanak noktasının kamu olduğu, değişimin kamudan STK'lara doğru yaşandığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte, kamu ile sık iletişime giren STK'lar (ayda birden fazla), kamuyu en azından "belirli bir düzeyde" etkilediklerine de yüksek oranlarda inanmaktadırlar.

iii. STK'larla İletişim Sıklığı

Trabzon için diğer STK'larla ile iletişim kurma sıklığıyla tüm etkileşim ve güven göstergeleri arasında yukarıdaki ilişkilere benzer anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Erzurum'da ise yine aynı anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Diğer yandan, Erzurum'da diğer STK ile iletişim kurma yoğunluğu ile aynı veya benzer alanlarda faaliyet gösteren kamu kurumları ve diğer STK'lar ile son iki yıl içinde ortaklıklar kurma düzeyleri arasında anlamlı olmayan ilişkiler bulunmuştur. Her iki ilde de "ayda bir defadan fazla" diğer STK'larla iletişim kuran STK'ların diğer STK'lardan "oldukça" ve "çok" etkilenme oranları yüksektir. Ancak, bu oranlar yukarıda belirtilen kamudan etkilenme oranlarının yarısının da altında kalmaktadır. Bu sonuç, kurumsal etkileşimde kamunun baskın olduğunun başka bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

iv. Kamu ile İletişimden Hoşnutluk Düzeyi

Trabzon'da kamu kurumları ile kurulan iletişimin sonuçlarından hoşnutluk düzeyi ile diğer tüm etkileşim ve güven göstergeleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kamu kurumları ile kurulan iletişim arttıkça, aynı veya benzer alanlardaki kamu kurumları hakkındaki bilgi ve etkileşim ve güven düzeyi artmaktadır denilebilir.

Erzurum'da ise yine benzeri anlamlı ilişkiler görülmekle birlikte, kamu kurumlarıyla olan iletişimden tatmin düzeyi ile kamu kurumlarıyla son iki yılda ortaklık kurma sayıları arasında ve genel nitelikli toplantılara katılım sayıları arasındaki ilişkiler anlamlı değildir. Dolayısıyla, her iki ilde de kamu ile kurulan iletişimden hoşnutluk düzeyleri arttıkça, kamu ile daha fazla iletişime girme ve etkileşme ve bunun sonucunda güvenin artması olasıdır denilebilir.

v. STK ile İletişimden Hoşnutluk Düzeyi

Her iki il için de diğer STK'larla ile kurulan iletişimin sonuçlarından hoşnutluk düzeyi ile tüm etkileşim ve güven göstergeleri arasında yukarıdaki ilişkilere benzer anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

vi. Kamu kurumlarının Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi ve Kamu Kurumlarından Etkilenme

Her iki ilde de STK'ların kamu kurumlarının faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyleri ile kamu kurumlarıyla kolayca ve etkin işbirliği kurmaya olan güven düzeyi ve bilgiyi paylaşma sıklıkları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Benzer bir şekilde, kamu kurumlarının faaliyetlerinden etkilenme düzeyleri ile kamu kurumları ile kolayca ve etkin işbirliği kurmaya olan güven düzeyi ve bilgiyi paylaşma sıklıkları arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Ancak, ilişkilerin yönünün etkileşimden güvene doğru veya tam tersi yönde olup olmadığı muğlaktır. Bu araştırmanın genel sonuçlarına göre ve her iki ildeki düşük etkileşim gösterge değerleri de göz önüne alınarak, **güvenin etkileşimi genel olarak tetiklemediği söylenilebilir.**

vii. Diğer STK'ların Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi ve diğer STK'lardan Etkilenme

Her iki ilde de diğer STK'ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyleri ile diğer STK'lar ile kolayca ve etkin işbirliği kurmaya olan güven düzeyi ve bilgiyi paylaşma sıklıkları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Benzer bir şekilde, diğer STK'ların faaliyetlerinden etkilenme düzeyleri ile diğer STK'larla kolayca ve etkin işbirliği kurmaya olan güven düzeyi ve bilgiyi paylaşma sıklıkları arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yukarıdakine benzer şekilde, burada da etkileşim arttıkça güven düzeylerinin yükseldiği söylenebilir.

viii. Kamuyu Etkileyebilme

Erzurum'da kamuyu etkileyebilme düzeyi ve kamu ile kolayca ve etkin işbirlikleri kurulabileceğine olan güven arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kamuyu "belirli" düzeyde etkilediklerini düşünenlerin yaklaşık %97'si kamuya en azından yüksek bir güvene sahipken, kamuyu "oldukça" etkilediklerini düşünenlerin

yaklaşık %87'si kamuya “yüksek” ve “çok yüksek” düzeylerde güven duymaktadır. Ancak aynı anlamlı ilişki kamuyu etkileyebilme düzeyi ile kamu kurumları ile bilgi paylaşımı arasında bulunamamıştır. Trabzon için bu iki ilişki anlamlı olarak bulunmuştur. Trabzon'da kamuyu “oldukça” ve “çok” etkilediklerini düşünenlerin kamuya duydukları “yüksek” ve çok yüksek” güven oranları %80 ile %100 arasında değişmektedir.

ix. STK'ları Etkileyebilme

Her iki ilde de STK'ları etkileyebilme düzeyleri ile STK'lar ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirliği kurulacağına olan güven düzeyi ve STK'lar ile bilgi paylaşma sıklığı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

x. Kamu ile Son İki Yıl İçinde Kurulan Ortaklık Sayısı

Trabzon'da kamu ile son iki yıl içinde gerçekleştirilen ortak proje sayısı ile kamu kurumları ile kolayca ve etkin bir şekilde işbirlikleri kurulacağına olan güven düzeyi ve kamu kurumlarıyla faaliyetler hakkındaki bilgileri paylaşma sıklığı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Erzurum'da ise bu ilişkilerden sadece kamu ile son iki yıl içinde ortaklaşa yürütülen proje sayısı ve kamu kurumlarıyla faaliyetler hakkındaki bilgileri paylaşma sıklığı arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur.

4.3.9. Tüm Kamu Kurumları Sonuçlarının Genel Analizi

Erzurum ve Trabzon'daki tüm kamu kurumlarına uygulanan anketlere cevap veren örneklemin genel analizinde kurumun yasal statüsü ile tüm iletişim yoğunluğu, etkileşim, güven ve kurumsal sermaye göstergesi değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Aynı anlamlı ilişkiler kurum personelinin eğitim düzeyleri ve iletişim yoğunluğu, etkileşim, güven ve kurumsal sermaye göstergeleri arasında da bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kamusal alanda kurumsal sermayenin en güçlü iki belirleyicisi olarak, kurumun yasal statüsü ve personelin eğitim durumu gösterilebilir.

Diğer yandan, personel sayısı ile güven göstergesi dışındaki tüm göstergeler arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Dolayısıyla, personel sayısının da kurumun sağladığı hizmet kapasitesini artırması ve dolayısıyla güvene olumlu etki yapabileceği göz önünde bulundurularak, önemli bir kurumsal sermaye göstergesi olduğu ileri sürülebilir.

Bununla birlikte, kurumun yaşı ile sadece güven ve kurumsal sermaye değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Genel olarak 10 yıl ve daha genç ve 21 yıl ve üzeri yaşam süresine sahip kurumlarda güven ve kurumsal sermaye değerleri daha yüksek olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, kurum yaşı kesin belirleyici olmayan bir kurumsal sermaye göstergesi olarak ele alınabilir.

Benzer şekilde, kurumun toplam gider büyüklüğü ile sadece etkileşim ve güven gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuçlara göre gider büyüklüğü etkili bir kurumsal sermaye belirleyicisi olarak görülmemektedir.

Kamu kurumları ile ilgili genel sorun veri toplamada yaşanan zorluktur. Erzurum'da 65, Trabzon'da ise 117 kamu kurumundan tepki alınmıştır. Bu nedenle, Erzurum için yapılan analizlerde serbestlik dereceleri görece küçük kaldığından, elde edilen sonuçlara son derece ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Yaşanılan bu sorundan dolayı, Erzurum ili için anket göstergeleri ve diğer belirleyiciler arasında çoğunlukla anlamlı olmayan ilişkiler bulunmuştur.

Genel olarak her iki ilde de ankete katılan kurumların büyük çoğunluğunda iletişim yoğunluğu ve güven gösterge değerleri yüksek, etkileşim ve kurumsal sermaye gösterge değerleri düşük çıkmıştır. Genel analizde ise, güven değerleri dışında tüm gösterge değerleri düşük olarak görülmektedir. Sonuç olarak, her iki ilde de anlamlı olarak bulunan ilişkilerin bir analizi aşağıda verilmiştir.

i. Yasal Statü

Genel analizde de olduğu üzere, kurumun yasal statüsü ve STK ile iletişim sıklığı dışındaki tüm ilişkiler Trabzon için anlamlı olarak bulunmuştur. Yasal statü ile STK ile iletişim yolları arasında her iki il için de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=28,880^*$, Trabzon, $\chi^2=85,391^*$, $P<0.05$). Trabzon'da belediyelerin yaklaşık %82'si, merkezi yönetimin yerel temsilcilerinin yaklaşık %69'u ve diğer (Kalkınma Ajansı, Üniversite Birimleri, KOSGEB, vs.) kurumların yaklaşık %62'si doğrudan STK'lar ile ortak olarak gerçekleştirdikleri faaliyetler kapsamındaki toplantı ve etkinlikler aracılığıyla STK'lar ile iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. Erzurum'da diğer kategorisine giren STK'ların %58,3'ü, merkezi yönetimin yerel temsilcilerinin ise %45,5'i rutin faaliyetleri sırasında gerçekleştirdikleri genel toplantı ve etkinliklerde STK'lar ile iletişime geçtiklerini belirtmişlerdir.

Her iki ilde de ortak olan diğer bir anlamlı ilişki yasal statü ve aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren STK'lar ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirlikleri kurulacağına olan güven arasındadır (Erzurum, $\chi^2=28,880^*$, Trabzon, $\chi^2=100,201^*$, $P<0.05$). Bu güven, Trabzon'da kaymakamlıklar ve belediyeler için yüksek oranlarda (sırasıyla, %94,1, %87,2) düşük olarak bulunmuşken, merkezi yönetimin yerel temsilcileri ve diğer kategorisine giren kurumlarda ise yüksek olarak bulunmuştur. Erzurum'da ise, belirleyici olmamakla birlikte belediyeler ve diğer kategorisinde yüksek oranlarda “yüksek”, merkezi yönetimin yerel temsilciliklerinde ise “yüksek” ve “çok yüksek” oranlarda bulunmuştur.

ii. Kurum Yaşı

Trabzon'da tüm güven göstergeleri için kurum yaşam süresi ile anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sonuçlar yine 10 yıl ve daha az ile 21 yıl ve üzeri yaşam süresine sahip kurumlarda güven düzeyinin diğerlerine göre daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç, artık yerleşmiş kurumlara olan güvenin ve son 10 yıl içinde yeni ve çağdaş bakış açılarıyla kurulan kurumlara olan güvenin fazla olmasından kaynaklanabilir.

iii. Personel Sayısı

Personel sayısı ile aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan diğer kamu kurumlarını etkileme arasında her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=27,151^*$, Trabzon, $\chi^2=30,493^*$, $P<0.05$). Trabzon'da 151 ve daha fazla personele sahip kurumlar diğer kurumları en azından “belirli” düzeyde etkilediklerini düşünmektedir. Aynı durum Erzurum için 1-50 ve 201 ve üzeri personeli olan kurumlar için geçerlidir.

Personel sayısı ve son iki yıl içinde diğer kamu kurumları ile kurulan ortaklıkların sayısı arasında yine her iki ilde de anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=32,156^*$, Trabzon, $\chi^2=41,078^*$, $P<0.05$). Her iki il için de personel sayısı yükseldikçe, bu gibi ortaklıkların sayısının arttığı söylenilebilir.

Her iki ilde de ortak olan bir diğer ilişki, personel sayıları ile güven gösterge değerleri arasındaki ilişkidir (Erzurum, $\chi^2=11,186^*$, Trabzon, $\chi^2=14,093^*$, $P<0.05$). Trabzon'da güven gösterge düzeyleri 101 ve üzeri personele sahip kurumlarda daha

yüksektir. Erzurum’da en yüksek oranlarda güven gösterge değerleri sırasıyla, 51-100, 1-50 ve 201 ve üzeri personele sahip kurumlarda görülmektedir.

iv. Eğitim Düzeyi

Her iki ilde de ortak olan anlamlı ilişki personel eğitim düzeyi ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer kamu kurumları ile kolayca ve etkin bir şekilde işbirlikleri kurulacağına olan güven arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=23,541^*$, Trabzon, $\chi^2=72,936^*$, $P<0.05$). Her iki ilde de personel eğitim düzeyi yükseldikçe, bu güvenin yüksek olma eğiliminde olduğu söylenilebilir.

v. Kamu Kurumları ile İletişim Sıklığı

Diğer Kamu Kurumları ile İletişim Sıklığı ile diğer tüm göstergeler arasında Trabzon’da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Her iki ilde de ortak olan anlamlı ilişkiler aşağıda verilmiştir.

Her iki ilde de kamu kurumları ile iletişim sıklığı ve aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan STK’ların faaliyetlerinden etkilenme arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=30,639^*$, Trabzon, $\chi^2=41,181^*$, $P<0.05$). Her iki ilde de kamu kurumları ile iletişim sıklığı en azından “genellikle” olan kamu kurumları, yüksek oranlarda STK’ların faaliyetlerinin kendi faaliyetleri üzerinde en azından “etkili” olabileceğini belirtmişlerdir.

Diğer bir anlamlı ilişki, kamu kurumları ile iletişim kurma sıklığı ve kurumsal faaliyetler ile ilgili bilgi, sorun ve sonuçları paylaşma sıklığı arasındadır (Erzurum, $\chi^2=28,069^*$, Trabzon, $\chi^2=61,381^*$, $P<0.05$). Her iki ilde de iletişim sıklığı arttıkça, bilgilerin paylaşım düzeyi artmaktadır.

Her iki ilde de kamu kurumları ile iletişim sıklığı ve iletişim yoğunluğu gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=12,441^*$, Trabzon, $\chi^2=69,467^*$, $P<0.05$). Benzer anlamlı ilişkiler kamu kurumları ile iletişim sıklığı ve güven gösterge değerleri arasında da bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=14,600^*$, Trabzon, $\chi^2=53,137^*$, $P<0.05$). İletişim kurma sıklığı arttıkça, her iki gösterge değerinin arttığı da söylenilebilir.

vi. Hedef Kitleyi Bilgilendirme Sıklığı

Hedef kitleyi bilgilendirmek için toplantı vb. etkinlikler düzenleme sıklığı ile aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren STK'ları etkileme (Erzurum, $\chi^2=27,569^*$, Trabzon, $\chi^2=71,408^*$, $P<0.05$) ve diğer kamu kurumları ile son iki yılda gerçekleştirilen ortak proje sayıları (Erzurum, $\chi^2=28,268^*$, Trabzon, $\chi^2=52,157^*$, $P<0.05$) arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Her iki ilde de etkinlik sıklıkları arttıkça, STK'yı etkileme düzeyleri ve diğer kamu kurumları ile ortaklık kurma eğiliminin artmakta olduğu söylenilebilir.

vii. İletişim ve İşbirliğine Verilen Önem

Her iki ilde de kalkınma için yoğun iletişim ve işbirliğine atfedilen önem düzeyleri ile aynı veya yakın alanlardaki STK'ların faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyleri arasında (Erzurum, $\chi^2=45,967^*$, Trabzon, $\chi^2=111,184^*$, $P<0.05$) ve aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren STK'lardan etkilenme arasında (Erzurum, $\chi^2=31,764^*$, Trabzon, $\chi^2=16,539^*$, $P<0.05$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kamu kurumlarının iletişim ve işbirliğine verdikleri önem arttıkça, STK'lar hakkında daha fazla bilgi edinme ve onların faaliyetlerine göre kendilerini şekillendirme eğilimleri artmaktadır.

viii. Diğer Kamu Kurumlarından Etkilenme

Her iki ilde de diğer kamu kurumlarından etkilenme ve diğer kamu kurumları ile bilgi paylaşma düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=36,637^*$, Trabzon, $\chi^2=21,223^*$, $P<0.05$). Kamu kurumlarından etkilenme arttıkça, bilgi paylaşım düzeyinin arttığı söylenilebilir. Ancak, yine ilişkinin yönünün belirsiz olma ihtimali dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu ilişki belirli bir etkilenmenin var olduğu ancak vasat düzeylerde kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

ix. Kamu İle Ortaklıklar Kurma Sıklığı ve Kamuya Güven

Her iki ilde de son iki yıl içinde kamu ile ortak gerçekleştirilen proje sayıları ile diğer kamu kurumları ile kolayca ve etkin şekilde işbirlikleri kurulacağına dair güven düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Erzurum, $\chi^2=24,030^*$, Trabzon, $\chi^2=21,808^*$, $P<0.05$). Yüksek proje sayılarının, daha yüksek güven düzeylerinde görüldüğü söylenilebilir.

4.3.10. Oranlar Arası Farklılık Testleri

Oranlar arası farklılık testleri her iki il için iletişim yoğunluğu, etkileşim, güven ve kurumsal sermaye gösterge değerleri hem STK'lar hem de kamu için ayrı ayrı test edilerek gerçekleştirilmiştir. Bulgular ise aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Çizelge 4.3. STK İletişim Yoğunluğu Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	31	99
N	107	180
P	0,2897	0.55
PT – PE	-0.2603	
Z	-4.283	
Olasılık (P)	ONE-TAIL (<0.0001)	TWO-TAIL (<0.0002)

Burada;

K: İstenilen duruma sahip kurum sayısını,

N: İllere ait toplam gözlem sayılarını,

P: İstenilen duruma sahip kurumların, toplam gözlem sayılarına oranını,

$P_T - P_E$: Trabzon ilinde istenilen duruma sahip kurumların toplam gözlem sayısına oranı ile Erzurum ilinde istenilen duruma sahip kurumların toplam gözlem sayısına oranı arasındaki farkı,

Z: Z-değerini,

One-tail: Tek yönlü olasılık değerini,

Two-tail: Çift yönlü olasılık değerini temsil etmektedir.

Yüksek iletişim yoğunluğu gösterge değerlerine sahip olma oranı veya yüksek iletişim yoğunluğu gösterge değerleri oranı bakımından Trabzon ile Erzurum illeri arasında anlamlı bir fark vardır ($P < 0.05$). Z değerinin negatif işaretli olması, söz konusu bu oran farkının Erzurum ili lehine olduğunu göstermektedir (Çizelge 4.3). Diğer bir ifadeyle, Erzurum ili STK'larının yüksek iletişim yoğunluğu gösterge oranının, Trabzon ilindekilerin yüksek iletişim yoğunluğu gösterge oranından %26,03 daha fazla olduğu söylenebilir ($P < 0.05$). Ankete çoğunlukla katılan kooperatifler arasında Erzurum'da ilişkilerin Trabzon'daki kooperatiflere göre daha yoğun olması bu sonucun nedeni

olabilir. Bununla birlikte, Erzurum İl Merkezi ve çok yakın olan Aziziye, Palandöken ve Yakutiye ilçelerinin de Merkezdeki diğer STK'lar ile yoğun ilişkide olması da başa bir neden olabilir.

Yüksek etkileşim gösterge değerlerine sahip olma oranı veya yüksek etkileşim gösterge değerleri oranı bakımından Trabzon ile Erzurum illerinde ankete katılan STK'lar arasında anlamlı bir fark olmadığı ($P>0.05$) görülmektedir (Çizelge 4.4). χ^2 analizinde de bu sonucu destekleyen bir sonuç görülmektedir. Her iki ilde de etkileşim düzeyleri düşüktür. Benzer bir şekilde, yüksek güven gösterge değerlerine sahip olma oranı veya yüksek güven gösterge değerleri oranı bakımından iki il arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($P>0.05$) (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.4. STK Etkileşim Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	15	31
N	107	180
P	0,1402	0.1722
PT – PE		-0.032
Z		-0,715
Olasılık (P)	ONE-TAIL (0,2373)	TWO-TAIL (0,4746)

Benzer bir şekilde STK'lar için yüksek kurumsal sermaye gösterge değerlerine sahip olma açısından, Erzurum ve Trabzon illeri arasında anlamlı bir fark olmadığı söylenilebilir (Çizelge 4.6). Dolayısıyla, bu sonuçlara dayanarak, kurumsal sermaye göstergelerine göre STK'lar düzeyinde önemli bir ayrışmanın olmadığı ifade edilebilir.

Çizelge 4.5. STK Güven Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	72	130
N	107	180
P	0,6729	0.7222
PT – PE		-0.0493
Z		-0,8850
Olasılık (P)	ONE-TAIL (0,1881)	TWO-TAIL (0,3762)

Çizelge 4.6. STK Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	19	42
N	107	180
P	0,1776	0.2333
P_T – P_E		-0.0558
Z		-1,117
Olasılık (P)	ONE-TAIL (0,132)	TWO-TAIL (0,264)

Kamu kurumları için yüksek iletişim yoğunluğu gösterge değerlerine sahip olma oranı veya yüksek iletişim yoğunluğu gösterge değerleri oranı bakımından Trabzon ile Erzurum illeri arasında anlamlı bir fark vardır ($P < 0.05$). Z değerinin negatif işaretli olması söz konusu bu oran farkının Erzurum ili lehine olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Erzurum ilinde kamu kurumlarının yüksek iletişim yoğunluğu gösterge oranının, Trabzon ilindekilerin yüksek iletişim yoğunluğu gösterge oranından %38,29 daha fazla olduğu söylenebilir ($P < 0.05$) (Çizelge 4.7).

Benzer bir şekilde, kamu kurumları için yüksek etkileşim gösterge değerlerine sahip olma oranı veya yüksek etkileşim gösterge değerleri oranı bakımından Trabzon ile Erzurum illeri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır ($P < 0.05$). Z değerinin negatif işaretli olması söz konusu bu oran farkının Erzurum ili lehine olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Erzurum ilinde kamu kurumlarının yüksek etkileşim gösterge oranının, Trabzon ilindekilerin yüksek etkileşim gösterge oranından %24,96 daha fazla olduğu söylenebilir ($P < 0.05$) (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.7. Kamu İletişim Yoğunluğu Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	38	46
N	117	65
P	0,3248	0.7077
P_T – P_E		-0,3829
Z		-4,965
Olasılık (P)	ONE-TAIL ($< 0,0001$)	TWO-TAIL ($< 0,0002$)

Çizelge 4.8. Kamu Etkileşim Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	14	24
N	117	65
P	0,1197	0.3692
P_T - P_E		-0.2496
Z		-3,969
Olasılık (P)	ONE-TAIL (<0,0001)	TWO-TAIL (<0,0002)

Her iki ilde de etkileşim gösterge değerlerinin χ^2 analizine göre düşük çıktığı da bilinmektedir. Trabzon'da, Erzurum'a göre daha düşük iletişim yoğunluğu ve etkileşim gösterge değerlerinin görülebilmesi olasılığının yüksek olması, bu ilde kamu kurumları anketine cevap veren belde belediyelerinin çokluğu olabilir. Bu belediyeler genellikle küçük çaplı bir çevrede faaliyet göstermekte olup, diğer kamu kurumları ile gerektiğinde iletişime girmektedirler.

Yukarıdakilere benzer bir ilişki kamu kurumları için yüksek güven gösterge değerlerine sahip olma oranı veya yüksek güven gösterge değerleri oranı için de görülebilir. Trabzon ile Erzurum illeri arasında bu gösterge için de anlamlı bir fark vardır ($P < 0.05$). Z değerinin negatif işaretli olması söz konusu bu oran farkının Erzurum ili lehine olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Erzurum ilinde kamu kurumlarının yüksek güven gösterge oranının, Trabzon ilindekilerin yüksek güven gösterge oranından % 32,82 daha fazla olduğu söylenebilir ($P < 0.05$) (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9. Kamu Güven Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	57	53
N	117	65
P	0,7872	0,8154
P_T - P_E		-0.3282
Z		-4,339
Olasılık (P)	ONE-TAIL (<0,0001)	TWO-TAIL (<0,0002)

Son olarak, yüksek kurumsal sermaye gösterge değerlerine sahip olma veya yüksek kurumsal sermaye gösterge oranları açısından, Trabzon ile Erzurum illeri arasında yine anlamlı bir fark bulunmuştur ($P < 0,05$). Z değeri yine negatif işaretli olup,

Erzurum lehine bir farklılığa işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Erzurum ilinde kamu kurumlarının yüksek kurumsal sermaye gösterge oranının, Trabzon ilindekilerin yüksek kurumsal sermaye gösterge oranından %28,38 daha fazla olduğu söylenebilir ($P < 0.05$) (Çizelge 4.10). Burada, Erzurum'daki anket sayısının düşük kalması nedeniyle yukarıdaki ilişkilere ve güven ilişkilerine dikkatli yaklaşılması gerektiği unutulmamalıdır.

Çizelge 4.10. Kamu Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri (Yüksek).

	TRABZON	ERZURUM
K	37	39
N	117	65
P	0,3162	0,6
PT – PE	-0.2838	
Z	-3,719	
Olasılık (P)	ONE-TAIL (0,0001)	TWO-TAIL (0,0002)

Sonuç olarak, kamusal alandan kurumsal sermaye stokuna olan akımın Erzurum'da daha yüksek olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte yukarıda verilen χ^2 analizlerindeki sonuçlara göre STK'lardan gelen akımın ise Trabzon'da daha etkin olduğu söylenilebilir.

SONUÇ

Bölgesel kalkınma iktisadının bir bilim dalı olarak gelişmeye başladığı ilk dönemlerde, fiziki ve mali sermaye, kalkınmanın neredeyse tek önemli kaynağı olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma uygun olarak, bölgesel kalkınma politikalarında, bölge içine olan yatırımları cezbederek gerekli fiziki ve sanayi altyapıyı oluşturmak amaçlanmıştır. Zamanla, bu çalışmanın ilk bölümünde de açıklandığı gibi, Keynezyen temelli bölgesel kalkınma politikalarının başarısızlığı bölgesel kalkınmada yeni bir yaklaşımın oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle, küreselleşmenin sınır ötesi sermaye hareketlerini artırıcı etkisi ile kalkınma çabalarının finansmanında artık kaynak sıkıntısı yaşanmaması, ancak bölgeler arası gelişmişlik farklarının gelişmiş ekonomilerde dahi halen görülmesi, bölgesel iktisat kuramcılarının kalkınmayı açıklayabilecek yeni yaklaşımlar aramasına yol açmıştır. Böylece, yeni yaklaşımlar her bölgenin kendine özgü içsel potansiyellerini dikkate alan bütüncül bir perspektifle açıklamaya çalışmıştır. Başlangıçta, beşeri ve sosyal sermaye ile temsil edilen bu içsel potansiyeller, çeşitli kuramcılar tarafından birbirinden farklı soyut sermaye biçimleri olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

Soyut sermaye tanımlamalarının çoğu, sosyal sermaye kavramından yola çıkılarak kurulan varsayımlara dayanmaktadır. Bölgesel kalkınmada önemli bir kaynak olan sosyal sermaye, belirli bir bölgedeki kişilerin ve kurumların, ortak bir hedef doğrultusunda birbirleri ile uyumlu ve eşgüdümlü olarak çalışabilmesine olanak sağlayan sosyal organizasyon kapasitesidir. Mikro düzeyde bu organizasyon kapasitesi, bireylerin kendi aralarında kurdukları ağlarla kendini göstermektedir. “Tanıdığının tanıdığı” mantığı ile yürüyen bu ağlar, bireylerin normal olarak erişemeyecekleri kaynaklara erişerek kişisel faydaları için bunları kullanmalarına imkân vermektedir.

Daha yüksek bir düzeyde ise bu ağlar kendilerini, benzer amaç veya faydalar için bir araya gelmiş bireylerden oluşan sivil toplum kuruluşları şeklinde göstermektedir. Kolektif amaçlar doğrultusunda hareket edilirken oluşan sinerji, ekonomik faaliyetin her aşamasında daha maliyet etkin sonuçlar yaratmaktadır. (örneğin, bireysel olarak “tanıdıklar” ile bile erişilemeyecek mercilere, kolektif hareket yoluyla taleplerin iletilmesi gibi). Sosyal sinerji ile tanımlanan bu soyut kaynakların

bölgesel ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri uzun zamandan beri bilinmektedir. Özellikle yenilikçilik ile ilgili literatürde değinilen bu kaynaklar, bölgesel yenilikçiliği besleyen ve kendiliğinden işleyen; fikirlerin ve beşeri sermayenin geçişken olduğu ve yoğun işbirliği ile tanımlanan ekonomik ortamlarda daha belirgin olarak görülmektedir.

Alfred Marshall'ın yenilikçiliği destekleyerek, endüstriyel gelişmeye ve ekonomik kalkınmaya kolaylık sağlayan “endüstriyel atmosfer” tezinden bu yana, sosyal organizasyonların yarattığı bu sinerji, birçok araştırmacı tarafından sosyal sermaye kavramı ile açıklanmış ve genellikle bu kavramın “sosyal” olan tarafına, yani bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Soyut toplumsal normların ve kuralların davranışı belirlediği bu ilişkiler ağının, toplumsal yönlendirme ve motivasyon sorunlarını azalttığı ve böylece sosyo-ekonomik gelişme üzerinde yarattığı olumlu etkiler birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların başında, Putnam v.d. (1993)'nin İtalya'daki bölgeler ararsındaki gelişme farklılıklarını açıklamaya çalıştıkları araştırma gelmektedir. Putnam ile aynı yıllarda, YKE'nin önemli teorisyenlerinden biri olan Douglass C. North (1990), yine toplumsal yönlendirme ve toplumların üzerine kurulduğu soyut temeller (normlar, kurallar ve güven) ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Ancak, sosyal organizasyonun daha formal bir parçası ve norm ve kuralların somut temsilcileri olan kurum ve kuruluşların kalkınma üzerindeki etkilerine yönelik olarak fazla sayıda çalışma bulunmamaktadır.

Bu bağlamda kurumsal sermaye, bir anlamda sosyal sermaye kuramında zincirin eksik halkasını tamamlayan, kurumlar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin yarattığı etkileşimin bölgesel kalkınmaya etkilerini açıklayan oldukça yeni bir kavramdır. Literatürde kurumsal sermayeye beş ayrı yaklaşım olduğu görülebilir:

1) Kurumsal sermayeyi sosyal sermayenin tamamlayıcı bir parçası olarak gören, ancak kurumsal sermayeyi işlevsel kılan etkenin yine de toplumun soyut değerleri ve normları olduğunu savunan yaklaşım (Krishna, 1999),

2) Kurumsal sermayeyi mevcut kurumsal altyapının sağlamlığına dayandıran ve gelişimi için etkileşimle meydana gelebilecek ortak uygulamalara işaret eden “kurumsal katman” yaklaşımı (Amin ve Thrift, 1994),

3) Kurumsal sermayeyi bir bölgedeki kamu kurumlarının ve özel sektörün sinerjisi ile oluşan, piyasanın faaliyet düzeyinin tanımladığı, yenilikçilik ve öğrenme

için gerekli ortamı sağlayan bir ağ sistemi olarak ele alan yaklaşım (yönetişim yaklaşımları),

4) Kurumsal sermayeyi sivil toplum ve kamunun ortak bir ürünü olarak ele alan, sivil toplum performansının, kamu performansı ve gelişim üzerindeki çoğaltıcı etkilerine odaklanan, politika merkezli yaklaşım (Brunell, 2005) ve

5) Kurumsal sermayeyi ayrı bir kaynak biçimi olarak ele alan, küresel ortamda kalkınmayı sağlayabilmek ve sürdürebilmek için kurumların ne düzeyde değişime açık ve destekleyici olduklarına odaklanan yaklaşım (Boisier, 2001).

Kurumsal sermaye ile ilgili olarak yakın bir zamanda gelişmeye başlayan bu literatürde kavramın aşağıdaki özelliklerine vurgu yapılmaktadır:

- 1) **Bir bölgedeki kurum ve kuruluşların sayısı ne kadar fazla ise, o bölgede sık bir kurumsal dokudan ve dolayısıyla yüksek kurumsal sermayeden bahsedilebilir.** Bu varsayım Putnam v.d.'nin İtalya'da yaptığı deneysel sosyal sermaye araştırmasındaki “ne kadar çok yurttaşlık tabanlı örgütlenme olur ise, sosyal sermaye o derece yüksek olur” tezine dayanmaktadır. Burada, sayının çokluğundan ziyade, bu kitlenin kendi içi ve dışı ile olan ilişkilerinin kalitesi ve bu ilişkilerin çıktısı önemlidir. Dolayısıyla, tek başına nicelik kurumsal sermayenin sağlıklı bir göstergesi olmayabilir.
- 2) Kurumlar “canlı” varlıklardır. Tüzel kişilikten öte, kurumlar kendi değerlerine, alışkanlıklarına ve pratiklerine sahip olan “kolektif” bireylerdir. Bu yaklaşım özellikle Boisier'in görüşlerine yansımıştır. Yukarıda bahsedilen bölgesel yenilikçilik kurumların içinde buldukları toplumu izleme ve bunları sezme yetilerinden gelir. Dolayısıyla bir kurum hizmet verdiği toplum ile ne düzeyde içli dışlıysa, toplumdaki değişimleri de o derece hızlı sezip ekonomik veya sosyal olarak anlamlı ve dengeye yönelik tepkileri verebilir. Bu ilişki çoğu kalkınmakta olan veya az gelişmiş ülkede ters yöne (kurumlardan topluma) doğru da olabilir. **Bu nedenle, kurumların toplumla ve kendi aralarında olan iletişimleri yoğunsa, kurumsal sermaye düzeyi yüksektir denilebilir.**

Yukarıdaki varsayımlara ek olarak kurumsal sermayenin bir toplumda sağlam tabanları olması için, kurumların buldukları toplumda bir güven oluşturması gerekliliği varsayımı da yapılabilir. Sivil toplum tarafından yapılan doğru hareketler karşılığını doğru yönetsel tepkiler (destek, rehberlik veya ortaklık gibi) olarak bulmazsa, sivil toplum inisiyatifi ile başlayan hamleler havada kalabilir. Bu gibi durumlar, kurumsal sermaye oluşumunda negatif etkiler yaratabilir. Diğer yandan, toplumdaki bireylerin kamu kurumlarına veya üyesi oldukları sivil toplum kuruluşlarına olan güvenleri de önemlidir. Bunlar ile olan bireysel ilişkilerde alınan sonuçlar, kurumsal yapıya olan güven düzeyini yükselterek daha fazla kurumsal sermaye oluşumu için fırsatlar oluşturabilir.

Bununla birlikte başka bir bakış açısıyla, belirli bir amaç için kolektif hareket eden kurumların varlığının olması da önemli bir nitel kurumsal sermaye göstergesi olarak varsayılabilir. Bir bölgedeki her kurum veya kuruluş tamamen kalkınma amacıyla hareket etmiyor olabilir. Bölgesel kalkınma amaçlayan kurumlar bu anlamda bölgesel kalkınmaya yönelik bir kurumsal sermaye tabanı oluştururlar. Diğer yandan, sadece belirli kültürel ve sosyal amaçlar için (yardımlaşma, dayanışma, öğrencilere yardım gibi) kurulmuş olan örgütlenmelerin bölgesel kalkınmaya yönelik olarak sağladıkları kurumsal sermaye katkısı hiç olmayabilir veya çok dolaylı yollardan olabilir. Dolayısıyla, bu çalışmada özellikle gerçekleştirdikleri faaliyetler veya projeler yoluyla bölgesel kalkınmaya katkısı olabilecek kurumların oluşturduğu kurumsal sermayeye odaklanmaya çalışılmıştır.

Bu tezin uygulamasının çıkış noktası, yasa ile düzenlenmiş sosyal organizasyon biçimleri olan kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının kurumsal sermaye kapasitelerini ortaya koyan güven, iletişim ve etkileşim göstergelerinden hareketle Erzurum ve Trabzon illerinde kurumsal sermaye düzeyini belirlemeye yönelik bir çalışma yapmaktır. Bu düzeyin oluşumunda etkili olduğu düşünülen kurumsal demografi öğeleriyle kurumsal sermaye göstergeleri arasında istatistikî olarak anlamlı ilişkiler bulunup bulunmadığı uygulamanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmada kurumsal sermaye kavramı özellikle Boisier'in tanımından yola çıkılarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda;

- i. Kurumların kendi içlerindeki (kamu kurumları dışında) iletişimlerinin ve kamusal ve sivil alandaki diğer kurumlar ile iletişimlerinin yoğunluk düzeyi ve bu iletişimin tatmin edici sonuçlar doğurup doğurmadığı, kısacası kurumların dışarıya erişim düzeyleri ve bu erişimin kendileri açısından olumlu sonuçlanıp sonuçlanmadığı³⁸,
- ii. Kurumların birbirlerinin faaliyetleri hakkındaki bilgi düzeyleri ve birbirlerini ne düzeyde şekillendirdikleri,
- iii. Kurumsal olarak diğer kurumlara etkin bir biçimde güvenip güvenmedikleri,

çeşitli anket sorularıyla ölçülmeye çalışılmıştır.

Soyut kavramların ölçülmesi ile ilgili diğer çalışmalarda olduğu üzere, bu çalışmada da nitel kavramları nicel verilere dönüştürmek için bir kurgu süreci izlenmiştir. Öncelikle, kurumsal sermayenin ölçümüne yönelik yukarıda bahsedilen çalışmaların üçünün de birbirinden farklı yöntemler kullanması ülkemiz ve bölgemiz şartlarına uygun yeni bir anketin düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Sonuç olarak, tanımlanan verilerin anlamlılığı ile ilgili istatistik analizlerde karar kılınmıştır. Bunun yanı sıra, örneğin Brunell'in geniş kapsamlı çalışmasında olduğu gibi, demografi, bireyler, sivil toplum kuruluşları ve kamu memurlarına ayrı ayrı anketler uygulamak yerine, kamu ve sivil toplumdaki akımları ölçebilmek için temelde aynı göstergelere odaklanan, ancak kamusal ve sivil alanın özelliklerine göre farklılaştırılmış iki anket uygulanmıştır.

Sonuçlar çoğunlukla tanımlanan göstergeler ile toplam gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkilere işaret etmektedir. Genel nitelikli bazı sonuçların değerlendirilmesi ve gelecekte kurumsal sermaye üzerine gerçekleştirilebilecek bazı çalışmalar için öneriler şöyle sıralanabilir:

1. Erzurum ve Trabzon illerinde kamu ve STK arasında belirli düzeyde bir kurumsal sermaye mevcuttur. Erzurum'da kurumsal sermayeye kamu

³⁸ Burada alınan tatminkâr edici sonuçların hem kurumlar arasındaki güven düzeyine hem de iletişim yoğunluğuna olumlu etkiler yapacağı varsayılmıştır.

katkısının ve Trabzon’da ise STK katkısının daha etkin olduğu söylenilebilir.

2. Her iki ilde de, özellikle sivil kesimde, kurumlara duyulan güven yüksek olmakla birlikte, iletişim yoğunlukları, ancak sınırlı düzeyde kurumsal sermaye stoku oluşturacak düzeydedir. Trabzon’da ankete katılan STK’larda %71 oranında düşük iletişim gösterge değerleri, Erzurum’da ankete katılan STK’larda %45 oranında düşük iletişim değerlerine rastlanmıştır. Ancak, özellikle Erzurum’da kırsal alandaki STK’da coğrafi yakınlık ve izolasyonun az olması buradaki iletişim gösterge değerlerine etkili olabilir. Diğer yandan, özellikle tarım sektörünün ekonomik tabanı oluşturduğu Erzurum’da dış kaynaklı projeler yoluyla gerçekleştirilen ve kırsal alandaki kooperatifler arasındaki işbirliği ve iletişimi artıran UNDP ve DGRV çalışmalarının da olumlu sonuçlarından bahsedilebilir. Erzurum’un ilçelerinde yapılan birebir anket çalışmalarında özellikle iki ilçede bu kurumların adlarından sıklıkla bahsedilmiştir. Kamu kurumları için de benzer bir örüntü söz konusudur. Yapılan gözlemler sırasında STK temsilcilerinden sıklıkla duyulan bir konu ise, herhangi bir fırsat ve faaliyet için “kendilerinin kamuya gitmesi, kamunun kendilerine gelmemesi” olmuştur. Bu durum, genelde iletişimin STK’lardan başlayıp kamu yönüne gittiğini, kamunun ise sadece ihtiyaç duyduğunda STK’lar ile iletişime girdiğinin bir göstergesi olabilir. Bu şekildeki bir iletişim, aşağıda belirtilen etkileşim düzeylerinin (kolayca ve etkin işbirliği kurabilme ve diğerlerinin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olup etkilenme ile tanımlı) düşük kalmasına da neden olabilir.
3. STK’larda en az üç ayda bir içsel iletişim sıklığının yüksek kurumsal sermaye değerlerine yol açtığı söylenilebilir. Kurum içindeki sosyal sermayenin yarattığı sinerji sayesinde yeni girişimler ve bunlar için gerekli olan iletişim artmaktadır. Bir anlamda, ağsal ilişkiler girişilen yeni faaliyetlerin sonuçlandırılması için diğer birey ve kurumlar ile kurulan ilişkiler sayesinde gelişmektedir denilebilir.

4. Her iki ilde de önemli farkı yaratan etkileşim düzeyleridir. Erzurum'da ankete katılan STK'ların %83'ü, Trabzon'da ankete katılan STK'ların %86'sı için etkileşim gösterge değerleri düşük bulunmuştur. Her iki ilde de etkileşimin yasa ile kurulmuş meslek örgütlerinde ve birliklerde daha yüksek olduğu söylenebilir. Birbirlerini ve kamu kurumlarını etkilemede yönetim kurullarının eğitim düzeyleri ve gider büyüklükleri arasında da önemli bir ilişki olduğu söylenilebilir. Bunun yanı sıra, Trabzon'da dernek düzeyindeki STK'ların birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenmede Erzurum'a göre daha ileri bir düzeyde olduğu da ileri sürülebilir.
5. Kurumsal sermaye ile ilgili daha sonra yapılabilecek uygulamalı çalışmalarda kurumların "amaçlarına uygun" çalışıp çalışmadıkları ayrı bir kurumsal sermaye belirleyicisi olarak ele alınabilir. Dolayısıyla, kurumların sadece ihtiyaç olan alanlardaki boşluğu doldurmak için mi ya da gerçekten aktif olarak hizmet vermek için mi var oldukları veya kuruluş amaçlarını gerçek anlamda yerine getirip getirmediikleri de önemlidir.

Diğer yandan, birçok STK son zamanlarda sayıları artan AB ve kamusal kaynaklı fonlar için proje üretip, bir anlamda boş durmaktansa, iş tecrübesi kazanmak isteyen bireyler tarafından kurulmaktadır. Gözlemler sırasında bu gibi STK'ların çoğunun birkaç kez proje teklifi sunup başarılı sonuç alamayınca, atıl kaldıkları veya "lokal" olarak tabir edilen eğlence yerlerinin açılması için ticari amaca yönelik olarak kullanıldıkları görülmektedir. Burada da sivil toplumun temsil ve beraber çalışma amacına uymayan ve sonuç olarak kalkınmaya etkisi olmayan bir amaç-sonuç ilişkisi gözlemlenmektedir.

Diğer bazı yüksek profilli (yasal statü, örgütlenme düzeyi, üye sayısı ve mali büyüklük bakımlarından) STK'larda ise yöneticilik veya üyelik bir anlamda siyasi güç kazanma ve sürdürmenin bir yolu olarak görülmektedir. Bu gibi STK'larda kalkınmaya yönelik girişim ve faaliyetlerin sayısı ve dolayısıyla iletişim ve etkileşim, yoğun düzeylerde

gerçekleşmektedir. Ancak, çeşitli siyasi nedenlerle bu etkileşimin oluşturduğu olumlu etkiler sadece yerel kalabilmektedir (örneğin, sadece belirli bazı üretici grupları, coğrafi bölgeler veya bireyler arasında).

6. Anketler uygulanırken yapılan gözlemler ve görüşmeler sırasında, kamu çalışanlarının deneyim düzeyi ile diğer kamu kurumları ve STK'lar ile iletişim kurma ve hedef kitleyi etkilemede olumlu yönde bir örüntü izlenmiştir. Bu durum, Ostrom (1999)'un aşağıdaki çıkarımları ile paralellik göstermektedir:

“... kamu memurları da kendi çıkarlarını kovalayan bireysel aktörlerdir. Kendi çıkarlarını kovalamaları net kamu malları yaratabilir... Kamu çalışanları diğer bireylerin büyümesi ve güçlenmesi (toplumun daha iyiye gitmesi) için güçlü bir motivasyona sahip olmadıkça, fiziki ve beşeri sermayeyi daha etkin kılmak için sosyal sermaye yaratılması işini kamu bürokrasisine bırakmak, beklenen sonuçları ortaya çıkarmayabilir. Bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal sermaye bireylerin oluşturduğu sınırlı ağların bir organizasyonu ve hizmet etmeleri gereken daha geniş topluluk yerine, kendi içlerinde (birbirlerine karşı) ortak karşılıklılık gösteren küçük gruplardan ibaret kalır.” (Ostrom, 1999: 181-182)

Gözlemlenen ilişkilerin özellikle ilçe düzeyinde, yani sınırlı bir coğrafi ve toplumsal düzeyde gerçekleşmesi, iyi motive olmuş ve deneyimli kamu memurlarının kurumsal sermaye düzeyini yukarıdaki görüşlere paralel şekilde yükseltebileceği şeklinde yorumlanabilir. Burada önemli olan, bu kamu çalışanlarının buldukları bölgelerden çıktıktan sonra oluşan kurumsal ve sosyal sermaye düzeylerinin sürdürülüp sürdürülemeyeceğidir. Çünkü tanımları itibariyle her iki sermaye çeşidinin de oluşması çok zaman almaktadır. Dolayısıyla, gelecekteki herhangi bir kurumsal sermaye çalışmasında uygulama bölümü Brunell (2005)'in çalışmasında olduğu gibi bir kamu memurları anketi de taşıyabilir.

7. Yapılan uygulamalı çalışma, kurumlar arasındaki güven düzeylerini ölçmek için yetersiz kalmıştır. Bu nedenle gelecekteki uygulamalı çalışmalarda toplumdaki genel güven düzeylerinin alınıp bunlarla karşılaştırma yapılması veya kurumsal sermaye ile genel toplumsal güven düzeyleri arasındaki ilişkilerin araştırılması daha etkili sonuçlara yol açabilir
8. Yapılan uygulamalı çalışma sonunda genel anlamda kurumsal sermaye Trabzon'da düşük, Erzurum'da ise yüksek olarak bulunmuştur. Trabzon'da STK'ların görece işbirliğine ve etkileşime daha yatkın olması, Erzurum'da ise kamu kurumlarının kurumsal sermayede daha baskın olması bu sonucun bir nedeni olabilir. Ancak, kalkınma düzeylerindeki farklılıklar da dikkate alınarak, kurumsal sermaye ile birlikte diğer soyut sermaye (özellikle yurttaşlık, psiko-sosyal ve kültürel) biçimleri de değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, gelecekte yapılacak uygulamalı kurumsal sermaye çalışmalarında, yukarıda belirtilen araştırma anketlerine ek olarak, hizmet verilen kitlelerin memnuniyetini ölçebilmek için hem yurttaşlara hem de STK üyelerine ayrı bir anket uygulanması gerekebilir. Sonuç olarak, herhangi bir kurumun varlığını meşru kılan o kurumun işlevidir. İster STK, ister kamu olsun, bir kurum hizmet verdiği kitlenin büyük çoğunluğunu memnun ediyorsa etkindir denilebilir. Dolayısıyla kurumlardan beklenen işlevler ve kurumların etkin olarak gerçekleştirdiği işlevler arasındaki farklılık da başka bir kurumsal sermaye göstergesi olarak kullanılabilir.

Uygulamalı çalışmadan elde edilen sonuçlarda, STK'ların yasal statüsü, örgütlenme düzeyleri, üye sayıları, üyelerin eğitim düzeyleri ve gider büyüklükleri ile iletişim yoğunluğu, etkileşim, güven ve kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kamu kurumlarında ise yasal statü ve personel eğitim düzeyi ile tüm gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler görülmüştür. Kamudaki personel sayısı ile iletişim yoğunluğu, etkileşim ve kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında anlamlı ilişkiler vardır. Bunlara ek olarak, kamu kurumlarının yaşam süresi ile yalnızca güven ve kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında, kamu kurumlarının gider büyüklüğü ile yalnızca etkileşim ve kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında

anlamli ilişkiler bulunmuştur. Bu bulguların ışığında kurumsal sermayenin gelişiminde etkili olabilecek bazı politika önerileri şunlardır:

- a) Kurumsal sermaye ve kurumsal sermayeyi geliştirmeye yönelik önlemler, diğer sermaye türleri ile birlikte bölgesel bir stratejik planın ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır. Kurumsal sermayenin oluşumu diğer sermaye türlerine göre daha uzun solukludur. Kurumsal uygulamaların kök salması ve bütün kurumlar tarafından ortak olarak kendilerine uyarlanması, on yıllarla ifade edilebilecek bir süreye yayılabilmektedir. Dolayısıyla, bir bölgedeki kurumlar arasında güveni tahsis edici, iletişimi geliştirici ve etkileşime olanak sağlayan bir ortamın yaratılması için tasarlanmış uzun vadeli bir stratejik plan gereklidir. Bölgesel bir stratejik planın oluşturulması süreci bu anlamda kurumsal sermaye gelişimi için önemli bir araçtır.
- b) Stratejik plan öncelikle bölgedeki her kurumun dâhil olduğu bir platform oluşturularak (ve buna ilk birkaç katılım zorunlu tutularak) katılımcı bir yaklaşımla tasarlanmalıdır. Bu platformun ilk birkaç buluşmasında hiçbir kurumu dışarıda bırakmamak gerekmektedir. Böylece, bölgedeki kurumlarda bir yapıya dâhil olduklarına dair bir bilinç oluşturulabilecektir. Bu platform, ilk safhada iletişim için gerekli olan ortamı sağlayabilir. Ancak, etkileşim ve güvenin tahsis edilmesi daha sonraki safhalarda gerçekteşebilir.

Bu çalışmanın bulguları, kamu kurumlarının yasal statüsü ile güven gösterge değerı arasında anlamli bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, stratejik planlama platformlarının ilk adımda valilik düzeyinde koordine edilmesi, eşgüdümü sağlamada ve katılımcı sürece olan güveni tahsis etmede işlevsel olabilir. Kamusal alanda kurum yaşam süresi ve güven arasında anlamli bir ilişki bulunduğu göz ardı edilememelidir. İllerde en eski kurumlar genellikle valiliklerdir. Bazı illerde belediyeler valiliklerden daha eski olabilir, ancak valiliklerin buldukları konum açısından sahip oldukları otorite ve tarafsızlık, sürece güveni artıracaktır. Daha sonraki safhalarda stratejik planlama platformlarının

koordinasyonunun bölgesel kalkınma ajanslarına devredilmesi, bölgesel stratejinin bütünlüğü ve stratejik planlama sürecinde kurumlar arasındaki olumsuz etkileşimi yumuşatmak açısından önemlidir.

- c) Çalışmanın bir diğer sonucu, eğitim düzeyleri ile tüm gösterge değerleri arasında anlamlı bir ilişki olduğudur. Yüksek eğitim düzeylerine sahip bireyler, üyesi veya çalışanı oldukları kurumların kurumsal sermaye düzeyine olumlu yönde etki etmektedirler. Burada, daha yüksek eğitim düzeylerinin, bireylerin içinde buldukları kurumların imkân ve kabiliyetleri ile kendi bölgeleri içindeki rolü hakkında görece daha yüksek bir farkındalık düzeyi yarattığı söylenebilir. Dolayısıyla, kurumsal kalkınmaya yönelik bir stratejik planda birincil amaç beşeri sermayeyi geliştirmek olmalıdır.

Beşeri sermayeyi geliştirme önceliğinin ardındaki mantık, kurumların, yöneticiler, üyeler veya personel bağlamında bireyleri içermesidir. Dolayısıyla, bir kurumun kapasitesi, o kurumun bireyleri tarafından belirlenmektedir. Kurumun içerdiği bireylerin eğitim düzeyleri ne derece yüksekse, kurumsal sermayeye olan olumlu katkıları da o derecede yüksek olur. Burada eğitim, formal anlamda örgün eğitim ile birlikte, bireylerin öğesi oldukları kuruma katma değer sağlayabilecekleri kapasiteleri (örneğin, meslek içi eğitim, teknoloji kullanma eğitimleri vb.) geliştirebilecek unsurları da içermelidir. Özellikle kamusal alandaki kurumsal sermaye için eğitimin önemi büyüktür.

Bununla birlikte, sivil toplumun eğitim düzeylerinin kurumsal sermayeye katkısı kamudaki gibi doğrudan değildir. Uygulamanın önemli bulgularından biri, yasal statü ve örgütlenme düzeyi ile kurumsal sermaye gösterge değerleri arasında anlamlı bir ilişki olduğudur. Ancak, yasal statüsü “yasa ile kurulmuş meslek örgütü” ve “birlik”, örgütlenme düzeyi ise “ulusal örgütlenmenin yerel temsilcisi” ve “bölgesel” olan STK’ların, diğer STK’lara göre, iletişim yoğunluğu, etkileşim ve gösterge değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle yasal statüsü ve örgütlenmesi kent veya ilçe düzeyinde olan

STK'ların birkaç istisna dışında daha düşük kurumsal sermaye göstergelerine sahip olduğuna işaret etmektedir.

Kent ve ilçe düzeyindeki bu dengesizlik, sivil toplumun en önemli varoluş nedeni olan toplumdaki demokratik temsil işlevi hakkındaki bilinç eksikliğidir. Gelişmiş bölgelerde STK'ların katılımcı ekonomik süreçlere katabildikleri potansiyelin doğurduğu olumlu sonuçlara bu çalışmada sıklıkla değinilmiştir. Bu bağlamda, STK'larımız kendilerini çoğunlukla bu süreçlerin içinde görmemektedir. Yani sosyal katılımçılık açısından zayıftırlar. Sorunun üstesinden gelinmesi için STK'ları oluşturan bireylerin beşeri sermayelerinin artırılması gerekmektedir. Bu amaçla izlenebilecek bir strateji aşağıdaki gibi olabilir:

i. İl düzeyinde “Sivil Toplum Destekleme Merkezleri” oluşturulması. Bu gibi yapılar aynı zamanda sivil toplum için düzenlenmiş olan fon, proje vb. kaynaklar hakkındaki bilgilerin etkili bir biçimde duyurulması ile dışlanmışlık olasılığını ortadan kaldıracak ve STK'lar için çatısı altında bir iletişim ve etkileşim ortamı oluşturabilecektir.

ii. Bu merkezler tarafından il ve ilçelerde periyodik olarak “Sivil Toplum Atölyeleri” düzenlenmesi ve bu atölyelerde sivil toplumun ve STK'nın işlevleri konulu eğitimlerin verilmesi. Bu eğitimler öncelikle yurttaşlık bilincini geliştirmeye yönelik olmalıdır. Kalkınma toplumsal olarak katılım gerektiren bir süreçtir. Toplumun her kesiminin sağlayabileceği kaynakların sinerjisi kalkınma çabalarına ivme kazandıracaktır. Katılımın ilk şartı, katılımcı bir sosyal yapıya sahip olmaktır. Yasalar dâhilinde sahip olunan demokratik hakların bireylerce bilinmesi, üyesi oldukları STK'ların bu demokratik katılım haklarının bir sonucu ve aynı zamanda bu hakların ortak harekete dönüştürülebilmesinde bir araç olduğu bilincine varacaklardır. Böylece sosyal katılımçılıkları artacaktır. Bunu takiben, sosyal katılımçılığın önemli bir sonucu olarak “sosyal girişimcilik” ortaya çıkabilecektir. Sosyal

girişimcilik, STK'ların bölgedeki ekonomiye ve yaşam düzeyine fayda sağlayabilecek faaliyetlerde bulunmasına yol açabilir.

iii. Özellikle yurttaşlık bilinci eğitimlerine kamuda çalışanların da katılımı, karşılıklı anlayış ve ortak hareket yetisini güçlendirecektir.

iv. Sivil Toplum Atölyeleri, ikincil olarak STK'lara üye olmayan diğer bireyler için yurttaşlık ve demokratik hak eğitimleri düzenlemelidir. Böylece, katılımçılık kültürü, toplumdaki diğer kesimlere de yayılacaktır.

v. Çalışmada STK üye sayısı ile kurumsal sermaye göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla, toplumda katılımçılığın gelişmesi, STK'lara üye olan bireylerin de sayısını artıracaktır. STK'ların üye sayısının artması kurumsal çerçeveye olan güven artışının da bir göstergesidir. Üye sayısı artan STK'ların, ortak olarak kullanılabilir yeni yeteneklere sahip olmaları, kurumsal sermaye düzeylerini de yükseltecektir.

vi. Katılımçılığın gelişmesi, bölgesel stratejik planın oluşturulmasında ve bölgesel platformun işleminde de etkili olacaktır.

vii. Bundan sonraki adım, sosyal girişimcilik eğitimi olabilir. Bu eğitim, STK'ların öncelikle küresel, ulusal ve yerel düzeylerde karşılaştıkları fırsat ve tehditleri değerlendirebilmesi için düzenlenmelidir. Daha sonra, proje hazırlama, sunma ve uygulama eğitimleri ile hem STK'ların kalkınma sürecine olumlu etki etmeleri hem de işlevsel olmaları hedeflenmelidir.

d) Hem sivil toplumda, hem de kamuda gider büyüklüğü ile kurumsal sermaye göstergeleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kamunun kurumsal sermayesi, bu anlamda kendisi dışında gerçekleşen bütçe ayarlamaları ile sınırlıdır. STK'lar ise çoğunlukla proje fonları aracılığıyla giderlerini artırmaktadır. Bu anlamda, STK'ların bu fonlar

için hazırladığı ve uygulayabildiği projelerin çoğalması, kurumsal kapasitelerini ve dolayısıyla kurumsal sermayeyi geliştirici olabilmektedir.

Kurumsal kapasitesi yüksek bazı STK'lar dışında, STK'lar proje hazırlama ve uygulamada güçlük çekmekte, dolayısıyla önemli etkileşim ve kurumsal kapasite yaratma fırsatlarını kaçırmaktadırlar.

Bu durum, yukarıda birçok yazarın da belirttiği gibi, sivil alandan gelen birçok çabayı dışlar durumdadır. Bu dışlama durumu ise sivil toplum kuruluşlarında belirli bir atalete yol açmaktadır. Bu ataletin üstesinden gelmek için sivil toplumun faaliyet gösterdiği alanlar ve gerek sosyal, gerek fiziki, gerekse ekonomik kaynakları çok iyi analiz edilerek, sivil topluma bırakılabilecek faaliyetler (örnek, işgücü eğitimi, tarımsal yayım vb.) belirlenmeli ve buralarda kamu sadece rehber ve destekleyici konumda olmalıdır. Dolayısıyla, özellikle kamusal alandan kaynaklanan proje fonları sivil toplumun kapasitesine göre ayarlanmalıdır.

STK'ların demokratik temsil hakkını saklı tutmakla birlikte, bunların sadece belirli projelerden kazanç sağlamak için kurulup daha sonra atıl kalmasının da önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu durumda, STK'ları aktif olarak çalışmaya yönlendirecek bir "Sivil Toplum Proje Fonu" yapılandırılması düşünülebilir. Önemli dış kaynaklı veya kamu fonlarından proje alamayan diğer STK'lar "Sivil Toplum Proje Fonu" aracılığıyla öncelikle proje yapma ve yürütme kapasitesi kazanmış olacaklardır. Kamu ise, bu yolla STK'ların kapasiteleri hakkında bilgi sahibi olacaktır. Bu fonda esas olan, bireylere veya sivil toplum kuruluşunun kendisine değil, topluma yaptığı fayda olmalıdır. Bu kritere göre proje yapan sivil toplum kuruluşları hem kapasitelerini artıracak hem de özellikle diğer fonlara başvururken bu fon ile uygulayacakları projelerden kazanacakları özgüven ve dışarıdaki kurumların kendilerine duyacakları güven sayesinde daha ileri düzeyde (hedef ve maliyet olarak daha büyük) projelere imza atabileceklerdir.

- e) Yukarıdaki öneri ile bağlantılı olarak, kamu kurumları ve STK'ların bölgesel stratejik plan dâhilinde tasarlanan program ve projelerde üstlenecekleri görev ve işlevlerin, bölgesel bir platformda uzlaşma yoluyla belirlenmesi çıkar çatışmalarının önüne geçerek, kurumsal sermayeyi olumsuz etkilerden korumuş olur. Bu durumda, koordinasyonu sağlayacak yapılar olarak bölgesel kalkınma ajanslarının önemli işlevleri vardır.
- f) Çalışmada etkileşim gösterge değerleri yüksek oranlarda düşük olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni genelde iletişimin yetersi kalmasıdır. Kısacası, herhangi bir STK veya kamu kurumu, herhangi bir kurumun bıraktığı yerden, öncekinin uyguladığı plan, program veya projelerin faydasını artıracak ya da bunları benzer veya yakın alanlardaki faaliyetlerle destekleyecek faaliyetler uygulama konusunda zayıf kalmaktadır.

Bu sorunun aşılmasında yine “Sivil Toplum Destekleme Merkezleri” etkin bir şekilde bilgilendirme için kullanılabilir. Bunun yanı sıra, bir web sayfası veya periyodik yayın da stratejik bir seçenek olarak düşünülebilir. Burada önemli olan nokta, etkileşimi sağlarken, iletişim yoğunluğunu geliştirmek ve bölgesel bir plan doğrultusunda yapılanları şeffaf bir biçimde sunabilmektir.

Etkileşimi artırmada diğer bir yöntem, proje kapasitesi görece düşük olan STK'ları hâlihazırda proje yürütecek STK'lar ile eşleştirmektir. Diğer bir eşleştirme ise, proje yürütecek kamu kurumlarının STK'lar ile eşleştirilmesidir. Bu eşleştirme, STK'ların gözlemci olarak tecrübe kazanmasına, yeni proje fikirleri üretmesine ve en önemlisi diğer kurumların pratikleri hakkında bilgi sahibi olarak kurumlar arasında olan güven düzeyinin artmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak, kurumsal sermayenin gelişimi için öncelikle bölgesel bir stratejinin olması, koordinasyonu sağlayacak kurumların bulunması ve sonrasında bu stratejinin özellikle beşeri sermayeyi geliştirecek kurumsal kapasite gelişimine yönelik programlarla desteklenmesi gerekmektedir. Bazı kurumların süreçten farklı beklentileri

olabilir veya sürecin yönü ve öncelikleri üzerinde aynı görüşlere sahip olmayabilirler. Bu durum sürecin demokratik ve şeffaf bir biçimde yürütülmesini gerektirmektedir.

Şeffaflık, bilgi akışı yoluyla stratejik planlama konusunda karşıt görüşleri veya çıkar çatışması olan kurumları sürecin içine çekerek, kurumsal sermayenin gelişimine önemli bir katkı yapabilir. Burada önemli olan, şeffaflığın bu gibi kurumların süreçten beklediği getiri veya çıktılarını sapmadan gerçekleştirebildiğine dair bir güven vermesidir. Bu anlamda, kurumsal yapıya olan güven arttıkça, bölgesel stratejiye muhalif kurumlar da zaman içerisinde bu planı sahiplenmeye başlayacak ve kurumsal sermayeyi olumlu yönde etkileyeceklerdir.

Kurumların gelişmişlik düzeyi ile kalkınma düzeyleri arasında bir ilişki olduğu açıktır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, kurumsal sermaye kavramı bölgesel kalkınmayı tek başına getirecek sihirli bir formül değildir. Aynı şekilde, sosyal sermaye veya diğer soyut sermaye türleri de tek başlarına bölgesel kalkınmayı getirebilecek kaynaklar değildir. Bu nedenle, kurumsal sermaye kavramını ele alırken, aşağıdaki zayıf noktaların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir:

1. Kurumsal sermaye, diğer sermaye kaynakları ile birlikte anlamlıdır.

Örneğin, yeteri derecede beşeri veya sosyal sermayeye sahip olmayan bölgelerde kurumsal sermayenin düşük olması beklenebilir. Diğer bir bakış açısıyla, yeteri derecede ekonomik veya beşeri sermayeye sahip olup da, bunların kullanımını kolaylaştıracak düzeyde gelişmemiş kurumsal yapılara sahip olan bölgeler de olabilir. Önemli olan, kurumsal sermayenin diğer sermaye biçimleri ile etkileşimli olarak bölgenin ekonomik hayatına olumlu yönde etki etmesidir. Kurumsal sermayeyi bu etkileşim ekonomik olarak anlamlı bir hale getirir. Örneğin, ileri teknoloji için çok iyi yapılanmış bir kurumsal sermaye tabanını ele alırsak, eğer bu gibi ileri teknoloji yatırımlarına girişecek yeterli ekonomik sermaye yoksa gerekli fiziki sermaye yatırımları da gerçekleşemez. Bu yapılsa bile, yeterli beşeri sermaye (girişimci, mühendis, kalifiye işçi) ve bilişsel sermaye (üniversiteler, araştırmacılar, araştırma kurumları, teknoloji geliştirme merkezleri vb.) stoku yoksa, kurumsal sermaye stokunun yüksek olması beklenen işlem maliyetleri veya yenilikçilik etkilerini getirmeyebilir.

2. Bölgesel kalkınmada içsel kaynaklara vurgu yapan yaklaşımların genelinde olduğu gibi, **kurumsal sermaye de arz yönlü bir kavramdır**. Bu açıdan kurumsal sermaye kavramı bölgesel politikaların geliştirilmesinde ve uygulanmasında karışıklık yaratabilir. Sadece mevcut olan içsel kurumsal yapıların geliştirilmesine odaklanılabilir ki, bu belki de ekonominin yapısı için gerekli olan diğer bazı kurumsal yapıların dikkatlerden kaçmasına (örneğin, üniversitelerin mevcut olduğu bir ileri teknoloji bölgesinde, küçük işletmeler için teknoloji geliştirme merkezlerinin açılmasının gereksiz görülmesi gibi) yol açabilir. Bir başka deyişle, bölgenin kendine has ekonomik ve sosyal yapısının *talep edebileceği* yapılar yerine, elde olan yapılar ile yetinilebilir ki, bu da kurumsal kaynakların belli yapılar içinde kalmasına yol açar. Bu durum iki yönden zararlı olabilir. İlk olarak, kurumsal kaynaklar kalkınmada etkili olamayabilecek sektörler için tahsis edilmiş olabilir. Diğer yönden, küresel dengelerin başka ekonomik aktiviteleri daha kazançlı hale getirmesi durumunda, eldeki kurumların bu gibi faaliyetler için yeni baştan düzenlenmesi gerekebilir. Yaşanan bu gelişmeler ise başta zaman kaybı olmak üzere ekonomiye yüksek maliyetler getirebilir.

3. Özellikle, Ostrom (1999) ve Brunell (2005) tarafından da vurgulandığı üzere, kurumsal kaynakların bölgesel kalkınma için en önemli kaynaklar olarak ele alınması, bölgesel kalkınmada faydalı olabilecek diğer kaynakların dışlanmasına neden olabilir. Dolayısıyla, kurumsal sermayenin sürükleyici olduğu politikalar geliştirirken, **kurumsal sermayenin kendi içindeki ve diğer bölgesel kaynaklar ile olan dengesine de dikkat edilmelidir**. Örneğin, kurumsal sermayenin kamu yönüne fazla önem vermek, normalde sivil toplum üstleneceği bazı demokratik ve yurttaşlık fonksiyonlarının otomatikman kamu tarafından gerçekleştirilmesine (birlikler oluşturma vb.), sivil toplum tarafına fazla önem verilmesi ise çeşitli kamusal hizmetlerin verilmesinde kamunun uzmanlığı gibi bilişsel kaynakların dışlanmasına neden olabilir. Uçta bir sonuç olarak, sadece kurumsal sermayeye dayalı bir bölgesel ekonomi ortaya çıkabilir ki, bu durumda diğer kaynakların etkin kullanılamaması bölgesel kalkınmaya sekte vurabilir.

Sonuç olarak, çalışmanın güven dışında kurumsal sermaye belirleyicileri arasındaki bazı anlamlı ilişkileri açığa çıkardığı söylenilebilir. Kurumsal sermaye konusunda başka ve daha gelişmiş belirleyicilerin olabileceği ve kurumsal sermayenin görece yeni ve az incelenmiş bir kavram olduğu da göz önüne alınarak, bu çalışmanın sonuçları tartışmaya açıktır. Bilimsel tartışma, bu ilk adımı daha da ileriye götürerek kurumsal sermaye kavramının yeni boyutlarının keşfedilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., Johnson, S. ve Robinson, J.A. (2001). “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation” [Karşılaştırmalı Kalkınmanın Kolonisel Başlangıçları: Deneysel Bir Araştırma] [Elektronik Sürüm]. *American Economic Review*, 91 (5), 1369-1401.
- Acemoglu, D. ve Johnson, S. (2005). “Unbundling Institutions” [Kurumları Ayırmak] [Elektronik Sürüm]. *Journal of Political Economy*, 113 (5), 949-995.
- Amato Neto, J. ve Fucci Amato, R.C. (Mayıs 2008). “The influence of social capital on regional clusters and productive cooperation networks: concepts and proposals for empirical researches” [Sosyal sermayenin bölgesel kümelenmeler ve üretken işbirliği ağları üzerindeki etkisi: deneysel araştırmacılar için kavramlar ve öneriler] [Bildiri] [Elektronik Sürüm]. *19th Annual Production and Operations Management Society (POMS) Conference*, La Jolla, California.
- Amin, A. (1999). “An Institutionalist Perspective on Regional Economic Development” [Bölgesel Ekonomik Kalkınmaya Kurumsal Bir Bakış Açısı] [Elektronik Sürüm]. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23 (2), 365-378.
- (2004). “Regions Unbound: towards a new politics of place” [Serbest Hareket Eden Bölgeler: Yeni bir mekânsal politikaya doğru] [Elektronik Sürüm]. *Geographiska Annaler*, 86 (B), 33-44.
- Amin, A. ve Thomas, D. (1998). “The Negotiated Economy: State and Civic Institutions in Denmark” [Uzlaşma Ekonomisi: Danimarka’da Devlet ve Yurttaşlık Kurumları] [Elektronik Sürüm]. *Economy and Society*, 25 (2), 255-281.
- Amin, A. ve Thrift, N. (1994). “Living in the Global” [Küreselde Yaşamak]. Ash Amin ve Nigel Thrift (Ed.). *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe* [Küreselleşme, Kurumlar ve Avrupa’da Bölgesel Kalkınma] (1-22). Oxford: Oxford University Press.

- Appendini, K. ve Nuijten, M. (2002). “The Role of Institutions in Local Contexts” [Yerel Bağlımlarda Kurumların Rolü] [Elektronik Sürüm]. *CEPAL Review*, 76, 69-86.
- Arrow, Kenneth J. (1999). “Observations on social capital” [Sosyal Sermaye üzerine Gözlemler]. P.Dasgupta ve I.Serageldin (Ed.). *Social Capital A multifaceted Perspective* [Sosyal Sermaye: Çok yönlü bir bakış açısı] [Elektronik Sürüm] (4-10). Washington, D.C.: World Bank.
- Assane, D. ve Grammy, A. (2003). “Institutional framework and economic development: international evidence” [Kurumsal çerçeve ve ekonomik kalkınma: uluslararası kanıtlar] [Elektronik Sürüm]. *Applied Economics*, 35, 1811-1817.
- Aysan, Ahmet Faruk (2007). “Yönetişim ve Kurumlar Kavramlarının İktisat Literatüründeki Yükselişi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 1 (2), 27-52.
- Baday Yıldız, E., Sivri, U. ve Berber, M. (2010). “Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)” [Elektronik Sürüm]. [Erişim Tarihi: 29.06.2011, www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/endeks.doc].
- Barro, Robert J. ve Lee, Jong-Wha (2000). *International Data on Educational Attainment: Updates and Implications (Harvard University CID Working Paper No. 42)* [Eğitimsel Erişimde Uluslararası Veriler: Güncellemeler ve Yansımalar, (Harvard Üniversitesi Uluslararası Kalkınma Merkezi Çalışma Raporu No: 42)] [Elektronik Sürüm]. Massachusetts: Center for International Development.
- Boettke, Peter J., Coyne, Christopher, J. ve Leeson, Peter T. (2008). “Institutional Stickiness and the New Development Economics” [Kurumsal Yapışkanlık ve Yeni Kalkınma Ekonomisi] [Elektronik Sürüm], *American Journal of Economics and Sociology*, 67 (2), 331-358.
- Boisier, S. (1999) “El Desarrollo Territorial a Partir De La Construcción de Capital Sinergetico” [Sinerjetik Sermayenin Yapılandırılması ve Bölgesel Kalkınma] [Elektronik Sürüm]. *Estudios Sociales*, No.099, 59-80.

- (2001). "Territorial Development and the Construction of Synergetic Capital: A Contribution to the Discussion on the Intangibility of Development"[Bölgesel Kalkınma ve Sinerjetik Sermayenin İnşası: Kalkınmanın Soyutluğu üzerindeki Tartışmaya Bir Katkı], Asfaw Kumssa ve Terry McGee (Ed.). "New Regional Development Paradigms"[Yeni Bölgesel Kalkınma Paradigmaları] (17-32). Londra: Greenwood Press.
- (2003). *What if development is really the emergence of a new system? (Institute for Regional Development, University Foundation, Working Paper, No.6)* [Kalkınma yeni bir sistemin ortaya çıkışıysa ne olacak?-(Bölgesel Kalkınma Enstitüsü, Üniversite Fonu, Çalışma Raporu No:6)] [Elektronik Sürüm]. Sevilla: Sevilla Üniversitesi.
- Bourdieu, P. (1983/1986). "The Forms of Capital" [Sermaye Biçimleri]. J. G. Richardson (Ed.), "Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education" [Eğitim Sosyolojisi Teorisi ve Araştırması El Kitabı] (241-258). Westport, CT: Greenwood Press.
- Brunell, L. (2005). *Institutional Capital: Building Post-Communist Government Performance* [Kurumsal Sermaye: Post-Komünist Hükümet Performansını Kurmak]. New York: University Press of America.
- Boschma, Ron A. (2005). "Social Capital and Regional Development: An empirical Analysis of the Third Italy" [Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma: Üçüncü İtalya'nın Deneysel Bir Analizi]. Ron A. Boschma ve Robert C. Kloosterman (Ed.). "Learning from Clusters A Critical Assessment from an Economic-Geographical Perspective" [Kümelenmelerden Öğrenmek: Ekonomik-Coğrafi bir Bakış Açısından Çözümsel bir Değerlendirme] [Elektronik Sürüm] (139-168). Dordrecht: Springer.
- Busse, M. (2002). *Competition Intensity, Potential Competition And Transaction Cost Economics (HWWA Discussion Paper, 183)* [Rekabet Yoğunluğu, Potansiyel Rekabet ve İşlem Maliyetleri Ekonomisi (HWWA Tartışma Makalesi, 183)]. Hamburg: Hamburg Uluslararası Ekonomi Enstitüsü (HWWA).

- Callois, J-M. ve Angeon, V. (Nisan 2004). "On the role of social capital on local economic development. An econometric investigation on rural employment areas in France" [Sosyal Sermayenin Yerel Kalkınmadaki Rolü Üzerine. Fransa'daki kırsal istihdam alanları üzerinde ekonometrik bir araştırma] [Bildiri] [Elektronik Sürüm]. Agricultural Economic Society (AES) Conference, Londra.
- Caicedo, A.M. (2009). "Los capitales intangibles como soporte del desarrollo regional y local: Una mirada al Plan de Desarrollo 'Soluciones para la Gente 2008-2011'" [Bölgesel ve Yerel Kalkınmayı Desteklemede Görünmeyen Sermaye: "İnsanlık için Çözümler 2008-2011" Kalkınma Planına Bir Bakış] [Elektronik Sürüm]. *Revista Mundo Economico y Empresarial-Universidad de Tolima*, No.7. [Erişim Tarihi: 22.09.2011, http://desarrollo.ut.edu.co/tolima/hermesoft/portal/home_1/rec/arc_21288.pdf].
- Coase, Ronald H. (1960). "The Problem of Social Cost" [Sosyal Maliyet Sorunu] [Elektronik Sürüm]. *Journal of Law and Economics*, Vol.3, 1-44.
- (1992). "The Institutional Structure of Production" [Üretimin Kurumsal Yapısı] [Elektronik Sürüm]. *American Economic Review*, 82 (4), 713-719.
- Coffe, H. ve Geys, B. (2005). "Institutional Performance and Social Capital: An Application to the Local Government Level" [Kurumsal Performans ve Sosyal Sermaye: Yerel Yönetim Düzeyinde Bir Uygulama] [Elektronik Sürüm]. *Journal of Urban Affairs*, 27 (5), 485-501.
- Coleman James S. (1990). *Foundations of Social Theory* [Sosyal Teorinin Temelleri]. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- (1999). "Social capital in the creation of human capital"[Beşeri sermayenin yaratılmasında sosyal sermaye]. P.Dasgupta ve I.Serageldin (Ed.). "*Social Capital A multifaceted Perspective*" [Sosyal Sermaye: Çok yönlü bir bakış açısı] [Elektronik Sürüm] (13-39). Washington, D.C.: World Bank.

- Cox, Kevin R. (2004). "Globalization and the politics of local and regional development: the question of convergence" [Küreselleşme ve yerel ve bölgesel kalkınmanın siyaseti: Yakınsama sorunu] [Elektronik Sürüm]. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29 (2), 179-194.
- Cooke, P. ve Morgan, K. (1998). *The Associational Economy* [İlişkisel İktisat]. Oxford: Oxford University Press.
- Çakmak, E. (2006). *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Dasgupta, P. (2005). "Economics of Social Capital" [Sosyal Sermayenin İktisadı] [Elektronik Sürüm]. *The Economic Record*, 81 (255), S2-S21.
- Dimaggio, P. ve Powell, W.W. (1983). "The iron cage revisited: institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields" [Demir kafesi hatırlamak: örgütsel alanlarda kurumsal eşbiçimlilik ve ortak rasyonalite] [Elektronik Sürüm]. *American Sociological Review*, 48 (2), 147-160.
- Dincer, B., Özaslan, M. Ve Kavasoglu, T. (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003) (Yayın No. DPT 2671)* [Elektronik Sürüm]. Ankara: DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Durston, J. (Eylül 2001). "Social Capital- Part of the Problem, Part of the Solution, Its role in the persistence and overcoming of poverty in Latin America and the Caribbean" [Sosyal Sermaye- Çözümün ve Sorunun bir parçası: Latin Amerika ev Karayiplerde yoksulluğun devamında ve önüne geçilmesindeki rolü] [Bildiri] [Elektronik Sürüm]. Social Capital and Poverty Reduction in Latin America and the Caribbean: towards a new paradigm Conference- ECLAC ve State University of Michigan [Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu (ECLAC) ve Michigan Devlet Üniversitesi tarafından organize edilen Sosyal Sermaye ve Latin Amerika v Karayiplerde Yoksulluğun Azaltılması: Yeni bir paradigmaya doğru Konferansı], Santiago, Şili.

- Egidi, M. (1995). *The 'Creative Destruction' in Economic and Political Institutions (CEEL Working Paper 95)* [Ekonomik ve Siyasi Kurumlarda 'Yaratıcı Yıkım' (CEEL Çalışma Raporu 9505)] [Elektronik Sürüm]. Trento: University of Trento.
- Elsner, M. (2001). "Interactive Economic Policy: Toward a Cooperative Policy Approach for a Negotiated Economy" [Etkileşimli Ekonomik Politika: Bir Uzlaşma Ekonomisi için İşbirliğine Dayalı bir Politika Yaklaşımına Doğru] [Elektronik Sürüm]. *Journal of Economic Issues*, 35 (1), 61-83.
- Erzurum'da dernek sayısı tavan yaptı.* (t.y.). Erişim: 19:06.2011, erzurumhabergazetesi.com.
- European Commission. (2005). *Social Capital (Special Eurobarometer Report No.223, Wave 62.2)* ["Sosyal Sermaye" (Özel Eurobarometer Raporu No.223 Dalga 62.2)] [Elektronik Sürüm] [Erişim: 30.06.2011, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_223_en.pdf].
- Evans, P. (1997). "Government Action, Social Capital and Development: Reviewing the Evidence of Synergy" [Yönetim Faaliyeti, Sosyal Sermaye ve Kalkınma: Sinerji Hakkındaki Kanıtları Tekrar Gözden Geçirmek]. P.Evans (Ed.). *"State-Society Synergy: Government and Social Capital in Development"* [Devlet-Toplum Sinerjisi: Kalkınmada Yönetim ve Sosyal Sermaye] [Elektronik Sürüm] (178-209). Berkeley: University of California Press
- Farrell, H. ve Knight, J. (2003). "Trust, Institutions, and Institutional Change: Industrial Districts and the Social Capital Hypothesis" [Güven, Kurumlar ve Kurumsal Değişim: Endüstriyel Bölgeler ve Sosyal Sermaye Hipotezi] [Elektronik Sürüm], *Politics&Society*, 31 (4), 537-566.
- Feiock, Richard C. (Nisan 2005). "Institutional Collective Action and Local Governance" [Kurumsal Kollektif Hareket ve Yerel Yönetişim] [Bildiri] [Elektronik Sürüm]. Presentation at Innovative Governance Salon, University of Southern California, California.

- Feiock, Richard C., Park, H-J., Steinacker, A. ve Kim, J. (Ekim, 2005). “Institutional Collective Action and Economic Development Joint Ventures” [Kurumsal Kollektif Hareket ve Ekonomik kalkınma için Ortak Kuruluşlar] [Bildiri] [Elektronik sürüm]. Bi-annual meeting of the Public Management Research Association, Los Angeles.
- Freitag, M. (2006). “Bowling the state back in: Political institutions and the creation of social capital” [Devleti tekrar içeri almak: Siyasi kurumlar ve sosyal sermayenin yaratılması] [Elektronik Sürüm]. *European Journal of Political Research*, 45, 123-152.
- Gibbs, D.C., Jonas, A.E.G., Reimer, S. ve Spooner, D. J. (2001). “Governance, institutional capacity and partnerships in local economic development: theoretical issues and empirical evidence from the Humber Sub-region” [Yerel ekonomik kalkınmada yönetim, kurumsal kapasite ve ortaklıklar: Teorik meseleler ve Humber Albölgesinden deneysel kanıtlar] [Elektronik Sürüm]. *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 26, 103-119.
- Goodwin, M., Jones, M., Jones, R., Pett, K. ve Simpson, C. (2002). “Devolution and Economic Governance in the UK: Uneven geographies, Uneven Capacities?” [Birleşik Krallık’ta Yetki Devri ve Ekonomik Yönetişim: Eşit olmayan coğrafyalar, eşit olmayan kapasitelere mi neden oluyor?] [Elektronik Sürüm], *Local Economy*, 17 (3), 200-215.
- Gouvis Roman, C. ve Moore, Gretchen, E. (2004). *Measuring Local Institutions and Organizations: The Role of Community Institutional Capacity in Social Capital (Urban Institute Justice Policy Center Final Research Report)* [Yerel Kurumları ve Organizasyonları Ölçmek: Topluluk Kurumsal Kapasitesinin Sosyal Sermayedeki Rolü (Kent Enstitüsü Adalet Politikası Merkezi Araştırma Sonuç Raporu)] [Elektronik Sürüm]. Washington D.C.: Urban Institute.
- Grabher, G. (1993). “Rediscovering the social in the economics of interfirm relations” [Şirketler arası ilişkilerin ekonomisinde sosyal boyutu yeniden keşfetmek]. G. Grabher (Ed.). *The Embedded Firm: On the*

- Socioeconomics of Industrial Networks*” [Gömülü Şirket: Endüstriyel Ağların Sosyo-ekonomisi Üzerine] (1-33). Londra: Routledge.
- Granovetter, M. (1985). “Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness” [Ekonomik Hareket ve Sosyal Yapı: Yerleşiklik Sorunu] [Elektronik Sürüm]. *The American Journal of Sociology*, 91 (3), 481-510.
- Grootaert, C., Narayan, D., Nyhan-Jones, V., ve Woolcock, M. (2004). *Social Capital: an integrated questionnaire* [Sosyal Sermaye: Birleştirilmiş bir anket]. Washington D.C.: World Bank.
- Hadjimichalis, C. (2006). “Non-Economic Factors in Economic Geography and in ‘New Regionalism’: A Symphatetic Critique” [Ekonomik Coğrafya ve ‘Yeni Bölgeselcilik’te Ekonomik Olmayan Faktörler: Sempatik Bir Eleştiri] [Elektronik Sürüm]. *International Journal of Urban and Regional Research*, 30 (3), 690-704.
- Hanifan, Lyda J. (1916). “The Rural School Community Center”[Kırsal Okul Topluluğu Merkezi] [Elektronik Sürüm]. *Annals of the American Society of Political and Social Science*, 67 (1), 130-138.
- Harrison, B. (1992). “Industrial Districts: Old Wine in New Bottles?” [Endüstriyel Bölgeler: Eski Şaraba Yeni Şişe mi?] [Elektronik Sürüm]. *Regional Studies*, 26 (5), 469-483.
- Hjollund, L. ve Svendsen, Gert T. (2000). *Social Capital: A Standard Method of Measurement (Working Paper 00-9)* [Sosyal Sermaye: Standart bir Ölçme Yöntemi (Çalışma Raporu 00-9)] [Elektronik Sürüm]. Aarhus: University of Aarhus, Aarhus School of Business, Department of Economics.
- Hudson, R. (1999). *What makes economically successful regions in Europe successful? Implications for transferring success from west to east (EGRG Working Paper 99/01)* [Avrupa’daki ekonomik olarak başarılı bölgeleri başarılı yapan nedir? Başarıyı batıdan doğuya iletebilmek için ipuçları (EGRG Çalışma Raporu)] [Elektronik Sürüm]. Durham: University of Durham, Centre for European Studies of Territorial Development.

- Jessop, B. (1998). "The Rise of Governance and the Risks of Failure: the Case of Economic Development" [Yönetişimin Yükselişi ve Başarısızlık Riski: Ekonomik Kalkınma Meselesi] [Elektronik Sürüm]. *International Social Science Journal*, 50 (155), 24-45.
- Kaasa, A. ve Parts, E. (2007). *Individual-level Determinants of Social Capital in Europe: Differences between Country Groups (Working Paper No. 56)* [Avrupa'da Sosyal Sermayenin Bireysel Düzeyde Belirleyicileri: Ülke Grupları arasındaki Farklılıklar (Çalışma Raporu No.56)] [Elektronik sürüm]. Tartu: University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration.
- Kaldaru, H. ve Parts, E. (2008). "Social and institutional factors of economic development: evidence from Europe" [Ekonomik kalkınmanın sosyal ve kurumsal faktörleri: Avrupa'dan kanıtlar] [Elektronik Sürüm]. *Baltic Journal of Economics*, 8 (1), 29-51.
- Keeble, D., Lawson C., Moore, B. ve Wilkinson, F. (1998). "Collective Learning Processes, Networking and 'Institutional Thickness' in the Cambridge Region"[Cambridge Bölgesinde Kollektif Öğrenme Süreçleri, Ağlar Oluşturulması ve 'Kurumsal Katman'] [Elektronik Sürüm]. *Regional Studies*, 33 (4), 319-332.
- Keefer, P. ve Knack, S. (2005). "Social Capital, Social Norms and the New Institutional Economics" [Sosyal Sermaye, Sosyal Normlar ve Yeni Kurumsal Ekonomi]. C. Menard ve Mary M. Shirley (Ed.). "*Handbook of New Institutional Economics*" [Yeni Kurumsal Ekonomi El Kitabı] [Elektronik Sürüm] (701-725). The Netherlands: Springer.
- Kitson, M., Martin, R. ve Tyler, P. (2004). "Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?" [Bölgesel Rekabet Edebilirlik: Tanımlanması zor ancak gerekli bir kavram mı?] [Elektronik Sürüm]. *Regional Studies*, 38 (9), 991-999.
- Knack, S. ve Keefer, P. (1997). "Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation" [Sosyal Sermayenin Ekonomik bir

- Karşılığı var mı?: Ülkeler arası bir araştırma] [Elektronik Sürüm]. *The Quarterly Journal of Economics*, 112 (4), 1251-1288.
- Knudsen, Jon P. (2003). *Future Challenges and Institutional Preconditions for regional Development Policy- Summary from the First Phase of a Nordic research programme (NordRegio Working paper 2003:1)* [Bölgesel Kalkınma Politikası için Gelecekteki Zorluklar ve Kurumsal Ön Şartlar- Bir Kuzey Araştırma Programının İlk Safhasının Özeti (Nord Regio Araştırma Raporu 2003:1)] [Elektronik Sürüm]. Stockholm: NordRegio (the Nordic Center for Spatial Development).
- Kolodko, Grzegorz W. (2006). *Institutions, Policies and Economic Development (UNU-WIDER Research Paper No. 2006/21)* [Kurumlar, politikalar ve Ekonomik Kalkınma (UNU-WIDER Araştırma Raporu No.2006/21)] [Elektronik Sürüm]. Helsinki: UNU-WIDER (Birleşmiş Milletler Üniversitesi- Dünya Kalkınma Ekonomisi Araştırma Enstitüsü)
- Krishna, A. (1999). “Creating and harnessing social capital”[Sosyal sermayeyi yaratmak ve kontrol etmek]. P.Dasgupta ve I.Serageldin (Ed.). “*Social Capital A multifaceted Perspective*” [Sosyal Sermaye: Çok yönlü bir bakış açısı] [Elektronik Sürüm] (45-55). Washington, D.C.: World Bank.
- Lagendijk, A. ve Cornford, J. (2000). “Regional institutions and knowledge-tracking new forms of regional development policy” [Bölgesel kurumlar ve bilgi- Yeni bölgesel kalkınma politikası biçimlerinin izinde] [Elektronik Sürüm]. *Geoforum*, 31, 209-218.
- Lawton Smith, H. (2003). “Local Innovation Assemblages and Institutional Capacity in Local High-tech Economic Development: The Case of Oxfordshire” [Yüksek Teknolojiye Dayalı Yerel Ekonomik Kalkınmada Yerel Yenilikçilik Toplulukları ve Kurumsal Kapasite] [Elektronik Sürüm], *Urban Studies*, 40 (7), 1353-1369.
- Letki, N. (2006). “Investigating the Roots of Civic Morality: Trust, Social Capital, and Institutional Performance” [Yurttaşlık Ahlakının Köklerini Araştırmak:

- Güven, Sosyal Sermaye ve Kurumsal Performans] [Elektronik Sürüm]. *Political Behaviour*, Vol.28 (4), 305-325.
- Lin, N. (2004). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action* [Sosyal Sermaye: Sosyal Yapı ve Hareketin Bir Teorisi]. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lipset, S.M. (1963). *Political Man* [Siyasi İnsan]. Garden City, NY: Doubleday Anchor.
- Lira, L. ve Quiroga, B. (2009). *Técnicas de análisis regional* [Bölgesel analiz teknikleri] [Elektronik sürüm]. Serie Manuales 59. Santiago de Chile: Instituto Latinoamericano y del Caribe de Planificación Económica y Social (ILPES).
- Lowndes, V. ve Wilson, D. (2001). "Social Capital and Local Governance: Exploring the Institutional Design Variable" [Sosyal Sermaye ve Yerel Yönetişim: Kurumsal Dizayn Değişkenini Keşfetmek] [Elektronik Sürüm], *Political Studies*, 49 (4), 629-647.
- Macleod, G. (1997). "'Institutional Thickness' and Industrial Governance in Lowland Scotland" [Aşağı İskoçya'da 'Kurumsal Katman' ve Endüstriyel Yönetişim] [Elektronik Sürüm], *Area*, 29.4, 299-311.
- Marcuse, P. ve Van Kempen, R. (Ed.). (2000). *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* [Kentleri Küreselleştirmek: Yeni bir Mekânsal Düzen mi?] [Elektronik Sürüm]. Birleşik Krallık: Blackwell.
- Marshall, A. (1920). *Principles of economics* [İktisadın esasları] [Elektronik Sürüm]. Londra: Macmillan.
- (1920). *Industry and Trade* [Sanayi ve Ticaret] [Elektronik Sürüm]. Londra: Macmillan.
- Mclellan, A. ve Ngoma, W.Y. (2004). "Quality governance for sustainable development?" [Sürdürülebilir Kalkınma için Kaliteli Yönetişim mi?] [Elektronik Sürüm]. *Progress in Development Studies*, 4 (4), 279-293.

- Morgan, K. (1997). "The Learning Region: Institutions, Innovations and Regional Renewal" [Öğrenen Bölge: Kurumlar, Yenilikler ve Bölgesel Yenilenme] [Elektronik Sürüm]. *Regional Studies*, 31 (5), 491-503.
- Morgan, K. ve Nauwelaers, C. (2003). "A Regional Perspective on Innovation: From Theory to Strategy" [Yenilikçiliğe Bölgesel Bir Bakış Açısı: Teoriden Stratejiye]. K. Morgan ve C. Nauwelaers (Ed.). "*Regional Innovation Strategies: The Challenge for Less-Favoured Regions*" [Bölgesel Yenilikçilik Stratejileri: Daha Az Tercih Edilen Bölgelere Engeller] [Elektronik Sürüm] (1-17). London: Routledge.
- Moulaert, F. (2005). "Institutional Economics and Planning Theory: A Partnership between Ostriches" [Kurumsal Ekonomi ve Planlama Teorisi: Devekuşlarının Ortaklığı] [Elektronik Sürüm]. *Planning Theory*, 4 (1), 21-32.
- Nelles, J. (Haziran, 2005). "Civic Capital in the Waterloo Region: Enabling Regional Economic Governance" [Waterloo Bölgesinde Yurttaşlık Sermayesi: Bölgesel Ekonomik yönetişimi Sağlamak] [Bildiri] [Elektronik Sürüm]. Canadian Political Science Association Conference, London, Ontario.
- Nielsen, K. (1988). "The Negotiated Economy: Ideal and History- A Scandinavian Approach to Economic Theory" [Uzlaşma Ekonomisi: Amacı ve Tarihi] [Elektronik Sürüm]. *Scandinavian Political Studies*, 11 (2), 79-102.
- (1992). "The mixed economy, the neoliberal challenge, and the negotiated economy" [Karma ekonomi, neoliberal meydan okuma ve uzlaşma ekonomisi] [Elektronik Sürüm]. *Journal of Socio-Economics*, 21 (4), 325-351.
- (2007). "Institutional Economics, Social Capital and the Negotiated Economy- A Scandinavian Approach to Economic Theory" [Kurumsal Ekonomi, Sosyal Sermaye ve Uzlaşma Ekonomisi- Ekonomik Teoriye Bir İskandinav Yaklaşımı] [Elektronik Sürüm]. *PEKEA Newsletter*, No.11, 1-6.

- North, Douglass C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* [Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans]. New York: Cambridge University Press.
- (1993). “New Institutional Economics and Development” [Yeni Kurumsal Ekonomi ve Kalkınma]. *EconWPA Economic History Series Number 9309002*, [Erişim Tarihi: 13.06.2011 <http://129.3.20.41/eps/eh/papers/9309/9309002.pdf>].
- OECD. (2004). *OECD Principles of Corporate Governance* [OECD Tüzel Yönetişim Prensipleri] [Elektronik Sürüm]. Paris: OECD.
- OECD. (2007). “*Linking Regions and Central Governments: Contracts for Regional Development*” [Bölgeleri ve Merkezi Yönetimleri Bağlantılandırmak: Bölgesel Kalkınma için Anlaşmalar] [Elektronik Sürüm]. Paris: OECD.
- Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities* [Ulusların Yükselişi ve Düşüşü: Ekonomik Büyüme, Stagflasyon ve Sosyal Esnemezlik]. New Haven: Yale University Press.
- Ostrom, E. (1999). “Social Capital: a fad or a fundamental concept?” [Sosyal sermaye: Gelip geçici mi yoksa temel bir kavram mı?]. P.Dasgupta ve I.Serageldin (Ed.). “*Social Capital A multifaceted Perspective*” [Sosyal Sermaye: Çok yönlü bir bakış açısı] [Elektronik Sürüm] (172-214). Washington, D.C.: World Bank.
- Pichierri, A. (2002). “Concertation and Local Development” [Ortak Hareket ve Yerel Kalkınma] [Elektronik Sürüm], *International Journal of Urban and Regional Research*, 26 (4), 689-706.
- Pihkala, J., Harmaakorpi, V., ve Pekkarinen, S. (2007). “The Role of Dynamic Capabilities in Breaking Socio-Institutional Inertia in Regional Development” [Dinamik yeteneklerin Bölgesel Kalkınmada Sosyo-Kurumsal Ataleti Kırmadaki Rolü] [Elektronik Sürüm], *International journal of Urban and Regional Research*, 31 (4), 836-852.
- Pike, A., Pose, A-R., ve Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development* [Yerel ve Bölgesel Kalkınma] [Elektronik Sürüm], Londra: Routledge.

- Plaatje, J. (2008). “‘Institutional Capital’ as a factor of sustainable development- The Importance of an Institutional Equilibrium” [Sürdürülebilir kalkınmanın bir faktörü olarak ‘Kurumsal Sermaye’- Kurumsal Dengenin Önemi] [Elektronik Sürüm]. *Baltic Journal on Sustainable Development*, 14 (2), 144-150.
- Porter, Michael E. (2000). “Location, Clusters, and Company Strategy” [Konum, Kümeler ve Şirket Stratejisi]. Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman ve Meric S. Gertler (Ed.). *“The Oxford Handbook of Economic Geography”* [Oxford Ekonomik Coğrafya El Kitabı] [Elektronik Sürüm] (253-274). Oxford: Oxford University Press.
- Powell, Walter W., ve DiMaggio, P. (1991). “Introduction” [Giriş]. Walter W. Powell ve P. DiMaggio (Ed.). *“The New Institutionalism in Organizational Analysis”* [Örgütsel Analizde Yeni Kurumsalcılık] [Elektronik Sürüm] (1-38). Chicago: University of Chicago Press.
- Putnam, Robert D., Leonardi, R., ve Nonetti, Raffaella Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy* [Demokrasiyi Çalıştırmak: İtalya’da Yurttaşlık Gelenekleri] [Elektronik Sürüm]. New Jersey: Princeton University Press.
- Rabellotti, R. (1997). *External Economies and Cooperation in Industrial Districts A Comparison of Italy and Mexico* [Endüstriyel Bölgelerde Dışsallık Ekonomileri ve İşbirliği: İtalya ve Meksika’nın Bir Karşılaştırması]. Great Britain: Macmillan Press Ltd.
- Reddel, T. (2004). *Exploring the Institutional Dimensions of Local Governance and Community Strengthening: Linking Empirical and Theoretical Debates (Research Paper 2)* [Yerel Yönetişimin ve Toplumu Güçlendirmenin Kurumsal Boyutlarını Keşfetmek: Deneysel ve Teorik Tartışmaları Birleştirmek (Araştırma Raporu 2)] [Elektronik Sürüm]. Brisbane: Griffith University Urban Policy Program Research Paper.
- Robinson, William I. (2002). “Remapping development in light of globalisation: from a territorial to a social cartography” [Küreselleşmenin ışığında kalkınmayı

yeniden çizmek: bölgeselden soyal bir tanıma doğru] [Elektronik Sürüm], *Third World Quarterly*, 23 (6), 1047-1071.

- Rocha Ipiranga A.S., Moreira Faria, M.V.C. ve Alves Amorim, M. (2008). "Social Technology for Mobilization of Local Productive Arrangements: A Proposal for Applicability" [Yerel Üretken Düzenlemelerin Harekete Geçirilmesi i.in Sosyal Teknoloji: Uygulanabilirlik için Bir Öneri]. J.A. Puppim de Oliveira (Ed.). "Upgrading Clusters and Small Enterprises in Developing Countries: Environmental, Labor, Innovation and Social Issues" [Gelişmekte Olan Ülkelerde Kümelenmelerin ve Küçük İşletmelerin Geliştirilmesi: Çevre, İşgücü, Yenilikçilik ve Sosyal Meseleler] [Elektronik Sürüm] (135-162). Surrey: Ashgate.
- Rodrik, D. (2000). "Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them" [Yüksek Kaliteli Büyüme İçin kurumlar: Hangileridir ve Nasıl Ulaşılır] [Elektronik Sürüm]. *Studies in Comparative International Development*, 35 (3), 3-31.
- Rothstein, B. ve Stolle, D. (Ağustos-Eylül, 2002). "How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust" [Siyasi Kurumlar Sosyal Sermayeyi Nasıl Yaratıp Yok Ederler?: Genelleştirilmiş Güvenin Kurumsal Bir Teorisi] [Bildiri] [Elektronik Sürüm]. 98th Meeting of the American Political Science Association, Boston, Massachusetts.
- Schumpeter, J. (1943). *Capitalism, Socialism and Democracy* [Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi]. Londra: Allen & Unwin.
- Schofield, N. (1985). "Anarchy, Altruism and Cooperation: A Review" [Anarşi, Sosyal Fedakârlık ve İşbirliği: Bir Değerlendirme]. *Social Choice and Welfare*, 2, 207-219.
- Scott, Allen J. ve Storper, M. (1992). "Regional Development Reconsidered" [Bölgesel Kalkınmayı Tekrar Düşünmek]. H. Enste ve V. Meier (Ed.). "Regional Development and Contemporary Industrial Response: Extending Flexible

- Specialization*” [Bölgesel Kalkınma ve Çağdaş Endüstriyel Tepki: Esnek Uzmanlaşmayı Genişletmek] (3-24). London: Belhaven Press.
- (2003). “Regions, Globalization, Development” [Bölgeler, Küreselleşme, Kalkınma] [Elektronik Sürüm]. *Regional Studies*, 37 (6&7), 579-593.
- Serageldin, I. ve Grootaert, C. (1999). “Defining Social Capital: an integrating view” [Sosyal sermayeyi tanımlamak: Birleştirici bir bakış açısı]. P.Dasgupta ve I.Serageldin (Ed.). “*Social Capital A multifaceted Perspective*” [Sosyal Sermaye: Çok yönlü bir bakış açısı] [Elektronik Sürüm] (45-58). Washington, D.C.: World Bank.
- Shirley, Mary M. (2005). “Institutions and Development” [Kurumlar ve Kalkınma], Craig Menard and Mary M. Shirley (Ed.). “*Handbook of New Institutional Economics section VII*” [Yeni Kurumsal Ekonomi El Kitabı bölüm VII] [Elektronik Sürüm] (611-638). The Netherlands: Springer.
- Skocpol, T. (1996). “Unravelling from Above” [Yukarıdan Aşağıya Çözüm] [Elektronik Sürüm]. *The American Prospect*, no.25, 20-25.
- Stiglitz, J. (1999). “Formal and informal institutions” [Formal ve informal kurumlar], P.Dasgupta ve I.Serageldin (Ed.). “*Social Capital A multifaceted Perspective*” [Sosyal Sermaye: Çok yönlü bir bakış açısı] [Elektronik Sürüm] (59-68). Washington, D.C.: World Bank.
- Storper, M. (1996). “Institutions of the Learning Economy” [Öğrenen Ekonominin Kurumları]. B-A Lundvall ve D. Foray (Ed.). “*Employment and Growth in the Knowledge-Based Economy*” [Bilgi Tabanlı Ekonomide İstihdam ve Büyüme] [Elektronik Sürüm] (255-286). Paris: OECD.
-, (2005). “Society, Community and Economic Development” [Toplum, Topluluk ve Ekonomik Kalkınma] [Elektronik Sürüm]. *Studies in Comparative International Development*, 39 (4), 30-57.
- Swyngedouw, E. (2004). “Globalisation or ‘Glocalisation’? Networks, Territories and Rescaling” [Küreselleşme mi, ‘Glokalleşme’ mi? Ağlar, Bölgeler ve Yeniden Ölçeklendirme] [Elektronik Sürüm]. *Cambridge Review of International Affairs*, 17 (1), 25-48.

- Trigilia, C. (2001). "Social Capital and Local Development" [Sosyal Sermaye ve Yerel Kalkınma] [Elektronik Sürüm]. *European Journal of Social Theory*, 4 (4), 427-442.
- Uzawa, H. (2005). *Economic Analysis of Social Common Capital* [Sosyal Ortak sermayenin Ekonomik Analizi] [Elektronik Sürüm]. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vijayaraghavan, M. ve Ward, W.A. (2001). *Institutions and economic growth: empirical evidence from a cross-national analysis (Working Paper Number 001302)* [Kurumlar ve Ekonomik Büyüme: Uluslararası bir analizden deneysel kanıtlar (Çalışma Raporu Numara 001302)] [Elektronik Sürüm]. Clemson, S.C.: Center for International Trade, Clemson University.
- Warner, A. (2002). *Institutions, Geography, Regions, Countries and the Mobility Bias (Harvard University CID Working Paper No. 9)* [Kurumlar, Coğrafya, Bölgeler ve Hareketlilik Yanılgısı (Harvard Üniversitesi Uluslararası Kalkınma Merkezi Çalışma Raporu No: 091)] [Elektronik Sürüm]. Massachusetts: Center for International Development.
- Weber, M. (1920). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* [Protestan Mezhepler ve Kapitalizmin Ruhu]. Mineola, NY: Dover Publications.
- (1922). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* [Ekonomi ve Toplum: Yorumsal Sosyolojinin Bir Özeti]. Berkeley, CA: University of California Press.
- Webster, C.J. (2005). "The New Institutional economics and the Evolution of Modern Urban Planing. Insights, issues and lessons" [Yeni Kurumsal Ekonomi ve Güncel Kentsel Planlamanın Evrimi: Anlamlar, sorunlar ve dersler] [Elektronik Sürüm]. *Town Planning Review*, 76 (4), 471-501.
- Western, J., Stimson, R., Baum, S. ve Van Gellecum, Y. (2005). "Measuring Community Strength and Social Capital" [Toplum Gücünü ve Sosyal Sermayeyi Ölçmek] [Elektronik Sürüm]. *Regional Studies*, 39 (8), 1095-1109.

- Whiteley, P. (2000). "Economic Growth and Social Capital" [Ekonomik Büyüme ve Sosyal Sermaye] [Elektronik Sürüm], *Political Studies*, 48, 443-466.
- Williamson, Oliver E. (1979). "Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations" [İşlem Maliyetleri Ekonomisi: Sözleşmeden Kaynaklanan İlişkilerin Yönetişimi] [Elektronik Sürüm]. *Journal of Law and Economics*, 22 (2), 233-261.
- (1981). "The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach" [Örgütlenmenin İktisadı: İşlem Maliyetleri Ekonomisi] [Elektronik Sürüm]. *American Journal of Sociology*, 87 (3), 548-577.
- (1991). "Comparative Economic Organization: The The Analysis of Discrete Alternative Structures" [Karşılaştırmalı İktisadi Örgütlenme: Farklılaşmış Alternatif Yapıların Analizi] [Elektronik Sürüm]. *Administrative Science Quarterly*, 36 (2), 269-296.
- Woolcock, M. ve Narayan, D. (2000). "Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy" [Sosyal Sermaye: Kalkınma Teorisi, Araştırmaları ve Politikaları için Çıkarımlar] [Elektronik Sürüm]. *The World Bank Research Observer*, 15 (2), 225-249.

EKLER**EK-1****SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ANKETİ****KURUMSAL DEMOGRAFİ**

1. Kuruluşunuzun Yasal statüsü nedir?
 - a) Yasa ile Kurulmuş Meslek Örgütü(Oda, borsa, vb.)
 - b) Dernek
 - c) Vakıf
 - d) Kooperatif
 - e) Birlik
 - f) Diğer (Belirtiniz).....
2. Kuruluşumuz;
 - a) Ulusal bir örgütlenmenin yerel temsilcisi niteliğindedir.
 - b) Bölgesel niteliktedir. Bölge düzeyinde faaliyette bulunmaktadır.
 - c) Erzurum'a özgüdür, İl Merkezi'nde faaliyette bulunmaktadır.
 - d) Erzurum'a özgüdür, İl Genelinde faaliyette bulunmaktadır.
 - e) Erzurum İlçelerinde Faaliyette bulunmaktadır
3. Kuruluşunuz kaç yıldır bulunduğunuz ilde faaliyet göstermektedir?
 - a) 5 yıldan az
 - b) 6-10 yıldır
 - c) 11-15 yıldır
 - d) 16-20 yıldır
 - e) 21 yıl ve üzeri
4. Üye sayınız nedir?

- a) 1-50
- b) 51-100
- c) 101-150
- d) 151-200
- e) 201 ve üzeri

5. Yönetim Kurulu üyelerinizin eğitim durumuna göre sayısal dağılımı

- a) İlkokul mezunudur.
- b) Ortaokul mezunudur.
- c) Lise mezunudur.
- d) Yüksekokul/Üniversite mezunudur..
- e) Yüksek Lisans/Doktora.

6. En son mali yıl hesap döneminde kuruluşunuzun toplam gider büyüklüğü nedir?

- a) 0- 50.000 TL arası
- b) 50.001-100.000 TL arası
- c) 100.001-200.000 TL arası
- d) 200.001- 250.000 TL arası
- e) 250.001 TL ve üzeri

İLETİŞİM YOĞUNLUĞU-KURUMSAL SERMAYE

7. Yönetim Kurulunuz, ne sıklıkta toplanmaktadır?

- a) Yılda 1 defa
- b) Yılda 2 defa
- c) 3 ayda bir
- d) Ayda 1 kez
- e) Ayda 1 kezden fazla

8. Kurumsal faaliyetlerinizi gerçekleştirirken, sizinle ortak ya da yakın alanlarda hizmet veren diğer kamu kurumlarıyla ne sıklıkta ilişki kurarsınız?
- Hiç kurmayız
 - Ara sıra kurarız
 - Genellikle kurarız
 - Sıklıkla kurarız
 - Her zaman(sürekli olarak)
9. İlinizdeki(ilçenizdeki) diğer sivil toplum kuruluşları ile hizmetlerinizi ilgilendiren konularda hangi sıklıkta iletişim kurarsınız?
- Kurmayız
 - Yılda en az bir defa
 - Üç ayda bir defa
 - Ayda en az bir defa
 - Ayda bir defadan daha fazla
10. Faaliyetlerinizle ilgili olarak kamu kurumları ile çeşitli zamanlarda kurduğunuz iletişim sonucunda ulaştığınız tatminkârlık düzeyini genel olarak nasıl tanımlarsınız?
- Çok Düşük
 - Düşük
 - Vasat
 - Yüksek
 - Çok Yüksek
11. Faaliyetlerinizle ilgili olarak diğer sivil toplum kuruluşları ile çeşitli zamanlarda kurduğunuz iletişim sonucunda ulaştığınız tatminkârlık düzeyini genel olarak nasıl tanımlarsınız?
- Çok Düşük

- b) Düşük
- c) Vasat
- d) Yüksek
- e) Çok Yüksek

12. Kurumunuzun kamu kurumları ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla yoğun iletişim ve işbirliği içinde bulunmasının, ilinizin/ilçenizin kalkınmasındaki önem düzeyini belirtiniz.

- a) Çok Düşük
- b) Düşük
- c) Vasat
- d) Yüksek
- e) Çok Yüksek

ETKİLEŞİM- KURUMSAL SERMAYE

13. Sizin ve üyelerinizin, kurumunuzla ortak veya yakın alanlarda faaliyet gösteren iliniz/ilçenizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri konusundaki bilgi düzeyiniz nedir?

- a) Çok Düşük
- b) Düşük
- c) Vasat
- d) Yüksek
- e) Çok Yüksek

14. İlinizde/ilçenizde bulunan ve aynı ya da yakın alanlarda faaliyette bulunduğunuz diğer kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri, sizin kuruluşunuzun faaliyetlerinin belirlenmesinde(planlanmasında) hangi ölçüde etkili olmaktadır?

- a) Hiç etkili değil
- b) Etkili değil

- c) Etkili
- d) Oldukça etkili
- e) Tamamen etkili

15. Sizin ve kuruluş üyelerinizin, kuruluşunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri konusundaki bilgi düzeyiniz nedir?

- a) Çok Düşük
- b) Düşük
- c) Vasat
- d) Yüksek
- e) Çok Yüksek

16. İlinizde/ilçenizde bulunan ve aynı ya da yakın alanlarda faaliyette bulunan diğer sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, sizin kuruluşunuzun faaliyetlerinin belirlenmesinde(planlanmasında) hangi ölçüde etkili olmaktadır?

- a) Hiç etkili değil
- b) Etkili değil
- c) Etkili
- d) Oldukça etkili
- e) Tamamen etkili

17. Kurum olarak gerçekleştirdiğiniz faaliyetlerinizin ve bunları gerçekleştirmede izlediğiniz yol ve yöntemlerin, kuruluşunuzla aynı veya benzer alanlarda faaliyette bulunan diğer kamu kurum ve kuruluşlarını ve bunların faaliyetlerini gerçekleştirmede izledikleri yol ve yöntemlerini ne ölçüde etkilediğini düşünmektесiniz?

- a) Hiçbir etkimiz olmamıştır
- b) Pek az etkimiz olmuştur
- c) Belirli düzeyde etkilemişizdir

d) Oldukça etkilemişizdir

e) Çok etkilemişizdir.

18. Kurum olarak gerçekleştirdiğiniz faaliyetlerinizin ve bunları gerçekleştirmede izlediğiniz yol ve yöntemlerin, kuruluşunuzla aynı veya benzer alanlarda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarını ve bunların faaliyetlerini gerçekleştirmede izledikleri yol ve yöntemlerini ne ölçüde etkilediğini düşünmektесiniz?

a) Hiçbir etkimiz olmamıştır

b) Pek az etkimiz olmuştur

c) Belirli düzeyde etkilemişizdir

d) Oldukça etkilemişizdir

e) Çok etkilemişizdir.

19. Son 2 yıl içerisinde kamu kurumları ile ortak olarak gerçekleştirdiğimiz projelerin sayısı:

a) Hiç yok

b) 1

c) 2

d) 3

e) 4 ve üzeri

20. Son 2 yıl içerisinde diğer sivil toplum kuruluşları ile ortak olarak gerçekleştirdiğimiz projelerin sayısı:

a) Hiç yok

b) 1

c) 2

d) 3

e) 4 ve üzeri

21. Son 2 yıl içerisinde belediye meclisi veya il genel meclisi toplantılarına faaliyet alanınıza giren konularda görüş bildirmek amacıyla;

- a) Hiç katılmadık
- b) 1 defa katıldık
- c) 2-3 defa katıldık
- d) 4-5 defa katıldık
- e) 5'ten fazla defa katıldık.

GÜVEN- KURUMSAL SERMAYE

22. Kuruluşunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirlikleri kurabileceğinize olan güveninizin düzeyi nedir?

- a) Çok Düşük
- b) Düşük
- c) Vasat
- d) Yüksek
- e) Çok Yüksek

23. Kuruluşunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları ile kolayca ve etkili bir biçimde işbirlikleri kurabileceğinize olan güveninizin düzeyi nedir?

- a) Çok Düşük
- b) Düşük
- c) Vasat
- d) Yüksek
- e) Çok Yüksek

24. Kuruluşunuzun faaliyetleri ile ilgili bilgileri ve sorunları ve bu faaliyetlerin sonuçlarını, aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile hangi sıklıkta paylaşırsınız?

- a) Hiçbir zaman
- b) Nadiren/Çok az
- c) Bazen/Zaman zaman
- d) Sıklıkla
- e) Çok Sıklıkla

25. Kuruluşunuzun faaliyetleri ile ilgili bilgileri ve sorunları ve bu faaliyetlerin sonuçlarını, aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile hangi sıklıkta paylaşırsınız?

- a) Hiçbir zaman
- a) Nadiren/Çok az
- b) Bazen/Zaman zaman
- c) Sıklıkla
- d) Çok Sıklıkla

26. İlinizin/ilçenizin sosyal ve ekonomik olarak gelişmesinde sivil toplumkuruluşlarının kendi aralarında ve kamu kurumlarına ile olan güven ilişkisinin önem düzeyi sizce nedir?

- a) Çok Düşük
- b) Düşük
- c) Vasat
- d) Yüksek
- e) Çok Yüksek

EK-2**KAMU KURUMLARI ANKETİ****KURUMSAL DEMOGRAFİ**

1. Kurumunuz;
 - a) Kaymakamlık
 - b) Belediye Başkanlığı
 - c) Merkezi İdarenin İldeki uzantısı (İl ve Bölge Müdürlüğü)
 - d) Diğer (Kalkınma Ajansı, KOSGEB vs.)
 - e) Üniversitedir/Üniversite birimidir.
2. Kurumunuz kaç yıldır bulunduğunuz ilde(ilçede) faaliyet göstermektedir?
 - a) 5 yıldan az
 - b) 6-10 yıldır
 - c) 11-15 yıldır
 - d) 16-20 yıldır
 - e) 21 yıl ve üzeri
3. Personel Sayınız nedir?
 - a) 1-50
 - b) 51-100
 - c) 101-150
 - d) 151-200
 - e) 201 ve üzeri
4. Kuruluşunuz personelinin eğitim durumuna göre sayısal dağılımı
 - a) İlkokul
 - b) Ortaokul
 - c) Lise mezunu.

- d) Yüksekokul/Üniversite mezunu..
- e) Yüksek Lisans/Doktora mezunu.
5. En son mali yıl hesap döneminde kurumunuzun toplam gider büyüklüğü nedir?
- a) 0-500.000 TL arası
- b) 500.000-1.000.000 TL arası
- c) 1.000.001-1.500.000 TL arası
- d) 1.500.001-2.000.000 TL arası
- e) 2.000.001 TL ve üzeri

İLETİŞİM YOĞUNLUĞU-KURUMSAL SERMAYE

6. Kurumsal faaliyetlerinizi gerçekleştirirken, sizinle aynı veya yakın alanlarda hizmet veren diğer kamu kurumlarıyla ne sıklıkta ilişki kurarsınız?
- a) Hiç kurmayız
- b) Ara sıra kurarız
- c) Genellikle kurarız
- d) Sıklıkla kurarız
- e) Her zaman(sürekli olarak)
7. Hizmet verdiğiniz hedef kitlenizi, kurumsal faaliyetleriniz konusunda bilgilendirmek amacıyla, toplantı, panel, konferans ve benzeri etkinlikleri hangi sıklıkta düzenlersiniz?
- a) Düzenlemeyiz
- b) Yılda en az bir defa
- c) Yılda 2-3 defa
- d) Yılda 4-5 defa
- e) Yılda 6 defa ve daha fazla
8. İlinizdeki(ilçenizdeki) sivil toplum kuruluşları ile hizmetlerinizi ilgilendiren konularda hangi sıklıkta iletişim kurarsınız?

- a) Kurmayız
 - b) Yılda en az bir defa
 - c) Üç ayda bir defa
 - d) Ayda en az bir defa
 - e) Ayda bir defadan daha fazla
9. İlinizdeki(ilçenizdeki) STK(lar) ile en ziyade hangi vesilelerle iletişim kurmaktasınız?
- a) Yasal zorunlulukları yerine getirmek için düzenlenmesi gereken toplantı ve etkinlikler suretiyle
 - b) Bakanlık ve Valilik gibi bir üst yönetim organının toplantı/etkinliklerine katılmak suretiyle
 - c) Kendi kurumumuzun faaliyetleri kapsamında gerçekleştirdiğimiz genel toplantı ve etkinlikler suretiyle
 - d) Kendi kurumumuzun faaliyetleri kapsamında doğrudan STK'lara yönelik olarak düzenlediğimiz toplantı ve etkinlikler suretiyle
 - e) STK(lar)la birlikte gerçekleştirdiğimiz faaliyetlerle ilgili toplantı ve etkinlikler suretiyle
10. Kurumunuzun diğer kamu kurumları ve STK'larla yoğun iletişim ve işbirliği içinde bulunmasının, ilinizin/ilçenizin kalkınmasındaki önem düzeyini belirtiniz.
- a) Önemli değildir
 - b) Önemli olabilir
 - c) Önemlidir
 - d) Oldukça önemlidir
 - e) Çok önemlidir

ETKİLEŞİM-KURUMSAL SERMAYE

11. Sizin ve kurum çalışanlarınızın, kurumunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan iliniz/ilçenizdeki kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri konusundaki bilgi düzeyiniz nedir?
- a) Pek az bilgiliyiz
 - b) Az bilgiliyiz
 - c) Genel olarak bilgiliyiz
 - d) Oldukça bilgiliyiz.
 - e) Tamamen bilgiliyiz.
12. İlinizdeki/ilçenizde bulunan ve aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunduğunuz diğer kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri, sizin kurumunuzun faaliyetlerinin belirlenmesinde(planlanmasında) hangi ölçüde etkili olmaktadır?
- a) Hiç etkili değil
 - b) Etkili değil
 - c) Etkili
 - d) Oldukça etkili
 - e) Tamamen etkili
13. Sizin ve kurum çalışanlarınızın, kurumunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri konusundaki bilgi düzeyiniz nedir?
- a) Pek az bilgiliyiz
 - b) Az bilgiliyiz
 - c) Genel olarak bilgiliyiz
 - d) Oldukça bilgiliyiz
 - e) Tamamen bilgiliyiz

14. İlinizdeki/ilçenizde bulunan aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, sizin kurumunuzun faaliyetlerinin belirlenmesinde(planlanmasında) hangi ölçüde etkili olmaktadır?

- a) Hiç etkili değil
- b) Etkili değil
- c) Etkili
- d) Oldukça etkili
- e) Tamamen etkili

15. Kurum olarak gerçekleştirdiğiniz faaliyetlerinizin ve bunları gerçekleştirmede izlediğimiz yol ve yöntemlerin, ilinizde/ilçenizde kurumunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan diğer kamu kurum ve kuruluşlarını ve bunların faaliyetlerini gerçekleştirme yol ve yöntemlerini ne ölçüde etkilediğini düşünmektесiniz?

- a) Hiçbir etkimiz olmamıştır
- b) Pek az etkimiz olmuştur
- c) Belirli düzeyde etkilemişizdir
- d) Oldukça etkilemişizdir
- e) Çok etkilemişizdir

16. Kurum olarak gerçekleştirdiğiniz faaliyetlerinizin ve bunları gerçekleştirmede izlediğimiz yol ve yöntemlerin, ilinizde/ilçenizde kurumunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarını ve bunların faaliyetlerini gerçekleştirme yol ve yöntemlerini ne ölçüde etkilediğini düşünmektесiniz?

- a) Hiçbir etkimiz olmamıştır
- b) Pek az etkimiz olmuştur
- c) Belirli düzeyde etkilemişizdir
- d) Oldukça etkilemişizdir
- e) Çok etkilemişizdir

17. Son 2 yıl içerisinde ilinizdeki/ilçenizdeki diğer kamu kurumları ile ortaklaşa gerçekleştirdiğimiz proje sayısı nedir?

- a) Hiç yok
- b) 1
- c) 2
- d) 3
- e) 4 ve üzeri

18. Son 2 yıl içerisinde ilinizdeki/ilçenizdeki STK'lar ile ortak olarak gerçekleştirdiğiniz proje sayısı nedir?

- a) Hiç yok
- b) 1
- c) 2
- d) 3
- e) 4 ve üzeri

GÜVEN-KURUMSAL SERMAYE

19. Kurumunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kolayca ve etkili biçimde işbirliği kurabileceğinize olan güveninizin düzeyi nedir?

- a) Çok düşük
- b) Düşük
- c) Kararsızım
- d) Yüksek
- e) Çok yüksek

20. Kurumunuzla aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile kolayca ve etkili biçimde işbirlikleri kurabileceğinize olan güveninizin düzeyi nedir?

- a) Çok düşük
- b) Düşük
- c) Kararsızım
- d) Yüksek
- e) Çok yüksek

21. Kurumunuzun faaliyetleri ile ilgili bilgileri ve sorunları ve sonuçları, aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile hangi sıklıkta paylaşırsınız?

- a) Hiçbir zaman
- b) Nadir olarak
- c) Zaman zaman
- d) Sıklıkla
- e) Çok sıklıkla

22. Kurumunuzun faaliyetleri ile ilgili bilgileri ve sorunları sonuçları, aynı veya yakın alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile hangi sıklıkta paylaşırsınız?

- a) Hiçbir zaman
- b) Nadir olarak
- c) Zaman zaman
- d) Sıklıkla
- e) Çok sıklıkla

23. İlinizin/ilçenizin sosyal ve ekonomik olarak gelişmesinde, kamu kurumlarının kendi aralarındaki ve sivil toplum kuruluşları ile olan güven ilişkisinin önem düzeyi nedir?

- a) Hiç önemli değildir
- b) Önemli değildir

- c) Önemlidir
- d) Oldukça önemlidir
- e) Çok önemlidir

EK-3

STK'LAR İÇİN χ^2 ANALİZLERİ MATRİSLERİ

Çizelge E1. STK'lar İçin Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL SERMAYE GÖSTERGE DEĞERLERİ							
		İletişim Yoğunluğu Gösterge Değeri		Etkileşim Gösterge Değeri		Güven Gösterge Değeri		Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KURUMSAL DEMOGRAFI GÖSTERGELERİ	Yasal Statü	21,821*	36,280*	32,207*	53,820*	3,198*	10,186*	40,108*	55,721*
	Örgütlenme Düzeyi	5,688*	59,742*	18,986*	32,454*	5,401*	15,989*	12,032*	51,283*
	STK Yaşam Süresi	1,693*	4,140*	3,894*	10,163*	3,559*	4,499*	3,996*	10,146*
	Üye Sayısı	19,960*	12,076*	31,251*	9,249*	5,374*	2,511*	36,991*	12,462*
	Eğitim Düzeyi	9,066*	30,561*	14,160*	27,235*	5,691*	6,346*	15,027*	42,991*
	Gider Büyüklüğü	10,193*	48,220*	15,433*	60,481*	0,740*	15,858*	29,597*	53,950*
İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ	İçsel İletişim Sıklığı	91,195*	56,521*	22,994*	37,048*	23,730*	21,479*	38,917*	43,072*
	KK İle İletişim Sıklığı	39,283*	55,252*	10,618*	56,366*	39,629*	19,714*	26,352*	68,330*
	STK İle İletişim Sıklığı	61,548*	73,266*	16,890*	56,765*	32,178*	21,562*	52,160*	69,135*
	KK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi	32,803*	55,106*	12,368*	39,083*	22,078*	19,212*	21,120*	42,416*
	STK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi	51,257*	65,849*	14,227*	57,730*	40,902*	16,930*	25,405*	53,898*
	İşbirliğine Atfedilen Önem	50,918*	42,939*	5,050*	52,696*	15,669*	21,083*	26,454*	48,070*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E1. STK'lar İçin Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi (Devamı).

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL SERMAYE GÖSTERGE DEĞERLERİ							
	İletişim Yoğunluğu Gösterge Değeri		Etkileşim Gösterge Değeri		Güven Gösterge Değeri		Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri	
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	49,443*	37,422*	32,635*	38,935*	36,584*	20,263*	37,918*	42,936*
KK Faaliyetlerinden Etkilenme	11,613*	40,275*	12,357*	53,279*	28,611*	19,192*	9,221*	51,760*
STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	28,082*	50,232*	28,242*	56,213*	29,724*	27,701*	45,033*	51,901*
STK Faaliyetlerinden Etkilenme	6,594*	55,581*	32,764*	52,088*	13,993*	28,171*	34,318*	48,796*
KK'm Etkileme	15,154*	56,543*	67,555*	58,644*	23,510*	23,485*	42,471*	63,763*
STK'ları Etkileme	18,860*	52,759*	37,230*	70,617*	16,779*	30,794*	28,261*	62,342*
KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	22,120*	25,758*	42,420*	66,751*	9,745*	9,710*	42,973*	50,721*
STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	15,542*	26,329*	43,567*	59,218*	5,682*	14,556*	42,274*	47,613*
Toplantılara Katılım Düzeyi	9,210*	35,347*	40,508*	77,963*	6,588*	14,973*	22,456*	64,025*
Güven İlişkilerine Atfedilen Önem	16,295*	20,969*	5,982*	34,957*	29,768*	64,354*	4,607*	50,582*

Not: (i) Anamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için "KK" kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E1. STK'lar İçin Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi (Devamı).

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL SERMAYE GÖSTERGE DEĞERLERİ							
		İletişim Yoğunluğu Gösterge Değeri		Etkileşim Gösterge Değeri		Güven Gösterge Değeri		Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
GÜVEN GÖSTERGELERİ	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven	33,038*	40,882*	17,767*	50,440*	57,268*	46,712*	25,311*	52,940*
	STK İle İşbirliği Kurmaya Güven	25,561*	33,089*	11,765*	47,082*	67,956*	43,687*	28,986*	48,416*
	KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	28,135*	46,863*	3,859*	61,119*	60,088*	49,452*	17,230*	65,863*
	STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	32,099*	30,828*	25,075*	55,254*	66,217*	58,754*	42,790*	55,487*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E2. STK'lar için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ											
		İçsel İletişim Sıklığı		KK İle İletişim Sıklığı		STK İle İletişim Sıklığı		KK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi		STK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi		İşbirliğine Atfedilen Önem	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KURUMSAL DEMOGRAFİ GÖSTERGELERİ	Yasal Statü	71,024*	95,399*	45,098*	122,056*	51,975*	117,794*	25,085*	64,267*	36,433*	59,126*	40,452*	80,922*
	Örgütlenme Düzeyi	35,858*	70,313*	22,309*	74,313*	29,991*	105,298*	15,535*	50,076*	25,806*	45,124*	25,606*	60,708*
	STK Yaşam Süresi	16,185*	23,935*	21,506*	30,060*	14,676*	32,135*	12,830*	17,628*	24,919*	16,697*	28,501*	41,303*
	Üye Sayısı	30,139*	28,425*	18,408*	26,560*	14,650*	24,413*	32,254*	23,049*	27,352*	23,265*	31,296*	24,019*
	Eğitim Düzeyi	40,498*	54,180*	27,952*	53,292*	21,411*	57,478*	21,384*	65,097*	21,532*	57,993*	38,518*	41,124*
	Gider Büyüklüğü	32,000*	68,067*	22,497*	62,862*	24,798*	79,307*	30,849*	68,853*	31,642*	52,873*	32,731*	76,456*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E3. STK'lar için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Etkileşim Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL DEMOGRAFİ GÖSTERGELERİ												
	Yasal Statü		Örgütlenme Düzeyi		STK Yaşam Süresi		Üye Sayısı		Eğitim Düzeyi		Gider Büyüklüğü		
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	
ETKİLEŞİM GÖSTERGELERİ	KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	25,599*	68,910*	23,781*	52,515*	27,614*	16,885*	25,534*	16,729*	35,497*	82,793*	16,268*	50,812*
	KK Faaliyetlerinden Etkilenme	34,520*	97,068*	15,941*	46,286*	31,859*	23,060*	19,034*	19,060*	14,881*	77,977*	12,622*	62,728*
	STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	25,426*	81,153*	12,607*	51,786*	18,042*	15,615*	9,732*	13,401*	25,038*	60,578*	20,109*	58,427*
	STK Faaliyetlerinden Etkilenme	32,652*	93,793*	21,954*	71,460*	18,492*	30,733*	24,724*	20,920*	36,342*	61,653*	10,361*	73,018*
	KK'nı Etkileme	51,338*	105,353*	30,565*	64,030*	6,658*	29,547*	32,221*	22,927*	45,019*	58,216*	40,435*	86,961*
	STK'ları Etkileme	39,190*	85,888*	29,568*	61,992*	21,847*	30,718*	19,449*	19,081*	44,157*	66,685*	47,696*	115,548*
	KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	85,895*	68,576*	63,282*	43,678*	55,164*	24,548*	40,923*	20,343*	59,402*	42,452*	46,382*	88,698*
	STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	99,907*	101,101*	68,238*	34,693*	20,176*	14,605*	36,476*	26,898*	68,422*	35,219*	45,832*	92,640*
	Toplantılara Katılım Düzeyi	34,834*	76,824*	31,719*	53,119*	23,425*	35,876*	19,718*	22,249*	40,686*	41,184*	19,674*	106,207*

Not: (i) Anamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için "KK" kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E4. STK'lar için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL DEMOGRAFİ GÖSTERGELERİ												
	Yasal Statü		Örgütlenme Düzeyi		STK Yaşam Süresi		Üye Sayısı		Eğitim Düzeyi		Gider Büyüklüğü		
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	
GÜVEN GÖSTERGELERİ	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven	25,932*	77,201*	27,154*	47,244*	17,938*	18,224*	29,989*	21,525*	29,447*	49,943*	38,262*	50,904*
	STK İle İşbirliği Kurmaya Güven	24,385*	69,890*	19,723*	48,703*	15,647*	23,374*	14,763*	13,116*	25,921*	44,588*	12,749*	47,973*
	KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	22,964*	109,918*	12,265*	74,568*	22,748*	29,622*	22,819*	20,296*	20,402*	52,045*	14,763*	66,334*
	STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	49,071*	92,686*	21,455*	54,864*	19,679*	23,022*	22,887*	18,632*	34,951*	39,422*	29,742*	50,303*
	Güven İlişkilerine Atfedilen Önem	23,156*	39,150*	21,593*	38,721*	31,422*	14,975*	18,469*	14,487*	16,723*	24,592*	12,399*	37,539*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E5. STK'lar için Etkileşim Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ											
	İçsel İletişim Sıklığı		KK İle İletişim Sıklığı		STK İle İletişim Sıklığı		KK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi		STK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi		İşbirliğine Atfedilen Önem	
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	57,503*	49,442*	108,238*	68,272*	61,588*	81,989*	62,583*	96,396*	66,576*	85,764*	40,628*	79,872*
KK Faaliyetlerinden Etkilenme	28,777*	77,950*	48,836*	153,024*	57,194*	130,988*	29,008*	83,143*	27,977*	89,685*	18,994*	111,508*
STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	38,884*	74,085*	62,477*	128,275*	64,170*	117,770*	17,920*	112,130*	53,028*	88,096*	23,823*	126,379*
STK Faaliyetlerinden Etkilenme	24,298*	61,812*	43,580*	122,559*	53,301*	103,963*	19,949*	110,149*	40,493*	104,781*	20,734*	124,466*
KK'm Etkileme	32,452*	74,993*	47,033*	137,500*	34,920*	118,423*	50,736*	101,552*	31,423*	99,881*	34,298*	100,028*
STK'ları Etkileme	40,256*	75,184*	31,873*	109,406*	44,081*	114,610*	13,532*	104,741*	53,352*	97,105*	21,905*	103,418*
KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	72,809*	51,528*	30,676*	54,021*	23,522*	57,717*	13,719*	48,612*	36,228*	46,762*	26,659*	81,222*
STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	46,583*	39,545*	12,819*	51,447*	27,278*	57,285*	26,193*	64,693*	29,865*	71,449*	29,188*	61,617*
Toplantılara Katılım Düzeyi	24,976*	41,508*	16,164*	73,324*	22,342*	68,550*	14,686*	64,887*	40,436*	63,003*	27,336*	73,700*

Not: (i) Anlamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için "KK" kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E6. STK'lar için Etkileşim Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	GÜVEN GÖSTERGELERİ										
	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven		STK İle İşbirliği Kurmaya Güven		KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı		STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı		Güven İlişkilerine Atfedilen Önem		
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	
ETKİLEŞİM GÖSTERGELERİ	KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	70,994*	82,063*	43,980*	81,114*	52,743*	76,213*	42,736*	73,627*	47,133*	72,344*
	KK Faaliyetlerinden Etkilenme	30,354*	90,168*	28,559*	89,380*	67,586*	82,985*	55,496*	83,406*	35,124*	54,122*
	STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	25,511*	177,033*	77,808*	128,192*	28,982*	88,424*	51,147*	75,577*	47,695*	64,042*
	STK Faaliyetlerinden Etkilenme	37,247*	112,593*	57,030*	111,588*	29,050*	84,730*	59,256*	77,358*	45,224*	60,575*
	KK'm Etkileme	55,865*	99,724*	55,692*	94,485*	22,997*	110,842*	41,496*	86,947*	39,120*	64,749*
	STK'ları Etkileme	22,881*	98,930*	78,713*	88,362*	33,650*	89,666*	47,470*	71,017*	29,256*	56,866*
	KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	15,079*	67,943*	22,958*	66,891*	28,686*	56,748*	47,457*	52,176*	17,212*	36,193*
	STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	41,773*	55,747*	21,981*	66,983*	16,170*	57,864*	42,754*	42,654*	13,086*	40,780*
	Toplantılara Katılım Düzeyi	25,801*	73,811*	32,897*	93,133*	25,547*	73,837*	34,266*	60,742*	15,875*	44,961*

Not: (i) Anlamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E7. STK'lar için İletişim Yoğunluğu Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ												
	İçsel İletişim Sıklığı		KK İle İletişim Sıklığı		STK İle İletişim Sıklığı		KK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi		STK Faaliyetlerinden Tatmin Düzeyi		İşbirliğine Atfedilen Önem		
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	
GÜVEN GÖSTERGELERİ	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven	48,276*	67,480*	50,159*	86,746*	36,967*	74,394*	83,056*	75,829*	42,676*	88,412*	53,809*	118,381*
	STK İle İşbirliği Kurmaya Güven	37,363*	37,455*	34,294*	74,565*	80,108*	64,584*	14,329*	68,942*	85,650*	94,160*	26,950*	122,619*
	KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	29,941*	81,750*	84,824*	138,086*	36,043*	100,506*	40,189*	58,120*	37,321*	79,156*	45,874*	84,754*
	STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	55,147*	62,331*	38,820*	115,854*	84,569*	98,772*	36,887*	45,540*	60,811*	51,731*	29,488*	73,866*
	Güven İlişkilerine Atfedilen Önem	36,951*	29,826*	41,007*	64,886*	43,632*	59,404*	64,979*	62,351*	20,789*	64,964*	84,857*	74,131*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

EK-4

KAMU KURUMLARI İÇİN χ^2 ANALİZLERİ MATRİSLERİ

Çizelge E8. Kamu Kurumları için Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL SERMAYE GÖSTERGE DEĞERLERİ							
		İletişim Yoğunluğu Gösterge Değeri		Etkileşim Gösterge Değeri		Güven Gösterge Değeri		Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KURUMSAL DEMOGRAFI GÖSTERGELERİ	Yasal Statü	1,498*	41,074*	0,188*	8,527*	1,664*	82,538*	0,401*	44,265*
	KK Yaşam Süresi	2,206*	12,264*	2,299*	5,486*	6,251*	19,044*	2,954*	12,377*
	Personel Sayısı	1,964*	26,578*	6,251*	22,032*	11,186*	14,093*	5,325*	19,422*
	Personel Eğitim Düzeyi	4,656*	42,553*	4,083*	21,796*	2,495*	75,914*	5,215*	36,265*
	Gider Büyüklüğü	2,941*	7,103*	4,998*	7,621*	3,031*	14,415*	1,378*	8,883*
İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ	KK İle İletişim Sıklığı	12,441*	69,467*	6,795*	15,563*	14,600*	53,137*	7,450*	55,790*
	Toplantı Sıklığı	22,528*	49,647*	12,703*	39,734*	2,205*	42,484*	18,946*	50,352*
	STK İle İletişim Sıklığı	27,579*	17,833*	6,805*	19,582*	2,088*	15,338*	15,409*	20,504*
	İletişim Yolu	12,982*	13,298*	3,326*	5,222*	0,802*	15,797*	10,126*	7,426*
	İşbirliğine Atfedilen Önem	16,800*	45,669*	12,253*	13,424*	6,555*	51,594*	15,203*	41,126*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E8. Kamu Kurumları için Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi (Devamı).

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL SERMAYE GÖSTERGE DEĞERLERİ							
		İletişim Yoğunluğu Gösterge Değeri		Etkileşim Gösterge Değeri		Güven Gösterge Değeri		Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
ETKİLEŞİM GÖSTERGELERİ	KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	3,216*	29,251*	2,019*	12,990*	0,330*	36,253*	2,116*	29,294*
	KK Faaliyetlerinden Etkilenme	3,280*	18,165*	9,077*	7,232*	10,540*	3,744*	7,537*	9,000*
	STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	7,245*	28,612*	18,700*	12,933*	3,977*	43,458*	15,267*	28,149*
	STK Faaliyetlerinden Etkilenme	13,315*	14,379*	15,944*	4,435*	6,513*	0,115*	20,139*	7,946*
	KK'mı Etkileme	8,036*	39,333*	10,993*	28,561*	6,206*	68,921*	9,627*	80,003*
	STK'ları Etkileme	15,453*	35,392*	12,374*	23,006*	1,119*	65,006*	13,474*	72,773*
	KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	11,127*	20,628*	47,312*	35,419*	9,420*	15,235*	25,382*	22,246*
	STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	8,424*	28,836*	25,542*	85,008*	7,211*	17,833*	16,235*	34,921*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için "KK" kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E8. Kamu Kurumları için Kurumsal Sermaye Gösterge Değerleri ve Tüm Kurumsal Sermaye Belirleyicileri Arasındaki İlişkiler Matrisi (Devamı).

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL SERMAYE GÖSTERGE DEĞERLERİ							
		İletişim Yoğunluğu Gösterge Değeri		Etkileşim Gösterge Değeri		Güven Gösterge Değeri		Kurumsal Sermaye Gösterge Değeri	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
GÜVEN GÖSTERGELERİ	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven	7,097*	34,194*	2,156*	10,246*	16,028*	91,795*	6,099*	43,226*
	STK İle İşbirliği Kurmaya Güven	8,309*	46,691*	5,170*	11,021*	17,660*	104,667*	14,747*	56,469*
	KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	4,892*	41,558*	3,883*	34,252*	16,057*	68,212*	8,330*	72,141*
	STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	3,437*	56,291*	13,936*	33,212*	15,197*	67,833*	16,819*	91,386*
	Güven İlişkilerine Atfedilen Önem	8,278*	45,307*	6,761*	14,029*	7,883*	65,215*	5,771*	36,881*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E9. Kamu Kurumları için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ									
		KK İle İletişim Sıklığı		Toplantı Sıklığı		STK İle İletişim Sıklığı		İletişim Yolu		İşbirliğine Atfedilen Önem	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KURUMSAL DEMOGRAFİ GÖSTERGELERİ	Yasal Statü	15,579*	85,391*	16,143*	56,489*	11,861*	19,838*	28,880*	43,024*	6,080*	96,653*
	KK Yaşam Süresi	16,204*	20,394*	24,346*	16,057*	12,820*	27,794*	12,354*	15,288*	17,462*	12,754*
	Personel Sayısı	10,780*	36,057*	20,526*	68,758*	15,062*	31,978*	13,250*	19,980*	17,127*	28,130*
	Personel Eğitim Düzeyi	17,281*	78,311*	14,350*	51,583*	12,911*	31,723*	19,413*	73,450*	12,969*	142,848*
	Gider Büyüklüğü	22,246*	22,294*	16,500*	47,901*	9,196*	20,730*	17,959*	26,378*	13,212*	61,627*

Not: (i) Anamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E10. Kamu Kurumları için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Etkileşim Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL DEMOGRAFİ GÖSTERGELERİ									
	Yasal Statü		KK Yaşam Süresi		Personel Sayısı		Personel Eğitim Düzeyi		Gider Büyüklüğü	
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	5,793*	47,484*	25,744*	11,466*	9,518*	13,961*	10,435*	47,507*	8,859*	25,777*
KK Faaliyetlerinden Etkilenme	9,852*	31,956*	12,524*	5,283*	16,214*	5,191*	8,892*	5,015*	9,685*	10,777*
STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	18,771*	67,748*	17,630*	14,090*	25,314*	12,423*	8,039*	166,949*	11,030*	25,688*
STK Faaliyetlerinden Etkilenme	11,412*	25,014*	13,214*	8,633*	17,700*	5,456*	9,517*	20,502*	13,037*	18,496*
KK'm Etkileme	12,634*	64,220*	17,466*	16,498*	27,151*	30,493*	23,223*	60,126*	13,044*	19,306*
STK'ları Etkileme	9,708*	59,194*	16,646*	19,229*	10,334*	26,760*	17,541*	59,036*	9,793*	18,902*
KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	6,223*	29,430*	13,203*	29,596*	32,156*	41,078*	21,461*	38,154*	17,115*	23,045*
STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	18,521*	23,894*	7,932*	15,062*	20,805*	31,316*	21,271*	24,992*	12,307*	25,336*

Not: (i) Anamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için "KK" kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E11. Kamu Kurumları için Kurumsal Demografi Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

	Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	KURUMSAL DEMOGRAFİ GÖSTERGELERİ									
		Yasal Statü		KK Yaşam Süresi		Personel Sayısı		Personel Eğitim Düzeyi		Gider Büyüklüğü	
		ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
GÜVEN GÖSTERGELERİ	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven	9,732*	76,330*	13,211*	27,001*	19,573*	22,604*	23,541*	72,936*	15,007*	22,389*
	STK İle İşbirliği Kurmaya Güven	24,641*	100,201*	19,231*	28,751*	12,767*	26,447*	11,180*	95,797*	14,755*	28,940*
	KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	8,635*	60,467*	9,126*	29,692*	24,100*	24,867*	13,217*	57,249*	7,710*	16,476*
	STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	9,019*	70,968*	14,647*	25,778*	16,439*	29,777*	16,311*	63,560*	18,246*	17,033*
	Güven İlişkilerine Atfedilen Önem	6,840*	74,177*	11,726*	17,432*	6,210*	22,276*	12,454*	69,684*	9,507*	30,975*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E12. Kamu Kurumları için Etkileşim Göstergeleri ve İletişim Yoğunluğu Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ									
	KK İle İletişim Sıklığı		Toplantı Sıklığı		STK İle İletişim Sıklığı		İletişim Yolu		İşbirliğine Atfedilen Önem	
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON
KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	11,830*	86,003*	12,379*	37,195*	10,411*	52,510*	8,560*	14,544*	9,636*	48,077*
KK Faaliyetlerinden Etkilenme	18,887*	73,567*	17,563*	18,271*	9,465*	18,351*	10,989*	13,500*	18,558*	12,886*
STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	9,234*	68,491*	11,268*	52,836*	27,626*	48,856*	18,733*	74,815*	45,967*	111,184*
STK Faaliyetlerinden Etkilenme	30,639*	41,181*	10,058*	19,915*	27,374*	15,208*	10,876*	18,280*	31,764*	16,539*
KK'm Etkileme	16,586*	91,420*	12,672*	62,763*	23,489*	64,247*	10,667*	15,202*	23,515*	48,763*
STK'ları Etkileme	11,966*	90,371*	27,569*	71,408*	43,281*	61,958*	18,695*	11,105*	23,496*	45,538*
KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	14,876*	32,790*	28,268*	52,157*	14,854*	17,041*	15,049*	45,029*	27,894*	27,549*
STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	11,294*	35,194*	19,075*	75,127*	11,915*	31,830*	12,920*	10,768*	13,172*	20,043*

Not: (i) Anamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için "KK" kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E13. Kamu Kurumları için Etkileşim Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	GÜVEN GÖSTERGELERİ										
	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven		STK İle İşbirliği Kurmaya Güven		KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı		STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı		Güven İlişkilerine Atfedilen Önem		
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	
ETKİLEŞİM GÖSTERGELERİ	KK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	6,811*	64,307*	11,212*	101,591*	11,413*	67,827*	12,850*	71,631*	6,650*	33,954*
	KK Faaliyetlerinden Etkilenme	14,648*	38,885*	19,006*	82,805*	36,637*	21,223*	24,885*	24,940*	11,029*	9,479*
	STK Faaliyetleri Hakkında Bilgi Düzeyi	25,844*	50,082*	21,950*	76,774*	10,402*	46,777*	26,748*	52,381*	10,175*	37,383*
	STK Faaliyetlerinden Etkilenme	13,687*	17,936*	11,999*	40,827*	13,958*	11,678*	32,402*	13,774*	10,365*	5,834*
	KK'nı Etkileme	14,853*	89,670*	20,266*	121,356*	15,205*	119,054*	16,994*	119,902*	5,174*	43,464*
	STK'ları Etkileme	9,039*	83,590*	16,588*	121,817*	21,760*	116,134*	22,737*	127,037*	6,037*	44,929*
	KK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	24,030*	21,808*	14,450*	28,371*	10,870*	22,608*	20,029*	26,801*	14,271*	20,434*
	STK İle Ortaklık Kurma Düzeyi	15,670*	13,034*	11,986*	16,874*	10,940*	36,362*	24,150*	46,727*	7,341*	19,210*

Not: (i) Anlamli ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için "KK" kısaltması kullanılmıştır.

Çizelge E14. Kamu Kurumları için İletişim Yoğunluğu Göstergeleri ve Güven Göstergeleri Arasındaki İlişkiler Matrisi.

Kurumsal Sermaye Belirleyicileri	İLETİŞİM YOĞUNLUĞU GÖSTERGELERİ										
	KK İle İletişim Sıklığı		Toplantı Sıklığı		STK İle İletişim Sıklığı		İletişim Yolu		İşbirliğine Atfedilen Önem		
	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	ERZURUM	TRABZON	
GÜVEN GÖSTERGELERİ	KK İle İşbirliği Kurmaya Güven	16,910*	63,317*	14,183*	33,690*	9,110*	27,448*	26,507*	28,869*	25,703*	49,143*
	STK İle İşbirliği Kurmaya Güven	23,341*	99,977*	17,553*	46,008*	36,316*	34,699*	13,922*	19,066*	52,021*	64,728*
	KK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	28,069*	61,381*	13,814*	45,575*	8,884*	24,311*	14,229*	12,185*	16,295*	40,570*
	STK İle Bilgi Paylaşma Sıklığı	13,741*	76,723*	9,774*	59,976*	22,363*	28,311*	12,562*	12,366*	37,677*	60,552*
	Güven İlişkilerine Atfedilen Önem	5,010*	61,167*	6,693*	60,257*	7,734*	10,504*	8,315*	23,556*	13,032*	87,527*

Not: (i) Anamlı ilişkiler **koyu** yazılarak belirtilmiştir. (ii) Kamu Kurumları için “KK” kısaltması kullanılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Sertaç HOPOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	İstanbul-17.12.1973
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Doğu Akdeniz Üniversitesi- Uluslararası İlişkiler (1997)
Y. Lisans Öğrenimi	Doğu Akdeniz Üniversitesi-Ekonomi (2000)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Kalkınma, Bölgesel ve Yerel Kalkınma, Kentsel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Politikaları
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	Atatürk Üniversitesi BTC Erzurum Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Projesi (2004-2005)
Çalıştığı Kurumlar	Kara Kuvvetleri Lisan Okulu-Yedek Subay İngilizce Öğretmeni (2001-2002) Atatürk Üniversitesi Dış İlişkiler Ofisi- AB Programlarından Sorumlu Akademik Uzman (2004-Devam Etmekte)
İletişim	
E-Posta Adresi	shopoglu@atauni.edu.tr
Tarih	18.11.2011